

PARTIJ VOOR DE DIEREN

NATUURLIJK.

Verkiezingsprogramma (concept)
Tweede Kamer 2025

Inhoudsopgave

Inleiding	02
1. Een leefbare Aarde	03
Radicaal ander perspectief	
2. Dierenrechten	25
Behoeften en wensen van dieren voorop	
3. Voedsel en landbouw	47
Samen op weg naar betaalbaar, gezond en duurzaam eten	
4. Economische systeemverandering	63
Van uitputting naar evenwicht: radicaal kiezen voor groen	
5. Een rechtvaardige samenleving	74
Democratie, rechtsstaat en gelijke behandeling	
6. Een gezond leven voor iedereen	94
Naar zorgzame gemeenschappen	
7. Groen en betaalbaar wonen	109
Genoeg ruimte voor ons allemaal	
8. Schoon, betaalbaar en toegankelijk vervoer	117
Reizen met respect voor de planeet	
9. Kennis en cultuur	124
Vandaag leren voor de toekomst van morgen	
10. Europa en internationale solidariteit	139
Naar een groene, rechtvaardige en diervriendelijke wereld	

Inleiding

Partij voor de Dieren. Natuurlijk.

Deze verkiezingen komen geen dag te vroeg. Terwijl mensen snakken naar echte oplossingen, wordt ons land gegijzeld door de vervuilende industrie, door grote ego's en morele armoede. De rechtsstaat die ons moet beschermen, wordt keihard afgebroken. Ondertussen lijden de dieren, verdwijnt de natuur, hebben mensen geen woning, warmt de aarde razendsnel op en zet extreemrechts groepen mensen tegen elkaar op. In Palestina pleegt Israël een afschuwelijke genocide.

We zijn als mensen tegen onze eigen natuur in aan het bewegen. Is het natuurlijk dat we kalfjes weghalen bij hun moeder direct na hun geboorte? Is het natuurlijk dat we gif over ons eten spuiten? Is het natuurlijk dat we massaal bossen kappen, terwijl we schone lucht nodig hebben om te ademen?

Tijd voor een radicaal ander perspectief.

De Partij voor de Dieren is de enige politieke partij die welzijn boven welvaart plaatst. Het zit diep in ónze natuur om de belangen van het kwetsbare als beginpunt te nemen, en niet de belangen van de grootvervuilers, CEO's en mensen met het meeste geld.

Onze visie gaat ver voorbij de eerstvolgende verkiezingen. We kiezen voor de dieren. Voor ruimte voor natuur en woningen, voor het radicaal aanpakken van de klimaatcrisis, voor gezondheid, voor medemenselijkheid en rechtvaardigheid. We staan zij aan zij met burgers in het hele land in hun gevecht tegen de ziekmakende vervuiling door landbouwgif en door bedrijven als Tata Steel, Schiphol en Chemours.

Ons programma biedt houvast en hoop. Voor iedereen die voelt dat het mis gaat, en weet dat het anders kan. Voor iedereen die ziet wat er nodig is, maar geen gehoor krijgt. Voor iedereen die verder kijkt dan het platte eigen belang. Wij staan samen voor solidariteit, rechtvaardigheid en medemenselijkheid. Wij zijn er voor alles wat leeft. Dieren, planten, opa's, oma's, kinderen.

Met 160 pagina's is dit ons meest uitgebreide verkiezingsprogramma ooit. En met goede redenen. We moeten flink aan de bak. Complexe problemen los je niet op met oneliners of populistisch gepraat, maar met echte oplossingen en rechtvaardig beleid.

Het is tijd dat grote ideeën dit land in beweging brengen. En als u mij vraagt of wij de oplossingen hebben, kan ik eigenlijk maar één ding zeggen:

Natuurlijk.

Esther Ouwehand

Lijsttrekker Partij voor de Dieren

1. Een leefbare Aarde

Radicaal ander perspectief

Als mensheid staan we voor de grootste uitdaging in ons bestaan: de Aarde weer leefbaar maken voor al haar bewoners. Het huidige systeem is gericht op uitbuiting en uitputting van de planeet en maakt mensen en dieren ziek. Daarom kiest de Partij voor de Dieren voor een radicaal ander uitgangspunt: een leefbare Aarde staat in al onze keuzes centraal, niet de kortetermijnbelangen van onze eigen soort. Ecocentraal in plaats van egocentraal. Alleen met een radicale omslag kunnen we redden wat we liefhebben en zorgen we voor een leefbare toekomst voor de natuur, dier en mens.

Het moet en kan anders. Samen kunnen we de klimaat- en natuurcrisis eerlijk en effectief aanpakken. We kunnen niet meer alles produceren en consumeren wat we willen. We krijgen er een schoon, groen en diervriendelijk land voor terug. Een leefbare planeet voor al haar bewoners. Een rechtvaardige samenleving binnen de grenzen van de planeet. Een land waar iedereen een plek heeft om te wonen, te werken en zichzelf te zijn, zonder dat we de Aarde, dieren of andere mensen uitbuiten.

We kunnen er niet omheen. De klimaat- en natuurcrises voltrekken zich voor onze ogen. Overstromingen, bosbranden en zware stormen eisen hun tol, ook in Nederland. Veel te hete zomers, langdurige droogte en stortregens zijn het nieuwe normaal. Regenwoud verdwijnt en de oceanen warmen snel op. Planten- en diersoorten sterven in razend tempo uit. In Nederland is nog maar 15% over van de oorspronkelijke biodiversiteit, met grote gevolgen voor mens en dier. Zonder koerswijziging stevenen we af op een opwarming van 2,8 graden en onomkeerbare klimaatverandering. Het zijn niet natuurwetten die de oorzaak zijn van de klimaat- en natuurcrisis, maar politieke keuzes. Daarom is nú actie nodig.

Decennialang kregen de grootste vervuilers vrij spel. Onder het mom van welzijn en economische groei mogen fossiele multinationals olie en gas blijven oppompen. En mag de agro-industrie enorme stukken regenwoud blijven kappen om de miljarden dieren in de vee-industrie te voeden. De rijksten vliegen vrijwel belastingvrij de wereld over, terwijl wereldwijd de armste mensen het hardst worden geraakt.

De politieke keuzes van de afgelopen jaren hebben veel kapot gemaakt. In plaats van een koerswijziging zette het kabinet de afgelopen jaren in op vertraging en ontkenning. Rechterlijke uitspraken over klimaatdoelen werden genegeerd, vreedzame klimaatdemonstranten zwartgemaakt en klimaatontkenners zaten aan de onderhandelingstafel. Er kwamen anti-klimaatplannen, zoals de herinvoering van fossiele subsidies en het loslaten van klimaatdoelen. Duurzame energieprojecten werden afgeremd, terwijl energieslurpende datacenters voorrang kregen op het volle

104 elektriciteitsnet, zelfs boven scholen en huishoudens. Veel mensen zitten vast in niet-
105 geïsoleerde en beschimmelde woningen, met hogere energie- en zorgkosten als gevolg.
106 Zo kunnen we nog wel even doorgaan. Onze leefomgeving is ongezond doordat de
107 overheid toestaat dat vervuilende stoffen worden gedumpt. PFAS hoopt zich op in onze
108 lichamen en in zee. Kinderen krijgen hersenziekten onder de rokende schoorstenen van
109 Tata Steel. En omwonenden van de lelieteelt leven dag in dag uit met landbouwgif.

110 De agro-industrie zat in het centrum van de macht. Ons land is daardoor bedekt met een
111 deken van stikstof. De natuur staat op instorten en de bouw van betaalbare woningen zit
112 op slot.

113 Veel problemen hebben een gemeenschappelijke deler: de vee-industrie. Miljoenen dieren
114 worden in stallen gepropt, met desastreuze gevolgen voor dierenwelzijn, biodiversiteit, het
115 klimaat en de volksgezondheid. De agrarische sector is een van de grootste uitstoters van
116 broeikasgassen, vervuult ons water, tast de bodem aan, draagt bij aan ontbossing en
117 vergroot het risico op pandemieën. Ook de boeren zelf zijn hiervan de dupe. Zij hebben
118 helemaal niets te winnen bij de vee-industrie en landbouwgif en alles te winnen bij een
119 gezonde bodem en schone lucht. Voor het verbouwen van gezond voedsel, nu én straks,
120 hebben ze de natuur nodig.

121 Fundamenteel andere politieke keuzes. Dat is waar de Partij voor de Dieren voor staat. Lef
122 voor een leefbare toekomst.

123

124 **Kies voor klimaatvriendelijk**

125 Het wordt tijd dat Nederland eindelijk een eerlijke bijdrage levert aan het stoppen van
126 klimaatverandering en het herstel van de natuur. Met halfslachtige maatregelen gaan we
127 het niet redden. Daarom maken we radicale keuzes waarin een leefbare Aarde centraal
128 staat, niet de kortetermijnbelangen van onze eigen soort:

- 129 • We leggen wettelijk vast dat 5% van het BBP naar het bestrijden van de klimaat- en
130 natuurcrisis gaat. Er zijn forse maatregelen nodig voor een samenhangende aanpak
131 van de klimaatverandering en natuurverlies.
- 132 • We scherpen het klimaatdoel aan. Nederland komt eindelijk in actie om het
133 Klimaatakkoord van Parijs na te leven en de opwarming van de Aarde te beperken
134 tot 1,5 graden. Door jarenlange nalatigheid van opeenvolgende kabinetten wordt
135 dat doel steeds moeilijker haalbaar, terwijl de urgentie alleen maar is toegenomen.
136 Het beste moment om te handelen was gisteren. Daarom moet Nederland koers
137 zetten om zo snel mogelijk klimaatneutraal te zijn, met 2030 als uitgangspunt.
- 138 • Een nationaal CO₂-budget is de basis van het klimaatbeleid. Met een eerlijke
139 verdeling van het mondiale CO₂-budget beperken we de opwarming tot 1,5 graden.
- 140 • We voeren een klimaatbelasting in voor de grootste vermogens, op basis van de
141 Groene Belastinggids. We maken het mensen met een laag inkomen makkelijker om

- 142 duurzame keuzes te maken. Hiermee zetten we in op een rechtvaardige transitie
143 naar een gezonde samenleving.
- 144 • De fossiele subsidies, in totaal 40 miljard publiek geld per jaar, worden per direct
145 beëindigd. Landbouwsubsidies zijn ook fossiele subsidies. Nederland pleit in de EU
146 voor het afschaffen van landbouwsubsidies. Het geld dat vrijkomt, wordt ingezet om
147 boeren te helpen omschakelen naar een meer biologisch, plantaardig
148 voedselsysteem.
 - 149 • Nederland ontwikkelt op korte termijn een visie voor een economie die past binnen
150 de grenzen van de planeet. Welzijn van mens en dier staat hierbij centraal. Niet de
151 burger, maar de vervuiler betaalt. Vervuilende sectoren als petrochemie,
152 oliaffinage, luchtvaart, de vee-industrie worden afgebouwd. Sociale en circulaire
153 sectoren worden gestimuleerd.
 - 154 • Er is een groot tekort aan menskracht in duurzame sectoren. De overheid biedt
155 aantrekkelijke omscholing, publieke baangaranties en bescherming van inkomens
156 voor groene en zinvolle banen.
 - 157 • Bedrijven gaan draaien op circulaire, lokaal gesloten ketens. Grondstofgebruik
158 wordt drastisch teruggebracht. Producten worden zo ontworpen dat ze gerecycled
159 kunnen worden en productie vindt zoveel mogelijk regionaal plaats.
 - 160 • We investeren in sectoren met grote maatschappelijke waarde en lage ecologische
161 druk, zoals zorg, onderwijs, duurzame bouw, hernieuwbare energie en
162 reparatiesectoren. Zo wordt welzijn niet afhankelijk van koopkracht of economische
163 groei, maar gegarandeerd als basisrecht voor iedereen.
 - 164 • Het Burgerberaad voor het Klimaat levert een succesvolle bijdrage aan onze
165 democratie en aan consensus over klimaatmaatregelen. De overheid geeft
166 uitvoering aan de adviezen.
 - 167 • Er komt een Ministerie voor Natuur en Klimaat.
 - 168 • De minister-president geeft iedere maand een persconferentie over de klimaat- en
169 natuurcrisis.
 - 170 • De sectoren die nu zijn uitgezonderd van de klimaatdoelen, zoals de luchtvaart,
171 verliezen deze uitzonderingspositie.
 - 172 • De grote vervuilers en financiële instellingen krijgen een klimaatplicht. Dit betekent
173 dat zij een overtuigend klimaatplan maken om hun uitstoot in de hele keten terug te
174 dringen.
 - 175 • We zetten in op klimaatsubsidies. Bedrijven ontwikkelen een onderbouwd en
176 toetsbaar klimaatplan om hiervoor in aanmerking te komen. Bedrijven krijgen geen
177 subsidies als het de natuur of de gezondheid van burgers aantast.
 - 178 • Gedrag van consumenten wordt een kernonderdeel van het klimaatbeleid.
179 Duurzame keuzes worden makkelijker, aantrekkelijker en goedkoper. In de winkel,
180 bij het vervoer en bij beslissingen thuis.
 - 181 • We bouwen de fossiele sector systematisch af met financiële (krediet)restricties,
182 investeringsbeperkingen en uitfaseringsschema's. Nederlandse banken en

- 183 investeringsfondsen worden verplicht hun leningen aan fossiele projecten af te
184 bouwen.
- 185 • Fossiele reclame en reclame voor vlees en zuivel promoten schadelijke producten
186 en industrieën. Na succesvol ingestelde lokale verboden, verbieden we ook landelijk
187 reclames die schadelijk zijn voor het klimaat. Er komt een waarschuwingslabel bij
188 verkooppunten van fossiele brandstoffen, vliegreizen, cruisereizen en voertuigen
189 met een verbrandingsmotor.
 - 190 • Nederland wordt minder afhankelijk van mondiale toeleveringsketens door het
191 stimuleren van kortere ketens en het ondersteunen van lokale en regionale
192 samenwerkingsverbanden en gemeenschappen.
 - 193 • De nationale CO₂-heffing wordt verhoogd en uitgebreid
194 naar alle broeikasgassen en sectoren om ervoor te zorgen dat CO₂-uitstoot
195 voldoende en snel genoeg daalt. Gratis ETS-rechten worden ingetrokken.
 - 196 • De grote bedrijven die decennialang hebben verdiend aan de intensieve landbouw,
197 zoals veevoerleveranciers, slachthuizen en agrarische banken, betalen mee aan de
198 landbouwtransitie.
 - 199 • Er komt een luchtruimverbod voor privéjets en een verbod op het aanmeren en
200 afvaren van commerciële cruiseschepen en superjachten in Nederland. We stoppen
201 onnodige en extreem vervuilende luxeconsumptie.
 - 202 • De klimaatcrisis treft vooral de landen die het minst vervuilen. Nederland betaalt
203 een eerlijke bijdrage aan de mondiale klimaatfinanciering voor het terugdringen van
204 uitstoot en draagt bij aan klimaatherstelmaatregelen.

205

206 **Minder energie, maximale impact**

207 Ook schone energie kost ruimte en grondstoffen. Daarom is het cruciaal om het
208 energiebeleid te beginnen met energiebesparing. Wat je niet gebruikt, hoef je ook niet op
209 te wekken. Als iedereen zou leven zoals in Nederland, dan hadden we drie aardbollen
210 nodig. Om weer binnen de grenzen van de planeet te komen, moeten we niet alleen
211 stoppen met fossiele brandstoffen, maar ook minder grondstoffen en oppervlak
212 gebruiken.

213 Energiebesparing maakt Nederland veiliger en minder afhankelijk van andere landen. Zo
214 kunnen we bijvoorbeeld de import van vervuilend schaliegas uit de VS en van olie en gas
215 vanuit Rusland sneller afbouwen. Er zitten nog veel meer voordelen aan: de
216 energierekening gaat omlaag en het stroomnet raakt minder belast.

217 In de energieverdeling maakt de Partij voor de Dieren rechtvaardige keuzes. Huishoudens
218 krijgen voorrang. Plannen voor megadatacenters worden niet goedgekeurd, want ze gaan
219 ten koste van stroom voor huishoudens en publieke voorzieningen zoals scholen. We
220 zetten als maatschappij in op besparen. Dat scheelt ook weer in de bouw van
221 windmolens. Zó kijkt de Partij voor de Dieren naar het energievraagstuk. Het is een
222 kwestie van durven kiezen.

En dit zijn die keuzes.

- In 2030 gebruikt Nederland 50% minder energie ten opzichte van 1990. Er komt een Nationaal Plan Energiebesparing.
- Er komt een verhoogde minimumstandaard voor energielabels in woningen. Geen energiearmoede meer door tochtige huizen, maar een comfortabel en betaalbaar thuis voor iedereen.
- Eigenaren en VvE's worden ondersteund bij de verduurzaming van woningen.
- De energiebesparingsplicht voor bedrijven wordt strenger gehandhaafd en de terugverdientijd wordt verlengd.
- We nemen afscheid van sectoren die onverenigbaar zijn met een duurzame samenleving. De sierteelt en de kunstmestindustrie worden afgebouwd. Schaats- en skibanen sluiten in de zomer en de horeca houdt haar terrassen, maar zonder terrasverwarmers.
- De industrie bespaart energie door een combinatie van een lagere vraag naar nieuwe producten in bepaalde sectoren, elektrificatie van processen, minder en efficiënter gebruik van grondstoffen, selectieve en strategische inzet van groene waterstof, meer hergebruik en recycling.
- Er komt een rem op de bouw van datacenters. Een datacenter gebruikt evenveel energie als tien- tot honderdduizenden huishoudens. Groene stroom wordt opgewekt om huishoudens van schone energie te voorzien en andere industrieën te verduurzamen, niet voor datacenters.
- Onnodig energiegebruik wordt tegengegaan. Overbodige verlichting in kantoren, etalages of voor reclame wordt aan banden gelegd. Er komen strikte normen voor energieverbruik van apparaten en vervoermiddelen.
- Airconditioners leiden tot extreme toename van het stroomverbruik en zorgen ervoor dat de rest van de wijk juist opwarmt. We ontmoedigen de verkoop en stimuleren het hittebestendig maken van gebouwen en huizen door middel van zonwering, duurzame koeling en natuurlijke oplossingen zoals bomen en groene daken.

Eerlijk en schoon energiesysteem

Het energiesysteem van de toekomst is duurzaam, schoon en betaalbaar. Dat vraagt om een snelle afbouw van fossiele bronnen, een forse groei van hernieuwbare energie en een transformatie van de industrie, vervoer en gebouwen.

De industrie is verantwoordelijk voor meer dan 40% van het energieverbruik in Nederland. Dezelfde grote vervuilers profiteren van belastingvoordelen en fossiele subsidies, terwijl huishoudens en het mkb relatief veel betalen. Hierdoor blijft de energietransitie achter en blijft Nederland kwetsbaar voor internationale prijsschommelingen. Dat moet anders. De Partij voor de Dieren kiest voor een structurele verlaging van de energierekening door

263 verspilling te stoppen, door fossiele subsidies versneld af te bouwen en te investeren in
 264 lokale, betaalbare en hernieuwbare energie.

265 Energie is niet altijd in overvloed beschikbaar. Daarom bouwen we aan een
 266 energiesysteem dat slim meebeweegt met het aanbod van zon en wind. Voor de
 267 momenten waarop het aanbod laag
 268 is, investeren we in opslag van energie (warmte en warmte- koude opslag, batterijen,
 269 waterstof) voor essentiële voorzieningen.

270 Energie is voor Partij voor de Dieren geen handelswaar maar een basisbehoefte. Daarbij
 271 hoort zeggenschap voor ons allemaal - burgers en overheid. Een eerlijk systeem met mede-
 272 eigenaarschap en kunnen delen in de opbrengsten. We investeren in energieprojecten
 273 dichtbij huis, opgewekt op eigen dak, of in beheer van de wijk of de buurt. Ook investeren
 274 we in eerlijke productie van zonnepanelen, windmolens en batterijen. Zoveel mogelijk
 275 dichtbij huis en altijd met strenge eisen aan duurzaamheid, natuurinclusiviteit en
 276 mensenrechten.

- 277 • Ons energiesysteem komt in publieke handen. Omwonenden hebben zeggenschap
 278 over het soort opwekking en de locatie. Ook zijn zij de eerste afnemers en bepalen
 279 zij wat er met de opbrengsten gebeurt. Die kunnen bijvoorbeeld gebruikt worden
 280 voor de lokale bibliotheek, het voetbalveld of nieuwe duurzame energieprojecten.
- 281 • Zonnepanelen op gebouwen worden de norm. Alle nieuwbouwwoningen worden
 282 voorzien van zonnepanelen. Er komen geen zonneparken in de natuur en in
 283 principe niet op landbouwgrond.
- 284 • Er komen goedkope leningen en (fiscaal) werkbare regelingen voor het opwekken
 285 en op van energie op wijkniveau. Coöperatief eigendom wordt gestimuleerd en de
 286 subsidieregeling coöperatieve energieopwekking (SCE) wordt uitgebreid.
- 287 • Duurzame energie krijgt voorrang op het energienetwerk, met 'slimme
 288 energienetten (smart grids), gevoed door kleinschalige en decentraal opgewekte
 289 groene energie, met oog voor de privacy van gebruikers en leveranciers.
- 290 • Zelf opgewekte elektriciteit moet terug kunnen worden geleverd aan het net, zonder
 291 kosten en belastingvrij. Ook huurders krijgen de mogelijkheid om terug te leveren
 292 en te profiteren van een lagere energierekening.
- 293 • Energie opgewekt door wind op zee wordt niet vertraagd maar versneld. De
 294 bescherming van de natuur en dieren zijn daarbij net zo belangrijk als het klimaat.
 295 Er komt vooraf een toets op de ecologische effecten, er wordt niet gebouwd in
 296 natuurgebieden en er wordt ingezet op preventieve maatregelen, zoals
 297 windturbines met detectoren en andere kleur wieken, om kans op aanvaring met
 298 vogels te voorkomen.
- 299 • Energie opgewekt door wind op land is een belangrijke energiebron voor een
 300 duurzame toekomst. Voorwaarde is wel dat de gezondheid van mens en
 301 natuur niet wordt aangetast. Omwonenden worden tijdig betrokken bij het proces

302 en kunnen (mede-)eigenaar worden. Windturbines moeten altijd uitgerust zijn met
 303 techniek die helpt om aanvaringen met vogels te voorkomen.

- 304 • Energiebedrijven worden verplicht een minimumpercentage aan duurzame in
 305 Nederland opgewekte stroom te leveren. Dit percentage wordt jaarlijks verhoogd.
- 306 • Wat na serieuze energiebesparing en eigen zon en wind nog nodig is, importeren
 307 we aan groene stroom uit het buitenland. Waar nodig gebruiken we groene
 308 waterstof. De waterstofinfrastructuur blijft in publieke handen.
- 309 • Burgers en voorzieningen van maatschappelijk belang, zoals ziekenhuizen,
 310 sportverenigingen en aardgasvrije woonwijken, krijgen voorrang op het
 311 elektriciteitsnet.
- 312 • We verzwaren (inter)nationale, regionale en lokale elektriciteitsnetten. Daarnaast
 313 zetten we in op efficiënt gebruik van het net, door pieken te voorkomen en het
 314 elektriciteitsnet zo veel mogelijk dag en nacht te gebruiken.
- 315 • De aanleiding van elektriciteit van wind op zee wordt afgestemd op de plekken waar
 316 de elektriciteit in de toekomst gebruikt gaat worden. Dat zijn niet automatisch de
 317 plekken waar de elektriciteit van de huidige fossiele energieclusters.
- 318 • Er komt een ambitieus afbouwplan voor fossiele brandstoffen, waarbij de industrie
 319 als eerste wordt aangepakt.
- 320 • De huidige energiebelasting is onrechtvaardig omdat grootverbruikers relatief veel
 321 minder betalen dan burgers en het mkb. We introduceren een progressieve
 322 energiebelasting die mensen met lage inkomens ontziet en ervoor zorgt dat
 323 grootverbruikers meer gaan betalen.
- 324 • We stoppen met olie- en gaswinning op land en op zee, deze industrieën worden
 325 versneld afgebouwd. Er worden geen (nieuwe) vergunningen afgegeven, ook niet bij
 326 Ternaard in de Waddenzee. De gaskraan in het Groningse Warffum, Grijskerk
 327 (Molenpolder) en Bedum gaat dicht, en blijft dicht.
- 328 • De kolencentrales sluiten zo snel mogelijk en worden niet omgebouwd tot
 329 biomassacentrales.
- 330 • Het gebruik van lege gasvelden voor de opslag van (geïmporteerd) aardgas wordt
 331 zo snel mogelijk afgebouwd. Het storten (injecteren) van vervuild water in lege
 332 gasvelden, zoals in Twente en Schoonbeek, wordt direct gestopt.
- 333 • Schalie- en steenkoolgas blijven in de grond, de winning wordt verboden. Er komen
 334 geen vergunningen voor proefboringen. Bestaande vergunningen worden
 335 ingetrokken.
- 336 • Zeer vervuilende fossiele brandstoffen, zoals teerzandolie en schaliegas, komen
 337 Europa niet meer in. De import van LNG afkomstig uit schaliegas wordt zo snel
 338 mogelijk afgebouwd.
- 339 • Banken en bedrijven die zich ten koste van de planeet verrijken, verdienen niet
 340 langer de bescherming van de overheid voor hun ondernemingsvrijheid en kapitaal.
 341 De overheid stopt met het verlenen van exportkredietverzekeringen voor fossiele
 342 projecten en schadelijke industrieën zoals de bio-industrie en slachterijen.

344 **Stoppen met schijnoplossingen**

345 De klimaat- en natuurcrisis moeten in samenhang opgelost worden. De tijd dringt om de
 346 ergste gevolgen van de klimaatcrisis te voorkomen. Daarom investeren we in oplossingen
 347 die echt werken en die de uitstoot van broeikasgassen drastisch verminderen. Gezonde
 348 natuur is hard nodig, onder meer omdat groen CO₂ opneemt. We zetten alles op alles
 349 om de natuur te beschermen en te versterken. Dit is essentieel om onze Aarde leefbaar te
 350 houden.

- 351 • Regels voor de bescherming van de natuur worden niet versoepeld ten behoeve
 352 van klimaatmaatregelen.
- 353 • Het afvangen en opslaan van broeikasgassen (carbon capture and storage, CCS)
 354 stimuleert bedrijven door te gaan met vervuiling. We stoppen met het subsidiëren
 355 van CCS.
- 356 • Nederland bouwt geen nieuwe kerncentrales en bestaande centrales worden zo
 357 snel mogelijk gesloten. Kerncentrales komen te laat – de bouw duurt jaren terwijl de
 358 klimaatcrisis nu actie vergt. Het kost miljarden aan belastinggeld dat we ook kunnen
 359 gebruiken om de uitstoot sneller te kunnen terugdringen. Daarbij is het immoreel
 360 om toekomstige generaties met nog meer kernafval op te zadelen.
- 361 • We stoppen met warmtenetten aangesloten op de fossiele industrie, zoals
 362 raffinaderijen of afvalverbrandingsinstallaties.
- 363 • Waterstof op basis van fossiele brandstoffen of kernenergie staan we niet toe. Allee
 364 n groene waterstof kan onderdeel zijn van de Nederlandse energietransitie.
- 365 • Biomassaverbranding voor energie krijgt geen subsidie meer. Het is door Europa
 366 ten onrechte gedefinieerd als hernieuwbare energie. Het verhoogt de CO₂ -
 367 concentratie in de atmosfeer en de winning van hout leidt tot verlies van kostbare
 368 natuur. BECCS (biomassa in combinatie met koolstofopslag) en Biochar worden niet
 369 langer gesubsidieerd en gefaciliteerd.
- 370 • Biobrandstoffen zijn geen duurzame oplossing voor de transport- en
 371 mobiliteitssector. Landbouwgewassen in de tank dragen bij aan natuurverlies en
 372 bedreigen de voedselvoorziening. Er komt een einde aan de bijmengverplichting.
- 373 • Gas gemaakt van mest en ander agrarisch afval is niet groen en houdt de intensieve
 374 veehouderij in stand. We stoppen met mestvergisters.
- 375 • We zetten stevig in op de recycleerbaarheid en recycling van zonnepanelen en
 376 andere elektrische infrastructuur. Zo voorkomen we nieuwe grondstoffentekorten
 377 en milieuproblemen door elektrisch afval.

378

379 **De natuur verankerd in de Grondwet**

380 De natuur is het fundament van ons bestaan. Zonder de natuur is er geen schone lucht,
 381 water of voedsel. Bestaande natuurregels schieten tekort om de natuur op korte en lange
 382 termijn voldoende te beschermen. De natuur heeft te lijden onder de toenemende

383 droogte en extreme weersomstandigheden, schadelijke stikstofverbindingen en
384 menselijke activiteiten. Vaak moet een rechter de uitvoering van de natuurregels
385 afdwingen. Door het toekennen van grondrechten aan de natuur zal het belang van de
386 natuur direct worden meegewogen in plaats van achteraf. Ook moeten er meer
387 mogelijkheden komen om mensen of bedrijven die de natuur ernstig beschadigen te
388 straffen.

- 389 • Rechten voor de natuur worden opgenomen in de Grondwet.
- 390 • Door natuurgebieden zoals de Waddenzee rechten te geven, kunnen deze gebieden
391 beter worden beschermd tegen schadelijke activiteiten.
- 392 • Ecocide wordt strafbaar. We voegen het welbewust grootschalig beschadigen van
393 ecosystemen als misdaad toe aan het Wetboek van Strafrecht. Het Internationaal
394 Strafhof krijgt de mogelijkheid om bedrijven, eigenaren van bedrijven, CEO's en
395 landen voor ecocide te vervolgen.

396

397 **Laat de natuur niet stikken**

398 De natuur kan prima zonder de mens, maar de mens niet zonder de natuur. Door de
399 uitstoot van stikstof verslechtert de natuur. De stikstofneerslag op de meest overbelaste
400 soorten natuur is in 2025 nog niet onder de veilige stikstofgrens ('de kritische
401 depositiewaarde') gebracht. Nederland verkeert daardoor in een stikstofcrisis. Dit is een
402 gevolg van een economie die ver buiten de draagkracht van de planeet is gegroeid.

403 De situatie vraagt dringend om maatregelen. Een forse krimp van het aantal dieren in de
404 veehouderij is noodzakelijk. Maar ook andere sectoren zullen hun stikstofuitstoot fors
405 moeten verminderen. Zo komt er een verbod op energie-opwek door het verbranden van
406 dierlijke en houtige biomassa, worden de meest vervuilende onderdelen van Tata Steel
407 gesloten, krimpt de Nederlandse luchtvaart, gaat Lelystad Airport niet open, stoppen we
408 met het verbranden van buitenlands afval en gaat ook het verkeer een veel grotere
409 bijdrage leveren.

- 410 • Het totale aantal dieren dat in de bio-industrie wordt gefokt en gedood, krimpt met
411 minstens 75% in de komende twee jaar.
- 412 • In 2030 zijn 75% van de stikstofgevoelige gebieden onder de kritische
413 depositiewaarde gebracht, met prioriteit voor de meest gevoelige gebieden.
- 414 • Het Rijk gooit de ingrijpende besluiten die nodig zijn om uit de natuurgrijs te
415 komen niet langer over de schutting bij de provincies. Het Rijk neemt de
416 verantwoordelijkheid voor de reductie van het aantal dieren in de veehouderij en
417 voert dit beleid uit.
- 418 • In elke provincie komt één groot nieuw natuurgebied. Aan de rand daarvan komt
419 ruimte voor natuurrecreatie. Het hart van deze nieuwe natuurgebieden is
420 stiltegebied voor de dieren.

- De grote bedrijven die decennialang veel geld hebben verdiend aan de intensieve landbouw (zoals veevoerleveranciers, slachthuizen en agrarische banken) en daarmee aan natuurschade, gaan substantieel meebetalen aan natuurherstel.
- De natuur moet worden hersteld. Het vertrouwen dat de overheid rechtvaardig beleid maakt ook. Daarom is het noodzakelijk dat alle sectoren die stikstof uitstoten hun uitstoot verplicht verminderen, niet alleen de veehouderij. De maximumsnelheid moet naar beneden, de luchtvaart moet krimpen, biomassacentrales moeten dicht en de uitstoot van de industrie moet drastisch worden teruggedrongen.
- De Nederlandse landbouw wordt weer gezond en divers. Dat doen we door gewassen primair voor menselijke consumptie te produceren en kringlopen op regionale schaal te sluiten.
- De overheid gaat het vertellen zoals het is: het fokken, gebruiken en doden van dieren zorgt altijd voor dierenleed. En daarbij is het zeer schadelijk voor natuur, klimaat, bodem en water.
- Het verplaatsen van megastallen en technische lapmiddelen, zoals luchtwassers, zogenaamde emissiearme stalsystemen en koeientoiletten, lossen het stikstofprobleem niet op, zijn peperduur en leiden tot extra dierenleed. Daarom zijn ze voor de Partij voor de Dieren onacceptabel.

Veel meer natuur

Grote, robuuste natuurgebieden zijn beter bestand tegen negatieve milieu-invloeden, zoals stikstofuitstoot en klimaatverandering. Ook zijn ze gunstiger voor de biodiversiteit, bijvoorbeeld doordat planten en dieren zich makkelijker kunnen verspreiden. De Ecologische Hoofdstructuur (EHS) was de basis van het Nederlandse natuurbeleid en essentieel voor het behoud en versterken van natuur, maar werd onder druk van de agro-industrie geschrapt.

Daarom zet de Partij voor de Dieren zich in voor veel meer natuur en het verbinden van natuurgebieden. We willen het oorspronkelijke idee van de Ecologische Hoofdstructuur (nu het Natuurnetwerk Nederland) uiterlijk in 2027 volledig gerealiseerd zien, met versterking van biodiversiteit. Ook buiten de aangewezen natuurgebieden versterken we de biodiversiteit. Landschapselementen, zoals heggen en houtwallen worden hersteld, voor gezonde natuur en een divers landschap.

Ondanks de verslechterende natuurtoestand en rechterlijke uitspraken die tot actie dwingen, kozen de vorige kabinetten voor bezuinigingen en uitstel, in plaats van structurele maatregelen. Alleen met een echte koerswijziging, gericht op het verbinden en herstellen van natuur en het aanpakken van de stikstofuitstoot bij de bron, kunnen we onze biodiversiteit behouden en versterken.

- 461 • Het verplaatsen van megastallen en technische lapmiddelen, zoals luchtwassers,
462 zogenaamde emissiearme stalsystemen en koeientoiletten, lossen het
463 stikstofprobleem niet op, zijn peperduur en leiden tot extra dierenleed. Daarom
464 zijn ze voor de Partij voor de Dieren onacceptabel.
- 465 • Natuurbeleid wordt weer een taak van het Rijk. De decentralisatie van het
466 natuurbeleid naar de provincies wordt teruggedraaid.
- 467 • Er komt veel meer natuur. Versnipperde natuurgebieden worden met elkaar
468 verbonden. De oorspronkelijke Ecologische Hoofdstructuur (EHS), een netwerk van
469 aaneengesloten natuurgebieden, wordt uiterlijk in 2027 gerealiseerd.
- 470 • Natuurgebieden die bijna onomkeerbaar zijn aangetast, worden met voorrang
471 hersteld en zo veel mogelijk verbonden met andere natuurgebieden.
- 472 • Een deel van de landbouwgrond wordt omgevormd tot natuur. Eigenaars worden
473 gecompenseerd voor de verandering en bestemming van de grond.
- 474 • Natuurgebieden van de overheid worden niet verkocht.
- 475 • Landschappen worden insect- en diervriendelijk ingericht om een ecologisch
476 netwerk van leefgebieden en corridors te creëren.
- 477 • Er komt een verbod op landbouwgif. De land- en tuinbouw worden dus gifvrij.
- 478 • Bermen van wegen en stroken langs het spoor en overige infrastructuur worden
479 zo natuurlijk mogelijk ingericht en het maaibeleid wordt daarop aangepast, waarbij
480 maximaal rekening wordt gehouden met dieren en planten.
- 481 • Activiteiten en projecten die ten koste gaan van bestaande natuur mogen alleen
482 doorgaan als ze aantoonbaar bijdragen aan biodiversiteits- en klimaatdoelen op
483 de lange termijn. Als opoffering van natuur onvermijdelijk is, wordt vooraf en in de
484 directe omgeving een dubbele hoeveelheid natuur gerealiseerd.
- 485 • Lichtvervuiling verstoort het bioritme van mens, dier en plant, en vormt een
486 bedreiging voor de biodiversiteit. In de buitenruimte gaan we terughoudend om
487 met kunstmatige verlichting en gaan we lichthinder tegen. Indien verlichting echt
488 noodzakelijk is, wordt gekozen voor de meest diervriendelijke optie.
- 489 • In en rondom natuurgebieden vinden geen vervuilende activiteiten meer plaats,
490 zoals mijnbouw (waaronder gaswinning en zoutwinning) en gangbare sierteelt
491 (vanwege het hoge landbouwgif- en kunstmestgebruik).
- 492 • Nederland neemt een voortrekkersrol in het sturen op een ambitieuzer
493 natuurbeschermingsdoel en het toezien op mondiale uitvoering van het Kunming-
494 Montreal Global Biodiversity Framework van het VN Biodiversiteitsverdrag.
- 495 • De diepzee is een van de laatste onaangetaste gebieden op Aarde. Deze gebieden
496 laten we met rust en we staan geen activiteiten toe die schade toebrengen, zoals
497 diepzeemijnbouw. Ook de ruimte wordt beschermd tegen de rooftocht naar
498 nieuwe grondstoffen. Nederland zet zich internationaal in voor een blijvend
499 verbod op diepzeemijnbouw en ruimtemijnbouw.

500

501 **Meer bomen**

502 Mensen en dieren kunnen niet zonder bomen. Bomen zorgen voor zuurstof, nemen CO₂
503 op en bieden een thuis aan talloze dieren. Bomen en natuurlijke bossen zijn van
504 onschatbare waarde. Ook in steden en dorpen zijn bomen van groot belang. Eén grote
505 boom koelt net zo goed als tien airco's. Daarom gaan we massaal nieuwe bomen planten
506 en oude bomen en bossen versterken en veel beter beschermen tegen kap en brand.

507

508 Nederland speelt een belangrijke rol in de wereldwijde ontbossing. Honderden miljoenen
509 dieren in de Nederlandse veehouderij wordt dagelijks soja gevoerd, afkomstig van
510 plantages waarvoor tropisch regenwoud is gekapt. Levensmiddelen- en veevoerfabrikanten
511 verwerken nog steeds veel palmolie in hun producten – niet omdat dat nodig is, maar
512 simpelweg omdat het een goedkope grondstof is. En voor het verbranden van hout voor
513 energie in onze biomassacentrales worden bomen gekapt in natuurgebieden in Estland en
514 de VS. Wat de Partij voor de Dieren betreft stopt Nederland direct met deze praktijken en
515 starten we met het wereldwijd echt beschermen van bossen.

- 516 • We planten massaal inheemse en klimaatbestendige ecosystemen, zoals bos- en
517 duingebieden en kennen deze een beschermde status toe.
- 518 • Bestaande bossen worden echt beschermd. Dus geen kap voor houtproductie,
519 dode bomen blijven liggen en dieren worden niet gestoord. Op andere plekken in
520 het land komt ruimte voor productiebos waar bomen groeien voor houtkap om te
521 gebruiken voor bijvoorbeeld bouwmaterialen.
- 522 • De vergunningverlening voor het kappen van bomen wordt aangescherpt.
523 Wanneer een boom echt niet langer kan blijven staan, verdient verplaatsen altijd
524 de voorkeur boven kappen. De rust- en nestelplaatsen van dieren worden
525 beschermd en er wordt niet gekapt in het broed- en zoogseizoen. Er komen zware
526 sancties op het illegaal kappen van bomen.
- 527 • Er komt wetgeving die voorkomt dat producten of financieringen bijdragen aan
528 (wereldwijde) ontbossing en vernietiging van ecosystemen en soorten.
- 529 • We beschermen bossen beter tegen bosbranden onder andere door het
530 aanleggen van brandgangen, het ervoor zorgen dat er voldoende bluswater in het
531 gebied is en het opstellen van brandpreventie- en beheersplannen.

532

533 **Bescherm de natuur van Caribisch Nederland**

534 Caribisch Nederland kent een grote rijkdom aan planten en dieren. Er komen koraalriffen,
535 zeldzame wilde orchideeën en meer dan 10.000 verschillende dieren voor, waaronder
536 flamingo's, leguanen, haaien en zeeschildpadden. Maar onder andere klimaatverandering,
537 overbevissing en massatoerisme bedreigen deze unieke natuur met haar vele diersoorten.

- 538 • In samenspraak met de bewoners van Bonaire, Saba en Sint-Eustatius moet de
539 Rijksoverheid ervoor zorgen dat de natuur beschermd wordt en behouden blijft en

de gezondheid van mensen en dieren wordt beschermd tegen giftige stoffen en afval, via betere regels en handhaving en met kennis en financiële steun.

Nederland stopt met het faciliteren van illegale kustbebouwing op Bonaire.

- Alleen de verkoop en productie van zonnebrandcrèmes zonder schadelijke stoffen is nog toegestaan ter bescherming van koraalriffen.
- Het Rijk investeert in de snelle aanleg van goede afvalwaterzuiveringen op de eilanden, zodat die gelijkwaardig zijn aan Europese en Nederlandse standaarden, om rampzalige gevolgen voor het koraal tegen te gaan.
- We besteden geen belastinggeld meer aan activiteiten die schadelijk zijn voor de natuur op en rond de eilanden.
- In het wild levende en loslopende dieren op de eilanden worden beschermd. Er komt een chipplicht voor honden en katten en het Rijk financiert een sterilisatie- en castratieprogramma om het aantal zwerfdieren te verminderen. Opvangcentra krijgen voldoende geld om gewonde, zieke en hulpbehoevende dieren op te kunnen vangen.

Klimaatrechtvaardigheid voor Caribisch Nederland

Caribisch Nederland ligt in de frontlinie van de klimaatcrisis. Zeespiegelstijging kan al deze eeuw een vijfde van Bonaire opslokken. De koraalriffen lijden onder het opwarmende en verzurende zeewater. Lange periodes van hitte en droogte maken het leven voor mensen, dieren en planten moeilijker. De gevolgen van de klimaat- en natuurscrisis kunnen bovendien de bestaande armoede op de eilanden verergeren, bijvoorbeeld door het verdwijnen van het koraal en daarmee een groot deel van het toerisme. Toch is er nauwelijks geld beschikbaar voor Bonaire, Saba en Sint-Eustatius om zich te kunnen aanpassen aan de verslechterende omstandigheden.

- Er komt een eerlijk deel van het klimaatbudget beschikbaar voor Bonaire, Saba en Sint-Eustatius. Hiermee kunnen de eilanden zich beschermen tegen klimaatverandering en omschakelen naar een duurzame economie en energievoorziening.
- De bescherming van de koraalriffen krijgt speciale aandacht. Het Rijk stelt hier expertise voor beschikbaar, bijvoorbeeld in de vorm van waterbeheer.
- We investeren in een duurzaam voedselsysteem voor de eilanden, zodat alle bewoners toegang hebben tot betaalbaar voedsel.

Water is van levensbelang

Schoon water vormt de basis van ons drinkwater, onze voedselvoorziening én van dieren en planten. Maar de natuur in Nederland is ziek door vervuild water en verdroging, wat schade toebrengt aan de biodiversiteit en aan de gezondheid van mensen. Schoon drinkwater is schaarser geworden, omdat het zuiveren van water steeds moeilijker wordt. De Nederlandse wateren scoren het slechtst van heel Europa. Op dit moment voldoet 0%

580 van het oppervlaktewater aan de eisen van de Kaderrichtlijn Water.

581

582 De afgelopen decennia heeft Nederland de noodzakelijke bescherming van ons water veel
583 te lang voor zich uitgeschoven. Daarom stevenen we af op een watercrisis, met ongekende
584 gevolgen voor ons land. Als we zorgen dat ons water weer schoon wordt, kan het
585 waterleven zich herstellen van het enorme verlies aan biodiversiteit, en kunnen we ons
586 drinkwater veiligstellen.

587

588 Eén van de grote vervuilers van ons water is mest uit de veehouderij. Daarnaast komen
589 landbouwgif, medicijnresten, PFAS en microplastics in ons water terecht. Nu draaien vooral
590 burgers op voor de stijgende kosten van waterzuivering. Dat moet anders: vervuilers
591 moeten gaan betalen.

592

593 Een forse krimp van het aantal dieren in de veehouderij noodzakelijk. Ook moeten we toe
594 naar een landbouw zonder gifgebruik en stoppen met het lozen van giftige stoffen door de
595 industrie. Plastic afval moet aan banden gelegd worden. Grondwaterstanden kunnen
596 bovendien niet langer structureel te laag worden gehouden voor de landbouw, omdat dit
597 leidt tot verdroging van de natuur.

- 598 • We zorgen voor echt schoon en voldoende water in Nederland. Er komen extra
599 maatregelen om de Kaderrichtlijn Water nog in 2026 te halen. De overheid heeft
600 de noodzakelijke bescherming van ons water tientallen jaren verzaakt en echte
601 maatregelen voor zich uitgeschoven. De Europese deadline van 2027 mag niet
602 overschreden worden.
- 603 • De intensieve bemesting van landbouwgrond wordt gestopt door een radicale
604 krimp van het aantal dieren in stallen.
- 605 • Alle bestaande lozingsvergunningen worden doorgelicht en getoetst of ze voldoen
606 aan de actuele (Europese) regelgeving.
- 607 • De land- en tuinbouw worden gifvrij. De controle op en handhaving van het
608 gebruik van landbouwgif worden geïntensiveerd. De verkoop van
609 bestrijdingsmiddelen aan particulieren wordt verboden.
- 610 • De geborgde zetels in de waterschapsbesturen, die nu nog gereserveerd zijn voor
611 boeren en beheerorganisaties, worden afgeschaft, zodat waterschappen een
612 daadwerkelijk democratische zetelverdeling krijgen.
- 613 • Ook grootverbruikers, zoals industrie en landbouw, dringen hun
614 drinkwatergebruik met 20% terug. Tata Steel is de grootste zoetwaterverbruiker
615 van heel Nederland en dumpt bijna drie keer zoveel afvalwater als heel de stad
616 Amsterdam verbruikt aan drinkwater - dit is onvoorstelbaar in tijden van
617 waterschaarste.
- 618 • Dijkversterking is van groot belang, maar moet verstandig gebeuren.
619 Klimaatmodellen worden geactualiseerd om te bepalen wat er nodig is. Daarnaast
620 combineren we versterking van dijken en regionale keringen met preventieve

621 maatregelen tegen graafschade door dieren, en grijpen we de werkzaamheden
622 aan om de gevolgen van klimaatverandering tastbaar te maken.

623

624 **Meer water voor de natuur**

625 Steeds meer delen van Nederland verdrogen door klimaatverandering en een kunstmatig
626 laag gehouden waterpeil. Zo kunnen steeds zwaardere landbouwvoertuigen de velden op.
627 Dat heeft weer tot gevolg dat de bodem wordt samengedrukt en zo compact wordt dat
628 deze niet goed water vasthoudt. Hierdoor verdroogt de omliggende natuur, ontstaan er
629 meer natuurbranden, gaat de biodiversiteit nog verder achteruit, verzakken huizen,
630 worden dijken kwetsbaar door scheuren en inklinking, en neemt de leef- en waterkwaliteit
631 in sloten nog meer af.

632

633 Door veenoxidatie komt er jaarlijks veel CO₂ vrij uit veengronden. Ook hebben we onze
634 watersystemen zó ingericht dat zoet water zo snel mogelijk wordt afgevoerd naar de zee en
635 niet wordt vastgehouden. Daarnaast zijn de landbouwsector en industrie grootverbruikers
636 van grondwater, oppervlaktewater én leidingwater. Door dit alles komen dieren, natuur en
637 drinkwater ernstig in de knel. Binnen enkele jaren kunnen er drinkwatertekorten ontstaan,
638 vanwege de droogte en vervuiling en groeiend verbruik van drinkwaterbronnen. De Partij
639 voor de Dieren wil dat bij de verdeling van water de prioriteit ligt bij maximale bescherming
640 en behoud van natuur en drinkwaterbronnen. Een daadkrachtig klimaatbeleid is een
641 belangrijke voorwaarde om droogte te voorkomen.

- 642 • Dijkversterking is van groot belang, maar moet verstandig gebeuren.
643 Klimaatmodellen worden geactualiseerd om te bepalen wat er nodig is. Daarnaast
644 combineren we versterking van dijken en regionale keringen met preventieve
645 maatregelen tegen graafschade door dieren, en grijpen we de werkzaamheden
646 aan om de gevolgen van klimaatverandering tastbaar te maken.
- 647 • Een zo natuurlijk mogelijk waterpeil wordt leidend bij beslissingen over de
648 gebruiksfunctie. Grondwaterstanden worden niet langer kunstmatig verlaagd ten
649 gunste van de landbouw. Zo krijgen natuurgebieden die gevoelig zijn voor
650 verdroging de kans om te herstellen. Veengronden worden weer vernet en kunnen
651 dienen als klimaatbuffer. Daarnaast zorgt een zo natuurlijk mogelijk waterpeil voor
652 een gezonde waterhuishouding. Dit is goed voor de soortenrijkdom en kan de
653 redding betekenen voor weidevogels, die nu mede vanwege lange periodes van
654 droogte sterven door voedselgebrek.
- 655 • Bij ernstige droogte wordt de verdeling van het water zo georganiseerd dat natuur
656 prioriteit krijgt boven landbouw en natuurinclusieve, biologische voedselteelten
657 boven gangbaar. Drinkwater krijgt altijd prioriteit, sierteelt nooit.
- 658 • Het gebruik van grondwater is niet langer een vanzelfsprekend recht. Alle
659 grondwateronttrekkingen worden vergunningsplichtig, waarbij natuur en
660 drinkwater prioriteit krijgen.
- 661 • Het illegaal oppompen van water (illegale waterputten) wordt aangepakt.

- 662 • Hemelwater kan vervuild raken door afval op straat of verontreiniging op
663 industrieterreinen. Hemelwaterafvoeren van bedrijven worden losgekoppeld van
664 de riolering en voor bedrijven wordt het afvoeren van verontreinigd water
665 verplicht.
- 666 • Het vergroenen van tuinen wordt sterk gestimuleerd zodat water makkelijker de
667 grond in kan trekken. Nieuwbouwhuizen worden opgeleverd met (turfvrije) grond,
668 in plaats van zand. Het laten afvoeren van tegels wordt gratis. In de openbare
669 ruimte worden maken tegels plaats voor beplanting.
- 670 • Grote bedrijven moeten meer gaan betalen voor drinkwater. De leveringsplicht
671 voor nieuw te vestigen (niet cruciale) bedrijven vervalt.
- 672 • De vrijstelling van de leidingwaterbelasting bij gebruik van meer dan 300 kubieke
673 meter vervalt. In plaats daarvan komt er een progressieve waterbelasting zodat
674 industriële grootverbruikers, zoals de chemische en de voedingsindustrie, de
675 rekening krijgen voor hun hoge waterverbruik.
- 676 • Beheerders van natuurgebieden worden vrijgesteld van waterschapsbelasting.

677

678 **Bescherm het waterleven**

679 De helft van onze zuurstof wordt geproduceerd in de oceanen. Op dit moment zorgen de
680 oceanen nog voor een afkoelend effect op de planeet. Dit precare evenwicht wordt echter
681 in rap tempo verstoord door klimaatverandering. Als we niets doen, zal dit desastreuze
682 gevolgen hebben. De Noordzee is het grootste natuurgebied van Nederland, met van
683 oorsprong een grote soortenrijkdom. Helaas verkeert het gebied in kritieke toestand.
684 Zowel de Noordzee als de Waddenzee is niet alleen aangetast door vervuiling, maar ook
685 door overbevissing. Sommige visserijtechnieken veroorzaken grote schade aan de
686 zeebodem. Veel vissoorten worden met uitsterven bedreigd en grote vissen als haaien en
687 roggen zijn zeldzaam geworden.

688 Het VN-oceanenverdrag (het BBNJ-verdrag) verplicht landen om tegen 2030 minstens
689 30% van de internationale wateren te beschermen. Wereldwijd zijn inmiddels vijftig
690 landen overgegaan tot ratificatie van dit verdrag, maar Nederland behoort daar nog altijd
691 niet toe. Ook was er geen Nederlandse politieke vertegenwoordiging op hoog niveau
692 aanwezig, ondanks de slechte ecologische staat van onze Noordzee en de internationale
693 urgentie.

694

695 Nederland moet dit verdrag alsnog ondertekenen en ratificeren. Nederland moet
696 leiderschap tonen in het beschermen en herstellen van onze zeeën en oceanen.

- 697 • Er komen meer beschermde zeereservaten. Hier is geen plaats voor visserij,
698 gaswinning of andere schadelijke activiteiten, zodat vissen en de zeebodem
699 kunnen herstellen. Gebieden als het Friese Front, Natuurpark Oosterschelde en de
700 Centrale Oestergronden krijgen volledige bescherming.
- 701 • Nederland ratificeert het VN-oceanenverdrag.

- Ten bate van herstel en behoud van mariene ecosystemen wordt buiten deze zeereservaten met spoed het 'nee, tenzij'-principe toegepast op economische activiteiten.
- In de Omgevingswet wordt de bescherming van verschillende kwetsbare trekvis en zeezoogdieren hersteld. Het is daarbij een harde voorwaarde dat vis kunnen migreren. Waar er hindernissen zijn, worden voorzieningen zoals vistrappen aangelegd die het voor vis mogelijk maken om te passeren. Vismigratieroutes van en naar zee worden veilig voor vis en de Haringvlietsluizen worden verder geopend.
- In gemalen komen jaarlijks miljoenen vis om het leven. Sluizen en gemalen worden aangepast, zodat vis erlangs kunnen zwemmen. In tijden van droogte mogen maatregelen om water vast te houden niet ten koste gaan van de vispasseerbaarheid, en visserij in de omgeving van die vispassages wordt per direct verboden.
- Er komt een waterverbinding, oftewel vismigratieroute, tussen het IJsselmeer en het Markermeer.
- Oevers, dijken en waterkanten worden zo natuurlijk mogelijk ingericht en het maaibeeld wordt daarop aangepast, waarbij maximaal rekening wordt gehouden met dieren en planten. Bij hoge kades worden Fauna Uittreedplaatsen (FUP's) aangelegd, zodat dieren uit het water kunnen komen. Uittreedplaatsen worden ook in putten en straatkolken aangelegd.
- De natuur wordt beschermd tegen risico's van scheepvaartongevallen. We sluiten de zuidelijke vaarroute langs de Waddeneilanden voor containerschepen.
- Ecologisch waardevolle scheepswrakken worden beschermd.

Gevaarlijke industrie aan banden

Niet de belangen van de industrie, maar de gezondheid van alle levende wezens staat in het milieubeleid centraal. Het voorzorgsprincipe wordt leidend bij het opstellen van milieunormen, bij het uitgeven van vergunningen en in het omgevingsbeleid. De Partij voor de Dieren staat voor strenge controle en handhaving van de milieuregelgeving. We gooien het roer om en gaan toe naar een leefomgeving die ons niet langer ziek, maar gezond maakt.

- Bedrijven mogen niet langer milieuvreemde stoffen in het water lozen of in de lucht uitstoten. Er worden geen nieuwe lozingsvergunningen uitgegeven en bestaande lozingsvergunningen worden zo snel mogelijk ingetrokken.
- Er komt een totaalverbod op de toepassing en het gebruik van PFAS. Voorbeelden van PFAS zijn GenX, PFOA en PFOS. Bedrijven zoals Chemours mogen geen PFAS uitstoten in de lucht of lozen in het water.
- Er wordt direct opgetreden en streng gehandhaafd tegen de ziekmakende vervuiling door bedrijven zoals Tata Steel en Chemours, om een nog grotere ramp voor de omwonenden, natuur en milieu te voorkomen. De bedrijven krijgen geen

743 ruimte meer voor telkens opnieuw uitstellen van noodzakelijke maatregelen om
 744 schoon te produceren. De meest vervuilende onderdelen van Tata Steel worden
 745 meteen gesloten. Tata Steel wordt aansprakelijk gesteld voor de kosten van de
 746 ernstige bodemvervuiling die ze hebben veroorzaakt.

- 747 • Het storten of hergebruiken van vervuilde restproducten uit de industrie, zoals
 748 granuliet, giftig staalafval (staalslakken), vliegas en bouwpuin, wordt verboden.
 749 Hierbij is het eerdergenoemde voorzorgsprincipe leidend.
- 750 • Er komt een saneringsplan om gevaarlijke stoffen als PFAS en staalslakken zoveel
 751 mogelijk uit de leefomgeving te verwijderen, waarbij de vervuilers worden
 752 gedwongen te betalen.
- 753 • Het Rijk neemt de regie over het toezicht en de handhaving van milieuwetgeving
 754 en de bestrijding van milieucriminaliteit. Overheden werken nauwer samen, zodat
 755 bedrijven niet langer kunnen weggemen met vervuiling door slim gebruik te
 756 maken van de mazen in het systeem. Er wordt gezorgd voor meer capaciteit en
 757 expertise bij de toezichthouders. Controles zijn voortaan onaangekondigd en
 758 bedrijven betalen zelf de kosten van controles. De boetes worden stevig verhoogd
 759 en passend gemaakt bij de omzet van de beboete bedrijven. Bij veelplegers
 760 worden vergunningen sneller ingetrokken.
- 761 • De tijd dat vervuilers moeilijk konden doen over het delen van data en konden
 762 sjoemelen met metingen is voorbij. Er komen meer onafhankelijke, fijnmazige en
 763 actuele metingen naar uitstoot van bedrijven. Hierdoor krijgen burgers en
 764 journalisten inzicht in de gegevens over de uitstoot in hun leefomgeving. Grote
 765 vervuilers moeten een bijdrage betalen om die metingen te coördineren en te
 766 laten verrichten.
- 767 • We breken de macht van de 'giftige lobby'. Deze lobby werkt achter de schermen
 768 om beleid dat gezondheid moet beschermen af te zwakken. Omwonenden missen
 769 de middelen om hier tegenin te gaan. Daarom zetten wij in op volledige
 770 transparantie over contacten tussen bedrijven en overheden en strengere
 771 regelgeving rondom lobbyactiviteiten. Burgerorganisaties moeten dezelfde
 772 toegang tot besluitvorming krijgen als bedrijven.
- 773 • Omwonenden krijgen een echte plek aan tafel. Omwonenden zijn de eerste
 774 slachtoffers van industriële vervuiling, maar hun stem wordt genegeerd. Er komt
 775 daarom een structurele vertegenwoordiging waarbij omwonenden als volwaardige
 776 partners worden betrokken bij vergunningprocedures en toezicht en waarbij hun
 777 input daadwerkelijk invloed heeft op besluiten.
- 778 • Er komt een Onafhankelijke Autoriteit Gezondheid, die de gezondheid van mens,
 779 dier en omgeving moet waarborgen. Deze autoriteit kan plannen die (mogelijk)
 780 schadelijk zijn tegenhouden en zorgt voor een goede borging van het belang van
 781 gezondheid in beleid.

782

783 Een wereld zonder afval

784 De wereldwijde afvalberg groeit sneller dan de wereldbevolking. Bij afvalverbranding
785 komen veel schadelijke stoffen vrij, zoals CO₂, stikstof en fijnstof. Zwerfafval vervuult de
786 natuur en het water en is een gevaar voor dieren. Door in te zetten op een circulaire
787 economie, zodat we uiteindelijk geen afval meer hebben.

- 788 • We bouwen de overcapaciteit van afvalverbrandingsinstallaties (AVI's) zo snel
789 mogelijk af en stoppen met de import van buitenlands afval. We voorkomen de
790 afhankelijkheid van afvalverbranding voor onze energievoorziening.
- 791 • Bedrijven gaan betalen voor het afval dat ze veroorzaken. Dit mag geen afkoop
792 worden. De overheid neemt het voortouw en zorgt ervoor dat bedrijven flink
793 minder afval gaan produceren en overstappen op hergebruik.
- 794 • Sigarettenfilters staan op nummer één in de top tien van gevonden zwerfafval. We
795 verbieden de verkoop van sigarettenfilters en er komt een verbod op
796 wegwerpvapes. Er komen meer rookvrije stranden, parken en natuurgebieden.
797 Ook gebieden langs water worden rookvrij.
- 798 • We verbieden het oplaten van met gas gevulde ballonnen en de verkoop en het
799 oplaten van wensballonnen en de verkoop en het buiten gebruiken van
800 waterballonnen. Ballonnen komen neer in het water en in natuurgebieden en
801 kunnen dodelijk zijn voor dieren.
- 802 • De ja-ja-sticker wordt landelijk ingevoerd. De regel wordt: je ontvangt geen
803 reclamefolders, tenzij je daar met een sticker op je brievenbus om vraagt.
- 804 • We stoppen de verkoop van vogelvoer in plastic netjes. Vogels kunnen verstrikt
805 raken in het netje en slikken soms het voer met netje en al in. Lege netjes kunnen
806 in de natuur terecht komen als zwerfvuil. We stoppen met exporteren van afval
807 naar het buitenland. Door producten hier te verwerken en te stoppen met gebruik
808 van schadelijke materialen die niet verwerkt kunnen worden, werken we sneller
809 toe naar een circulaire economie.

810

811 Circulair produceren en consumeren

812 Een circulaire economie is essentieel voor het oplossen van de klimaatcrisis, het stoppen
813 van biodiversiteitsverlies en het verkleinen van geopolitieke afhankelijkheden. Goed
814 gebruik van grondstoffen is goed klimaatbeleid. Want zolang we steeds meer blijven kopen
815 en maken wat we niet nodig hebben, blijft elke klimaatmaatregel dweilen met de kraan
816 open. Als iedereen zou leven zoals in Nederland, dan hadden we drie aardbollen nodig.

817 De Partij voor de Dieren neemt een voorbeeld aan de natuur, waarin processen van
818 ontwikkeling zonder verspilling plaatsvinden. We zetten in op een circulaire economie,
819 waarin we zuinig omgaan met grondstoffen. Dat vraagt wat, want onze samenleving heeft
820 zich ontwikkeld tot een wegwerpmaatschappij, ten koste van alles wat
821 werkelijk belangrijk is. De balans met dringend worden hersteld.

822 Daarom stellen we grenzen aan wat onze leefomgeving schaadt. Auto's die zo groot zijn
823 geworden dat ze niet eens meer normaal in de parkeervakken passen, fatbikes en
824 elektrische stepjes die niet alleen veel grondstoffen gebruiken
825 maar ook gewone fietsers en wandelaars verdringen, fast fashion (wegwerpkleding)
826 terwijl we meer dan genoeg kleding hebben. Ons motto is: *refuse, reduce, reuse*. Oftewel:
827 Gebruik het niet, gebruik minder en gebruik het nog een keer.

828 Een circulaire economie zorgt ervoor dat we minder afhankelijk zijn van onbetrouwbare
829 regimes, komen we dichtbij onze klimaatdoelen en bouwen we aan buurten waar
830 mensen delen, maken en repareren.

831

- 832 • Nederland werkt zo snel mogelijk toe naar een volledig circulaire economie en is in
833 2030 minimaal 50% circulair. In het onderwijs wordt dit ondersteund door in lessen
834 extra aandacht te besteden aan herontwerp van producten naar circulaire
835 producten en door les te geven in reparatietechnieken.
- 836 • Er wordt paal en perk gesteld aan de import van goedkope producten uit China.
837 Hiervoor worden de EU-instrumenten zoals CBAM en ESRP gebruikt, aangevuld met
838 nationaal beleid.
- 839 • Nederland krijgt een anti-ultra fast fashion wet. Reclame voor bedrijven als SHEIN
840 en Temu wordt hierdoor verboden en er komt een forse heffing op
841 wegwerpkleding.
- 842 • Er komt een Grondstoffenwet met bindende verplichtingen voor het terugdringen v
843 an grondstoffengebruik.
- 844 • Er komen strengere eisen voor het ontwerp van nieuwe producten. Producten
845 moeten gemaakt worden van zo min mogelijk materialen en de materialen moet
846 bewezen veilig zijn om te worden hergebruikt. Ook moeten producten zo lang
847 mogelijk meegaan en eenvoudig te repareren zijn, de Right to Repair wetgeving
848 wordt nageleefd.
- 849 • De dubbele btw op producten die voor hergebruik en refurbishment opnieuw op de
850 markt worden gezet, wordt geschrapt. De industrie en de bouw gaan verplicht
851 materialenpaspoorten gebruiken. De overheid stimuleert de
852 tweedehands markt, ruil- en deelplatformen en reparatiediensten.
- 853 • Circulariteit wordt een randvoorwaarde in het aanbestedingsbeleid van de
854 overheid. Dit ondersteunt Nederlandse circulaire ondernemers.
- 855 • Kringloopwinkels worden extra ondersteund. Alle milieustraten werken samen met
856 kringloopbedrijven om zoveel mogelijk complete producten te hergebruiken in
857 plaats van de materialen te recyclen.
- 858 • Kringloopbedrijven worden gestimuleerd om zoveel mogelijk producten te
859 repareren of upcyclen en materiaalstromen te hergebruiken. Er komt een
860 circulariteitsbijdrage op alle lineaire producten (producten waar geen circulair
861 systeem voor is). Zo kunnen reparatie en circulaire producten goedkoper worden.

862 Leidingwater is 300 keer minder CO₂-vervuilend dan verpakt mineraalwater. De
863 overheid investeert in publieke watertappunten.

- 864 • Er komt een verplicht aandeel hergebruikt materiaal (recyclaat) in producten om
865 een afzetmarkt te garanderen voor circulaire spelers, te beginnen bij textiel.
- 866 • Er komt een verbrandingsverbod op recyclebare materialen.
- 867 • In de Rijksbegroting komt naast de uitgavenplafonds ook een grondstoffenplafond.
868 De overheid mag alleen beleid en plannen uitvoeren als dat binnen het
869 grondstoffenplafond past.

870 Er komt een nationaal plan met afdwingbare doelstellingen om het aantal spullen d
871 at we produceren en consumeren omlaag te brengen. De duurzame, circulaire optie
872 wordt de aantrekkelijke optie en we verrekenen milieuschade in de prijzen van
873 producten.

- 874 • We stoppen met de wegwerpmaatschappij. We willen geen telefoons meer die niet
875 kunnen worden geüpdatet; we dringen het gebruik van wegwerpproducten zo veel
876 mogelijk terug.
- 877 • Door de belasting aan te passen maken we gerecyclede grondstoffen goedkoper
878 dan grondstoffen die voor het eerst gewonnen zijn, denk bijvoorbeeld aan staal,
879 glas en plastic.
- 880 • Het huidige statiegeldsysteem voor plastic flessen en blikjes wordt uitgebreid naar
881 álle drankverpakkingen, zoals sapflesjes en drankenkartons. Ook wordt er gewerkt
882 aan het verbeteren van het huidige van het huidige statiegeldsysteem, zodat alle
883 plastic flesjes en blikjes kunnen worden ingeleverd bij de locatie waar ze zijn
884 verkocht. Ook als ze gedeukt zijn. De verantwoordelijkheid voor het
885 statiegeldsysteem komt in handen van de overheid in plaats van bij het
886 bedrijfsleven.
- 887 • Zuivere grondstofstromen zijn essentieel in het streven naar een circulaire
888 economie. Nederland pleit daarom in Europa voor een uitbreiding van de
889 regelgeving voor etikettering van consumentengoederen en voedsel. Naast de al
890 geldende eisen dienen ook de gebruikte grondstoffen van de verpakking te worden
891 vermeld. Zo worden onzichtbare materialen zoals plastic coatings op papieren
892 wikkels zichtbaar en wordt het makkelijker de verpakking op de juiste manier bij het
893 afval te scheiden. Producenten worden verplicht verpakkingen uit gemixte
894 materialen terug te dringen.
- 895 • Er komen verplichte productgaranties van tien jaar in plaats van twee jaar en verbod
896 op opzettelijk verkorten van productlevensduur. Dit vermindert het energie- en
897 materiaalgebruik drastisch.

898

899 **Stop plasticvervuiling**

900 Plastic voedt de klimaatcrisis en vervuult de natuur. Het komt terecht op een gigantische
901 afvalberg of het drijft in zee en draagt bij aan de plasticsoep. Dieren raken erin verstrikt of

slikken het door. De productie van plastic neemt nog altijd exponentieel toe. Als we dit probleem niet snel aanpakken, verdrinken we erin. Wij zeggen nee tegen plastic.

- Er komt een versneld verbod op wegwerpplastic. Daar waar nog plastic wordt gebruikt, zoals in de zorg, moet dat gerecycled zijn. We dringen het gebruik van plastic verpakkingsmateriaal drastisch terug door in te zetten op herbruikbare verpakkingen en op bijvullen/refill in de supermarkt.
- We verbieden het toevoegen van microplastics aan producten, zoals cosmetica. Er komen regels voor fabrikanten om het vrijkomen van microplastics bij gebruik van hun producten tegen te gaan.
- Er komt een plasticaks op de productie van nieuw fossiel plastic.
- Bestaand plastic afval wordt zoveel mogelijk opgeruimd, zowel op land als in het water.

Meer weten?

- <https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/>
- <https://www.vewin.nl/nieuws/europese-commissie-nederland-moet-werk-maken-van-verbetering-waterkwaliteit/>
- https://netherlands.representation.ec.europa.eu/nieuws/er-werk-aan-de-winkel-voor-nederland-om-doelen-waterkwaliteit-te-behalen-2025-02-04_nl
- <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2025/07/18/kamerbrief-kaderrichtlijn-water>
- <https://www.naturalis.nl/system/files/inline/Statusrapport%20Nederlandse%20Biodiversiteit%202025%20-%20Naturalis%20Biodiversity%20Center.pdf>
- <https://www.bij12.nl/onderwerp/natuurinformatie/voortgangsrapportage-natuur/>
- <https://www.naturetoday.com/nl/nl/nature-reports/message/?msg=34208>
- <https://www.rivm.nl/publicaties/pfas-in-bloed-van-nederlandse-bevolking>
- <https://jamanetwork.com/journals/jama/fullarticle/2811131>
- <https://centerclimatejustice.universityofcalifornia.edu/what-is-climate-justice/>
- <https://gofossilfree.org/nl/>

2. Dierenrechten

Behoeften en wensen van dieren voorop

Naast ruim 18 miljoen mensen leven er honderden miljoenen dieren in Nederland. Zij zijn, net als wij, individuen met bewustzijn en gevoel. De Partij voor de Dieren wil dat alle dieren naar hun aard kunnen leven en daar ook de ruimte voor krijgen. Daarom moeten hun rechten in de wet verankerd worden. Hun welzijn en leven hangen dan niet meer af van partijen die beweren voor dieren op te komen, maar dat 'vergeten' zodra ze aan een kabinet kunnen deelnemen. We zetten ons in tegen de vee-industrie, de jacht en de handel in dieren en hun producten. Tot deze verboden zijn komt er scherper toezicht en betere voorlichting. Ook de gezondheid van huisdieren heeft prioriteit. Dierenasiels en -ambulances verdienen structurele ondersteuning van het Rijk. En onze huisdieren verdienen passende en betaalbare medische zorg. De Partij voor de Dieren wil vaste prijzen bij de dierenarts, zonder btw.

Dieren laten vaak zelf merken dat mensen anders met hen moeten omgaan. Bijvoorbeeld wanneer zij zich bevrijden onderweg naar de slacht of ontsnappen uit opsluiting. Daarmee houden dieren de mens een spiegel voor, en zijn zij aanjagers van sociale verandering.

Dieren worden vaak slechts als 'ding' beschouwd en uitgebuit voor het gemak en genot van de mens. Hun intrinsieke waarde wordt niet gezien. Elk jaar worden er in ons land meer dan 500 miljoen dieren geslacht na een ellendig bestaan in de veehouderij. De wet die dieren zou moeten beschermen schiet ernstig tekort. Bovendien gelden er veel uitzonderingen op de wet, omdat economische belangen in de praktijk stelselmatig boven de gezondheid en het welzijn van dieren worden gesteld. Het dier als verdienenmodel krijgt voorrang.

De manier waarop wij met dieren omgaan is een belangrijke oorzaak van veel van de grote problemen van onze tijd. Denk bijvoorbeeld aan klimaatverandering, biodiversiteitsverlies, infectieziektes als COVID-19 en vogelgriep, en uitputting van de bodem. Daarnaast concurreert het produceren van veevoer met de productie van voedsel voor mensen. Als we dieren bevrijden uit de voedselketen, lossen we veel van deze problemen in één klap op. Tot het zover is moet het perspectief van de dieren leidend worden in de veehouderij, met ruimte voor hun natuurlijk gedrag, en moet hun leed zo veel mogelijk beperkt worden. Het lijden en sterven van dieren zodat hun lijf, moedermelk of eieren kunnen worden gegeten, wordt nu voor consumenten verborgen gehouden. Daar moet volledige transparantie en goede voorlichting over komen. We werken aan een samenleving waarin zo min mogelijk dieren worden gebruikt. Een samenleving waarin mensen en dieren in harmonie met elkaar leven.

973

974 **Dierenrechten in de Grondwet**

975 Dieren horen met respect en mededogen behandeld te worden. In de praktijk krijgen
976 dieren echter nauwelijks wettelijke bescherming. Zo komen er jaarlijks vele duizenden
977 dieren om in stalbranden, doordat brandveiligheidsregels tekortschieten en lange tijd zelfs
978 ontbraken. Dit is het gevolg van absurde politieke keuzes. Wanneer dieren rechten hebben,
979 kan veel dierenleed worden voorkomen of bestraft.

980

- 981 • De rechten van dieren worden in de Grondwet erkend en vastgelegd.
- 982 • De Wet dieren wordt een échte dierenbeschermingswet, waarbij de intrinsieke
983 waarde van het dier en het natuurlijk gedrag van dieren niet meer opzij kunnen
984 worden geschoven voor economische belangen.
- 985 • Alle relevante besluiten van het kabinet worden getoetst op hun invloed op de
986 belangen van dieren.
- 987 • De overheid vraagt bij beleid dat aan belangen van dieren raakt altijd eerst proactief
988 advies van dierenrechtenorganisaties.
- 989 • Er komt een ministerie voor Dieren. Dit ministerie dient níet ook de belangen van de
990 landbouw en vee-industrie.

991

992 **Een einde aan de vee-industrie**

993 Het fokken, uitbuiten en doden van dieren in de veehouderij is onethisch en onhoudbaar.
994 Veel dieren zien amper daglicht. Er worden zoveel dieren gefokt, uitgebuit en gedood voor
995 vlees, vis, zuivel en eieren dat geen milieu-, natuur- of dierenwelzijnsmaatregel is
996 opgewassen tegen alle problemen die dat met zich meebrengt. Het aantal dieren dat voor
997 consumptie wordt gefokt en gedood moet drastisch omlaag. Er komt zo snel mogelijk een
998 einde aan de vee-industrie. Duurzame, smakelijke en betaalbare opvolgers van dierlijke
999 producten bieden nieuwe hoop voor de dieren, boeren en onze toekomst. Het Rijk gaat
1000 zich actief inzetten om die transitie op een zo kort mogelijke termijn te realiseren. De
1001 toekomst is plantaardig.

1002

- 1003 • Het totale aantal dieren dat in de Nederlandse veehouderij wordt gefokt en gedood
1004 krimpt met minstens 75% in de komende twee jaar.
- 1005 • Er komt een burgerberaad over de toekomst van de vee-industrie. De adviezen die
1006 daaruit voortkomen worden door de regering opgepakt, evenals aanvullende
1007 stappen die nodig zijn om dieren te beschermen en om te voldoen aan wettelijke
1008 verplichtingen en landelijke doelstellingen op gebied van volksgezondheid, natuur,
1009 milieu en klimaat.

1010

1011 **Recht op natuurlijk gedrag**

1012 Zolang dieren nog niet zijn bevrijd uit de voedselketen, moet het leed zo veel mogelijk
1013 beperkt worden. De vee-industrie lijkt in niets op het leven in de natuur. Miljoenen eenden

1014 komen nooit buiten en hebben geen water om in te zwemmen of om zich mee te
1015 verzorgen. Ze zien voor het eerst in hun leven water wanneer ze in het slachthuis door een
1016 elektrocutiebad worden getrokken. Kalfjes en geitenlammetjes worden na de geboorte
1017 weggehaald bij hun moeder, zodat de melk van de moeder door mensen kan worden
1018 afgenomen, verkocht en geconsumeerd. Hoorns hebben koeien en geiten in de huidige
1019 veehouderij bijna nooit meer: de dieren worden hoornloos gefokt of onthoornnd met een
1020 hete bout.

1021
1022 Door een wetswijziging van de Partij voor de Dieren werd in de Wet dieren eindelijk
1023 vastgelegd dat dieren niet meer mogen worden aangepast aan het houderijsysteem. Het
1024 zou niet langer toegestaan zijn om dieren pijn te doen of ze te laten lijden, om ze maar
1025 goedkoop en met zo veel mogelijk tegelijk in een stal te houden. Via een list van het
1026 ministerie van Landbouw, met steun van een meerderheid van de Kamer, werd deze
1027 bescherming van dieren weer uit de wet gehaald. Dit gaan we rechtzetten.

- 1028
1029 • De bescherming van dieren komt terug in de wet. Dieren worden verlost van
1030 pijnlijke ingrepen, krappe kooien en dichte stallen zonder mogelijkheid om
1031 natuurlijk gedrag te vertonen. Zo horen kippen een stofbad te kunnen nemen,
1032 willen varkens in de aarde kunnen wroeten, en horen koeien en geiten naar buiten
1033 te kunnen in plaats van opgesloten te zitten in stallen.
- 1034 • Alle dieren in de veehouderij krijgen vrije uitloop naar buiten met voldoende
1035 schuilmogelijkheden tegen hitte en regen. In de stal beschikken dieren over
1036 voldoende ruimte, bodembedekking en afleidingsmateriaal en hebben ze de
1037 mogelijkheid om zich terug te trekken of juist samen te zijn.
- 1038 • Kalfjes en lammetjes worden niet langer meteen na de geboorte weggehaald. Ze
1039 mogen opgroeien bij hun moeder in de wei en de melk drinken die voor hen
1040 bedoeld is. Dat geldt ook voor stierkalfjes, rammetjes en bokjes.
- 1041 • Er komt een eind aan het gebruik van kooien in de veehouderij, zoals 'kraamboxen'
1042 (oftewel dwangkooien) waarin zeugen tussen stangen staan. Zeugen krijgen de
1043 gelegenheid te nestelen en hun biggetjes te verzorgen.
- 1044 • Er vinden geen pijnlijke ingrepen meer plaats als het castreren van biggen, het
1045 afbranden of -knippen van staarten, het afvijlen van tanden en het onthoornen van
1046 koeien en geiten.
- 1047 • Er komt een verbod op het vergassen van pasgeboren haantjes in de eierindustrie en
1048 andere praktijken waarbij pasgeboren dieren, zoals bokjes, worden gedood.
- 1049 • De productie van blank kalfsvlees wordt verboden. Het is onaanvaardbaar dat
1050 kalveren voor dit vlees expres ziek gemaakt worden met een ijzerarm dieet dat tot
1051 bloedarmoede leidt.
- 1052 • Hoe de agrolobby het ook wendt of keert: in de gehele veehouderij wordt het
1053 welzijn van dieren met voeten getreden. Bij het fokken, gebruiken en houden van
1054 dieren staat per definitie het belang en het gemak van de mens voorop. In de
1055 eenden- en konijnenhouderij en in viskwekerijen kunnen de dieren niet eens op het

1056 meest primaire niveau worden voorzien in hun natuurlijke behoeften. Daarom
1057 worden de eenden- en konijnenhouderij en viskwekerijen in ieder geval per direct
1058 verboden.

1059

1060 **Geen plofdieren**

1061 Veel dieren in de industrie zijn zo ver doorgefokt dat ze in een paar weken vetgemest
1062 kunnen worden. Dit zorgt voor ernstige gezondheidsproblemen. Zo zakken plofkippen
1063 door hun pootjes en kunnen dikbilkoeien niet meer natuurlijk bevallen. Een dierwaardig
1064 bestaan betekent ook dat dieren zich op natuurlijke en vrijwillige wijze kunnen
1065 voortplanten en niet langer kunstmatig en veelvuldig geïnsemineerd worden.

1066

- 1067 • Het fokken op extreem snelle groei (zoals bij kippen en varkens) of op extreme
1068 productie (zoals bij melkkoeien) wordt verboden. Er komt een maximum voor de
1069 'productie' per dier en een minimumleeftijd voor de slacht.
- 1070 • Er komt een einde aan het doorfokken op steeds grotere aantallen biggetjes die een
1071 zeug per dracht moet werpen.
- 1072 • Er komt een verbod op het insemineren van dieren en op kunstmatige methoden
1073 van zaadwinning.
- 1074 • Mannelijke dieren die gehouden worden om te helpen bij de voortplanting worden
1075 niet langer geïsoleerd, uitgehongerd en beperkt in hun natuurlijke gedrag.
1076 Vrouwelijke dieren worden niet gedwongen tot paring.
- 1077 • Nederland maakt zich in de EU sterk voor een verbod op de productie van foie gras
1078 (ganzen- of eendenlever) en stelt een handels- en importverbod in voor dit product.

1079

1080 **Aanpak leed tijdens diertransporten en in slachthuizen**

1081 Dieren worden zo min mogelijk vervoerd, en áls ze vervoerd en geslacht worden, moeten ze
1082 daar zo min mogelijk leed en stress van ondervinden. Diervriendelijke slacht bestaat niet.
1083 Leed tijdens de slacht moet zo veel mogelijk worden voorkomen zolang slachthuizen nog
1084 bestaan.

1085

- 1086 • Diertransporten duren maximaal twee uur. Op koude en warme dagen (dat wil
1087 zeggen: in ieder geval op dagen met een verwachte temperatuur beneden 0 °C of
1088 vanaf 25 °C, dit wordt nader afgestemd op de diersoort) en dagen met sterke wind
1089 mogen dieren niet worden getransporteerd.
- 1090 • Er komt veel strengere controle en handhaving van de Nederlandse en Europese
1091 transportregels. Onafhankelijke dierenartsen controleren het welzijn van dieren
1092 tijdens een transport. Vervoerders die vaak de fout in gaan worden geregistreerd.
- 1093 • Transporten van levende dieren naar landen buiten de EU zijn niet langer
1094 toegestaan. Aan import en doorvoer via de EU van dieren vanuit bijvoorbeeld de
1095 Verenigde Staten naar Azië komt per direct een einde. Eendagskuikens worden niet
1096 langer geëxporteerd en de hele wereld over gevlogen.

- 1097 • Transportwagens met dieren krijgen een gps-volgsysteem, ongeacht de lengte van
- 1098 het transport. Er komt daarnaast een kilometerheffing op diertransport.
- 1099 • Kalfjes mogen niet meer op transport worden gezet. Er komt per direct een einde
- 1100 aan de import van kalfjes voor de kalvermesterij.
- 1101 • Het maximale aantal dieren, de minimumruimte per dier en andere
- 1102 inrichtingsmaatregelen voor transportwagens worden aangescherpt op basis van
- 1103 actuele wetenschappelijke kennis over de behoeften per diersoort. Dit geldt ook
- 1104 voor vissen en aquatische dieren. Er vindt verplichte monitoring plaats met
- 1105 verzegelde camera's en met sensoren voor in ieder geval temperatuur en
- 1106 luchtvochtigheid.
- 1107 • Mensen die dieren vervoeren volgen verplicht een training over dierenwelzijn,
- 1108 waarbij ze leren hoe ze dieren goed moeten behandelen.
- 1109 • Er komt een speciale belasting voor slachthuizen (slachttaks).
- 1110 • Zolang dieren nog worden geslacht, worden alle dieren voorafgaand aan de slacht
- 1111 bedwelmd. Het verbod op onverdoofd slachten gaat voor iedereen gelden: de
- 1112 uitzondering die ten behoeve van religieuze slacht op dit verbod is gemaakt, wordt
- 1113 geschrapt.
- 1114 • Slacht- en bedwelmsmethoden die ernstige pijn en angst veroorzaken worden
- 1115 direct afgeschaft. Denk aan de waterbadmethode bij kippen, eenden en kalkoenen,
- 1116 en de CO₂-verdooving bij varkens.
- 1117 • Er komt een einde aan de slacht van en handel in (hoog)zwangere dieren.
- 1118 • Er komt een verbod op het omkiepen van kratten met kippen, eenden en
- 1119 kalkoenen.
- 1120 • Bij visserij en viskwekerijen wordt de standaard (eveneens) het verdoven van vissen
- 1121 vóór de slacht.
- 1122 • Veemarkten, die in welke vorm dan ook veel leed en stress veroorzaken, worden
- 1123 verboden.
- 1124 • Nederland pleit ervoor om al deze aangescherpte maatregelen rondom de transport
- 1125 en slacht van dieren ook op Europees niveau te implementeren.

1126

1127 **Goed toezicht en strenge handhaving**

1128 Het toezicht op dierenwelzijn moet op de schop. De Partij voor de Dieren wil dat er veel
 1129 meer onaangekondigde controles plaatsvinden, zowel in de veehouderij als op andere
 1130 plaatsen waar dieren in aanraking komen met mensen. Overtredingen moeten streng
 1131 worden bestraft. Om beter te kunnen handhaven, wil de Partij voor de Dieren dat de
 1132 wetgeving wordt aangescherpt en concreet gemaakt. Open normen en zelfregulering laten
 1133 te veel ruimte voor discussie en maken de handhaving vaak onmogelijk. Sancties kunnen
 1134 bovendien makkelijker worden aangevochten wanneer de regelgeving niet duidelijk is. De
 1135 dieren én de mensen die met hen werken zijn gebaat bij juridische duidelijkheid.

1136

Het toezicht op de vee-industrie faalt aan alle kanten. Een belangrijke reden hiervoor is het enorme aantal dieren in de veehouderij. Dieren worden in Nederland letterlijk in een moordend tempo door slachthuizen gejaagd. Zelfs een basale vorm van toezicht wordt hierdoor onmogelijk gemaakt. Dit terwijl de extreme snelheid grote gevolgen heeft voor de dieren, voor de voedselveiligheid én de gezondheid van de slachthuismedewerkers. Zo komt het nog steeds vaak voor dat zieke dieren geslacht worden, ook al is dat verboden, of dat de dieren in het slachthuis door fouten met de bedwelming nog bij bewustzijn zijn wanneer ze worden gedood.

- Stallen, slachterijen en verzamelcentra krijgen per direct permanent cameratoezicht. Dit komt bovenop controles door de dierenartsen van de NVWA ter plaatse.
- De bezem gaat door de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) om te komen tot een organisatie met een sterk management en medewerkers die streng en rechtvaardig handhaven. De dienst gaat weg bij het ministerie van Landbouw en wordt ondergebracht bij Justitie en Veiligheid.
- De controle op alle schakels in de veehouderij wordt opgevoerd en komt in handen van de overheid in plaats van de sector zelf.
- Het tempo waarmee dieren door slachthuizen worden gejaagd gaat fors omlaag. Het aantal dieren dat wordt geslacht, wordt afgestemd op het toezicht dat de NVWA kan waarmaken.
- Om fraude en corruptie te voorkomen gaan controleurs rouleren tussen slachthuizen. Er is dus geen vaste controleur meer per slachthuis. In slachthuizen en bij verzamelplaatsen voor dieren wordt standaard gewerkt met het vierogenprincipe: twee dierenartsen, of een dierenarts in combinatie met een medewerker van de dierenpolitie.
- Slachthuizen waar overtredingen plaatsvinden gaan direct dicht. Medewerkers die zich schuldig maken aan extra mishandeling van de dieren boven op het leed dat zij toch al ondergaan in het slachthuis, worden strafrechtelijk vervolgd en krijgen een blijvend beroepsverbod.
- De NVWA legt bij overtredingen direct forse boetes op, gerelateerd aan de omzet van de slachterij, en maakt de controlegegevens openbaar, evenals het antibioticaregister in de veehouderij.
- Er komt een verbod op het oormerken van dieren. Zolang de huidige regels nog gelden, krijgen gewetensbezwaarden een ontheffing van de oormerkplicht. Het kabinet pleit op Europees niveau voor de ontwikkeling en invoering van een diervriendelijker alternatief, zoals chipherkenning.
- Er komt wetgeving die de brandveiligheid van stallen verbetert en die dierenlevens spaart als er toch een stalbrand uitbreekt. Het gaat dan om regels zoals een maximumaantal dieren per stal, brandwerende dakisolatie, afscherming van de technische ruimte, verplichte sprinkler- of watermistinstallaties, verplichte vluchtmogelijkheden zoals valwanden en een verbod op luchtwassers.

Het eerlijke verhaal over het lijden van dieren in de vee-industrie

Vele kabinetten waren het erover eens dat consumenten moeten weten waar hun eten vandaan komt. Toch wordt de dagelijkse realiteit achter vlees, zuivel, eieren en vis nog steeds actief weggehouden bij het publiek. De afschuwelijke werkelijkheid voor de honderden miljoenen dieren in de industrie en het vrolijke beeld dat hierover wordt voorgespiegeld staan mijlenver van elkaar af. Scharreleieren komen bijvoorbeeld helemaal niet van kippen die lekker buiten kunnen rondlopen, maar van kippen die hun hele leven doorbrengen in een propvolle schuur. Door dit soort misleiding hebben veel consumenten geen idee hoe het er werkelijk aan toegaat. In reclame en op verpakkingen zien deze dieren er gelukkig en gezond uit.

De Partij voor de Dieren wil een einde aan de misleiding over de herkomst van dierlijke producten. De overheid moet zorg dragen voor volledige openheid en voorlichting over wat dieren in de vee-industrie ondergaan voordat hun vlees, eieren of melk in de supermarkt belanden. Journalisten moeten eenvoudiger toegang krijgen tot informatie over de gang van zaken in de veehouderij. Consumenten hebben het recht om te weten wat de realiteit is achter melk en kaas. Zo wordt een koe in de melkveehouderij ieder jaar zwanger gemaakt en worden haar kalfjes vrijwel direct na de bevalling bij haar weggehaald. De stiertjes eindigen in een mesterij voor de productie van kalfsvlees, grotendeels voor de export. Dat geldt ook voor vaarskalfjes, de vrouwelijke kalfjes. Ongeveer de helft van deze kalfjes wordt afgevoerd, omdat zij niet voor hun melk gebruikt zullen worden. Paul McCartney zei ooit treffend: 'Als slachthuizen glazen wanden hadden, zou iedereen vegetariër zijn.' De Partij voor de Dieren denkt dat als stallen en transportwagens glazen wanden hadden, iedereen veganist zou zijn.

- Glazen wanden worden daadwerkelijk verplicht toegepast in delen van slachthuizen en stallen, zodat van buitenaf te zien is wat er binnen gebeurt. Hetzelfde geldt voor transportwagens. Dit zorgt voor échte transparantie over het leven en de dood van dieren in de veehouderij. Voor veel dieren zal het daglicht dat op die manier binnenkomt ook ten goede komen aan hun welzijn.
- Er komt een einde aan misleidende communicatie, verhullende termen (oftewel: humane washing) en reclame voor dierlijke producten.
- De overheid draagt zorg voor onafhankelijke beelden van de realiteit in stallen, slachthuizen, transport, kweekbassins en de visserij en brengt die actief naar buiten. Ook zorgt de overheid voor goede publieksinformatie over wat dieren moeten ondergaan omdat mensen dierlijke producten willen gebruiken.
- De overheid gaat feiten en cijfers over dieren in de veehouderij volledig en helder registreren en op een toegankelijke manier publiceren. Dat gaat onder meer over het aantal dieren dat voortijdig sterft in de stallen of dood aankomt bij het slachthuis na transport.
- In voorlichting over dieren in de veehouderij wordt benoemd dat er voor consumptie van kleine dieren, zoals kippen, veel meer individuen sterven dan voor

consumptie van grote dieren. Cijfers over milieu-impact kunnen mensen motiveren om te minderen of te stoppen met het eten van rundvlees. Dat is goed nieuws voor de dieren, behalve wanneer consumenten dit gaan ‘compenseren’ door kleinere dieren te gaan eten, wat de hoeveelheid leed vergroot. De overheid moet streven naar een wereld waarin plantaardig eten de norm is en bevordert dat door het hele verhaal te vertellen.

- Dierenleed wordt verplicht zichtbaar op verpakkingen van dierlijke producten, net zoals op pakjes sigaretten. Op vlees, vis, zuivel, eieren en producten gemaakt van insecten komt een duidelijk etiket dat laat zien waar en hoe de betrokken dieren geleefd hebben. In restaurants komt deze informatie op de menukaart te staan. Bij vlees en vis hoort daar ook bij op welke leeftijd, waar en hoe het dier geslacht is. Bij dieren die in vrijheid leefden wordt vermeld hoe ze gevangen en gedood zijn, zowel bij vlees als bij vis en schaaldieren. Op vleeswaren komt een QR-code met een stream naar het slachthuis waar het dier is geslacht, zodat consumenten zelf het slachtproces kunnen beoordelen.

Vissen, schaaldieren en insecten voelen pijn

In de wetenschap bestaat al er lang consensus over dat vissen, krabben en kreeften wel degelijk pijn en stress kunnen ervaren en een bewustzijn hebben. Voor steeds meer insectensoorten is dit inmiddels ook wetenschappelijk aangetoond. Toch worden deze dieren nog nauwelijks meegenomen in dierenwelzijnsbeleid. Vissen die in netten terechtkomen of via haken (longlines) worden gevangen, maken een gruwelijke doodsstrijd door. De Partij voor de Dieren zet zich in voor een verbod op alle vangst- en dodingsmethoden die gepaard gaan met langdurig en ernstig lijden of eindigen in een onverdoofde slacht.

- Sleepnetten en andere destructieve, bodemverstorende visserijmethoden worden nergens meer toegestaan, vanwege het leed en de grootschalige vernieling van ecosystemen die ze onder water aanrichten. In de EU zet Nederland zich in voor een verbod op deze vormen van visserij in beschermde natuurgebieden. Er komt een eind aan de staandwantvisserij. In deze staande netten komen naast vissen ook zeezoogdieren als bruinvissen vast te zitten, waardoor ze verdrinken.
- Het aangekondigde verbod op het levend koken van kreeften en krabben treedt per direct in werking. Er komt ook een verbod op het levend koken van andere dieren, zoals garnalen, en de verkoop van levende schaaldieren voor consumptie wordt verboden. Het afknippen van ogen bij garnalen wordt per direct verboden, net als de import en verkoop van producten waarvoor dit is gebeurd.
- Er komen geen nieuwe vis-, schaaldier- en schelpdierkwekerijen en bestaande worden zo snel mogelijk afgebouwd. Palingen kunnen niet worden gekweekt, maar worden nog altijd als glasalen in het wild gevangen en worden in kwekerijen vetgemest. Deze ‘palingkwekerijen’ worden verboden. Voor octopuskwekerijen wordt geen toestemming verleend.

- 1262 • Onverdoofde slacht van vissen wordt verboden. De meest effectieve methodes van
1263 verdoving worden ingezet en er wordt verder onderzoek gedaan om de kennis uit te
1264 breiden over verdovingsmethoden en de toepasbaarheid ervan voor verschillende
1265 vissoorten.
- 1266 • Er zijn nog geen gevalideerde methodes om krabben en kreeften snel en pijnloos te
1267 doden. Daarom wordt hier onderzoek naar gedaan en worden verbeteringen met
1268 spoed doorgevoerd zolang deze dieren nog worden gekweekt en gevangen voor
1269 consumptie.
- 1270 • Sportvissen (de hengeljacht) is een vorm van tijdverdrijf die ernstig dierenleed
1271 veroorzaakt en wordt verboden.
- 1272 • Er komt op Nederlands en Europees niveau een verbod op het kweken van insecten
1273 en op nieuwvestiging van insectenkwekerijen, om deze nieuwe vorm van vee-
1274 industrie in de kiem te smoren. Zolang dit verbod nog niet in werking is getreden,
1275 nemen de kwekerijen verplichte maatregelen om pijn en lijden tegen te gaan en om
1276 de leefomgeving zoveel mogelijk op de behoeften van de soort af te stemmen. Voor
1277 insectensoorten waarbij (nog) niet onomstotelijk is bewezen dat zij pijn en stress
1278 kunnen ervaren, wordt gehandeld vanuit het voorzorgsprincipe.
- 1279 • De NVWA gaat handhaven op dierenwelzijnsmaatregelen bij kwekerijen van vissen,
1280 schaaldieren en insecten.

1281

1282 **EU-brede aanpak van leed in de vee-industrie en visserij**

1283 De Partij voor de Dieren is in Europa dé partij die opkomt voor een betere bescherming
1284 van dieren. We hebben er al voor gezorgd dat er nieuwe Europese wetten komen voor
1285 betere dierenrechten; dat is een belangrijke stap om leed te voorkomen. Maar we zijn er
1286 nog niet. De beslissingen die Europa nu neemt kunnen de komende jaren het verschil
1287 maken voor dieren. Nederland benut de invloed die het als lidstaat heeft om leed in de
1288 vee-industrie en visserij aan te pakken.

1289

- 1290 • Het welzijn van dieren wordt niet langer opzijgeschoven voor geld. Dierenrechten
1291 gaan de basis vormen bij EU-afspraken over landbouw, visserij, natuur en de
1292 omgang met dieren.
- 1293 • De Europese dierenwelzijnswetgeving wordt volledig herzien en uitgebreid met
1294 nieuwe wetgeving voor dieren die nog niet beschermd zijn, zoals volwassen koeien.
- 1295 • Nederland maakt zich in de EU hard voor het beëindigen van de intensieve
1296 veehouderij.
- 1297 • Alle dieren in de Europese veehouderij krijgen recht op vrije uitloop, daglicht,
1298 voldoende ruimte, stro en afleiding. Zolang dieren voor consumptie worden gefokt
1299 en gedood is soort-specifieke wetgeving een vereiste.
- 1300 • Dieren in de vee-industrie worden niet langer opgesloten in kooien. Het
1301 aangekondigde EU-kooienverbod waarvoor 1,4 miljoen mensen een burgerinitiatief
1302 tekenden gaat zo snel mogelijk, maar uiterlijk in 2027 in.

- 1303 • Er komen wettelijke Europese welzijnseisen voor vissen, kreeften, krabben en
1304 andere zeedieren die in staat zijn pijn te ervaren; voor onderwaterdiersoorten
1305 waarbij (nog) niet onomstotelijk is bewezen dat zij pijn en stress kunnen ervaren,
1306 wordt gepleit voor handelen vanuit het voorzorgsprincipe.
1307 • Geïmporteerde dierlijke producten moeten aan dezelfde eisen voldoen als de
1308 Europese producten.

1309

1310 **Stop de jacht, laat in vrijheid levende dieren met rust**

1311 De Partij voor de Dieren wil dat in vrijheid levende dieren zo veel mogelijk met rust worden
1312 gelaten. De leefruimte van dieren wordt steeds verder ingeperkt en wanneer er mensen in
1313 de buurt van dieren komen, krijgen dieren vervolgens de schuld als er overlast is. Dat is de
1314 wereld op zijn kop.

1315

1316 Terwijl dieren- en natuurliefhebbers verheugd waren over de komst van de wolf, werd er
1317 door populistische politici angst gezaaid onder omwonenden en recreanten.

1318 Boerenpartijen gebruiken de wolf om te scoren bij hun achterban, maar ook van de
1319 rechtse en christelijke partijen moet de wolf het niet hebben: zij vinden dat afschot
1320 mogelijk moet zijn.

1321

1322 Onder het mom van 'populatiebeheer' schieten hobbyjagers jaarlijks in Nederland zo'n
1323 één miljoen dieren dood. Hetzelfde aantal wordt aangeschoten en raakt ernstig gewond.
1324 Jonge dieren blijven moederloos achter, partnerverbanden worden wreed verstoord en
1325 groepshiërarchie en populatiedynamiek worden letterlijk aan flarden geschoten. De Partij
1326 voor de Dieren wil dat er een einde komt aan de jacht, en dat dieren weer de ruimte
1327 krijgen om in vrijheid te leven naar hun aard.

1328

- 1329 • De intrinsieke waarde en bescherming van in vrijheid levende dieren zijn voortaan
1330 uitgangspunt van beleid.
- 1331 • In vrijheid levende dieren worden niet gedood. Alleen na raadpleging van
1332 onafhankelijke deskundigen en bij dringende redenen, bijvoorbeeld als een dier
1333 uitzichtloos en ernstig lijdt of wanneer de volksgezondheid wordt bedreigd, kan de
1334 overheid een uitzondering maken. De ontheffing hiervoor wordt alleen door de
1335 landelijke overheid afgegeven en stelt strenge eisen aan de manier van doden, waar
1336 ook op gehandhaafd wordt.
- 1337 • De landelijke lijst van vrij bejaagbare soorten wordt afgeschaft. Er komt een verbod
1338 op het doden van in vrijheid levende dieren door hobbyjagers.
- 1339 • Het vangen van dieren uit het wild of het uitzetten van dieren ten behoeve van de
1340 jacht en de illegale jacht worden aangepakt met meer veldtoezicht en strengere
1341 straffen. Jagers krijgen eerder dan nu het geval is een levenslang jachtverbod bij
1342 ernstige wetsovertredingen.

- 1343 • Jachttoezichthouders en andere buitengewoon opsporingsambtenaren mogen niet
1344 in dienst zijn bij de jachthouders op wie ze toezicht moeten uitoefenen.
- 1345 • Faunabeheereenheden (jagersclubs) worden afgeschaft.
- 1346 • Het organiseren van jachttoerisme in binnen- en buitenland wordt verboden,
1347 evenals het adverteren hiervoor.
- 1348 • Dieren mogen niet worden verstoord tijdens kwetsbare periodes zoals de draag-,
1349 rui-, broed- en zoogtijd.
- 1350 • Er komt een landelijk dekkend netwerk van zorg voor in vrijheid levende dieren die
1351 gewond zijn geraakt, waarbij jagers niet langer betrokken zijn.
- 1352 • Dieren krijgen de ruimte, rust en bescherming om te leven naar hun aard.
1353 Natuurgebieden worden verbonden om migratie mogelijk te maken en de
1354 populatiedynamiek in balans te houden.
- 1355 • De overheid beschermt in vrijheid levende dieren tegen de gevolgen van
1356 klimaatverandering. Dit kan gaan om inrichtingsmaatregelen zoals brandgangen en
1357 geïsoleerde nestkasten om dieren te beschermen tegen bosbranden, maar ook om
1358 acute maatregelen zoals toegang tot water tijdens een periode van uitzonderlijke
1359 droogte.
- 1360 • Wolven zijn een verrijking van de natuur in Nederland en dragen bij aan een grotere
1361 biodiversiteit. Veehouders krijgen hulp bij en voorlichting over het beschermen van
1362 hun dieren, en subsidies voor beschermende maatregelen worden toegankelijker.
1363 Om deze subsidies te ontvangen moeten de maatregelen ook aantoonbaar de
1364 dieren beschermen. Hier wordt actief op gehandhaafd.
- 1365 • Burgers worden beter geïnformeerd over hoe zij veilig en verantwoord kunnen
1366 omgaan met de aanwezigheid van wolven in een gebied.
- 1367 • De wolf blijft een strikt beschermde soort in de Nederlandse wetgeving.
- 1368 • Bij de maatregelen die Nederland neemt om harmonieus samenleven met de wolf
1369 te bevorderen, wordt er geanticipeerd op de komst of uitbreiding van andere grote
1370 predatoren zoals de goudjakhals en de lynx.
- 1371 • Het Koninklijk Jachtdepartement wordt opgeheven. Kroondomein Het Loo wordt het
1372 hele jaar publiek toegankelijk en er wordt niet meer gejaagd of aan faunabeheer
1373 gedaan.

1374

1375 **Voorkomen in plaats van bestrijden**

1376 De mens heeft de natuur en haar ecosystemen uit balans gebracht. Natuurgebieden zijn
1377 versnipperd en steeds minder divers. Dieren als de eikenprocessierups profiteren hiervan.
1378 In een gezond ecosysteem houden koolmezen, spechten, wantsen en vleermuizen de
1379 populatie in toom, maar door de monotone aanplant van eiken en het wegmaaïen van
1380 struiken zijn deze natuurlijke vijanden in de minderheid geraakt.

1381

1382 Eventuele mens-dierconflicten zouden niet met kogels en vergassing opgelost moeten
1383 worden, maar met creativiteit en innovatie. Voor bijvoorbeeld de 'overlast' van ganzen

rondom luchthavens is het vergassen van de dieren wreed en zinloos, zeker omdat landbouwgronden rondom landingsbanen zijn ingezaaid met voor ganzen aantrekkelijke gewassen. De Partij voor de Dieren wil dat er wordt geïnvesteerd in slimme, effectieve dier- en natuurvriendelijke oplossingen en voorlichting over een vreedzame en verantwoorde omgang met in het wild levende dieren.

- Rond vliegvelden worden geen landbouwgewassen verbouwd die ganzen aantrekken, maar gewassen die voor ganzen onaantrekkelijk zijn of weides met zonnepanelen. Die worden zo geplaatst dat ze piloten niet verblinden. De ganzen worden gelokt naar gebieden waar ze veilig kunnen verblijven.
- Door een flinke krimp van het aantal vliegbewegingen komt er ook weer ademruimte voor alle levende wezens.
- Het vergassen van in het wild levende dieren, waaronder ganzen, wordt verboden. Prikken van eieren en andere vormen van nestbeheer zijn dieronvriendelijk doordat ze het broedproces verstoren en saboteren. Échte preventie is herstel van ecosystemen; daar wordt dan ook op ingezet.
- Boeren krijgen alleen een schadevergoeding als ze diervriendelijke methoden, die doorgaans aantoonbaar effectief zijn, hebben gebruikt om schade te beperken maar die vervolgens toch niet hebben geholpen.
- Jaarlijks sterven zo'n 60.000 muskus- en beverratten een gruwelijke dood in een klem of verdrinkingsval. 15.000 andere dieren sterven als 'bijvangst'. Dit moet stoppen. De overheid gaat inzetten op preventie en versterkte dijkbewaking. Zolang er nog muskusratten worden gedood, wordt de verdrinkingsval verboden en wordt er ook openheid gegeven over levende bijvangsten (dieren die gewond raken maar niet sterven).
- Er komen maatregelen om verkeersongelukken met in het wild levende dieren als zwijnen en herten tegen te gaan, zoals het verlagen van de maximumsnelheid, het plaatsen van wildhekken en rasters en het inzetten van slimme technologie.
- Afval trekt dieren aan. Zwerfafval en ondeugdelijk aangeboden afval worden actief bestreden, in plaats van dieren zoals muizen en ratten die erdoor worden aangetrokken.
- Er komt financiële ondersteuning voor organisaties die hulp verlenen aan stadsduiven. Deze dieren zoeken in de leefomgeving van mensen hun eten op de grond en raken daarbij vaak met hun pootjes verstrikt in zwerfafval en menselijke haren, wat kan leiden tot permanente verminking en moeite met lopen.
- Meeuwen en duiven horen bij de stad. Waar nodig worden alternatieve nestgelegenheden voor deze vogels aangeboden om conflicten tussen mens en dier in het bewoonde gebied te voorkomen.
- Verwilderde katten worden niet gedood, maar gevangen, gecastreerd of gesteriliseerd en teruggezet. Zo wordt op diervriendelijkere wijze voorkomen dat verwilderde kattenpopulaties zich uitbreiden en dat ze de predatiedruk op vogels en kleine zoogdieren verhogen.

- 1426 • Lanen en straten met veel eikenbomen worden met struiken en nestkasten
1427 aantrekkelijk gemaakt voor de natuurlijke vijanden van de eikenprocessierups. Het
1428 gebruik van gif en plakstrips rond bomen is geen oplossing. Het veroorzaakt
1429 dierenleed, doodt veel natuurlijke vijanden van de eikenprocessierups en vergiftigt
1430 de omgeving.
- 1431 • ‘Probleembevers’ bestaan niet. Bestaande ontheffingen om deze beschermde dieren
1432 te doden worden ingetrokken en er worden geen nieuwe ontheffingen uitgegeven.
- 1433 • De beste manier om de impact van uitheemse soorten zoals rivierkreeften op de
1434 biodiversiteit te beperken, is om ecosystemen te herstellen. We zetten in op
1435 maatregelen als natuurvriendelijke oevers, en stoppen met ‘innovatieve
1436 oplossingen’ die leed veroorzaken zoals kreeften- en krabbensleuven.
- 1437 • Ter bescherming van de wilde bij komt er een registratie- en vergunningplicht voor
1438 bijenkasten. In en rondom natuurgebieden worden bijenkasten geweerd.

1439

1440 **Nederland wordt leer-, dons- en bontvrij**

1441 Bont, dons en angorawol zijn voorbeelden van overbodige producten die onaanvaardbaar
1442 veel dierenleed veroorzaken. Het gebruik van de vacht van dieren voor mode of
1443 accessoires is daarom moreel verwerpelijk. Het houden van nertsen voor bont is mede
1444 dankzij de jarenlange inzet van de Partij voor de Dieren in 2021 in Nederland verboden. Dat
1445 is goed nieuws, want daarmee worden er geen dieren meer in Nederland gehouden voor
1446 de productie van bont.

1447

1448 Niet alleen aan bont, maar ook aan de productie van leer, dons en verschillende soorten
1449 wol, waaronder angora- en merinowol, kleeft ernstig leed. Zo wordt de vacht van
1450 angorakonijnen met geweld van het levende dier getrokken, geschoren of geknipt.
1451 Ganzen en eenden worden levend geplukt voor het verzamelen van dons. De
1452 Australische jacht op kangoeroes gaat gepaard met gruwelijke misstanden en ernstig
1453 lijden. Toch is Europa de grootste importeur van kangoeroeproducten ter wereld en ligt
1454 er nog altijd kangoeroeleer in de winkels. De Partij voor de Dieren wil dat er een einde
1455 komt aan iedere vorm van uitbuiting en mishandeling van dieren voor de productie van
1456 mode: Nederland wordt leer-, dons- en bontvrij!

1457

- 1458 • Nederland maakt zich sterk voor een Europees fokverbod voor dieren die gebruikt
1459 worden voor de productie van bont, vacht, dons en leer.
- 1460 • Nederland verbiedt de import, productie en verkoop van bont, leer, kasjmier
1461 (geitenvacht), kangoeroeproducten en angorawol en pleit ervoor om dit EU-breed in
1462 te voeren. Hetzelfde geldt voor dons van levend geplukte en gedwangvoederde
1463 ganzen en eenden.
- 1464 • Zolang bont-, vacht-, dons- en leerproducten nog verkocht mogen worden, is
1465 duidelijke etikettering hiervan verplicht, met informatie over de herkomst, het
1466 aantal dieren dat voor het product is gedood en de wijze waarop ze gedood zijn.

- 1467 • Import en verkoop van leer afkomstig van dieren die speciaal voor de leerindustrie
1468 worden gefokt, zoals krokodillen, slangen en hagedissen, wordt per direct verboden.

1469

1470 **Dieren zijn geen vertier**

1471 Gelukkig worden echte dieren in tentoonstellingen, shows en films steeds vaker vervangen
1472 door kunstige varianten of computeranimaties. Zo kan het publiek genieten zonder dat
1473 dieren hiervoor hoeven te lijden. De Partij voor de Dieren wil dat er een einde komt aan
1474 dierenleed voor entertainment.

1475

1476 Dierentuinen, circussen, roofvogelshows en het Dolfinarium hebben met elkaar gemeen
1477 dat (wilde) dieren in gevangenschap worden uitgebuit ter vermaak van mensen en voor
1478 commercieel gewin.

1479

1480 Fokprogramma's in dierentuinen dragen nauwelijks bij aan de instandhouding van
1481 bedreigde diersoorten en zijn vooral ingegeven door andere motieven: pasgeboren dieren
1482 doen het goed als publiekstrekker. Wat veel mensen niet weten is dat er ook dieren áchter
1483 de schermen in dierentuinen een erbarmelijk leven leiden. Zogeheten surplusdieren
1484 worden als overtoollig gezien door dierentuinen en kinderboerderijen en kwijnen weg in
1485 kleine kooien, verborgen voor het publiek.

1486

- 1487 • Dierentuinen en kinderboerderijen worden omgevormd tot gespecialiseerde
1488 opvanglocaties, waar nodig met financiële steun van het Rijk. In plaats van financiële
1489 belangen of de belangen van bezoekers centraal te stellen, komt het dierenwelzijn
1490 op de eerste plaats te staan.
- 1491 • Het Dolfinarium en aquaria worden gesloten. Sommige locaties zouden kunnen
1492 dienen als (tijdelijke) opvanglocatie voor gestrande of illegaal verhandelde
1493 zee(zoo)g)dieren.
- 1494 • In Nederland en Europa investeren we in voldoende goede opvang van dieren die
1495 niet meer uitgeplaatst kunnen worden. Daarbij krijgen de dieren de ruimte die ze
1496 nodig hebben in een zo natuurlijk mogelijke omgeving.
- 1497 • We verbieden het vastketenen van (wilde) dieren, zoals olifanten en roofvogels.
- 1498 • We verbieden alle gebruik van dieren als publieksvermaak, zoals in circussen en
1499 wildparken.
- 1500 • Zolang er nog dieren in kinderboerderijen wonen komen er strengere wettelijke
1501 eisen voor hun welzijn, met het natuurlijk gedrag van de dieren als norm. Dieren zijn
1502 geen speelgoedknuffels en krijgen de vrijheid om op een rustige plek te leven
1503 zonder constant door mensen opgetild of aangehaald te worden. Er wordt
1504 informatie gegeven over de behoeften en wensen van de dieren.
- 1505 • Fokken met dieren ter bevoorrading van dierentuinen, shows en kinderboerderijen
1506 moet direct stoppen. Jonge en pasgeboren dieren worden niet meer als
1507 publiekslokker gebruikt. Dieren van onder meer kinderboerderijen worden niet

meer naar opfokbedrijven of het slachthuis gebracht. Dieren worden alleen (humaan) geëuthanaseerd als ze ondraaglijk en uitzichtloos lijden. Surplusdieren die er al zijn krijgen de ruimte, zorg en vrijheid die ze nodig hebben.

- Tradities en feesten waarbij dieren worden gebruikt of gedood, zoals levende kerststallen, zwientje tikken en kallemooi met levende hanen, worden afgeschaft.
- Ook 'sporten' en wedstrijden waarbij dieren worden gebruikt of gedood, zoals paardentopsport, kamelenraces, duivensport en hengeljacht op vissen, worden verboden.
- Er komt een Paardenbesluit waarin de basisregels voor het welzijn van paarden wettelijk worden vastgelegd. Paarden krijgen vrije uitloop naar buiten en de ruimte voor natuurlijk en sociaal gedrag in kuddes. Schadelijke trainingsmiddelen en -methoden, zoals zweepjes, bidden en tongbandjes, worden verboden en er komt een minimumleeftijd waarop pony's en paarden belast mogen worden. Het wordt niet langer toegestaan dat paarden worden opgesloten in kleine stallen, geen bewegingsruimte hebben of solitair worden gehouden.
- Er komt een gedragscode voor de inzet van dieren in kunst en media.
- Er komt een einde aan de verhuur van dieren.

Stop dierproeven

Experimenten op dieren moeten zo spoedig mogelijk worden gestopt. De proeven en de manier waarop de dieren hiervoor worden gehuisvest, veroorzaken ontoelaatbaar veel pijn, stress en sterfte bij dieren. Het merendeel (ongeveer 85%) van de uitgevoerde dierproeven leidt bovendien niet tot bruikbare resultaten, omdat dieren en mensen biologisch te veel van elkaar verschillen. Daarom is het niet alleen vanwege dierenwelzijn, maar ook wegens de dringende behoefte aan betere modellen, belangrijk om geen dierproeven meer te verrichten. Methoden zonder proefdieren leveren in veel gevallen betere en betrouwbaardere resultaten op. Waar proefdiervrije methoden nog niet bestaan, moeten ze ontwikkeld worden. Zo kan Nederland aanjager worden op het gebied van onderzoek zonder proefdieren. De Partij voor de Dieren wil dan ook dat de investering in alternatieven voor proefdieronderzoek de hoogste prioriteit krijgt.

- Nederland zet zich in EU- en ander internationaal verband in voor een versnelling van de internationale erkenning en toepassing van proefdiervrije onderzoeks- en testmethoden en het uitschakelen van dierproeven.
- Onderzoek met dieren wordt zo snel mogelijk verboden. Er komt een plan (met tijdspad) om het apenonderzoekscentrum BPRC zo spoedig mogelijk te sluiten.
- Zolang dierproeven nog plaatsvinden, wordt de vergunningverlening fors aangescherpt. Een vergunning wordt niet meer verleend als van tevoren niet kan worden bewezen dat de resultaten vertaalbaar zijn naar de mens. Het wordt verplicht om vooraf een systematische review te doen, waarin wordt onderzocht of de dierproef noodzakelijk is en of er geen proefdiervrij alternatief beschikbaar is. Uitvoerders worden verplicht om openheid van zaken te geven over de dierproeven

1550 die zij doen; voor burgers en toezichthoudende organisaties moet duidelijk zijn hoe
 1551 dierproeven uitgevoerd worden.

- 1552 • Het Europese verbod op dierproeven voor cosmetica wordt strikt gehandhaafd,
 1553 zodat bedrijven dit niet langer kunnen omzeilen.
- 1554 • Wanneer er bij het ontwikkelen van een product dierproeven zijn gedaan, blijft dit
 1555 twintig jaar te lezen op het etiket.
- 1556 • We verbieden het fokken en doden van proefdieren die ‘in voorraad’ worden
 1557 gehouden. Dieren die niet meer worden gebruikt voor onderzoek worden
 1558 opgevangen en herplaatst.
- 1559 • Biotechnologie bij dieren – waaronder genetische manipulatie en klonen – wordt
 1560 verboden.
- 1561 • Het wordt mogelijk dat een rechter de naleving van de Wet op de dierproeven
 1562 toetst. Burgers en maatschappelijke organisaties krijgen mogelijkheden om bezwaar
 1563 te maken tegen voorgenomen dierproeven.
- 1564 • Het budget dat de overheid jaarlijks aan dierproeven besteedt wordt stapsgewijs
 1565 overgeheveld naar onderzoek zonder proefdieren.
- 1566 • De overheid ontwikkelt per toepassingsgebied van dierproeven (wettelijk
 1567 voorgeschreven veiligheidsonderzoek, fundamenteel wetenschappelijk onderzoek,
 1568 toepassingsgericht onderzoek en onderwijs) uitfaseringsbeleid met een heldere
 1569 tijdlijn. Dierproeven in het hoger onderwijs (bachelor en master) worden per direct
 1570 verboden; wettelijk voorgeschreven veiligheidsonderzoek wordt per 2030 verboden.
- 1571 • Dierproeven om de veiligheid van landbouwgif te toetsen worden per direct
 1572 verboden. Deze dierproeven hebben een slechte voorspellende waarde en de
 1573 ontwikkeling van nieuwe soorten landbouwgif zou niet in Nederland gefaciliteerd
 1574 moeten worden.

1575

1576 **Bescherm huisdieren tegen misbruik, verwaarlozing en uitbuiting**

1577 De helft van alle huishoudens in Nederland heeft een of meer huisdieren. Er leven alleen al
 1578 zo’n drie miljoen katten en 1,9 miljoen honden in ons land. Al deze dieren zijn volledig
 1579 afhankelijk van hun ‘eigenaar’. Er wordt voor ze bepaald wat ze eten, of ze contact hebben
 1580 met soortgenoten en of ze medische hulp krijgen als dat nodig is. Niet alle dieren krijgen de
 1581 aandacht en zorg waar ze recht op hebben. De Partij voor de Dieren wil dat huisdieren
 1582 wettelijk beter beschermd worden tegen misbruik, verwaarlozing of uitbuiting.

1583

1584 Op een zorgzame manier omgaan met de dieren waar mensen mee samenleven begint
 1585 al bij de fok en de verkoop van deze dieren. Het fokken van rasdieren richt zich nu nog
 1586 vooral op het uiterlijk van de dieren, niet op hun gezondheid of welzijn. Daarnaast
 1587 worden in Nederland en daarbuiten in grote schuren tienduizenden honden, katten en
 1588 andere huisdieren gefokt door malafide fokkers en broedfokkers. Hier moet hard tegen
 1589 opgetreden worden.

1590

Naast honden en katten worden er ook uitheemse soorten als huisdier gehouden, terwijl deze dieren hier absoluut niet geschikt voor zijn. Hun behoeften en instincten zijn immers gelijk aan die van hun soortgenoten in het wild. In een huiselijke omgeving kan daar sowieso niet aan worden voldaan. Op de positieflijst voor zoogdieren, die mede dankzij jarenlange strijd van de Partij voor de Dieren in 2024 in werking is getreden, staat welke zoogdieren er als huisdier mogen worden gehouden. Dieren die niet op de lijst staan, mogen niet worden gehouden of verhandeld. Dankzij de Partij voor de Dieren komt er ook een positieflijst voor reptielen. Hierdoor wordt er duidelijkheid gegeven over welke dieren in ieder geval niet geschikt zijn om als huisdier te houden.

- Naast een positieflijst voor zoogdieren en reptielen komt er ook voor de andere diercategorieën een korte lijst van dieren die, gelet op hun natuurlijke gedrag en behoeften, geschikt zijn om als huisdier te worden gehouden.
- De positieflijsten worden regelmatig geëvalueerd en aangepast op basis van voortschrijdend wetenschappelijk inzicht. Bij deze heroverwegingen staat het belang van het dier voorop, wat betekent dat een gedomesticeerde status niet langer een garantie is voor een plek op de lijst.
- Het gedoogbeleid om dam- en edelherten te houden en te fokken ondanks dat zij niet op de positieflijst staan stopt per direct.
- Het verbod op het fokken van dieren met ongezonde uiterlijke kenmerken, erfelijke afwijkingen en ziekten zal strikt worden gehandhaafd. Het houdverbod voor dieren met een extreem en ziekmakend uiterlijk gaat per direct gelden voor kortsnuiten, en wordt uitgebreid naar alle ongezonde honden- en kattenrassen, en huisdieren anders dan honden en katten.
- De invoer van buitenlandse puppy's en andere jonge dieren uit fokschuren wordt verboden. Hierop wordt, in samenwerking met de ons omringende landen, streng gecontroleerd. Er komt een DNA-databank voor honden en katten.
- In de aanpak van malafide fokkers en broedfokkers van huisdieren worden (ook) levenslange houdverboden en strafrechtelijke maatregelen ingezet.
- Fokken met huisdieren wordt gereguleerd door middel van persoonsgebonden vergunningen die pas worden uitgegeven na een succesvol afgelegd examen over het betreffende dier. Bijscholing wordt gegarandeerd door tweejaarlijks opnieuw een examen te moeten afleggen.
- De minimumleeftijd voor het scheiden van kittens van hun moeder gaat omhoog naar twaalf weken. Ook bij andere diersoorten wordt deze minimumleeftijd bepaald op basis van soortspecifieke overwegingen. Er worden daarnaast minimumleeftijden vastgesteld voor ingrepen als castratie en sterilisatie.
- De chipplicht voor honden wordt uitgebreid naar katten, en aangemoedigd voor huisdieren waarbij er 'ontsnappingsgevaar' is of die behoren tot een soort die vaak wordt gedumpte. Niet-invasieve identificatiemethoden zoals een iris- of retinascan worden onderzocht.

- 1632 • Er komt een verplichte bedenktijd en pre-aanschafcursus voor de aanschaf van
1633 gezelschapsdieren. Mensen die met een dier willen samenleven doen zo kennis op
1634 over het gedrag, de manier van communiceren, de behoeften en de wensen van het
1635 dier.
- 1636 • Om impulsaankopen te voorkomen wordt de verkoop van dieren via internet,
1637 tuinentra, markten, beurzen en andere locaties verboden. Mensen die voor een
1638 dier willen en kunnen zorgen, worden aangemoedigd om een dier te adopteren bij
1639 een asiel.
- 1640 • Het tentoonstellen van dieren op markten en beurzen wordt verboden.
- 1641 • Er komen minimumnormen voor de manier waarop een dier wordt gehuisvest en
1642 verzorgd. Er komt een verbod op de verkoop van vissenkomen en te kleine
1643 hokken of kooien. Het in afzondering houden van sociale dieren, zoals konijnen,
1644 wordt verboden. Wanneer een mannelijk en vrouwelijk dier samen worden
1645 gehouden of wanneer er een aanzienlijke kans is op contact met andere
1646 soortgenoten, worden onbedoelde nestjes voorkomen met behulp van castratie of
1647 sterilisatie. Op deze maatregelen kan een uitzondering worden gemaakt wanneer
1648 dat aantoonbaar in het belang van het individuele dier is.
- 1649 • Het gebruik van stroom- en prikhalsbanden voor honden is al verboden, maar de
1650 verkoop en het bezit nog niet. Hier moet per direct verandering in komen.
- 1651 • Dieren zijn geen les- of therapiemateriaal, speelgoedknuffels of versiering. Het
1652 wordt daarom verboden om ze te fokken of houden in scholen, zorginstellingen en
1653 bedrijfspanden. Dit heeft geen betrekking op dieren die bij een bewoner van een
1654 zorginstelling wonen of die met hun verzorger mee naar het werk gaan.
- 1655 • Ook op Europees niveau maakt Nederland zich hard voor een goede bescherming
1656 van huisdieren. De illegale handel in huisdieren en de gruwelijke behandeling van
1657 jachthonden, zwervhonden en -katten in Europa wordt bestreden. Alle honden en
1658 katten in Europa krijgen een chip en worden beschermd door welzijnsregels. Er
1659 komt een Europese positieflijst waarop staat welke diersoorten geschikt zijn om als
1660 huisdier te worden gehouden.

1661

1662 **Betere opvang en noodhulp**

1663 Ieder jaar belanden vele tienduizenden huisdieren, die eerder vaak in een opwelling zijn
1664 gekocht, in het asiel. Ook pasgeboren dieren worden regelmatig naar het asiel gebracht of
1665 gedumpt. De opvang van gevonden of afgestane dieren is een wettelijke taak van
1666 gemeenten, maar die laten het vaak afweten. Daardoor zijn het vaak hardwerkende
1667 vrijwilligers die de dierenasielen en opvangcentra draaiende houden met donaties van
1668 particulieren. De financiering van hulp aan wilde dieren in nood is zelfs helemaal niet
1669 wettelijk vastgelegd, waardoor ondersteuning door overheden vaak gering is of volledig
1670 ontbreekt. De Partij voor de Dieren wil dat de overheid haar verantwoordelijkheid neemt
1671 en wildopvangcentra, dierenasielen en -ambulances financieel ondersteunt. Ook de
1672 medische zorg voor huisdieren moet beter en goedkoper. Met meer opleidingsbudget,

1673 wettelijk vastgestelde tarieven en vrijstelling van btw krijgen meer huisdieren de zorg die ze
 1674 verdienen.
 1675

- 1676 • Er komen landelijke richtlijnen voor de financiering van dierenopvangcentra,
 1677 inclusief wildopvangcentra, opvangen die zich in bepaalde diersoorten specialiseren
 1678 en permanente opvangen van dieren die afkomstig zijn uit de veehouderij en
 1679 andere dierindustrieën. De Rijksoverheid neemt het voortouw en zorgt voor
 1680 voldoende financiering voor gemeenten en provincies.
- 1681 • De uitrol van structurele en voldoende financiering van dierenopvangcentra gaat
 1682 gepaard met bevordering van de kwaliteit. Dit wordt onder andere gedaan door
 1683 middel van erkenning met een beschermde titel.
- 1684 • De huisdierensector (fokkers en verkopers van huisdieren) gaat meebetalen aan de
 1685 opvang en verzorging van afgestane en gevonden dieren. Per verkocht dier wordt
 1686 een bijdrage gestort in een opvangfonds.
- 1687 • Het netwerk van opvangcentra en dierenambulances wordt landelijk dekkend.
- 1688 • Dierenambulances worden officieel voorrangsvoertuigen en krijgen daarmee, net als
 1689 andere hulpdiensten, bevoegdheden om snel ter plaatse te kunnen zijn voor
 1690 noodhulp aan dieren. Het gaat onder andere om de bevoegdheid om over bus- of
 1691 trambanen te rijden en om vrij te kunnen parkeren.
- 1692 • De overheid faciliteert vrijwilligers van dierenopvangcentra en -ambulances om hun
 1693 werk te kunnen blijven doen, door middelen te bieden om hun fysieke en mentale
 1694 gezondheid te beschermen. Te denken valt aan (financiering voor) zorg na
 1695 traumatische gebeurtenissen tijdens het werk, adequate vaccinaties, kleding die
 1696 beschermt tegen besmetting of verwonding, en hulpmiddelen om het werk fysiek
 1697 minder zwaar te maken.
- 1698 • Het redden van dieren krijgt een vaste plaats in draaiboeken van hulpdiensten en
 1699 rampenplannen.
- 1700 • Als mensen thuiszorg nodig hebben, wordt ook voorzien in hulp bij de zorg voor de
 1701 aanwezige dieren. Het wordt mogelijk voor mensen om hun huisdier mee te nemen
 1702 naar elke zorginstelling, zolang dit kan op een manier die voorziet in de behoeften en
 1703 veiligheid van het dier.
- 1704 • In opvanghuizen voor slachtoffers van huiselijk geweld is ook plaats voor hun
 1705 huisdieren, als dat nodig is. Als dat op korte termijn niet mogelijk is, worden
 1706 huisdieren opgevangen in gastgezinnen.
- 1707 • Net als medische hulp voor mensen wordt ook de diergeneeskundige zorg
 1708 vrijgesteld van btw. Prijzen van diergeneeskundige zorg worden gereguleerd en niet
 1709 meer aan de vrije markt overgelaten. Er komen maximumtarieven voor
 1710 dierenartskosten. De opkoop van dierenartspraktijken door buitenlandse ketens
 1711 wordt verboden.
- 1712 • Medische zorg voor dieren kent uitdagingen vergelijkbaar met die zorg voor mensen:
 1713 hoge werkdruk en administratieve lasten, toenemende agressie tegenover personeel,
 1714 weinig locaties die spoedeisende hulp aanbieden, diagnoses die gemist worden door

1715 een gebrek aan kennis, en ongelijke behandeling (bijvoorbeeld op basis van
1716 diersoort). Het Rijk gaat hier zijn verantwoordelijkheid in nemen door budget
1717 beschikbaar te stellen en regelingen te introduceren die het makkelijker en
1718 aantrekkelijker maken voor mensen om in de dierenzorg te gaan werken.

- 1719 • De beschikbaarheid van vaccins en geneesmiddelen wordt verbeterd, evenals de
1720 mogelijkheid om deze (indien nodig off-label) toe te passen. Er wordt onderzoek
1721 gedaan naar de impact van diergeneesmiddelen op de natuur en de dieren die dáár
1722 leven. We nemen maatregelen om deze impact te verkleinen en om verspilling
1723 tegen te gaan.

1724

1725 **Pak dierenmishandeling harder aan**

1726 De Partij voor de Dieren wil dat dierenmishandeling en -verwaarlozing hard worden
1727 aangepakt. Wie dieren mishandelt, mag geen dieren meer houden. Onderzoek toont aan
1728 dat er een duidelijk verband bestaat tussen huiselijk geweld en dierenmishandeling.
1729 Geweld richting mensen wordt vaak voorafgegaan door mishandeling van dieren. De Partij
1730 voor de Dieren wil dat politie en justitie meer prioriteit geven aan het opsporen en
1731 bestraffen van dierenmishandeling en -verwaarlozing en dat er een officier van justitie voor
1732 dieraangelegenheden komt.

1733

- 1734 • Er komen meer dierenpolitieagenten met voldoende bevoegdheden voor de
1735 opsporing en aanhouding van mensen die een dier hebben mishandeld.
1736 Dierenwelzijn moet weer een standaard onderdeel worden van de politieopleiding.
1737 De dierenpolitie krijgt ook de bevoegdheid om het welzijn van dieren in de
1738 veehouderij te controleren.
- 1739 • De Wet aanpak dierenmishandeling en -verwaarlozing wordt goed gehandhaafd.
1740 Wanneer verwaarloosde of mishandelde dieren worden aangetroffen, moeten ze
1741 direct weggehaald kunnen worden.
- 1742 • Dieren die worden weggehaald, worden niet meer behandeld als goederen.
1743 Doorverkoop van deze dieren aan de handel of voor de slacht wordt verboden.
- 1744 • Nu het eindelijk wettelijk mogelijk is om dierenbeulen een (levenslang) houdverbod
1745 op te leggen, is het van belang dat dit in de praktijk ook gebeurt. De mogelijkheid tot
1746 het opleggen van een houdverbod wordt onderdeel van de opleiding van rechters
1747 en officieren van justitie.
- 1748 • Wie veroordeeld is voor dierenmishandeling of -verwaarlozing, krijgt naast een
1749 strengere straf en hogere boete ook een levenslang houdverbod opgelegd. Iemand
1750 die in het buitenland een beroepsverbod heeft gekregen of is veroordeeld voor
1751 dierenmishandeling of -verwaarlozing, mag ook in Nederland geen dieren meer
1752 houden.
- 1753 • Hulpverleners bij huiselijk geweld worden getraind in het herkennen van
1754 dierenmishandeling en verwaarlozing en krijgen de mogelijkheid en
1755 verantwoordelijkheid om actie te ondernemen.

1756

1757 **Bescherm dieren in het wild wereldwijd**

1758 Jaarlijks worden miljoenen wilde dieren illegaal over de wereld getransporteerd. Ze
1759 eindigen in dubieuze 'medicijnen', traditionele gerechten of als decorstuk aan de muur. De
1760 handel in wilde dieren en hun producten is een van de meest lucratieve vormen van
1761 misdaad en maakt vele slachtoffers. Ook voor de biodiversiteit is het funest, want het
1762 brengt meerdere diersoorten gevaarlijk dicht bij uitsterving. Daarnaast vergroot deze
1763 handel het risico dat besmettelijke dierziektes overspringen op mensen. Nederland is een
1764 belangrijk doorvoerland voor de handel in wilde dieren. De handhaving van de handel in
1765 wilde dieren laat te wensen over en de pakkans en de straffen zijn laag. De Partij voor de
1766 Dieren wil een Europees importverbod op wilde dieren om de handel een halt toe te
1767 roepen. Gericht opsporing, krachtige handhaving en hoge straffen voor illegale
1768 handelaren moeten deze nietsontziende vorm van criminaliteit terugdringen.

1769

- 1770 • De import en handel in wilde dieren wordt verboden en er komt een waterdicht
1771 vergunningensysteem. Nederland zet zich hier internationaal actief voor in bij CITES.
- 1772 • Opsporing en handhaving van de illegale handel in wilde dieren wordt
1773 geïntensiveerd. Er komt een gespecialiseerde taskforce van voldoende omvang en
1774 met voldoende mandaat. Illegale handelaren worden strenger gestraft en
1775 jachttoerisme en de import en export van jachttrofeeën worden volledig aan
1776 banden gelegd. Dit alles gebeurt op Nederlands en Europees niveau.
- 1777 • Nederland voert het internationaal protest aan tegen de walvisjacht en
1778 zeehondenjacht. Nederland pleit bij de Internationale Walvisvaart Commissie (IWC)
1779 voor een jachtverbod op kleinere walvisachtigen, zodat ook dolfijnen niet meer
1780 mogen worden bejaagd. Nederland verzet zich actief tegen de dolfijnschlachten
1781 op de Faeröer Eilanden en in Japan.
- 1782 • Nederland is als handelsland nu nog een belangrijk doorvoerland voor producten
1783 van uitheemse dieren. We verbieden het doorvoeren van deze producten.
- 1784 • Nederland maakt zich sterk voor een totaalverbod op de vangst van (blauwvin)tonijn
1785 en het ontvinnen van haaien.

1786

1787 **Meer weten?**

- 1788 • [https://www.rda.nl/actueel/nieuws/2021/11/18/zes-leidende-principes-voor-een-](https://www.rda.nl/actueel/nieuws/2021/11/18/zes-leidende-principes-voor-een-dierwaardige-veehouderij)
1789 [dierwaardige-veehouderij](https://www.rda.nl/actueel/nieuws/2021/11/18/zes-leidende-principes-voor-een-dierwaardige-veehouderij)
- 1790 • [https://wakkerdier.nl/app/uploads/2024/09/23095102/WD-2024-Rapport-Sterfte-](https://wakkerdier.nl/app/uploads/2024/09/23095102/WD-2024-Rapport-Sterfte-voor-de-slacht.pdf)
1791 [voor-de-slacht.pdf](https://wakkerdier.nl/app/uploads/2024/09/23095102/WD-2024-Rapport-Sterfte-voor-de-slacht.pdf)
- 1792 • [https://www.dierencoalitie.nl/wp-content/uploads/2024/09/Naar-een-dierwaardige-](https://www.dierencoalitie.nl/wp-content/uploads/2024/09/Naar-een-dierwaardige-visserij-en-aquacultuur.pdf)
1793 [visserij-en-aquacultuur.pdf](https://www.dierencoalitie.nl/wp-content/uploads/2024/09/Naar-een-dierwaardige-visserij-en-aquacultuur.pdf)
- 1794 • [https://www.ciwf.nl/campagnes/oog-voor-vis/vissenmanifest-10-punten-voor-beter-](https://www.ciwf.nl/campagnes/oog-voor-vis/vissenmanifest-10-punten-voor-beter-vissenwelzijn/)
1795 [vissenwelzijn/](https://www.ciwf.nl/campagnes/oog-voor-vis/vissenmanifest-10-punten-voor-beter-vissenwelzijn/)

- 1796 • <https://wakkerdier.nl/app/uploads/2025/03/06064305/Wakker-Dier-2025-Het-welzijn-van-insecten.pdf>
- 1797
- 1798 • <https://www.rda.nl/documenten/2025/06/30/een-hazenpad-voor-dieren-in-de-natuur>
- 1799
- 1800 • <https://muskusrattenbestrijding.nl/wp-content/uploads/2025/04/jaarverslag-muskusratten-en-beverratten-2024-def.pdf>
- 1801
- 1802 • <https://www.sophia-vereeniging.nl/campagnes/rasdieren/>
- 1803 • <https://kattenkenniscentrum.nl/visie-op-jachtgedrag-kat/>
- 1804 • <https://www.sophia-vereeniging.nl/campagnes/btw-dierenartskosten-verlagen/campagne/>
- 1805
- 1806 • <https://vergetenkonijnen.nl/petitie>
- 1807

3. Voedsel en landbouw

Samen op weg naar betaalbaar, gezond en duurzaam eten

Gezond en betaalbaar voedsel is een basisbehoefte. Samen eten verbindt, bij de maaltijd leren we elkaar beter kennen. Gezond voedsel is allesbepalend voor ons lichamelijk en geestelijk welzijn. Maar de huidige manier van voedsel produceren en consumeren draagt sterk bij aan de ecologische, sociale en gezondheids crises van deze tijd. Dat vraagt om fundamentele keuzes. Ons huidige landbouwmodel moet zo snel mogelijk op de schop. Een transitie naar biologisch plantaardig voedsel biedt enorme kansen op alle fronten. Alles wat leeft heeft daar baat bij, ook de boeren. En het kan. Er zijn inmiddels veel initiatieven om anders te boeren: een landbouw die samenwerkt mét de natuur en niet tégen de natuur. Een gifvrije landbouw. De gezondheid van mensen, dieren en natuur gaat vóór de economische belangen van de landbouwsector.

De manier waarop de samenleving tegen voedsel aankijkt is onmiskenbaar veranderd. Een groeiend aantal mensen kiest voor een plantaardiger en gezonder voedingspatroon. De Partij voor de Dieren is sinds haar oprichting de aanjager geweest van deze verandering. En wij zetten die verandering door. Er liggen geweldige kansen voor een gezonde toekomst voor de landbouw.

De voedselrevolutie komt geen moment te vroeg. Nederland is uitgegroeid tot de megastal van de wereld: nergens ter wereld worden er gemiddeld zoveel dieren per vierkante meter gehouden als in ons land. Het maakt het kleine Nederland tot één van 's werelds grootste exporteurs van vlees en zuivel. Een onhoudbare situatie.

De dieren betalen daarvoor de hoogste prijs. Maar ook boeren en burgers zijn opgezaagd met een onverantwoord hoge rekening. In een land dat jaarlijks meer dan 500 miljoen dieren fokt en doodt, is het risico op het ontstaan van zoönosen – zoals Q-koorts en vogelgriep – levensgroot. Natuur en klimaat, de bodem, ons drinkwater, het oppervlaktewater en onze gezondheid zuchten onder de last van grote hoeveelheden mest en landbouwgif. De veehouderij is de motor achter de stikstofcrisis. En is verantwoordelijk voor 17 procent van de uitstoot van broeikasgassen in Nederland. De klimaatdoelen van Parijs zijn dan ook niet te halen zonder krimp van de veehouderij en een plantaardiger voedselpatroon.

Landbouwgif richt enorme schade aan. Burgers moeten naar de rechter stappen om hun eigen kinderen te beschermen tegen het gif, omdat de overheid daarin verzaakt. Mensen op het platteland zijn in hun eigen tuin en huis niet eens veilig voor landbouwgif, wat een ernstige beperking vormt van hun vrijheid. Restanten van gif zijn terug te vinden in ons voedsel. Steeds duidelijker is dat landbouwgif wordt gerelateerd aan ziekten, zoals Parkinson.

1846 Er is geen grotere voedselverspiller dan de vee-industrie. Van het in Nederland geteelde
 1847 graan wordt meer dan twee derde gebruikt voor veevoer. Van elke hectare waar we nu
 1848 voedsel verbouwen voor koeien, varkens of kippen, kunnen we tot maar liefst vier keer
 1849 zoveel mensen voeden wanneer we er rechtstreeks voedsel voor hen verbouwen. De
 1850 enorme vraag naar veevoer zorgt wereldwijd voor hogere voedselprijzen. Het is niet uit te
 1851 leggen dat we kostbaar voedsel gebruiken om de vee-industrie in stand te houden, terwijl
 1852 steeds meer mensen geen eten meer kunnen betalen.

1853 De veehouderij vraagt daarvoor enorm veel ruimte: bijna de helft van Nederland wordt
 1854 gebruikt voor de productie van veevoer. Terwijl de grond zo schaars is in Nederland. Dat is
 1855 alleen al vanuit ruimtegebruik een slechte keuze. Dit staat nog los van het ruimtegebruik in
 1856 andere werelddelen voor het veevoer dat we importeren.

1857 Door dit alles is de vee-industrie een enorme kostenpost: de veehouderij veroorzaakt in
 1858 Nederland ten minste 8,5 miljard euro schade per jaar. Dit is de grootste schade door
 1859 milieuvervuiling van alle economische deelsectoren in Nederland. Tegelijkertijd houdt deze
 1860 sector belangrijke maatschappelijke opgaven tegen, zoals natuurherstel, woningbouw,
 1861 volksgezondheid, vergunningverlening, dierenwelzijn en waterkwaliteit.

1862 Ook boeren zijn slachtoffer van het huidige systeem. Nederlandse boeren zijn door de
 1863 overheid en banken decennialang voor de keuze geplaatst: zich in de schulden steken voor
 1864 peperdure schijnoplossingen of stoppen. Het is dan ook niet verrassend dat sinds het
 1865 begin van deze eeuw niet het aantal dieren in de veehouderij, maar het aantal veeboeren is
 1866 gehalveerd. Tegelijkertijd is de gemiddelde bedrijfsgrootte met 75 procent toegenomen.
 1867 Deze schaalvergroting leidt tot minder zelfstandige boerderijen en meer grote, intensieve
 1868 bedrijven. De Partij voor de Dieren vindt dat deze trend moet stoppen.

1869 De enige die baat hebben gehad bij het enorme aantal dieren in de Nederlandse
 1870 veehouderij zijn de grote agro-industriële bedrijven zoals veevoerbedrijven, slachthuizen
 1871 en stallenbouwers, en hun financier, de Rabobank. Een krimp van het aantal dieren in de
 1872 veehouderij was decennialang taboe, maar bijna iedereen ziet nu dat dit onvermijdelijk is.
 1873

1874 Het moet afgelopen zijn met het gratis vervuilen van de Aarde en het leed toebrengen
 1875 aan dieren. De Partij voor de Dieren wil de problemen in samenhang oplossen. Op die
 1876 manier krijgen we een landbouwsysteem met gezond voedsel, een gezonde bodem en
 1877 een gezond verdienmodel voor de boer. De Partij voor de Dieren heeft vertrouwen in
 1878 boerenvakmanschap waarbij samen wordt gewerkt met de natuur. Juist boeren hebben
 1879 de natuur nodig om in de toekomst gezond voedsel te kunnen verbouwen. Juist boeren
 1880 hebben enorm veel te winnen bij schoon water, een gezonde bodem en schone lucht.
 1881

1882 We willen een landbouw die ruimte biedt aan kleinschalige, biologische, lokaal
 1883 verankerde boeren. Deze vorm van landbouw draagt juist bij aan biodiversiteit, natuur en
 1884 uiteraard een gezonde voedselproductie. In plaats van minder boeren, hebben we méér
 1885 boeren nodig. En ook hier geldt: de toekomst is plantaardig. De Partij voor de Dieren is

1886 van mening dat het enige toekomstbestendige verdienmodel in de landbouw een model
1887 is waarin geen dieren worden uitgebuit. Een land- en tuinbouw die volledig inzet op
1888 plantaardige productie en natuurinclusieve methoden biedt de beste garantie voor een
1889 ecologisch, economisch en sociaal duurzame sector. De Partij voor de Dieren wil boeren
1890 helpen omschakelen naar een gezonde en toekomstbestendige landbouw.
1891
1892 De landbouw kan van probleem tot oplossing worden voor het klimaat. Door werk te
1893 maken van bosaanplant, voedselbossen, agrobosbouw en het vergroten van
1894 koolstofopslag in de bodem via biologische landbouw, verandert onze landbouw van een
1895 grote bron van broeikasgassen in een unieke nettokoolstofput. Wetenschappelijke
1896 inzichten, zoals vastgesteld door de EAT-Lancet-studie, tonen aan dat we hiermee niet
1897 alleen de uitstoot drastisch kunnen terugdringen, maar zelfs netto broeikasgassen uit de
1898 lucht kunnen halen. Door deze koerswijziging kunnen we de totale uitstoot van
1899 broeikasgassen met wel een kwart verlagen: van een landbouw die nu per saldo 17
1900 procent bijdraagt aan de uitstoot, naar een sector die juist rond de 10 procent netto
1901 opneemt. Zo leveren we een essentiële bijdrage aan de klimaatdoelen en maken we van
1902 landbouw een motor voor ecologisch herstel en gezonde voeding.
1903
1904 Wanneer we de juiste weg inslaan, kunnen we iedereen toegang geven tot gezond,
1905 diervriendelijk en betaalbaar voedsel. Omdat we veel minder veevoer hoeven te
1906 verbouwen, komt er enorm veel landbouwgrond vrij: bijna de helft van Nederland. Die
1907 grond kunnen we deels teruggeven aan de natuur, gebruiken om voedsel op te verbouwen
1908 voor mensen én om de woningen te bouwen die we zo hard nodig hebben. Door het aantal
1909 dieren fors in te krimpen en met maatregelen voor de industrie, de luchtvaart en het
1910 verkeer, lossen we de stikstofcrisis wél op. We kunnen het tij van de biodiversiteitscrisis en
1911 de klimaatcrisis keren, én ervoor zorgen dat boerenvakmanschap, kwaliteit en de
1912 menselijke maat weer de norm worden in de landbouw. Blijve boeren in plaats van boze of
1913 bezorgde boeren. Natuur overal in plaats van een harde scheiding tussen landbouwgrond
1914 en natuur: de veldleeuwerik in de bloeiende lupinevelden. Een gezonde toekomst van de
1915 landbouw die betaalbaar voedsel produceert. Dit is de systeemverandering die het hart
1916 vormt van de missie van de Partij voor de Dieren. De tijd om definitief te kiezen is nu.
1917 *'Verander de wereld door je eten'.*

1918

1919 **Voedsel als basisvoorziening**

1920 Gezond, duurzaam en betaalbaar voedsel is geen luxe, maar een mensenrecht. In een
1921 welvarend land als Nederland mag niemand hongerlijden of afhankelijk zijn van
1922 ongezonde, goedkope voeding. Toch groeit het aantal mensen dat moeite heeft om
1923 dagelijks een voedzame maaltijd op tafel te zetten. Voedselzekerheid staat onder druk
1924 door stijgende prijzen, eenzijdig aanbod en een landbouwsysteem dat vooral de belangen
1925 van grote agrobedrijven dient. Bovendien kost ongezond voedsel de maatschappij veel
1926 geld. Ongezonde voeding draagt naar schatting met ruim 8 procent bij aan de ziektelast in
1927 Nederland. Jaarlijks overlijden er 12.900 mensen door en zorgt het voor 6 miljard euro aan
1928 zorguitgaven. De Partij voor de Dieren kiest radicaal voor voedsel als basisvoorziening: net
1929 zo vanzelfsprekend als schoon drinkwater, onderwijs of de bibliotheek.

1930 De afgelopen decennia is voedsel steeds meer behandeld als handelswaar, gedomineerd
1931 door marktwerking, schaalvergroting en winstmaximalisatie. Dit heeft geleid tot een
1932 systeem waarin fastfoodketens en ultrabewerkt voedsel de norm zijn geworden, terwijl
1933 vers- en buurtwinkels verdwijnen en gezond eten voor velen onbetaalbaar wordt. De Partij
1934 voor de Dieren kiest voor een fundamentele omslag: voedsel als collectief goed, gedragen
1935 door de samenleving en ondersteund door de overheid.

1936 Het Rotterdamse voorbeeld van Mensa Mensa laat zien hoe het anders kan: een publieke
1937 volkskantine waar buurtbewoners voor een lage prijs samen kunnen eten, koken, leren en
1938 elkaar ontmoeten. Hier wordt niet alleen voedsel gedeeld, maar ook kennis, vaardigheden
1939 en sociale verbinding. Zulke basisvoorzieningen bieden gezonde, plantaardige en lokale
1940 maaltijden, bestrijden eenzaamheid en versterken de wijk. Ze maken gezond eten
1941 bereikbaar voor iedereen, ongeacht inkomen of achtergrond, en zetten in op preventie van
1942 ziekte en zorgkosten.

1943

1944 In landen als Brazilië en Polen zijn basisvoorzieningen voor voedsel al succesvol ingebed in
1945 het beleid. Nederland kan en moet die stap ook zetten. Door voedsel als basisvoorziening
1946 te erkennen, garanderen we niet alleen toegang tot gezond eten, maar leggen we ook de
1947 basis voor een landbouw die natuur, klimaat, dierenwelzijn en boerenbelang verbindt. Zo
1948 bouwen we aan een samenleving waarin voedselzekerheid, biodiversiteit en sociale
1949 cohesie hand in hand gaan.

- 1950
- Er komt structurele overheidsfinanciering voor basisvoorzieningen voor goed
 - 1951 voedsel, zoals Mensa Mensa of schoolkantines met lokale en biologische maaltijden,
 - 1952 vergelijkbaar met onderwijs en bibliotheken.
 - Supermarkten en voedselbanken gaan verplicht samenwerken om
 - 1953 voedselverspilling tegen te gaan en voedselzekerheid te waarborgen.
 - Er komt een publieke monitoring van voedselzekerheid en jaarlijkse rapportage
 - 1954
 - 1955 over toegang tot gezond voedsel in alle gemeenten.
 - 1956

- 1957 • Er komt een integrale aanpak van voedselarmoede. Niemand hoeft afhankelijk te
1958 zijn van voedselhulp; gezonde voeding wordt gegarandeerd.

1959

1960 **De toekomst is plantaardig**

1961 De Partij voor de Dieren versnelt de transitie naar een plantaardig, lokaal en biologisch
1962 voedselsysteem. We staan voor het investeren in publieke voorzieningen, ondersteunen
1963 boeren bij de omschakeling naar een gezonde landbouw en zorgen ervoor dat gezonde
1964 keuzes de makkelijkste en goedkoopste worden. Voedselbeleid wordt integraal onderdeel
1965 van het sociale en ecologische beleid van Nederland. Plantaardig eten helpt de natuur, het
1966 klimaat en natuurlijk de dieren. Hoog tijd dus dat we van plantaardig eten meer regel dan
1967 uitzondering maken!

- 1968 • De overheid koopt 100% plantaardig, biologisch en lokaal in voor alle publieke
1969 instellingen, inclusief scholen en zorginstellingen.
- 1970 • Er komen prijsmaatregelen: de btw op groente, fruit, granen, peulvruchten en noten
1971 gaat naar 0%, en er komt een slachttaks op dierlijke producten.
- 1972 • Er komt een stop op de promotie van ongezond en dierlijk voedsel; we stoppen
1973 allereerst met kilo-knallers. De Europese miljoenensubsidies voor de promotie van
1974 vlees en andere dierlijke producten worden omgezet naar promotie van een
1975 plantaardig en gezond voedingspatroon.

1976

1977 **Voedselbeleid naast landbouwbeleid**

1978 We zetten naast landbouwbeleid ook in op voedselbeleid. De Partij voor de Dieren wil dat
1979 gezond, biologisch, duurzaam, lokaal en plantaardig eten makkelijker en goedkoper wordt.
1980 We stellen genoeg geld voor voedselbeleid beschikbaar, zodat iederéén gezond kan eten.

1981

- 1982 • Er komt integraal voedselbeleid, waarin het recht op gezond, biologisch en
1983 plantaardig voedsel en de positie van duurzame, biologische en diervriendelijke
1984 boeren centraal staan. Een nieuw ministerie van Voedsel en Landbouw wordt hier
1985 verantwoordelijk voor.
- 1986 • Het nieuwe ministerie helpt gemeenten en regio's met het opstellen van (regionaal)
1987 voedselbeleid. Hiervoor komen mobiele teams. Gemeenten kunnen heel concrete
1988 maatregelen nemen, zoals ruimte maken voor voedseltuinen en stadsboerderijen,
1989 eetbaar groen aanplanten als notenbomen en bessenstruiken, en plantaardige
1990 opties bij de horeca vergroten. Door korte ketens van boer tot burger op te zetten,
1991 blijft er geen winst hangen bij tussenhandel.
- 1992 • Er komt een nieuwe boeren(grond)bank die mensen die boer willen worden
1993 ondersteunt met onderwijs in plantaardige, biologische teelten, grond en materiaal.
1994 Door hun werk op de grondbankboerderij kunnen boeren gronden verwerven voor
1995 hun boerderij.
- 1996 • Het voedselaanbod wordt ingericht op de biologische, diervriendelijke en gezonde
1997 keuze.

- 1998 • De compostproductie wordt opgeschaald om plantaardige bemesting te stimuleren.
- 1999 • De Voedselwet wordt versneld ingevoerd. Gemeenten krijgen daarmee de
- 2000 mogelijkheid om aanbieders van gezonde, plantaardige en biologische voeding
- 2001 voorrang te geven in het vestigingsbeleid, boven snackbars, fastfoodketens en andere
- 2002 aanbieders van ongezond voedsel.
- 2003 • De stap naar volledig plantaardig en biologisch wordt aangemoedigd. Indien nodig
- 2004 wordt eerst als tussenstap het succesvolle concept 'Carnivoor? Geef het door!'
- 2005 gestimuleerd. Dit concept keert de sociale norm om: menu's zijn standaard
- 2006 plantaardig en liefhebbers van vlees, vis en zuivel geven hun dieetwens door.
- 2007 • In de prijs die de consument in de winkel betaalt zijn álle milieu-, klimaat-,
- 2008 dierenwelzijns-, sociale en gezondheidskosten doorberekend. Door een prijs te
- 2009 zetten op negatieve maatschappelijke effecten, worden gezonde, diervriendelijke en
- 2010 duurzame producten de goedkopere optie.
- 2011 • In Nederland starten we een grootschalige en langlopende publiekscampagne over
- 2012 de voordelen van plantaardig en biologisch eten. Het Voedingscentrum wordt hierbij
- 2013 betrokken.
- 2014 • Plantaardige alternatieven voor vlees, vis, zuivel en eieren hebben de afgelopen
- 2015 jaren een enorme vlucht genomen. Dit succes bouwen we uit door de ontwikkeling
- 2016 van deze innovaties volop te stimuleren en ondersteunen. Onder de voorwaarde
- 2017 dat ze niet gepaard gaan met dierenleed, kunnen ook kweekvlees en microbiële
- 2018 fermentatie worden gestimuleerd. De insectenkweekindustrie is een nieuwe bio-
- 2019 industrie en wordt daarom beëindigd.
- 2020 • Er komt een effectieve, integrale aanpak om voedselverspilling te stoppen. Onnodig
- 2021 strenge regels over houdbaarheidsdata en uiterlijke kenmerken zorgen er nog altijd
- 2022 voor dat voedsel dat goed is wordt weggegooid. Deze regels gaan in elk geval van
- 2023 tafel.
- 2024 • Zolang mensen afhankelijk van voedselhulp zijn, dient de overheid het aanbod van
- 2025 voedselbanken en dierenvoedselbanken te garanderen.
- 2026 • Mensen die niet rond kunnen komen krijgen wekelijks een gratis biologisch
- 2027 voedselpakket.
- 2028 • Mobiele teams gaan smakelijke biologische, plantaardige gerechten ontwikkelen en
- 2029 geven workshops op locatie aan grote cateraars en kantines.
- 2030 • Net als in veel andere landen gaan scholen gezonde maaltijden aanbieden, met
- 2031 100% biologische en plantaardige inkoop. Schoolmelkregelingen worden stopgezet.
- 2032 • Ziekenhuizen en andere zorginstellingen serveren gezonde, plantaardige en
- 2033 biologische voeding. Tot die tijd wordt minimaal één volwaardige plantaardige optie
- 2034 op het menu aangeboden. Patiënten en bewoners kunnen altijd vers fruit krijgen.
- 2035
- 2036 **De cruciale keuze: stoppen met de vee-industrie**
- 2037 Een ander voedselsysteem vraagt om een andere landbouw, en de moed om te stoppen
- 2038 met wat niet (meer) kan. Het vastgelopen landbouwmodel is gebaseerd op het

2039 misverstand dat het gebruik van dieren zou zorgen voor meer voedsel. Dat klopt niet. De
2040 veehouderij is geen voedselproducent, maar juist een voedselverspiller. Wie dieren fokt
2041 voor voedsel, zal er immers voor moeten zorgen dat die dieren gevoerd worden. Dat kost
2042 veel meer voedsel dan het oplevert in de vorm van vlees, eieren, vis en zuivel. Ruim 70%
2043 van het Europese landbouwareaal wordt momenteel gebruikt voor het houden van dieren
2044 of het produceren van veevoer en biobrandstoffen. Wanneer we de landbouwgrond die nu
2045 gebruikt wordt om dieren vet te mesten of uit te melken, gebruiken om voedsel te telen
2046 voor mensen, kunnen we iedereen voeden én houden we grond over om terug te geven
2047 aan de natuur, maar ook voor woningbouw. Daarmee lossen we alle (milieu-)problemen
2048 die gepaard gaan met veehouderij, zoals de stikstof- en klimaatcrisis, in één klap op. De
2049 eerste cruciale keuze voor een houdbaar voedselsysteem is dus: we bevrijden de dieren uit
2050 de voedselketen en nemen afscheid van de vee-industrie.

2051

- 2052 • Het totale aantal dieren dat in de Nederlandse veehouderij wordt gefokt en gedood
2053 krimpt met minstens 75% in de komende twee jaar. Biologisch geteelde
2054 plantaardige eiwitgewassen voor menselijke consumptie hebben de toekomst, zoals
2055 veldbonen, lupinen, erwten en soja; de bodem knapt er zichtbaar van op en voor
2056 boeren bieden ze een duurzaam perspectief. De omschakeling naar deze teelten
2057 wordt volop gestimuleerd en gefaciliteerd.
- 2058 • Voor al het voedsel waarbij dat kan, gaan we de productie regionaal organiseren:
2059 Nederlandse boeren gaan primair werken voor het voeden van mensen in
2060 Nederland en omringende landen. In plaats van het produceren van bulkproducten
2061 die de hele wereld over worden gesleept, leggen boeren zich toe op de productie
2062 van gezond voedsel dat zich onderscheidt op kwaliteit in plaats van kwantiteit.
- 2063 • Op het moment dat een regio veevrij is, sluiten we daar het slachthuis. Dit bevrijdt
2064 de dieren uit de voedselketen en stopt de uitbuiting van migranten die werken in de
2065 slachthuizen.
- 2066 • We besparen de belastingbetaler veel geld en de boeren veel regeldruk door te
2067 stoppen met symptoombestrijding. Er komt een verbod op luchtwassers. Subsidies
2068 om de milieuschade van de veehouderij te beperken, worden niet meer besteed
2069 aan technologische lapmiddelen zoals zogenaamd emissiearme stalsystemen. Dat
2070 beleid heeft aantoonbaar gefaald en zorgt bovendien voor verdere
2071 schaalvergroting.
- 2072 • Het Europees Gemeenschappelijk Landbouwbeleid gaat grondig op de schop. De
2073 honderden miljoenen euro's aan landbouwsubsidies uit de huidige begroting
2074 worden gebruikt om boeren te helpen overschakelen naar biologische, plantaardige
2075 productie. Daarna worden de subsidies afgeschaft.
- 2076 • Het de-vervuiler-betaalt-principe gaat ook voor de landbouw gelden. Er komt een
2077 heffing op de uitstoot van stikstof en broeikasgas. Op die manier hoeft de
2078 belastingbetaler niet langer op te draaien voor vervuiling en versterken we het
2079 concurrentievermogen van biologische, plantaardige producenten.

- 2080 • Boeren en tuinders krijgen de mogelijkheid om zich samen sterk te maken voor een
2081 eerlijke inkoop prijs voor hun product. Ook komt er een eerlijke-prijs-bewijs:
2082 tussenhandelaren, supermarkten en andere retailers moeten aantonen dat zij een
2083 faire inkoop prijs betalen aan de boer. Contracten met een leveringsplicht voor een
2084 niet-kostendekkende prijs worden verboden.
- 2085 • De overheid investeert zelf weer in een dienst van landbouwvoorlichters. Op die
2086 manier doorbreken we de invloed van de adviseurs van de landbouwgif- en
2087 veevoerindustrie, en helpen we boeren om écht te verduurzamen.

2088

2089 **Landbouw in balans met de natuur: gifvrij!**

2090 De natuur levert alles wat mensen nodig hebben voor de productie van ons voedsel: een
2091 gezonde bodem om onze gewassen op te telen, schoon water voor een goede groei en
2092 biodiversiteit die helpt bij de bestuiving en het voorkomen van plagen. Eén van de
2093 kostbaarste fouten die de mens kan maken is het vernietigen van de natuur en de bodem
2094 die nodig zijn voor de productie van voedsel. Gifgebruik in de landbouw zorgt voor grote
2095 schade aan onze leefomgeving. Het vervuult de bodem en het water. Het zorgt voor
2096 problemen met onze gezondheid. Het is heel schadelijk voor de biodiversiteit. En het leidt tot
2097 insectensterfte.

2098 Het is tijd voor radicale verandering: we stoppen de kaalslag. Voortaan gaan we de basis
2099 die de natuur ons biedt goed beschermen. Een modeterm als kringlooplandbouw, zoals
2100 het ministerie van Landbouw die verkeerd uitlegt, is nergens voor nodig. Biologische
2101 boeren en tuinders laten al decennialang zien hoe je voedselkringlopen kunt sluiten en
2102 gezond voedsel kunt produceren in samenwerking met de natuur. De Partij voor de Dieren
2103 zegt: maak van dit boeren vakmanschap de leidraad voor de landbouw in Nederland.

2104

- 2105 • Er komt een verbod op landbouwgif. De land- en tuinbouw worden gifvrij.
- 2106 • Biodiverse, natuurinclusieve, biologische en regeneratieve land- en tuinbouw
2107 worden de norm, zoals stroteelt, permacultuur, agrobosbouw (de combinatie
2108 van landbouw en bosbouw op hetzelfde perceel) en andere agro-ecologische
2109 systemen. Gangbare boeren en tuinders worden geholpen met de omschakeling
2110 naar deze duurzame vormen van voedselproductie.
- 2111 • Het gebruik van de bodem wordt gebaseerd op de grondsoort en het natuurlijke
2112 waterpeil (functie volgt bodem en peil), in plaats van andersom. Zo zal in
2113 veenweidegebieden, die een hoog liggend natuurlijk grondwaterpeil hebben,
2114 overgeschakeld moeten worden naar natte teelten, of worden weilanden
2115 teruggegeven aan de natuur. Dit is essentieel om bodemdaling tegen te gaan.
- 2116 • Gewassen die de bodem uitputten, zoals aardappelen, kunnen niet langer om de
2117 twee of drie jaar geteeld worden op hetzelfde perceel: een ruimere gewasrotatie
2118 (maximaal één keer per zes jaar) wordt verplicht.
- 2119 • Monoculturen maken plaats voor stroteelt of andere vormen van
2120 natuurinclusieve, regeneratieve landbouw.

- 2121 • We stoppen het kapotbemesten van de bodem. Aan de structurele overbemesting
2122 in Nederland komt een einde. Het injecteren van mest wordt verboden, evenals het
2123 gebruik van kunstmest. De huidige bemesting gaan we verregaand vervangen door
2124 compost en groenbemesters.
- 2125 • De bodem krijgt weer lucht. Met minimale of niet-kerende grondbewerking
2126 voorkomen we bodemverdichting en krijgen bodemleven en een gezonde
2127 wortelgroei meer kans. Water wordt hiermee beter vastgehouden en meer CO₂
2128 wordt afgebroken en opgeslagen. Intensieve grondbewerking, zoals ploegen, wordt
2129 niet meer toegestaan. Zware landbouwmachines maken plaats voor kleine, lichte
2130 machines, die bovendien op elektriciteit rijden.
- 2131 • De bodem krijgt weer water. Water wordt niet langer versneld afgevoerd, maar juist
2132 opgevangen voor droge periodes. Er wordt een grondwaterpeil aangehouden dat de
2133 ecologie ten goede komt. De teelt van waterslurpende gewassen, zoals Engels
2134 raaigras, wordt niet langer toegestaan in droogtegevoelige regio's.
- 2135 • We gaan scherpere keuzes maken over het gebruik van onze landbouwgrond. We
2136 nemen afscheid van teelten die geen duurzaam doel dienen maar wel veel schade
2137 veroorzaken door bijvoorbeeld een hoge mate van gifgebruik en uitputting van de
2138 bodem. We stoppen snel met de reguliere, giftige sierteelt, waarvan de lelieteelt de
2139 grootste gifgebruiker is. Bloembollen vallen ook onder de sierteelt. De bodem krijgt
2140 de kans te herstellen en de telers worden geholpen bij het omschakelen naar
2141 duurzame teelten.
- 2142 • We stimuleren biologische bloementeelt. We schrappen de verlaagde BTW op
2143 sierteelt. Daarmee gaat de BTW op niet biologische bloemen van 9 naar 21%. De
2144 extra opbrengsten kunnen we gebruiken voor stimuleren biologische bloementeelt.
- 2145 • Het de-vervuiler-betaalt-principe gaat ook voor de glastuinbouw gelden. Er komt
2146 een heffing op de uitstoot van broeikasgas. Vanwege de grote hoeveelheid energie,
2147 kunstmest en landbouwgif die nodig is voor een bosje bloemen, beëindigen we de
2148 gangbare sierteelt. Werknemers kunnen zich met behoud van inkomen laten
2149 omscholen naar een duurzame baan.
- 2150 • Biologische (traditionele) gewasveredeling wordt gestimuleerd, voor de ontwikkeling
2151 van gezonde en weerbare rassen.
- 2152 • Om de kringloop volledig te sluiten zouden ook de voedingsstoffen uit menselijke
2153 uitwerpselen weer terug op de akkers moeten komen. We stimuleren experimenten
2154 om dit op een veilige manier te verwezenlijken.
- 2155 • Bio-based bouwen, het gebruik van landbouwgewassen om duurzamer te bouwen,
2156 heeft de toekomst. Wanneer het aantal dieren in de veehouderij krimpt, komt er
2157 landbouwgrond vrij voor onder meer natuur, maar ook voor bio-based productie,
2158 zoals de teelt van vlas, hennep, stro, lisdodde, olifantsgras en hout
2159 (productiebossen). We stellen daarbij als voorwaarde dat bio-based productie niet
2160 tot natuurdegradatie leidt. In Friesland werken boeren, bouwers en
2161 woningcorporaties al samen aan bio-based huizen.

2162

2163 Regionale landbouw voor een betere wereld

2164 De huidige voedselpolitiek in Nederland en Europa brengt niet alleen grote schade toe aan
2165 klimaat en biodiversiteit op eigen continent, maar verslechtert ook de uitgangspositie van
2166 mensen die toch al onder veel moeilijker omstandigheden leven dan wijzelf. Op rooftocht
2167 naar biobrandstoffen en goedkope grondstoffen voor de veevoer- en
2168 levensmiddelenindustrie maakt Nederland zich niet zelden schuldig aan landroof en
2169 mensenrechtenschendingen. Nederland put bodems uit en vernietigt ecosystemen in
2170 gebieden waar die niet goed beschermd worden. De natuur die daardoor verloren gaat, is
2171 essentieel voor de mensen en dieren die daar leven én voor het behalen van de
2172 klimaatdoelen. De Partij voor de Dieren wil landbouwbeleid dat geen schade berokkent,
2173 maar juist kansen biedt voor mensen in kwetsbare gebieden.

2174 We stoppen met het wereldwijde verslepen van goedkope bulkproducten als
2175 melkpoeder en bloemen vol gif. Onder aanvoering van de Partij voor de Dieren is het
2176 begin van het einde van vrijhandelsverdragen ingezet die enkel het belang van grote
2177 bedrijven dienen. Handel wordt beperkt tot plantaardige, biologische en kwalitatief
2178 onderscheidende producten en vindt zo veel mogelijk op regionale schaal plaats. De
2179 lokale bevolking en de natuur dienen te allen tijde te profiteren. Zowel in Nederland als
2180 daarbuiten herstellen we de verbinding in het voedselsysteem door lokale
2181 voedselgemeenschappen te ondersteunen.

- 2182
- 2183 • Boeren worden beschermd tegen oneerlijke concurrentie van buitenaf. We
2184 blokkeren alle Europese vrijhandelsverdragen die leiden tot import van goedkope
2185 producten die beneden onze eigen standaarden zijn geproduceerd.
- 2186 • Er komen heffingen aan de Europese buitengrenzen voor voedsel dat we zelf ook
2187 duurzamer (kunnen) produceren. Zo wordt de negatieve spiraal van bulkproductie
2188 tegen zo laag mogelijke kosten doorbroken en komt er ruimte voor kwaliteit,
2189 boerenvakmanschap en de menselijke maat.
- 2190 • Initiatieven voor regionale voedselproductie en de verbinding tussen boer en burger
2191 worden volop gestimuleerd. Ruim baan voor stadslandbouw, voedselbossen en
2192 boerderijen waarbij burgers samen het eigenaarschap vormgeven en samenwerken
2193 met de boer.
- 2194 • We stoppen de dumping van goedkope, gesubsidieerde landbouwproducten op de
2195 markten van landen in het Globale Zuiden en we verminderen de
2196 importafhankelijkheid van lage-inkomenslanden door ze te helpen hun regionale
2197 productie en weerbaarheid te versterken. Deze landen moeten hun markten
2198 kunnen beschermen tegen goedkope importen en de mogelijkheid krijgen weer
2199 voedselvoorraden op te bouwen, die ze onder druk van de Wereldbank en het IMF
2200 moesten opgeven.
- 2201 • We stoppen met de import van producten die ten koste gaan van de leefomgeving
2202 elders of die gepaard gaan met schendingen van mensenrechten en dierenwelzijn.

- 2203 • Nederland stopt per direct met het stimuleren en exporteren van systemen en
2204 producten voor industriële landbouw zoals slachterijen, megastallen en
2205 landbouwgif. Ook het budget voor ontwikkelingssamenwerking wordt niet langer
2206 gebruikt voor het ondersteunen van de uitbreiding van activiteiten van Nederlandse
2207 land- en tuinbouwbedrijven zoals rozenkwekers. In plaats daarvan wordt
2208 geïnvesteerd in regionale, agro-ecologische, diervriendelijke voedselvoorziening en
2209 in regionale infrastructuur.
- 2210 • Gezond voedsel is een mensenrecht. Maar beleggingsfondsen, banken en
2211 handelaren speculeren met basisbehoeften zoals tarwe en maïs, om maximale winst
2212 te maken. Dit drijft de voedselprijzen op en zorgt voor toenemende honger in de
2213 wereld. Deze voedselspeculatie wordt zo snel mogelijk aan banden gelegd.
- 2214 • Buitenlandse regeringen en bedrijven huren of kopen vaak landbouwgronden in
2215 lage-inkomenslanden. Die gronden zijn echter veelal van lokale gemeenschappen.
2216 De Partij voor de Dieren wil dat Nederland zich in internationaal verband sterk
2217 maakt tegen deze landroof. Investerings in land en grond behoren te voldoen aan
2218 de criteria van de VN-mensenrechtenrapporteur voor het Recht op voedsel.

2219

2220 **Gentechvrij**

2221 De Nederlandse regering en grote bedrijven zetten de afgelopen jaren vol in op de
2222 versoepeling van regelgeving rond de genetische manipulatie van landbouwgewassen. De
2223 Partij voor de Dieren verzet zich daartegen, en is tegen de inzet van gentech, inclusief
2224 nieuwe technieken zoals CRISPR-Cas. De ontwikkelaars van genetisch gemodificeerde
2225 gewassen hebben hun duurzame beloften in het verleden niet ingelost: gentechsoja en -
2226 maïs hebben wereldwijd het gebruik van giftige bestrijdingsmiddelen doen toenemen in
2227 plaats van afnemen. Gentech is daardoor alleen de geïndustrialiseerde en vervuilende
2228 vormen van landbouw ten goede gekomen. Genetische manipulatie vormt bovendien een
2229 bedreiging voor de gangbare en biologische teelt, omdat de gemanipuleerde gewassen
2230 zich kunnen mengen met niet-genetisch gemanipuleerde gewassen. Gentechnologie
2231 bedreigt de toch al beperkte genetische diversiteit van gewassen, wat de kwetsbaarheid
2232 van het voedselsysteem verergert.

- 2233 • Nederland wordt gentechvrij. De teelt en import van genetisch gemanipuleerde
2234 gewassen wordt verboden. Zolang een Europees import- en teeltverbod nog niet is
2235 gerealiseerd willen we dat lidstaten en regio's zelf de mogelijkheid krijgen om de
2236 teelt van genetisch gemanipuleerde gewassen te verbieden, óók van de nieuwere
2237 generatie gentechgewassen (NGTs).
- 2238 • Het genetisch manipuleren en klonen van dieren is ethisch onaanvaardbaar en
2239 brengt ernstig dierenleed met zich mee. Nederland maakt zich sterk voor een
2240 Europees importverbod en productieverbod op gekloonde en genetisch
2241 gemanipuleerde dieren, hun nakomelingen en de producten die van deze dieren

2242 worden gemaakt. Nederland zet zich actief in voor een wereldwijd traceersysteem
 2243 om de handel in gekloonde dieren te kunnen controleren.

- 2244 • Planten- en dierenrassen mogen geen expliciet eigendom van bedrijven zijn.
- 2245 Patenten op vormen van leven en veredelings technieken worden verboden. We
- 2246 verzetten ons tegen pogingen van bedrijven als Bayer-Monsanto en BASF om genen
- 2247 van planten en dieren te patenteren en zo de voedselmarkt te beheersen.
- 2248 Nederland zet zich internationaal in voor een sterk kwekersrecht voor boeren en
- 2249 gewasveredelaars.
- 2250 • We ondersteunen de ontwikkeling van zaadvaste plantenrassen.
- 2251 • Er komt verplichte etikettering voor vlees, zuivel, vis en eieren afkomstig van dieren
- 2252 die zijn gevoed met genetisch gemanipuleerde gewassen. Wanneer gentech-
- 2253 ingrediënten zijn verwerkt in een product, wordt dit duidelijk vermeld op de
- 2254 voorkant van het product of de verpakking.

2255

2256 **Stop het leegvissen van de zee**

2257 Onze zeeën en oceanen worden ernstig bedreigd. Bijna de helft van alle vissoorten in
 2258 Europa wordt bedreigd in hun voortbestaan. De visserij is hiervan de grootste oorzaak. De
 2259 Nederlandse en Europese visserij zijn medeverantwoordelijk voor de overbevissing en
 2260 verwoesting van het zeeleven in Europa en ver daarbuiten. De grootste trawlers ter wereld
 2261 zijn in Nederlandse handen. Zelfs in beschermde natuurgebieden wordt gevist met
 2262 schadelijke visserij-methodes. Vissen komen op zeer wrede wijze aan hun einde.
 2263 De Partij voor de Dieren wil af van het idee dat een vis niets waard is als die niet wordt
 2264 gevangen door de mens. We willen respect voor de intrinsieke waarde van het leven onder
 2265 water en échte bescherming van wateren en alle wezens die daarin leven.

2266 Viskwekerijen vormen een nieuwe bio-industrie. Ze lossen het probleem van de
 2267 overbevissing niet op: veel gekweekte vissen worden gevoerd met vismeel dat wordt
 2268 gemaakt van wild gevangen vis. Viskwekerijen zijn niet duurzaam en verre van
 2269 diervriendelijk. De alternatieven liggen voor het opvissen: de zee biedt ons veel plantaardig
 2270 voedsel als algen en zeewier. Die plantaardige opvolgers maken ons gezonder, voorkomen
 2271 veel dierenleed en geven de onderwaternatuur de kans zich te herstellen.

- 2272 • De visserij wordt afgeschaald. De overbevissing van Europese wateren stopt.
- 2273 • Visserijsubsidies worden per direct afgeschaft.
- 2274 • We zetten in op verandering: vissen, schaal- en schelpdieren eten is niet nodig voor
- 2275 de gezondheid. Gezonde vetzuren kunnen we halen uit algenolie en zeewier. Er
- 2276 komt een effectieve campagne om mensen bewust te maken van deze nieuwe
- 2277 inzichten. De plantaardige optie wordt goedkoper.
- 2278 • Er komt een totaalverbod op visserij en andere schadelijke activiteiten in
- 2279 beschermde natuurgebieden.
- 2280 • In het Waddengebied mag niet langer commercieel gevist worden. De Wadden zijn
- 2281 een kraamkamer voor het water- en luchtlevens van de Noordzee, trekvogels zijn

2282 afhankelijk van de Wadden tijdens hun reis tussen Noord en Zuid. Ons Wad is het
 2283 grootste intergetijdengebied ter wereld en moet beschermd worden, in plaats van
 2284 kapotgevist.

- 2285 • Nederland zet zich binnen de EU in voor een betere bescherming van de oceaan en
 2286 maakt zich sterk voor invoering van het Europese Actieplan voor mariene
 2287 ecosystemen.
- 2288 • Ecosystemen en vissoorten die er slecht aan toe zijn, krijgen de kans zich te
 2289 herstellen. Voor de kwetsbaarste soorten zoals paling, kabeljauw en tonijn wordt
 2290 onmiddellijk een vangstverbod ingesteld.
- 2291 • Boten met destructieve visserijtechnieken komen de zee niet meer op.
 2292 Monstertrawlers, diepzeevervisserij, schepen die met sleepnetten de zeebodem
 2293 verwoesten (boomkorren), worden onder Nederlandse vlag en in Nederlandse
 2294 wateren verboden.
- 2295 • Pulsvisserij, een techniek waarbij vissen onder stroom worden gezet zodat de zeeën
 2296 nog efficiënter kunnen worden leeggeroofd, blijft verboden.
- 2297 • Er komen geen nieuwe viskwekerijen en bestaande viskwekerijen worden zo snel
 2298 mogelijk gesloten.
- 2299 • Visserijakkoorden tussen de Europese Unie en andere landen zijn roofakkoorden en
 2300 gaan van tafel of worden opgezegd.

2301

2302 **Stappen in de transitie**

2303 De overgang naar een duurzaam voedselsysteem is niet van de ene op de andere dag
 2304 gerealiseerd. Naast de radicale keuzes die nodig zijn om de koers te verleggen, kennen
 2305 transitie ook een overgangsfase die om tussenstappen vraagt. Want zolang dieren nog
 2306 niet volledig bevrijd zijn uit de voedselketen zal de veehouderij risico's vormen voor de
 2307 omgeving en liggen zoönosen op de loer. Zolang het gifgebruik in de landbouw nog niet is
 2308 uitgebannen, loopt de gezondheid van omwonenden van bespoten akkers gevaar. En
 2309 zolang er visserij plaatsvindt, zal deze schade toebrengen aan de mariene ecosystemen.
 2310 Kortom: we slaan de weg in naar een werkelijk duurzame, plantaardige toekomst én zetten
 2311 tegelijk tussenstappen om de gezondheid en het welzijn van mens, dier en natuur zo goed
 2312 mogelijk te beschermen tijdens de transitie.

- 2313 • Totdat landbouwgif verboden is, komt er een giftaks: hoe groter de bijkomende
 2314 schade door het gif is, hoe hoger de taks. De opbrengsten daarvan worden gebruikt
 2315 om boeren te ondersteunen in de overgang naar duurzame, biologische praktijken
 2316 en om biologisch voedsel toegankelijk te maken voor mensen.
- 2317 • Totdat het gebruik van landbouwgif is gestopt, wordt het direct verboden in de
 2318 buurt van woningen en scholen (minstens 500 meter afstand), openbare wegen,
 2319 fiets- en wandelpaden en plekken waar mensen werken, kinderen spelen, dieren
 2320 verblijven en natuurgebieden aanwezig zijn. De gezondheid van mensen, dieren en
 2321 natuur gaat voor op de economische belangen van de telers.

- 2322 • Er komt een verbod op het gebruik van landbouwgif op weilanden. Waar de
2323 natuurlijke ontwikkeling van ecologisch waardevolle vegetatie weinig kansrijk is,
2324 brengen we weilanden weer tot leven met het inzaaien van gevarieerde, biologische
2325 en inheemse kruidenmengsels uit de streek.
- 2326 • Het tijdperk van de megastallen is voorbij. Deze stallen zullen als eerste opgekocht
2327 worden in het kader van de stikstof- en klimaataanpak. Er komen geen
2328 vergunningen voor de bouw van megastallen of de uitbreiding van bestaande
2329 veehouderijen.
- 2330 • Er komen geen vergunningen voor nieuwe veehouderijen.
- 2331 • Hoe minder dieren op een kluitje, hoe kleiner de risico's op ziekte-uitbraken en
2332 zoönosen. Er komt een maximumaantal dieren per regio. Er komen normen voor de
2333 minimale afstand tussen stallen om de kans op verspreiding van dierziektes en de
2334 vermenging van verschillende virussen te verminderen. Zo wordt de kans op
2335 gevaarlijke virusmutaties verkleind.
- 2336 • Om de gezondheid van omwonenden te beschermen, komen er wettelijke normen
2337 voor de minimale afstand tussen stallen en woonkernen, scholen en
2338 kinderdagverblijven.
- 2339 • Hoe minder gesleep met dieren, hoe kleiner de kans op het binnenhalen of
2340 verspreiden van dierziektes en zoönosen. De import van levende dieren (zoals
2341 kalfjes) om ze in Nederlandse stallen vet te mesten, wordt zo snel mogelijk gestopt.
2342 Overige diertransporten worden beperkt tot een maximum van twee uur. Hiervoor
2343 worden regionale slachthuizen behouden, zolang er nog dieren worden geslacht.
- 2344 • Het vogelgriepvirus is nu jaarrond aanwezig en vormt een enorm risico voor alle
2345 levende wezens. Uit onderzoek is bekend in welke gebieden in Nederland de kans
2346 op een uitbraak het grootst is. Er komt per direct een verbod op de nieuwvestiging
2347 of uitbreiding van bedrijven met kippen, eenden en kalkoenen in gebieden met veel
2348 water en in gebieden waar al veel pluimveebedrijven zijn. Daarna wordt het aantal
2349 pluimveebedrijven in deze gebieden teruggebracht door deze met voorrang uit te
2350 kopen.
- 2351 • Door zoveel varkens en kippen op een kluitje te houden, kleurt Nederland rood op
2352 de risicokaart volgens vooraanstaande virologen. Varkens kunnen varkensgriep,
2353 vogelgriep en humane griep oplopen en vermengen tot een – ook voor mensen –
2354 levensgevaarlijk virus dat kan leiden tot een nieuwe pandemie. Er komt zo snel
2355 mogelijk een goed systeem van monitoring van griepvirussen in de varkenshouderij
2356 en melkveehouderij. Er komen afstandsnormen voor bedrijven met koeien, varkens,
2357 kippen, eenden of kalkoenen.
- 2358 • Al bijna 15 jaar blijkt uit onderzoek dat omwonenden van geitenbedrijven vaker dan
2359 gemiddeld longontstekingen krijgen. De geitenhouderij bedreigt daarmee de
2360 volksgezondheid. De geitenhouderij wordt binnen één jaar beëindigd. Er komt
2361 hiertoe een onmiddellijk fokverbod.

- 2362 • Er komen strikte regels om het antibioticagebruik in de veehouderij verder af te
2363 bouwen. De preventieve toediening van antibiotica stopt definitief. Er komen extra
2364 controles voor de sectoren waarin veel antibiotica worden gebruikt.
- 2365 • De sterk afgeslankte veehouderij wordt volledig grondgebonden: het voer voor het
2366 vee komt van het eigen bedrijf en ook de mest van het vee wordt weer gebruikt op
2367 datzelfde land. We stoppen met de import van veevoer, zoals soja. Export van mest
2368 is niet langer toegestaan en mestfraude wordt hard aangepakt.
- 2369 • Mestvergisters houden de intensieve veehouderij in stand, leveren nauwelijks
2370 energie op en zorgen voor stankoverlast voor omwonenden. We stoppen met
2371 mestvergisters, en daarmee ook met subsidies naar (opwek van) 'groen gas'. Er
2372 komen geen vergunningen meer voor de bouw van nieuwe mestvergisters en
2373 bestaande worden ingetrokken.
- 2374 • Er komt een verbod op het gestunt met vlees en zuivel. Kiloknallers, plofkippen en
2375 plofmelk verdwijnen uit de schappen. Landbouwproducten mogen niet onder de
2376 kostprijs worden verkocht.
- 2377 • Blijvend grasland wordt niet langer 'gescheurd' (kapotgemaakt en vervolgens
2378 opnieuw ingezaaid).
- 2379 • In pachtcontracten komen strenge voorwaarden voor een duurzaam bodembeheer
2380 en de minimale looptijd van geliberaliseerde pachtcontracten wordt langer. Hierdoor
2381 kunnen duurzame investeringen in de grond ook worden terugverdiend.
- 2382 • Het voorzorgsbeginsel wordt leidend in het visserijbeleid. Dit houdt in dat we niet
2383 meer vissen vangen dan onafhankelijke ecologen verantwoord vinden. En als
2384 wetenschappelijke gegevens onvoldoende beschikbaar zijn, wordt er niet gevestigd.
- 2385 • Nederland bouwt de overcapaciteit van de vissersvloot in hoog tempo af. De
2386 vangstcapaciteit van de Europese vissersvloot mag niet groter zijn dan de
2387 ecosystemen in de Europese wateren kunnen dragen.
- 2388 • Er komt een strikte naleving van bestaande afspraken om schadelijke
2389 visserijpraktijken tegen te gaan. Het verbod op het dumpen van bijvangsten wordt
2390 streng gehandhaafd, via camera's of toezicht aan boord. Vissersboten van reders
2391 die zich niet aan de regels houden gaan aan de ketting.
- 2392 • Bijvangsten worden fors verminderd door een verbod op niet-selectieve
2393 visserijmethoden.

2394

2395 Meer weten?

- 2396 • <https://www.ftm.nl/dossier/toekomst-van-de-landbouw>
- 2397 • [https://www.pbl.nl/actueel/nieuws/jaarliks-ten-minste-46-miljard-euro-schade-](https://www.pbl.nl/actueel/nieuws/jaarliks-ten-minste-46-miljard-euro-schade-door-milieuverontreiniging-in-nederland)
2398 [door-milieuverontreiniging-in-nederland](https://www.pbl.nl/actueel/nieuws/jaarliks-ten-minste-46-miljard-euro-schade-door-milieuverontreiniging-in-nederland)
- 2399 • <https://www.ftm.nl/dossier/toekomst-van-de-landbouw>
- 2400 • [https://www.pbl.nl/actueel/nieuws/jaarliks-ten-minste-46-miljard-euro-schade-](https://www.pbl.nl/actueel/nieuws/jaarliks-ten-minste-46-miljard-euro-schade-door-milieuverontreiniging-in-nederland)
2401 [door-milieuverontreiniging-in-nederland](https://www.pbl.nl/actueel/nieuws/jaarliks-ten-minste-46-miljard-euro-schade-door-milieuverontreiniging-in-nederland)

- 2402 • [https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2025/14/feiten-en-cijfers-over-de-](https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2025/14/feiten-en-cijfers-over-de-landbouw#:~:text=Voor%20de%20teelt%20van%20landbouwgewassen,groenvoeder gewassen%20(204%20duizend%20hectare)
- 2403 [landbouw#:~:text=Voor%20de%20teelt%20van%20landbouwgewassen,groenvoeder](https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2025/14/feiten-en-cijfers-over-de-landbouw#:~:text=Voor%20de%20teelt%20van%20landbouwgewassen,groenvoeder gewassen%20(204%20duizend%20hectare)
- 2404 [gewassen%20\(204%20duizend%20hectare](https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2025/14/feiten-en-cijfers-over-de-landbouw#:~:text=Voor%20de%20teelt%20van%20landbouwgewassen,groenvoeder gewassen%20(204%20duizend%20hectare)
- 2405 • [https://natuurinclusievelandbouw.eu/nieuwsitem/groenblauwe-verdienmodellen-](https://natuurinclusievelandbouw.eu/nieuwsitem/groenblauwe-verdienmodellen-nodig-voor-biodiversiteit)
- 2406 [nodig-voor-biodiversiteit](https://natuurinclusievelandbouw.eu/nieuwsitem/groenblauwe-verdienmodellen-nodig-voor-biodiversiteit)
- 2407 • [https://www.tweedekamer.nl/debat_en_vergadering/commissievergaderinge](https://www.tweedekamer.nl/debat_en_vergadering/commissievergaderingen/details?id=2024A09452https://www.binnenlandsbestuur.nl/sociaal/open-overheid/staatssecretaris-karremans-vws-stoft-snackwet-af)
- 2408 [n/details?id=2024A09452https://www.binnenlandsbestuur.nl/sociaal/open-](https://www.tweedekamer.nl/debat_en_vergadering/commissievergaderingen/details?id=2024A09452https://www.binnenlandsbestuur.nl/sociaal/open-overheid/staatssecretaris-karremans-vws-stoft-snackwet-af)
- 2409 [overheid/staatssecretaris-karremans-vws-stoft-snackwet-af](https://www.tweedekamer.nl/debat_en_vergadering/commissievergaderingen/details?id=2024A09452https://www.binnenlandsbestuur.nl/sociaal/open-overheid/staatssecretaris-karremans-vws-stoft-snackwet-af)
- 2410 • [https://eenvandaag.avrotros.nl/artikelen/groep-artsen-wil-meer-plantaardig-eten-in-](https://eenvandaag.avrotros.nl/artikelen/groep-artsen-wil-meer-plantaardig-eten-in-ziekenhuizen-maar-dat-gaat-niet-overal-vanzelf-149313)
- 2411 [ziekenhuizen-maar-dat-gaat-niet-overal-vanzelf-149313](https://eenvandaag.avrotros.nl/artikelen/groep-artsen-wil-meer-plantaardig-eten-in-ziekenhuizen-maar-dat-gaat-niet-overal-vanzelf-149313)
- 2412 • <https://www.vtv2018.nl/synthese-vtv-2018-een-gezond-voorzicht>
- 2413 • [https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-broeikasgassen/welke-sectoren-stoten-](https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-broeikasgassen/welke-sectoren-stoten-broeikasgassen-uit-)
- 2414 [broeikasgassen-uit-](https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-broeikasgassen/welke-sectoren-stoten-broeikasgassen-uit-)
- 2415 • [https://www.greenpeace.org/static/planet4-netherlands-](https://www.greenpeace.org/static/planet4-netherlands-stateless/2020/06/be4da988-mkba-toekomstbestendige-veehouderij-in-2030.pdf)
- 2416 [stateless/2020/06/be4da988-mkba-toekomstbestendige-veehouderij-in-2030.pdf](https://www.greenpeace.org/static/planet4-netherlands-stateless/2020/06/be4da988-mkba-toekomstbestendige-veehouderij-in-2030.pdf)
- 2417 • <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/publications/healthy-seas-thriving-fisheries>
- 2418 • [https://www.bloomassociation.org/en/giant-trawlers-the-devastating-proof-of-a-](https://www.bloomassociation.org/en/giant-trawlers-the-devastating-proof-of-a-massacre-in-a-protected-area/)
- 2419 [massacre-in-a-protected-area/](https://www.bloomassociation.org/en/giant-trawlers-the-devastating-proof-of-a-massacre-in-a-protected-area/)
- 2420 • <https://www.of.nl/start-bouw-gezonde-schuurwoningen-in-unia-leeuwarden/>

2421

4. Economische systeemverandering

Van uitputting naar evenwicht: radicaal kiezen voor groen

Ons huidige economische model is onhoudbaar. We hebben een systeem dat uitgaat van een sprookje: dat economische groei vanzelf leidt tot welvaart voor iedereen. Maar dat is niet zo. Grote bedrijven en extreem vermogende mensen worden steeds rijker, terwijl miljoenen mensen achterblijven met stijgende kosten en onzekerheid. De vermogensongelijkheid groeit, in Nederland en wereldwijd. Ondertussen putten we de Aarde uit, verliezen we natuur, schone lucht en perspectief voor komende generaties. Dit is simpelweg onhoudbaar, onrechtvaardig en maakt niemand écht vrij of gelukkig.

Daarom kiest de Partij voor de Dieren voor een radicale omslag. Met welzijn als doel, in plaats van oneindige groei. Wij willen een eerlijke en toekomstbestendige economie, die binnen de grenzen van de Aarde blijft, en de belangen van mensen, dieren en natuur beschermt. Dat betekent dat we ons inzetten tegen de doorgeslagen marktwerking in zorg, onderwijs en openbaar vervoer. We stoppen met subsidies aan de grootste vervuilers en stimuleren kleinschalige duurzame initiatieven. Ook ons belastingstelsel gaan we veel eerlijker inrichten. De sterkste schouders dragen de zwaarste lasten. Grote ondernemingen en de allerrijksten betalen meer, kleine bedrijven en bewoners minder. Iedereen verdient een eerlijk inkomen, zeker in cruciale sectoren als het onderwijs en de zorg.

De ecologische én sociale crisis is het directe gevolg van een systeem dat winst en groei boven welzijn stelt. We worden niet gelukkiger van meer spullen, grotere auto's of een nog hogere werkdruk. Echte rijkdom is een gezonde leefomgeving, voldoende tijd voor jezelf en je dierbaren, en een samenleving waarin alles wat leeft fatsoenlijk kan bestaan.

Een nieuw economisch kompas

We kiezen voor een economie die werkt vóór dier, mens en planeet, in plaats van ten koste van hen. Dat betekent: het maken en gebruiken van spullen binnen de draagkracht van de Aarde, met respect voor leven en toekomst. Het betekent ook dat we de economie democratiseren, en publieke voorzieningen niet langer overlaten aan de markt maar in handen van de samenleving brengen. Hiervoor zullen we ook heel duidelijke keuzes moeten maken over welke industrie wél een toekomst heeft in Nederland en welke industrie niet. Strategische autonomie is van belang op Europees niveau, maar niet haalbaar voor Nederland alleen. Er zijn sectoren, zoals staalproductie en andere energie-intensieve basisindustrie, die beter passen in landen waar meer ruimte is en goedkope groene energie. Nederland kan zich richten op hoogwaardige maakindustrie, waarvoor hier de juiste kennis, kunde en ruimte is. Een visie vanuit de overheid op hoe Nederland er in de toekomst uit zal zien is hiervoor onmisbaar.

- 2461 • Bedrijven moeten bijdragen aan het welzijn van mens, dier en planeet – niet er ten
2462 koste van gaan. We voeren een wettelijke zorgplicht en klimaatplicht voor bedrijven
2463 in, ook voor internationale bedrijven die in Nederland actief zijn. Vrijblijvende
2464 akkoorden en convenanten worden vervangen door bindende regels en
2465 handhaving. We zetten ons in om dit ook in Europees verband voor elkaar te
2466 krijgen.
- 2467 • Het aandeelhoudersmodel gaat op de schop zodat we lange termijn duurzaam,
2468 diervriendelijk, sociaaleconomisch denken voorop kunnen stellen. We stimuleren
2469 organisatievormen als rentmeesterverenootschap, initiatieven voor
2470 gemeengoederen en coöperaties die het beheer van onderwijs, zorg, wonen,
2471 landbouw en energie democratiseren. Bedrijven met een maatschappelijk doel
2472 krijgen een nieuwe rechtsvorm en betalen daarmee minder belasting dan andere
2473 bedrijven.
- 2474 • We stoppen direct met nieuwe concessies voor gas- en olievelden, schaffen
2475 investeringssubsidies af en stoppen met uitbreiding van fossiele infrastructuur,
2476 zoals LNG-terminals, in lijn met het Fossiele Brandstof Non-Proliferatieverdrag.
- 2477 • In plaats van het Bruto Binnenlands Product (BBP) maken we de Monitor Brede
2478 Welvaart leidend in beleid. De overheid stopt met het meten en rapporteren van
2479 economische groei. We voeren een verplichte generatietoets in om te garanderen
2480 dat overheidsbeleid ook rechtvaardig is voor toekomstige generaties. Nederland
2481 wordt zo snel mogelijk lid van het Wellbeing Economy Governments partnership.
- 2482 • We draaien de doorgeslagen marktwerking terug in publieke diensten zoals zorg,
2483 onderwijs en openbaar vervoer. Publieke voorzieningen zijn er voor iedereen en
2484 horen niet afhankelijk te zijn van winstprikkel.
- 2485 • We gaan ons meer richten op het ondersteunen van het toekomstbestendige
2486 midden- en kleinbedrijf, groene innovaties en lokale initiatieven. We stoppen met
2487 het subsidiëren van de grootste vervuilers. De vervuiler gaat betalen en de
2488 opbrengsten gebruiken we voor toekomstbestendige ondernemingen en groene
2489 innovatie.
- 2490 • De onderhandelingen over maatwerkafspraken met één van de grootste vervuilers
2491 van Nederland, het staalbedrijf Tata Steel, worden per direct gestopt. Dat betekent
2492 geen miljardensubsidie. Het bedrijf is aantoonbaar onbetrouwbaar, misleidend en
2493 heeft jarenlang onvoldoende gedaan om omwonenden te beschermen tegen haar
2494 kankerverwekkende uitstoot. Daar kunnen geen afspraken mee worden gemaakt,
2495 en zeker niet op kosten van de belastingbetaler.
- 2496 • Reclame moedigt overconsumptie aan. We stoppen daarom met reclame voor
2497 consumptiegoederen en -diensten in de openbare ruimte.
- 2498 • We bevorderen de regionalisering van de economie door lokale ketens,
2499 streekproducten en regionaal geldgebruik te stimuleren. Zo maken we economieën
2500 veerkrachtiger en minder afhankelijk van mondiale systemen.

2501 • We kiezen voor strenge normen voor milieu, dierenwelzijn en mensenrechten, maar
2502 vatten die in begrijpelijke regels zonder ingewikkelde uitzonderingen. Zo weten
2503 ondernemers waar ze aan toe zijn en gaan we overmatige regeldruk tegen.

2504

2505 **Belasten wat schaadt, belonen wat bijdraagt**

2506 Een eerlijk belastingstelsel is de ruggengraat van een rechtvaardige samenleving. Nu
2507 dragen werkenden en het mkb relatief veel bij, terwijl vervuilers en grootvermogenden te
2508 vaak buiten schot blijven. Dat draaien we om. We maken werken lonender, belasten
2509 vervuiling zwaarder en zorgen dat de sterkste schouders de zwaarste lasten dragen. Zo
2510 zetten we het belastingstelsel in als krachtig instrument voor ecorechtvaardigheid,
2511 solidariteit en brede welvaart.

2512

- 2513 • We verschuiven de belastingdruk: minder op arbeid, meer op grondstoffenverbruik
2514 en vervuiling. Zo wordt werken goedkoper en vervuilen duurder. Denktank Ex'tax
2515 laat al zien hoe een groene belastingverschuiving banen oplevert én het milieu
2516 spaart en dat deze verschuiving noodzakelijk is voor ondernemers om hun circulaire
2517 doelen te halen.
- 2518 • We voeren een klimaatbelasting voor de grootste vermogens in, op basis van de
2519 inzichten uit de Groene Belastinggids. Zo werken we toe naar de norm om 5% van
2520 het BBP in te zetten voor het bestrijden van de natuur- en klimaatcrisis.
- 2521 • Vervuilers gaan meer betalen. We voeren de nationale CO₂-heffing opnieuw in en
2522 verhogen deze sneller, laten de belasting op ongerecycled plastic betalen door
2523 plasticproducenten, introduceren een progressieve vliegtaks voor veelvliegers en
2524 privéjets en voeren een giftaks in op milieuschadelijke transacties. We voeren een
2525 slachttaks in die de maatschappelijke kosten reflecteert van de veehouderij.
- 2526 • Gezond en planeetvriendelijk gedrag wordt minder belast. Zo verlagen we de btw
2527 op reparatie, circulaire producten en biologisch groente en fruit naar 0%.
- 2528 • Grote erfenissen worden belast als inkomen, we verhogen daarom de erfbelasting.
2529 Voor erfenissen tot 30.000 euro blijft een vrijstelling gelden. We trekken de
2530 erfbelasting gelijk voor alle erfgenamen ongeacht de familieband: zo passen de
2531 regels beter bij moderne samengestelde gezinnen en andere samenlevingsvormen. De
2532 bedrijfsopvolgingsregeling wordt aangepast zodat deze niet langer misbruikt kan
2533 worden voor belastingontwijking.
- 2534 • Bonussen zijn veelal een prikkel voor risicovol gedrag met negatieve
2535 maatschappelijke gevolgen. Er komt een extra heffing op excessieve bonussen.
- 2536 • We schaffen fiscale regelingen af, en/of we versnellen de afbouw van regelingen
2537 waarvan uit beoordelingen blijkt dat ze niet effectief en niet nodig zijn. Dit geldt
2538 bijvoorbeeld voor de landbouwwijziging in de winstsfeer, aftrek wegens geen of
2539 geringe eigenwoningschuld, lage btw op sierteelt, vrijstelling overdrachtsbelasting
2540 cultuurgrond, willekeurige afschrijving zeeschepen, vrijstelling voor ongerichte
2541 reiskostenvergoedingen en de vrijstelling assurantiebelaasting voor luchtvaartuigen.

- 2542 De hypotheekrenteaftrek zorgt voor groeiende ongelijkheid en wordt daarom
2543 versneld afgebouwd voor bedragen boven de nationale hypotheek garantie (NHG).
- 2544 • Overheden en semi-overheidsorganisaties geven het goede voorbeeld door
2545 honderd procent groen, eerlijk en diervriendelijk in te kopen. Het inkoopproces van
2546 overheden wordt transparant en inzichtelijk voor iedereen.
 - 2547 • We draaien cadeautjes aan het grootkapitaal van het vorige kabinet terug. Inkoop
2548 van eigen aandelen door bedrijven wordt belast. De versoepeling van de
2549 renteaftrekbeperking in de vennootschapsbelasting wordt teruggedraaid.
 - 2550 • We voeren een progressieve winstbelasting in waarbij de tarieven afhankelijk zijn
2551 van de CO₂-uitstoot, in lijn met de Groene Belastinggids. Zo worden buitensporige
2552 winsten afgeroomd, vervuiling ontmoedigd en wordt de vervuiler financieel
2553 verantwoordelijk gemaakt, opbrengsten gaan naar het bestrijden van de natuur- en
2554 klimaatcrisis.
 - 2555 • We schaffen fossiele subsidies af. Het geld dat we hiermee besparen, gebruiken we
2556 om circulaire ondernemers te ondersteunen. Zo beëindigen we
2557 uitzonderingsregimes voor grootverbruikers van gas en stroom en kortingen op
2558 accijnzen voor luchtvaart, scheepvaart, kunstmestproductie en zware industrie. We
2559 voeren accijns in op niet-energetisch gebruik van aardolie.
 - 2560 • Door belastingontwijking in Nederland lopen landen zeker 46 miljard euro mis.
2561 Nederland sluit daarom zijn deuren als belastingparadijs. Belastingontwijking door
2562 multinationals wordt aangepakt, alle belastingdeals worden openbaar en Nederland
2563 legt sancties op aan landen die als belastingparadijs fungeren. We maken ons
2564 internationaal hard voor transparantie over hoeveel belasting bedrijven in andere
2565 landen betalen.
 - 2566 • We leggen een vermogensregister aan voor grote vermogens. Net zoals onroerend
2567 goed wordt geregistreerd in het kadaster, houden we andere soorten van vermogen
2568 vanaf een grenswaarde bij in een nationaal register. Zo wordt het belasten van
2569 vermogen makkelijker. We delen lessen hierover met andere Europese landen en
2570 zoeken aansluiting om uiteindelijk tot één systeem te komen.
 - 2571 • We werken toe naar een grens aan extreem vermogensbezit. Zo verkleinen we de
2572 kloof tussen arm en rijk en herverdelen we kansen.

2573

2574 Een inkomen om van te leven

2575 Een eerlijk inkomen is de basis van een rechtvaardige samenleving. Iedereen verdient een
2576 fatsoenlijk loon waarmee je kunt rondkomen, meedoen en vooruitkomen. Het is tijd voor
2577 een eerlijke verdeling van welvaart en waardering: werk moet lonen, publieke taken
2578 moeten beloond worden, en wie meer kan bijdragen, draagt ook meer bij. Zo bouwen we
2579 aan een economie waarin alle belangen meetellen – niet alleen die van een kleine
2580 bovenlaag.

2581

- 2582 • We maken de inkomstenbelasting eerlijker. Het lage tarief gaat omlaag, het hoge
2583 tarief omhoog. Voor mensen die meer verdienen dan de balkenendenorm komt een
2584 nieuwe schijf met een hoger tarief.
- 2585 • Het minimumloon gaat omhoog naar 18 euro per uur. Het beweegt voortaan
2586 automatisch mee met de mediane lonen, met als ondergrens 60% van het mediane
2587 inkomen. Uitkeringen zoals de AOW, WIA, Wajong en bijstand stijgen mee.
- 2588 • Het wettelijk minimumjeugdloon brengt veel jonge werkenden in de financiële
2589 problemen. We schaffen het minimumjeugdloon af vanaf 18 jaar: volwassenen
2590 dienen ook een volwassen loon te krijgen.
- 2591 • De lonen in de zorg, het onderwijs en andere publieke sectoren worden fors
2592 verhoogd. Essentieel werk verdient waardering en een eerlijk salaris.
- 2593 • De standaard werkweek wordt 32 uur. Zo ontstaat ruimte voor mantelzorg,
2594 vrijwilligerswerk en een betere balans tussen betaald werk en andere bezigheden.
- 2595 • Op Bonaire, Saba en Sint Eustatius wordt een sociaal minimum ingevoerd dat
2596 aansluit bij de lokale kosten van levensonderhoud. Ook komt er een fatsoenlijke
2597 regeling voor werkloosheid en arbeidsongeschiktheid voor onze landgenoten in
2598 deze bijzondere gemeenten van Nederland.
- 2599 • We breiden de balkenendenorm uit naar semi-publieke instellingen en organisaties
2600 die in opdracht van de overheid werken. Buitensporige beloningen worden hierdoor
2601 begrensd. Ook dwingen we via aanbestedingen af dat bedrijven die voor meer dan
2602 50% afhankelijk zijn van publieke middelen deze norm volgen. Als je werkt met
2603 publiek geld, gelden publieke normen.
- 2604 • In veel grote bedrijven, vooral in de techsector, is het aandeel van lonen in de
2605 opbrengsten de afgelopen jaren sterk gedaald, terwijl de winstuitkeringen aan
2606 aandeelhouders juist toenamen. Daarom geldt voortaan: bij winstuitkering deelt het
2607 personeel. We voeren verplichte, voor alle werknemers gelijke winstdeling in voor
2608 bedrijven vanaf 50 werknemers.
- 2609 • In grote bedrijven krijgen werknemers meer invloed op cruciale besluiten zoals
2610 fusies, aandeelinkoop, reorganisaties en winstverdeling. Werknemers krijgen een
2611 sterkere positie in de ondernemingsraad.
- 2612 • Gelijke functies verdienen gelijke beloning. We voeren een Wet Gelijke Beloning in
2613 waarmee de genderloonkloof verdwijnt. De bewijslast komt bij de werkgever te
2614 liggen. Bedrijven vanaf 100 werknemers moeten aantonen dat er geen loonkloof is.
- 2615 • We beperken arbeidscontracten tot vaste en tijdelijke contracten voor regulier werk,
2616 uitzendcontracten voor piekperiodes, en zelfstandigencontracten voor zzp'ers.
2617 Uitzendkrachten krijgen dezelfde arbeidsvoorwaarden als vaste werknemers en het
2618 uitzendbeding voor uitzendkrachten, waardoor bij ziekte het contract stopt, wordt
2619 verboden.
- 2620 • De arbeidsinspectie krijgt een breder mandaat om zelf onderzoek te doen en te
2621 handhaven op de naleving van cao-lonen, discriminatie en sociale veiligheid.
2622 Medewerkers worden actief betrokken bij inspecties.

- 2623 • Zolang er sprake is van flexwerk, komt er een landelijk fonds voor
2624 arbeidsongeschiktheidsverzekeringen en pensioenen, betaald door de bedrijven die
2625 flexwerkers inhuren.
- 2626 • Sterke, onafhankelijke vakbonden zijn essentieel. We verbieden schijnvakbonden
2627 die bedrijven gebruiken om echte vakbonden buitenspel te zetten. Alleen
2628 onafhankelijke vakbonden mogen cao's afsluiten.
- 2629 • Elke werknemer krijgt het recht om buiten werktijd offline te zijn zonder
2630 consequenties. Het 'recht op onbereikbaarheid' wordt wettelijk vastgelegd.
- 2631 • Sekswork wordt erkend als volwaardig werk. Seksworkers krijgen gelijke rechten en
2632 bescherming tegen discriminatie.

2633

2634 **Zorgeloos meedoen: sociale zekerheid die werkt**

2635 Sociale zekerheid moet simpel, rechtvaardig en menselijk zijn. Iedereen verdient een
2636 inkomen dat genoeg is om fatsoenlijk van te leven, zonder onnodige bureaucratie,
2637 wantrouwen of voorwaarden die de toegang belemmeren. We richten ons op een systeem
2638 dat mensen ondersteunt waar dat nodig is, met ruimte voor eigen initiatief en groei.
2639 Daarbij staat inclusiviteit centraal: van mensen met een beperking tot zelfstandigen en
2640 neurodiverse werkenden, iedereen krijgt passende kansen en ondersteuning. Gemeenten
2641 krijgen de middelen om sociaal werk van hoge kwaliteit te leveren, zodat niemand tussen
2642 wal en schip valt. Dit is een sociale zekerheid die niet alleen vangt, maar ook versterkt en
2643 verbindt.

2644

- 2645 • We maken uiteindelijk alle toeslagen overbodig. Ieder mens moet een voldoende
2646 hoog inkomen hebben om in de basisbehoeften te voorzien. We volgen de
2647 aanbevelingen van de enquêtecommissie Fraudebeleid en Dienstverlening hierin
2648 volledig op.
- 2649 • We halen het wantrouwen uit regels voor de sociale zekerheid. Mensen in hetzelfde
2650 huishouden hebben recht op dezelfde bijstandsuitkering als anderen, dus we
2651 schrappen de kostendelersnorm en partnertoets. Bijverdiene wordt mogelijk voor
2652 mensen in de bijstand. De hoogte van het bedrag aan giften dat mensen met een
2653 uitkering op grond van de Participatiewet mogen ontvangen wordt verhoogd. We
2654 eisen geen tegenprestatie meer van mensen met recht op bijstand.
- 2655 • We schaffen de sollicitatieplicht voor 60-plussers af. Ook werklozen die mantelzorg
2656 verlenen hoeven niet langer verplicht te solliciteren. Vrijwilligerswerk en stages
2657 worden erkend als waardevolle voorbereiding op betaald werk, ook als deze niet
2658 direct op terugkeer naar de arbeidsmarkt zijn gericht. Werkgevers die door deze
2659 maatregelen extra kosten hebben worden hiervoor gecompenseerd.
- 2660 • De versobering van het vangnet voor jongeren met een beperking (de Wajong)
2661 draaien we terug. Voor jongeren met een beperking wordt, waar nodig, zinvolle
2662 dagbesteding geregeld met mogelijkheden om door te groeien naar betaald werk.

- 2663 • We herzien het vangnet voor mensen die langdurig arbeidsongeschikt zijn (WIA). Op
2664 dit moment hebben mensen met een hoog inkomen vaker en langer recht op een
2665 uitkering dan mensen met een lager inkomen. Dat is onrechtvaardig. Een sociaal
2666 vangnet moet iedereen gelijkwaardig behandelen. Het recht op WIA wordt
2667 toegankelijker: vanaf 15% arbeidsongeschiktheid.
- 2668 • We werken de aanhoudende achterstanden voor sociaal-medische beoordelingen
2669 (WIA) door het UWV op korte termijn weg. De lange wachttijden veroorzaken
2670 onzekerheid, vertraging en frustratie bij mensen die juist begeleiding naar werk
2671 nodig hebben.
- 2672 • We verlengen de kortdurende WW naar zes maanden.
- 2673 • Zolang er nog toeslagen zijn, maken we de kinderbijslag inkomensafhankelijk.
- 2674 • We investeren in de kwaliteit van de kinderopvang en pakken het tekort aan
2675 medewerkers aan, onder andere door het vak van pedagogisch medewerker
2676 aantrekkelijker te maken met meer professionele zeggenschap. Kinderopvang
2677 wordt gratis voor mensen met een laag inkomen. De arbeidseis, dat beide ouders
2678 moeten werken om in aanmerking te komen voor toeslag, wordt afgeschaft.
- 2679 • Mensen met een beperking krijgen recht op werk via sociale werkvoorzieningen met
2680 betekenisvol werk dicht bij huis, goede begeleiding en een volwaardig inkomen.
2681 Gemeenten krijgen voldoende middelen om sociaal werk van goede kwaliteit en
2682 continuïteit te kunnen garanderen, zonder te hoeven bezuinigen. We verankeren in
2683 de wet de minimale eisen voor het begeleidingsaanbod door gemeenten en
2684 bouwen op expertise van werkontwikkelbedrijven.
- 2685 • We zorgen voor betere ondersteuning op de werkvloer en toegankelijke
2686 werkplekken voor mensen met een beperking, bijvoorbeeld prikkelarme ruimtes
2687 voor neurodivergente mensen.
- 2688 • We democratiseren de pensioenfondsen. Werknemers krijgen meer zeggenschap
2689 over waar hun pensioenpremies in worden geïnvesteerd en over het
2690 beloningsbeleid van pensioenbeheerders.
- 2691 • De AOW wordt eerlijker. Wie in een zwaar beroep heeft gewerkt, krijgt vanaf 65 jaar
2692 AOW. Er komt meer keuzevrijheid: wie eerder wil stoppen met werken, kan kiezen
2693 voor een evenredig aangepaste AOW-uitkering, mensen kunnen kiezen voor een
2694 flexibele pensioenleeftijd of een deeltijdpensioen.
- 2695 • De AOW-uitkering gaat omhoog. Dit zorgt voor een beter pensioen, vooral voor
2696 mensen met een klein of geen aanvullend pensioen.
- 2697 • Ouders krijgen meer ruimte om te zorgen. Het ouderschapsverlof wordt verlengd
2698 naar drie maanden volledig betaald verlof voor alle ouders. Bevallingsverlof en
2699 partnerverlof worden gelijkgetrokken: even lang en 100% betaald.
- 2700 • We voeren betaald mantelzorgverlof en rouwverlof in. Zo maken we het mogelijk
2701 om goed te zorgen voor een ander – én voor jezelf.

2702

2703 **Bestaanszekerheid door autonomie**

2704 In een rechtvaardige samenleving wordt niemand aan zijn lot overgelaten. Toch leven nog
2705 steeds honderdduizenden mensen in Nederland in armoede of met problematische
2706 schulden. Dat is onacceptabel in een rijk land. We kiezen daarom voor een fundamenteel
2707 andere aanpak: niet langer symptoombestrijding, maar preventie, vertrouwen en
2708 bestaanszekerheid als uitgangspunt. Daarbij is autonomie cruciaal, mensen in de schulden
2709 moeten zélf weer grip krijgen op hun leven. Alleen dan is schuldenproblematiek echt
2710 structureel op te lossen.

2711

- 2712 • We zetten, naast het verhelpen van schulden, veel meer in op vroegsignalering om
2713 te voorkomen dat betalingsachterstanden uitgroeien tot problematische schulden.
2714 Gemeenten krijgen meer budget en inhoudelijke ondersteuning voor het omgaan
2715 met signalen over startende financiële problemen.
- 2716 • We investeren in armoedepreventie in plaats van symptoombestrijding. Inspiratie
2717 halen we uit programma's zoals het Bouwdepot. We starten een pilot met een
2718 Jongeren Perspectief Fonds waarbij schulden van jongeren worden overgenomen
2719 en zij die op een andere manier kunnen terugbetalen.
- 2720 • Op scholen wordt onderwijs over financiën een vast onderdeel van het curriculum
2721 voor iedereen tussen 10 en 18 jaar.
- 2722 • We verbieden 'Buy Now, Pay Later' zowel online als in fysieke winkels. Deze manier
2723 om laagdrempelig schulden te maken vormt een groot risico voor kwetsbare
2724 groepen zoals jongeren en mensen die al in de schulden zitten.
- 2725 • Iedereen moet in zijn eigen gemeente terecht kunnen voor goed georganiseerde
2726 schuldhulp. We ondersteunen het actieplan Basisdienstverlening en zorgen samen
2727 voor een goede, herkenbare aanpak van schulden.
- 2728 • De overheid heeft een zorgplicht, zeker als het om schulden gaat waar (semi-
2729)publieke instellingen de schuldeiser zijn. Mensen krijgen voortaan een
2730 betalingsregeling aangeboden in plaats van dat ze die moeten aanvragen.
- 2731 • We beschermen kwetsbare huishoudens tegen energiearmoede. Afsluiting van gas
2732 en stroom bij betalingsachterstanden wordt verboden. Verhuurders mogen pas
2733 huur verhogen na verplichte isolatie van hun woningen, en huurders draaien nooit
2734 op voor verplichte energiebesparende investeringen van de verhuurder.
- 2735 • In lijn met advies van Nibud gaan we ervoor zorgen dat zoveel mogelijk vaste lasten
2736 op dezelfde dag worden afgeschreven om meer grip te hebben op uitgaven.
- 2737 • Voedselbanken en andere armoedehulporganisaties moeten overbodig worden.
2738 Zolang dat niet zo is ondersteunen we deze organisaties, zodat iedereen die ervoor
2739 in aanmerking komt geholpen kan worden.
- 2740 • We breiden pilots met verschillende vormen van een basisinkomen, zoals een vast
2741 bedrag per maand of een negatieve inkomstenbelasting, uit.

- 2742 • Parallel hieraan verkennen we een aanvullend systeem waarin mensen 'sociaal
2743 kapitaal' kunnen opbouwen door maatschappelijk zinvol werk te doen – zoals zorg,
2744 vrijwilligerswerk of lokale initiatieven – waarmee zij extra voorzieningen krijgen.
2745 • We bestrijden kinderarmoede radicaal. Geen kind gaat zonder ontbijt naar school.
2746 Iedere school krijgt toegang tot biologische, plantaardige schoolmaaltijden – gratis
2747 en toegankelijk voor alle kinderen.

2748

2749 **Geen tweederangs arbeidskrachten: arbeidsmigratie eerlijk geregeld**

2750 Arbeidsmigratie is nu vaak een verdienmodel dat drijft op uitbuiting en het tegen elkaar
2751 uitspelen van werknemers. In plaats van arbeidsmigranten te gebruiken als goedkope en
2752 kwetsbare arbeidskrachten, kiezen we voor een eerlijk en menswaardig arbeidsbeleid.
2753 Iedereen die in Nederland werkt – waar je ook vandaan komt – heeft recht op gelijke
2754 behandeling, goede huisvesting en bescherming tegen uitbuiting. Inmiddels is één op de
2755 tien werknemers arbeidsmigrant en dit is niet het gevolg van bewust overheidsbeleid, maar
2756 van het bedrijfsleven dat goedkope arbeidskrachten wil. Voor deze mensen moeten
2757 dezelfde rechten gelden als voor andere werknemers.

2758

- 2759 • De meeste arbeidsmigratie, namelijk die uit Midden- en Oost-Europa, heeft vooral
2760 bijgedragen aan de groei van een lagelonen economie voor de slachthuizen,
2761 glastuinbouw, bouw en industrie. Daar hebben de bedrijven in die sectoren baat bij,
2762 maar de ruim 800.000 arbeidsmigranten hebben het nakijken. Gelijk loon en gelijke
2763 rechten voor gelijk werk wordt de norm.
- 2764 • Uitzendbureaus moeten gecertificeerd worden om arbeidsmigranten naar
2765 Nederland te halen. Als misstanden worden gesignaleerd wordt de certificering
2766 ingetrokken. Bedrijven die gebruikmaken van niet-gecertificeerde uitzendbureaus
2767 krijgen een boete.
- 2768 • De expatregeling en andere fiscale voordelen waarmee bedrijven buitenlandse
2769 werknemers aantrekken, schaffen we af.
- 2770 • Arbeidsmigranten krijgen betere bescherming tegen uitbuiting, waaronder het recht
2771 op een eigen slaapkamer en fatsoenlijke huisvesting. Het is niet langer toegestaan
2772 dat commerciële bedrijven zowel werkgever als huisbaas zijn van arbeidsmigranten.
- 2773 • We onderzoeken de herinvoering van tewerkstellingsvergunningen voor
2774 werknemers uit andere EU-landen, zoals die nu bestaat voor arbeidskrachten van
2775 buiten de EU. Malafide detachering via Duitsland of Polen van arbeidsmigranten van
2776 buiten de EU staan we niet meer toe. Nederland zet zich hier ook op Europees
2777 niveau voor in.
- 2778 • Slachthuizen behoren tot de grootste uitbuiters van kwetsbare arbeidsmigranten
2779 van Nederland. Jarenlange beloftes om de structurele uitbuiting aan te pakken
2780 hebben niet tot verbetering geleid. Er komt daarom een verbod op uitzendkrachten
2781 in de vleesverwerkende industrie en andere sectoren met hoog risico op uitbuiting
2782 van arbeidsmigranten.

2783

2784 **Banken op de rem: financiële macht terug naar de samenleving**

2785 De huidige financiële sector is te afhankelijk van risicovolle aandelenbeurzen en complexe
2786 bankpraktijken. Het is tijd voor een rigoureuze herziening van ons geld- en banksysteem.
2787 We zetten in op veilige nutsbanken, strengere regelgeving en fiscale prikkels voor groene
2788 investeringen. Daarnaast zorgen we voor transparantie, klimaatverantwoordelijkheid en
2789 het terugdringen van financiële macht, zodat het systeem weer dienstbaar wordt aan de
2790 samenleving in plaats van andersom.

2791

- 2792 • We voeren een publieke infrastructuur voor basisbankieren in: een betaalrekening
2793 en spaarrekening worden voor iedereen toegankelijk, net als water en elektra. De
2794 Centrale Bank neemt een deel van de nutsfunctie van commerciële banken over.
- 2795 • Het recht om geld te scheppen moet uitsluitend een publiek mandaat zijn – leningen
2796 moeten naar toekomstbestendige sectoren zoals hernieuwbare energie, circulaire
2797 economie en natuurherstel. De Nederlandsche Bank krijgt als toezichthouder een
2798 actieve rol in het sturen van kapitaalstromen richting maatschappelijke doelen. Ook
2799 publieke banken krijgen daar een actieve rol in, via kredietverstrekking. Alleen
2800 banken die handelen binnen ecologische grenzen krijgen een bankvergunning.
- 2801 • Geduldig kapitaal, bedoeld voor langetermijninvesteringen in minder rendabele
2802 sectoren, maken we fiscaal aantrekkelijker. Financieringen en investeringen voor
2803 circulaire processen en bedrijven wordt makkelijker. We gebruiken hiervoor als
2804 leidraad het rapport *“Geld genoeg – maar niet voor circulaire bedrijven”*.
- 2805 • De ASN Bank blijft in publieke handen met een maatschappelijke missie zonder
2806 winstoogmerk.
- 2807 • Pensioenfondsen krijgen de wettelijke taak te investeren binnen ecologische
2808 grenzen. Ze stappen uiterlijk in 2027 in elk geval volledig uit de fossiele industrie,
2809 vee-industrie, biomassa, kernenergie, en fastfoodindustrie.
- 2810 • We doorbreken de macht van de systeembanken door kleinere, ethisch
2811 georiënteerde instellingen zoals maatschappelijke banken, kredietunies en
2812 coöperatieve financiers te faciliteren. We volgen hierin de aanbevelingen van de
2813 Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- 2814 • We verhogen de kapitaalbuffers van Nederlandse banken om ze beter bestand te
2815 maken tegen crises.
- 2816 • Beleggen in crypto kost veel energie en kan de financiële stabiliteit ondermijnen. We
2817 verbieden reclame voor cryptovaluta en we houden beter toezicht op
2818 informatieverstrekking door cryptobedrijven.
- 2819 • Er komt een bankenbelasting en een belasting op transacties om flitshandel op
2820 aandelenbeurzen tegen te gaan.
- 2821 • Overheden en uitvoeringsorganisaties stappen zo snel mogelijk over op banken die
2822 investeren binnen ecologische grenzen.
- 2823 • Als vervuilende bedrijven failliet gaan, blijft er in de praktijk geen geld over voor het
2824 herstellen of vergoeden van milieuschade voor omwonenden of werknemers.

2825 Daaron krijgen slachtoffers van de milieuschade voorrang in de rij van schuldeisers
2826 bij faillissementen en zetten we een fonds op om milieuschade te herstellen, welke
2827 ook gevuld wordt met inkomsten uit boetes voor milieuovertredingen.

2828

2829 **Meer weten?**

- 2830 • [https://ce.nl/wp-](https://ce.nl/wp-content/uploads/2025/06/CE_Delft_240406_Green_and_progressive_tax_proposals_for_the_Netherlands_Def.pdf)
- 2831 [content/uploads/2025/06/CE_Delft_240406_Green_and_progressive_tax_proposals_f](https://ce.nl/wp-content/uploads/2025/06/CE_Delft_240406_Green_and_progressive_tax_proposals_for_the_Netherlands_Def.pdf)
- 2832 [or_the_Netherlands_Def.pdf](https://ce.nl/wp-content/uploads/2025/06/CE_Delft_240406_Green_and_progressive_tax_proposals_for_the_Netherlands_Def.pdf)
- 2833 • [https://ex-tax.com/wp-content/uploads/2023/11/Werk-moet-lonen_de-taxshift-in-](https://ex-tax.com/wp-content/uploads/2023/11/Werk-moet-lonen_de-taxshift-in-actie_The-Extax-Project-def.pdf)
- 2834 [actie_The-Extax-Project-def.pdf](https://ex-tax.com/wp-content/uploads/2023/11/Werk-moet-lonen_de-taxshift-in-actie_The-Extax-Project-def.pdf)
- 2835 • [https://www.scp.nl/binaries/scp/documenten/publicaties/2020/06/18/kansrijk-](https://www.scp.nl/binaries/scp/documenten/publicaties/2020/06/18/kansrijk-armoedebeleid/CPB-SCP-Kansrijk-armoedebeleid.pdf)
- 2836 [armoedebeleid/CPB-SCP-Kansrijk-armoedebeleid.pdf](https://www.scp.nl/binaries/scp/documenten/publicaties/2020/06/18/kansrijk-armoedebeleid/CPB-SCP-Kansrijk-armoedebeleid.pdf)
- 2837 • [https://www.uu.nl/in-de-media/wat-is-het-limitarisme-hoogleraar-ingrid-robeyns-](https://www.uu.nl/in-de-media/wat-is-het-limitarisme-hoogleraar-ingrid-robeyns-legt-het-uit)
- 2838 [legt-het-uit](https://www.uu.nl/in-de-media/wat-is-het-limitarisme-hoogleraar-ingrid-robeyns-legt-het-uit)
- 2839 • [https://scholarworks.umass.edu/server/api/core/bitstreams/4a4559c7-41c7-4a91-](https://scholarworks.umass.edu/server/api/core/bitstreams/4a4559c7-41c7-4a91-a9fd-fef265d58247/content)
- 2840 [a9fd-fef265d58247/content](https://scholarworks.umass.edu/server/api/core/bitstreams/4a4559c7-41c7-4a91-a9fd-fef265d58247/content)
- 2841 • [https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2019/01/17/geld-en-schuld---de-publieke-](https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2019/01/17/geld-en-schuld---de-publieke-rol-van-banken)
- 2842 [rol-van-banken](https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2019/01/17/geld-en-schuld---de-publieke-rol-van-banken)
- 2843 • <https://www.raadrvs.nl/documenten/2022/04/20/van-schuld-naar-schone-lei>
- 2844 • <https://www.nvvk.nl/basisdienstverlening>
- 2845 • [https://open.overheid.nl/documenten/ronl-404846f9-9f80-400f-90c3-](https://open.overheid.nl/documenten/ronl-404846f9-9f80-400f-90c3-0c9a8b0fd036/pdf)
- 2846 [0c9a8b0fd036/pdf](https://open.overheid.nl/documenten/ronl-404846f9-9f80-400f-90c3-0c9a8b0fd036/pdf)
- 2847 • [https://www.adviesraadmigratie.nl/publicaties/publicaties/2024/09/10/adviesrappor](https://www.adviesraadmigratie.nl/publicaties/publicaties/2024/09/10/adviesrapport-afgewogen-arbeidsmigratie)
- 2848 [t-afgewogen-arbeidsmigratie](https://www.adviesraadmigratie.nl/publicaties/publicaties/2024/09/10/adviesrapport-afgewogen-arbeidsmigratie)
- 2849 • [https://www.copper8.com/wp-content/uploads/2024/06/Rapport-Geld-genoeg-](https://www.copper8.com/wp-content/uploads/2024/06/Rapport-Geld-genoeg-maar-niet-voor-circulaire-bedrijven-DEF.pdf)
- 2850 [maar-niet-voor-circulaire-bedrijven-DEF.pdf](https://www.copper8.com/wp-content/uploads/2024/06/Rapport-Geld-genoeg-maar-niet-voor-circulaire-bedrijven-DEF.pdf)
- 2851 • <https://taxjustice.net/reports/the-state-of-tax-justice-2024/>

2852

5. Een rechtvaardige samenleving

Democratie, rechtsstaat en gelijke behandeling

De Partij voor de Dieren staat voor een sterke en weerbare rechtsstaat. Een samenleving waarin je mag zijn wie je bent. Waarin ruimte is voor kritiek en tegenmacht. En waarin burgers, natuur en dieren worden beschermd tegen economische belangen en politieke willekeur. We staan pal voor het demonstratierecht en een onafhankelijke, toegankelijke rechtspraak. We verzetten ons tegen discriminatie, moslimhaat en antisemitisme. Kortom: een samenleving waarin ieders grondrechten wordt gerespecteerd ongeacht de politieke windrichting.

Onze democratische rechtsstaat kraakt onder druk van ophitspolitiek. Populisme, extreemrechtse ondermijning van de rechtsstaat en het systematisch uitstellen van het oplossen van problemen, schaden het vertrouwen in overheid en politiek. Zoals Martin Luther King al zei: onrecht, waar dan ook, is een bedreiging voor rechtvaardigheid overal.

Politici dragen een grote verantwoordelijkheid in het bewaken van de democratische rechtsstaat, maar steeds vaker gebeurt het tegenovergestelde. In plaats van bescherming en versterking, zien we dat politieke partijen en bewindspersonen bijdragen aan het ondermijnen ervan. Verdachtmakingen aan het adres van journalisten, het verspreiden van desinformatie, het zaaien van wantrouwen in onafhankelijke instituties of maatschappelijke organisaties en het demoniseren van de rechterlijke macht: het zijn geen incidenten meer, het is structureel geworden. Op deze manier worden niet alleen kritische stemmen verdacht gemaakt, maar worden ook burgers ontmoedigd om hun recht op informatie, protest en rechtsbescherming te gebruiken.

De druk op de rechtsstaat is de afgelopen jaren verder toegenomen. Kritische geluiden worden beperkt of actief tegengewerkt. Of het nu gaat om klimaatactivisten, demonstranten tegen de genocide in Gaza of om maatschappelijke organisaties die via de rechter gelijk krijgen: zij zien hun grondrechten stap voor stap ingeperkt worden door politieke en bestuurlijke tegenwerking. De bescherming van de rechten van deze kritische stemmen moet gewaarborgd worden om een gezonde rechtsstaat te onderhouden. Vrijheid van meningsuiting, het recht op vreedzaam protest en onafhankelijke rechtspraak maken samen de democratie mogelijk.

De toegang tot de rechter staat onder druk. De zittende macht probeert maatschappelijke organisaties het zwijgen op te leggen door hun gang naar de rechter te bemoeilijken, terwijl tegelijk hun slagkracht wordt verzwakt door rigoureuze bezuinigingen. Zo wordt de rechtsbescherming van mensen, dieren en natuur doelbewust verzwakt. We staan pal voor een sterke rechtsstaat waarin burgers en organisaties zich kunnen verzetten tegen onrecht, machtsmisbruik en vervuiling.

De Partij voor de Dieren verdedigt de democratische rechtsstaat als levend systeem dat burgers beschermt en macht begrenst. Het demonstratierecht, de toegang tot de rechter

2891 en een onafhankelijk maatschappelijk middenveld zijn geen obstakels, maar voorwaarden
2892 voor een open samenleving. Maatschappelijke organisaties spelen een cruciale rol bij het
2893 signaleren van misstanden en het bewaken van rechten. De toenemende trend om hen
2894 juridisch en politiek te beperken is een bedreiging voor het democratisch proces. Dat
2895 organisaties steeds vaker naar de rechter stappen om de overheid aan haar eigen wetten
2896 te houden is geen probleem, maar een alarmbel.

2897 **Bescherm het demonstratierecht**

2898 Ook het demonstratierecht staat steeds meer onder druk. Overal laten mensen zich horen
2899 tegen onrecht: tegen de schending van fundamentele rechten, tegen structurele
2900 ongelijkheid en tegen het geweld dat mensen, dieren en ecosystemen wordt aangedaan. In
2901 plaats van dit fundamentele recht te beschermen, probeert de overheid het in te perken
2902 onder het mom van openbare orde of nationale veiligheid. Vreedzame demonstranten
2903 worden gevolgd, bespied in chatgroepen en geconfronteerd met onnodige beperkingen.
2904 Daarmee staat niet alleen het recht op demonstratie op het spel, maar ook de vrijheid van
2905 meningsuiting, de zuurstof van onze democratie. Demonstraties zijn geen verstoring van
2906 de orde, maar een krachtig democratisch middel en een teken van hoop. Het
2907 demonstratierecht is een groot goed dat we moeten koesteren.

2908

2909 De toename van politiegeweld bij protesten is geen toeval. Het is het directe gevolg van
2910 een ophitspolitiek waarin demonstranten worden weggezet als extremisten, en de politie
2911 wordt aangemoedigd harder op te treden. Tegelijkertijd weigert de politiek om de echte
2912 oorzaken van maatschappelijke woede onder ogen te zien, zoals de klimaatcrisis en de
2913 genocide in Gaza. Dit leidt tot groeiend maatschappelijk verzet en massale demonstraties.
2914 Het demonstratierecht inperken is geen oplossing: het is een bedreiging van onze
2915 democratie. Protesteren moet altijd vreedzaam. De Partij voor de Dieren wijst extremisme-
2916 en terrorismeverheerlijking en alle geweld resoluut af. Het is aan de rechter om geweld te
2917 veroordelen en te bestraffen, nooit aan de politiek.

2918

2919 Vrijheid van meningsuiting is geen gunst, maar een grondrecht. Het demonstratierecht is
2920 geen obstakel, maar een voorwaarde voor een vrije samenleving. De Partij voor de Dieren
2921 beschermt, versterkt en koestert dit recht, juist nu het onder druk staat.

2922

- 2923 • De autoriteiten moeten demonstraties maximaal faciliteren en uitgaan van de
2924 vreedzaamheid van demonstranten. De aanmelding voor demonstraties wordt
2925 vrijwillig en op voorhand hoeven de vorm of inhoud niet met de burgemeester
2926 gedeeld te worden.
- 2927 • De Wet openbare manifestaties wordt in lijn gebracht met de verplichtingen die volg
2928 en uit de internationale mensenrechten. We schrappen de tekst die het mogelijk
2929 maakt regels op te leggen aan een demonstratie of deze te verbieden alleen
2930 vanwege hinder voor het verkeer, of omdat de demonstratie niet of te laat is
2931 aangemeld.

- 2932 • Het Wetsvoorstel strafbaarstelling verheerlijken van terrorisme en openbare
2933 steunbetuiging aan terroristische organisaties wordt ingetrokken, omdat de vage
2934 definities de vrijheid van meningsuiting ernstig beperken en ruimte scheppen voor
2935 politieke vervolging van vreedzame demonstranten en activisten.
- 2936 • Er komt geen verbod op gezichtsbedekkende kleding tijdens demonstraties. Zo
2937 beschermen we demonstranten tegen herkenning en mogelijke represailles van
2938 regimes.
- 2939 • Aanhouding van vreedzame demonstranten wordt vermeden. Wanneer een deel
2940 van de demonstranten geweld gebruikt, moet de politie ervoor zorgen dat de
2941 vreedzame demonstranten door kunnen gaan met hun protest.
- 2942 • Bij (dreigend) geweld van anderen (vijandig publiek) beschermt de politie het
2943 vreedzame protest en treedt op tegen de mensen die geweld gebruiken.
- 2944 • Medewerkers van de gemeente en de politie worden beter op de hoogte gesteld
2945 van de mensenrechten en wettelijke kaders van het demonstratierecht.
- 2946 • Gemeenten en politie communiceren openlijk over eventueel gemaakte fouten en
2947 leren ervan.
- 2948 • De privacy van demonstranten wordt beschermd. ID-controles van vreedzame
2949 demonstranten zijn in strijd met het demonstratierecht, het recht op privacy en het
2950 recht op gegevensbescherming. In de instructies wordt duidelijk gemaakt dat ID-
2951 controles tijdens demonstraties alleen mogen bij verdenking van een strafbaar feit.
- 2952 • Surveillance van vreedzame demonstranten stopt. Het Team Openbare Orde en
2953 Inlichtingen (TOOI) die voor de openbare veiligheid op lokaal niveau moet zorgen,
2954 zet geen burgerinformanten meer in.

2955

2956 Discriminatie bestrijden

2957 De Partij voor de Dieren staat voor een samenleving waarin iedereen eerlijk en
2958 gelijkwaardig wordt behandeld. Een samenleving waarin het niet uitmaakt waar je wieg
2959 heeft gestaan, wat je achternaam is, welke kleur je hebt of welke godsdienst je aanhangt.
2960 Bij discriminatie maken we geen onderscheid in de ernst ervan: elke vorm van discriminatie
2961 is verwerpelijk. Alleen door discriminatie als één probleem met vele gezichten te zien en
2962 aan te pakken, bouwen we aan een rechtvaardige samenleving waarin iedereen zich thuis
2963 voelt.

2964 Patronen van institutionele discriminatie zijn helaas structureel aanwezig bij de overheid
2965 en bij de uitvoering van de taken van de overheid. Discriminatie is zichtbaar en onzichtbaar
2966 verweven in onze instituten, in hoe we werken, hoe we onderwijs geven en zorg verlenen.
2967 Daarom is het tijd dat de landelijke overheid en ook gemeenten en publieke
2968 dienstverleners zoals DUO en de Belastingdienst zelf proactief aan de slag gaan om
2969 discriminatie tegen te gaan. Dat is ook een van de vele lessen uit het toeslagenschandaal.

2970 Ook transgender personen krijgen nog altijd te maken met onnodige drempels en
2971 vernederende procedures. De modernisering van de transgenderwet is een noodzakelijke

2972 stap om het recht op zelfbeschikking te versterken en institutionele uitsluiting tegen te
 2973 gaan. Wereldwijd staan LHBTIQA+-rechten onder druk. Ook in westerse democratieën
 2974 worden transgender mensen ontslagen, opgejaagd en uitgesloten van zorg. In steeds meer
 2975 Amerikaanse staten worden scholen beperkt in het geven van voorlichting over
 2976 genderdiversiteit of in het erkennen van trans leerlingen. Nederland moet juist het
 2977 tegenovergestelde doen en actief beschermen wat fundamenteel is voor een vrije, veilige
 2978 en rechtvaardige samenleving.

- 2979 • Wet- en regelgeving worden getoetst op risico's van discriminatie en waar nodig
 2980 aangepast.
- 2981 • Alle publieke dienstverleners en gemeenten worden verplicht een risicoanalyse te
 2982 doen op discriminatie.
- 2983 • De overheid treedt daadkrachtig op tegen alle vormen van discriminatie op basis
 2984 van (vermeende) afkomst, etniciteit, seksuele geaardheid, gender, religie of
 2985 levensovertuiging, handicap, leeftijd of politieke overtuiging. Dit geldt ook voor
 2986 discriminatie bij sollicitaties en stages. Publieke instellingen moeten hierin het
 2987 goede voorbeeld geven met eerlijke, transparante en inclusieve selectieprocedures.
- 2988 • Meldingen van discriminatie en geweld worden centraal geanalyseerd. We zorgen
 2989 ervoor dat aangifte doen bij alle vormen van discriminatie laagdrempeliger wordt en
 2990 aangifte doen toegankelijker wordt voor slachtoffers.
- 2991 • Mensenrechtenverdragen zoals het Kinderrechtenverdrag, Vrouwenrechtenverdrag
 2992 en het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap worden strikt
 2993 nageleefd. Alle wet- en regelgeving wordt in lijn gebracht met deze verdragen, zodat
 2994 alle mensen gelijke rechten krijgen en onnodige regeldruk, bewijslast en uitsluiting
 2995 worden voorkomen.
- 2996 • We maken groepsbelediging op grond van genderidentiteit, genderexpressie en
 2997 geslachtskenmerken strafbaar.
- 2998 • Etnisch profileren leidt tot stigmatisering van hele bevolkingsgroepen en tot grote
 2999 problemen bij individuele burgers. Het verbod op etnisch profileren wordt
 3000 uitgebreid; er komt een (wettelijk) verbod op het gebruik van etniciteit en
 3001 nationaliteit als indicator in risicoprofielen die worden gebruikt voor het opsporen
 3002 van potentiële wet- en regelovertreders door de politie, Koninklijke Marechaussee
 3003 of het FIOD. Preventief fouilleren werkt etnisch profileren en stigmatiseren in de
 3004 hand en staan we niet langer toe.
- 3005 • Betwist erfgoed wordt in kaart gebracht en we zoeken op democratische wijze, in
 3006 samenwerking met verschillende groepen, een andere, zelfkritische omgang met dit
 3007 erfgoed.
- 3008 • We roepen 1 juli uit tot nationale herdenkings- en feestdag. Zo herdenken we het
 3009 leed van het slavernijverleden, de formele afschaffing en vieren we de vrijheid. Er
 3010 komt een herstelfonds voor nazaten van tot slaafgemaakten.
- 3011 • Slavernij en de slavenhandel die in het verleden heeft plaatsgevonden wordt bij wet
 3012 als een misdaad tegen de menselijkheid aangemerkt. Hiermee erkennen we de
 3013 diepe en blijvende impact van deze historische misdaden op nazaten van tot

3014 slaafgemaakten en de samenleving als geheel. Door deze erkenning leggen we een
 3015 fundament voor herstel, bewustwording en het bestrijden van institutioneel racisme
 3016 en ongelijkheid in het heden. Buitenlandse slachtoffers van mensenhandel krijgen
 3017 sneller toegang tot hulp, los van een strafzaak.

- 3018 • Gespecialiseerde hulpverleners zorgen voor een eenduidige interpretatie van
 3019 vermoedelijk slachtofferschap door politie en andere instanties. Zo komen meer
 3020 slachtoffers in beeld en neemt de aangiftebereidheid toe.
- 3021 • Sportwedstrijden worden consequent stilgelegd, en indien nodig gestaakt, bij
 3022 discriminerende spreekkoren. Wanneer verbetering uitblijft, worden wedstrijden
 3023 zonder publiek gespeeld. De politie-inzet bij wedstrijden wordt betaald van de
 3024 kaartverkoop.
- 3025 • Bij beleid gericht op groepen die vaker gediscrimineerd worden, zoals de Sinti en
 3026 Roma, worden vertegenwoordigers van de groepen en ervaringsdeskundigen actief
 3027 betrokken.
- 3028 • Er wordt gewerkt aan een meerjarige, nationale strategie zodat mensen met een
 3029 beperking of chronische aandoening en hun naasten volwaardig mee kunnen doen
 3030 in de maatschappij. Validisme wordt serieus genomen als vorm van discriminatie.
 3031 Politieke participatie door mensen met een beperking wordt bevorderd.
- 3032 • Toegang tot openbare informatie, overheidsgebouwen, publieke voorzieningen –
 3033 waaronder onderwijs, openbare instellingen en openbaar vervoer – wordt
 3034 vanzelfsprekend voor iedereen.
- 3035 • Er komt krachtig LHBTIQA+-emancipatiebeleid met een passend budget. We
 3036 besteden bijzondere aandacht aan de aanpak van discriminatie om een combinatie
 3037 van gronden, zoals LHBTIQA+-personen van kleur of met een biculturele en
 3038 religieuze achtergrond. Ook komt er extra aandacht voor transgender, intersekse,
 3039 non-binaire, bi+-personen en personen in polyamoreuze relaties.
- 3040 • De capaciteit van Roze in Blauw wordt uitgebreid en discriminatiebestrijding wordt
 3041 een verplicht onderdeel van het politieonderwijs. Er komen meer
 3042 discriminatierechercheurs en er worden prestatieafspraken gemaakt tussen
 3043 kabinet, politie en gemeenten over de aanpak van LHBTIQA+-geweld.
- 3044 • Iedereen heeft recht op juridische erkenning van hun identiteit, ongeacht leeftijd of
 3045 genderidentiteit. We schaffen de officiële geslachtsregistratie overal waar dat kan af.
 3046 Tot die tijd maken we het wijzigen van de geslachtsvermelding mogelijk op basis van
 3047 een Eigen Verklaring. De deskundigenverklaring vervalt, want wilsbekwame mensen
 3048 moeten zelf kunnen beslissen over hun geslachtsaanduiding. Ook transgender
 3049 kinderen onder de zestien en non-binaire personen krijgen toegang tot een
 3050 laagdrempelige, kosteloze officiële erkenning van hun sekse en/of genderidentiteit.
- 3051 • We maken het herstel van geboortegegevens eenvoudiger en kosteloos voor
 3052 mensen die geadopteerd zijn. In lijn met internationale verdragen en de reeds
 3053 gedane uitspraak van de Hoge Raad, geven we mensen die geadopteerd zijn het
 3054 recht op informatie over hun herkomst, inclusief inzicht in hun adoptiedossier.

- 3055 • We maken het familierecht genderinclusief. Alle ouders krijgen dezelfde rechten als
3056 cisgender heteroseksuele paren. Er komt een volwaardige wettelijke regeling,
3057 inclusief tijdsplanning, voor meerouderschap en -gezag en het draagouderschap.
3058 Kunstmatige inseminatie en IVF wordt vergoed voor alle gezinsvormen.
- 3059 • Transitieverlof wordt wettelijk geregeld.
- 3060 • Burgerlijke staat wordt gezien als een privéaangelegenheid, die alleen mag worden
3061 uitgevraagd wanneer dit juridisch noodzakelijk is.
- 3062 • We schaffen de identificatieplicht af en de politie houdt geen gegevens bij van
3063 mensen die niet verdacht worden van een strafbaar feit.
- 3064 • Daarnaast verdwijnt de onnodige geslachtsaanduiding op de Nederlandse ID-kaart.
- 3065 • De politie werkt met prioriteit aan een veilige en inclusieve werkvloer.
3066 Machtsmisbruik, racisme en andere vormen van discriminatie binnen de politie en
3067 politievakbonden worden grondiger aangepakt. Er is geen plek bij de politie voor
3068 mensen die zich anti-rechtsstatelijk en discriminerend uiten.
- 3069 • Er komen voldoende discriminatierechercheurs. Op politieacademies en in
3070 bijscholing voor agenten worden empathie en effectieve aanpak van discriminatie
3071 een verplicht en herkenbaar onderdeel van het curriculum.
- 3072 • Boa's mogen een hoofddoek of keppel dragen of op een andere manier uiting geven
3073 aan hun religie.
- 3074 • Sinterklaas wordt een leuk feest voor iedereen: Zwarte Piet en het paard van
3075 Sinterklaas worden overal afgeschaft.

3076

3077 **Aanpak moslimhaat en antisemitisme**

3078 Moslimhaat is een van de vormen van discriminatie waarvan een zorgwekkende toename
3079 te zien is in Nederland. Meer dan de helft van de moslims had in het afgelopen jaar te
3080 maken met discriminatie. Vooral op straat, in het openbaar vervoer, op de arbeidsmarkt en
3081 online worden moslims gediscrimineerd. De Nederlandse overheid heeft, onder meer bij
3082 het toeslagenschandaal, actief aan moslimdiscriminatie gedaan.

3083 Joodse Nederlanders hebben steeds vaker te maken antisemitisme. Met verbale en fysieke
3084 agressie op school, op het werk, in de eigen buurt, in de sport en op sociale media. Joodse
3085 scholen moeten steeds strenger beveiligd worden. Joden moeten hun Joodse identiteit in
3086 vrijheid en veiligheid kunnen beleven.

3087 Daarbij is het van belang om de rol van Europa in het antisemitisme onder ogen te zien.
3088 Europa is de bakermat van antisemitisme. Eeuwenlang werden Joden in Europa vervolgd
3089 om hun Joods-zijn. Er gingen tal van afschuwelijke complottheorieën rond waarin Joden
3090 werden gedehumaniseerd. Hierdoor werden mensen tegen elkaar opgezet. Dit vormde de
3091 voedingsbodem voor de Holocaust, een van de grootste misdaden in de geschiedenis, waar
3092 ook veel gewone burgers in Europa aan meewerkten.

3093 De wens voor een eigen staat waarin Joden beschermd zouden worden tegen haat en
3094 vervolging, is vanuit de gruwelijke Holocaust goed te begrijpen. Maar deze terechte wens

3095 legde de basis voor een nieuwe misdaad tegen de menselijkheid. In 1947 en 1948 vond de
3096 Nakba (Arabisch voor 'de ramp') plaats, waarbij duizenden Palestijnen werden vermoord en
3097 honderdduizenden werden verdreven, zodat de staat Israël kon worden gesticht.

3098 Tot op de dag van vandaag worden Palestijnen op allerlei manieren onderdrukt. In Gaza
3099 maakt de staat Israël zich schuldig aan genocide en etnische zuivering, en ook de
3100 Westelijke Jordaanoever wordt langzaam etnisch gezuiverd. Voor de meeste Palestijnen
3101 gaat de Nakba nog gewoon door.

3102

3103 Het is zorgwekkend en gevaarlijk dat er politici zijn die legitieme kritiek op de Israëlische
3104 regering of boosheid en verdriet over de genocidale oorlog in Gaza wegzetten als
3105 antisemitisme. Ten eerste omdat iedere burger vrij moet zijn om zich uit te spreken en op
3106 te komen tegen onderdrukking en oorlogsmisdaden. Ten tweede omdat de betekenis en
3107 de gevoelswaarde van het begrip antisemitisme hiermee verwatert. Dit schaadt de strijd
3108 tegen werkelijk antisemitisme. En waar antisemitisme terecht hard wordt veroordeeld,
3109 wordt institutionele en structurele moslimhaat nog minder snel door politici, de media en
3110 de samenleving als zodanig erkend en herkend.

3111 Discriminatie raakt niet alleen moslims en joden. Dit raakt ons allemaal, want als de
3112 grondrechten van een groep worden geraakt, dan worden diezelfde rechten voor iedereen
3113 meer wankel. Het raakt kortom ons land, de basis van onze rechtsstaat en wie wij zijn.

3114

- 3115 • Institutionele moslimdiscriminatie wordt erkend, zoals ook wordt aanbevolen in het
3116 Nationaal onderzoek moslimdiscriminatie. Moslimdiscriminatie wordt expliciet
3117 benoemd in landelijk beleid, zoals we dit doen voor antisemitisme.
- 3118 • Er komt een landelijke aanpak moslimdiscriminatie. De Nationaal Coördinator tegen
3119 Discriminatie en Racisme wordt structureel geborgd en krijgt het juiste mandaat en
3120 de juiste middelen om ook specifiek hierin een effectieve rol op te pakken.
- 3121 • Er komt een onafhankelijk meldpunt voor anonieme meldingen van moslimhaat, er
3122 komt ondersteuning en registratie, en onderzoek naar drempels voor aangifte om
3123 meldingsbereidheid te vergroten.
- 3124 • Moskeeën en islamitische ontmoetingscentra krijgen dezelfde beveiliging als andere
3125 religieuze instellingen, om de veiligheid van moslimgemeenschappen te
3126 waarborgen.
- 3127 • Initiatieven tot dialoog en educatie gericht op het tegengaan van moslimhaat en
3128 antisemitisme, zoals Deel de Duif, worden actief en structureel ondersteund.
- 3129 • Herinneringscentra krijgen meer financiële ondersteuning om te ontwikkelingen en
3130 de belangrijke brug te kunnen blijven slaan tussen verleden en het heden. De
3131 overheid investeert in holocausteducatie.
- 3132 • De overheid maakt geld vrij voor het plaatsen van Stolpersteine ('struikelstenen') in
3133 gemeenten.

- 3134 • Joodse organisaties zoals Een Ander Joods Geluid, Erev Rav en gate48 moeten
3135 geraadpleegd worden door de Nationaal Coördinator Antisemitisme Bestrijding en
3136 betrokken worden bij nieuwe initiatieven tegen antisemitisme. Deze organisaties
3137 worden niet voldoende gehoord.
- 3138 • De IHRA-werkdefinitie ziet kritiek op de staat Israël als een vorm van antisemitisme.
3139 De Nederlandse overheid wijst deze definitie daarom af.

3140

3141 **Onafhankelijke en robuuste rechtspraak**

3142 In een gezonde democratische rechtsstaat vormt de onafhankelijke rechtspraak een
3143 cruciale tegenmacht voor wetgevende en uitvoerende macht. Steeds vaker laat de politiek
3144 belangrijke zaken liggen, zoals echt doorpakken op klimaatbeleid of het beschermen van
3145 bedreigde diersoorten. Dan stappen burgers naar de rechter. Rechters doen vervolgens
3146 uitspraken die de politiek soms onwelgevallig zijn. Dat mag hen nooit verweten worden.
3147 Daarom is het noodzakelijk de rechtspraak te versterken. Om een gezonde afstand tussen
3148 politiek en rechterlijke macht te waarborgen, wordt de Raad voor de Rechtspraak – net als
3149 de Raad van State en de Nationale Ombudsman – een Hoog College van Staat.
3150 Tegelijkertijd staat de rechtsstaat onder druk. Bezuinigingen op politie en justitie hebben
3151 geleid tot een tekort aan agenten, overbelasting bij rechters en officieren van justitie, en
3152 een beperkte toegang tot het recht. Toegang tot de rechter is essentieel in een
3153 democratische rechtsstaat. Niet alleen burgers, maar ook maatschappelijke organisaties
3154 moeten de mogelijkheid hebben om overheidshandelen en het gedrag van bedrijven te
3155 laten toetsen door een onafhankelijke rechter.

- 3156 • Om te voorkomen dat de minister voor rechtsbescherming invloed heeft op
3157 benoemingen in de rechterlijke macht, worden de bevoegdheden van de minister
3158 hierop beperkt tot een administratieve handeling, namelijk het tot stand brengen
3159 van een koninklijk besluit.
- 3160 • De Raad voor de Rechtspraak krijgt een eigen begroting en valt niet meer onder die
3161 van het ministerie van justitie, zodat de begroting ook niet meer leidt onder
3162 eventuele bezuinigingen die het ministerie moet doorvoeren.
- 3163 • We draaien de bezuinigingen terug en investeren fors in de rechtspraak en het
3164 Openbaar Ministerie. Ook zorgen we voor meer opleidingscapaciteit.
- 3165 • We schaffen het toetsingsverbod af, zodat rechters in alle lagen – van rechtbank tot
3166 Hoge Raad – wetten kunnen toetsen aan de Grondwet. Grondrechten krijgen zo
3167 eindelijk directe bescherming in de rechtszaal. Een apart constitutioneel hof komt er
3168 niet: toetsing hoort thuis bij de onafhankelijke rechtspraak als geheel, niet bij een
3169 dure en risicovolle extra instantie.
- 3170 • We vergroten de toegang tot het recht. Griffiekosten voor grote bedrijven gaan
3171 omhoog, zodat mensen met een laag inkomen juist beter beschermd worden. De
3172 sociale advocatuur krijgt structureel voldoende tijd en geld. We verhogen de
3173 vergoedingen, het aantal punten en de tarieven. Het Juridisch Loket krijgt versneld

3174 een onafhankelijke positie en voldoende middelen om mensen laagdrempelig te
3175 ondersteunen bij hun rechtshulpvraag.

3176

3177 **Veiligheid, rechtvaardigheid en preventie**

3178 Een rechtvaardige samenleving beschermt haar inwoners, pakt misstanden aan en
3179 voorkomt dat mensen tussen wal en schip raken. De Partij voor de Dieren kiest voor een
3180 benadering van veiligheid en strafrecht die gericht is op herstel, preventie en gelijke
3181 behandeling. Iedereen moet zich veilig kunnen voelen, thuis, op straat en in de rechtszaal.
3182 Daarvoor is het nodig om te investeren in kansengelijkheid, wijkveiligheid en een
3183 menselijke benadering in de hulpverlening. Tegelijkertijd maken we krachtig werk van het
3184 bestrijden van ondermijning, georganiseerde misdaad, seksueel geweld en vrouwenmoord
3185 (femicide). We hervormen het strafrecht en de politieorganisatie met aandacht voor
3186 diversiteit, dierenwelzijn en onafhankelijk toezicht. Ook zorgen we ervoor dat de
3187 jaarwisseling weer een feest wordt voor álle mensen en dieren. Zo bouwen we aan een
3188 samenleving waarin veiligheid hand in hand gaat met rechtvaardigheid.

3189

- 3190 • De representativiteitseisen voor maatschappelijke organisaties worden niet
3191 aangepast.
- 3192 • Een geldboete treft mensen met minder geld veel harder dan vermogende mensen.
3193 Daarom worden boetes inkomensafhankelijk.
- 3194 • Het voorkomen van criminaliteit wordt een prioriteit. Er wordt daarom geïnvesteerd
3195 in kansengelijkheid en aandacht voor de oorzaken van criminaliteit. Lokale
3196 overheden krijgen meer budget voor gerichte ondersteuning aan ouders met
3197 kinderen die dreigen af te glijden, bij voorkeur door professionals in wie de
3198 jongeren in kwestie zich kunnen herkennen.
- 3199 • We hervormen het strafrecht met het oog op herstel en preventie. Korte
3200 gevangenisstraffen worden ontmoedigd, omdat ze leiden tot meer recidive.
3201 Rechters motiveren voortaan expliciet wanneer ze toch zo'n straf opleggen. Niet-
3202 vrijheidsbenemende straffen zoals taakstraffen en elektronische detentie worden
3203 uitgebreid en beter benut.
- 3204 • We versterken de reclassering om mensen na een veroordeling op een passend
3205 spoor van onderwijs, werk, huisvesting en zorg te zetten. Deze basisvoorwaarden
3206 zijn cruciaal om herhaling van strafbare feiten te voorkomen. Reclassering is
3207 mensenwerk dat vraagt om voldoende tijd, kennis en ervaring om daders effectief
3208 te begeleiden en perspectief te bieden. Belemmeringen op het gebied van werk,
3209 scholing, huisvesting en zorg worden actief weggenomen.
- 3210 • We pakken ondermijning – de verwevenheid tussen boven- en onderwereld –
3211 landelijk aan. Er komt extra capaciteit bij politie en justitie voor het opsporen van
3212 witwassen, fraude en georganiseerde misdaad, waaronder ook milieucriminaliteit
3213 en illegale handel in dieren vallen. Vergunningenbeleid wordt strenger en

- 3214 transparanter, zodat criminele structuren geen grip krijgen op legale sectoren en
3215 het publieke belang beschermd blijft.
- 3216 • Er wordt geïnvesteerd in diversiteit binnen teams van wijkagenten en boa's en in
3217 positieve rolmodellen in de wijk. Politietaken worden niet overgenomen door
3218 private beveiligers of boa's. Boa's worden niet bewapend.
 - 3219 • Fysiek letsel door geweld van de politie moet waar mogelijk voorkomen worden.
3220 Onderzoek naar politiegeweld wordt onafhankelijk en transparant. De nekklem
3221 wordt verboden en het stroomstootwapen wordt afgeschaft.
 - 3222 • De bezuinigingen op de GGZ hebben ervoor gezorgd dat de politie vaak moet
3223 worden ingezet bij mensen met onbegrepen gedrag. Dit gaat niet altijd goed. We
3224 zorgen ervoor dat de politie beter in staat is met deze mensen om te gaan,
3225 bijvoorbeeld door middel van trainingen. Ook investeren we in de GGZ om zo veel
3226 mogelijk te voorkomen dat de politie moet worden ingezet.
 - 3227 • We zetten in op preventie van misstanden in gesloten organisaties (ook wel sektes
3228 genoemd). In navolging van onze buurlanden zorgen we voor betere wettelijke
3229 kaders om in te kunnen grijpen.
 - 3230 • Er komt zo snel mogelijk een einde aan de inzet van dieren, zoals honden en
3231 paarden, binnen het politiekorps. Zo lang de politie nog honden en paarden
3232 gebruikt, moet bescherming van de dieren bij de training en het inzetten van de
3233 dieren voorop staan.
 - 3234 • Bij politie en justitie komt meer aandacht voor vrouwenmoord (femicide), dat wordt
3235 erkend als een aparte vorm van geweld. Femicide wordt stevig aangepakt met
3236 gerichte maatregelen. Niet-fatale wurging en psychisch geweld, zoals controleren,
3237 uitschelden, dreigen of isoleren van familie en vrienden, worden strafbaar.
3238 Partnergeweld krijgt een strafverzwarende bepaling en politie en justitie worden
3239 getraind in het vroegtijdig herkennen van signalen. De politie, het Openbaar
3240 Ministerie en burgemeesters grijpen in bij duidelijke aanwijzingen van (seksueel)
3241 partnergeweld, ook als het slachtoffer geen aangifte doet of de aangifte intrekt. Er
3242 komt een landelijke aanpak met een 24/7 meldpunt, snelle toegang tot hulp en
3243 publiekscampagnes om bewustwording te vergroten.
 - 3244 • Seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld worden bestreden. Bi+,
3245 trans en non-binaire personen worden relatief vaak slachtoffer van seksuele
3246 intimidatie of geweld. Hiervoor is een cultuuromslag nodig waarbij we ons richten
3247 op voorlichting, bewustwording en preventie. Slachtoffers worden goed
3248 opgevangen en begeleid bij een eventuele aangifte en de nasleep van
3249 grensoverschrijdende gebeurtenissen. Verspreiding en bezit van pornografie
3250 waarbij sprake is van geweld en (niet-fatale) wurging wordt verboden.
 - 3251 • Gebruik en de productie van softdrugs wordt gelegaliseerd, zodat teelt legaal wordt
3252 en er accijns over kan worden geheven. Jongeren en volwassenen worden
3253 indringend voorgelicht over de impact van (synthetische) drugs op hun gezondheid,
3254 het milieu en criminaliteit. Er komen geen nieuwe coffeeshops in de buurt van
3255 scholen.

3256 • Onze aangenomen Wet veilige jaarwisseling wordt zo snel mogelijk uitgevoerd. Zo
3257 maken we van oud en nieuw weer een gezellig en veilig feest, zonder schade aan
3258 dieren, natuur, leefomgeving en milieu. In plaats van consumentenvuurwerk
3259 organiseren gemeenten professionele vuurwerk- of lichtshows op locaties waar
3260 niemand en niets wordt geschaad.

3261

3262 **Integere overheid**

3263 De Partij voor de Dieren ziet dat vele ambtenaren zich iedere dag met toewijding inzetten
3264 om Nederland rechtvaardiger, duurzamer en inclusiever te maken. Tegelijkertijd vraagt een
3265 integere overheid om een cultuur waarin ruimte is voor morele reflectie, waarin dilemma's
3266 bespreekbaar zijn en waarin het goede werk van ambtenaren meer positieve impact kan
3267 hebben. Daarom investeren we in ondersteuning en training rond ethiek en weerbaarheid,
3268 zodat ambtenaren in staat zijn keuzes te maken in lijn met de publieke waarden die zij
3269 dienen, zodat uiteindelijk de burgers weer vertrouwen krijgen in de overheid. Daarmee
3270 zorgen we ervoor dat de overheid de belangen van de burger weer op de eerste plaats zet.

3271

3272 • Beleid moet betrouwbaar, effectief en toetsbaar zijn. We verankeren
3273 wetenschappelijke onderbouwing, fact checking, kennisdeling en evaluatie als vast
3274 onderdeel van iedere beleidscyclus. Daarbij wordt kritisch gekeken naar onderzoek
3275 dat, gefinancierd door economische belangen, bedoeld is om twijfel te zaaien,
3276 bijvoorbeeld over de schadelijkheid van producten. Zo zorgen we ervoor dat
3277 publieke middelen het welzijn van mens, dier en natuur daadwerkelijk verbeteren.

3278 • Gedupeerden van het toeslagenschandaal worden ruimhartig gecompenseerd.
3279 Naast financiële compensatie ligt de focus ook op emotioneel herstel,
3280 gelijkwaardigheid. In het hersteltraject wordt maatwerk geboden dat alle vijf sociale
3281 domeinen bestrijkt: zorg, werk, inkomen, wonen en onderwijs. Collectieve
3282 oplossingen worden voortaan in overleg met betrokkenen vormgegeven. Herstel
3283 mag geen nieuw schandaal worden. Uithuisgeplaatste kinderen en hun ouders
3284 worden, waar mogelijk, snel herenigd. Er komt een fonds waaruit slachtoffers van
3285 uithuisplaatsing (ouders en kinderen) hun afgebroken opleiding kunnen afmaken.

3286 • De gaswinning heeft in Groningen een ramp veroorzaakt. Bewoners wachten nog
3287 steeds op veilige huizen, afgehandelde schades en echte erkenning. Wat ons betreft
3288 worden de aanbevelingen van de parlementaire enquêtecommissie eindelijk
3289 uitgevoerd, samen met de mensen die er wonen. De gaskraan gaat definitief dicht in
3290 heel Groningen, ook onder de Waddenzee en Noordzee. De Waddenzee is UNESCO
3291 Werelderfgoed en blijft ongerept en beschermd tegen gaswinning en andere
3292 schadelijke ingrepen. De omkering van de bewijslast blijft, zodat slachtoffers niet
3293 opnieuw hoeven te strijden voor hun recht. We versterken én verduurzamen
3294 woningen, zodat Groningers veilig en comfortabel kunnen wonen.

- 3295 • De rechten van omwonenden van Schiphol worden gehandhaafd en de overheid
3296 stelt vanaf nu het belang van haar burgers, de leefomgeving en het klimaat boven
3297 het belang van de luchtvaartsector en luchthavens.
- 3298 • De regering biedt excuses aan voor de wijze waarop de Q-koortsepidemie na 2007
3299 is aangepakt, erkent haar verantwoordelijkheid voor het nalaten van adequate
3300 voorzorgsmaatregelen en vergoedt ruimhartig alle schade aan de slachtoffers.
- 3301 • De schade veroorzaakt door mijnbouwactiviteiten in de steen- en bruinkoolmijnen
3302 van Limburg wordt vergoed door het Rijk.
- 3303 • De nieuwe Mijnbouwwet wordt met spoed ingevoerd en bevat een duidelijke
3304 einddatum voor alle gaswinning in Nederland, op land én op zee. Zo bieden we
3305 rechtszekerheid aan bewoners, beschermen we natuurgebieden en zetten we een
3306 onomkeerbare stap richting een fossielvrije toekomst.
- 3307 • De overheid biedt financiële compensatie en excuses aan de afstandsmoeders die
3308 tussen de jaren '50 en '90 gedwongen hun kind hebben afgestaan.
- 3309 • Taken en verantwoordelijkheden van de landelijke overheid kunnen alleen aan
3310 provincie of gemeente worden overgedragen onder scherpe voorwaarden. De taak
3311 moet zich ervoor lenen en de overheden die de nieuwe taak erbij krijgen moeten
3312 voldoende zijn toegerust – financieel, maar ook qua expertise en menskracht – om
3313 deze goed uit te voeren.
- 3314 • De overheid investeert in een cultuuromslag, van wantrouwen naar vertrouwen in
3315 burgers als uitgangspunt. Medemenselijkheid staat centraal in het handelen van
3316 overheidsinstanties, ondersteund door het ambtelijk vakmanschap dat daarvoor
3317 nodig is. De ambtelijke organisatie wordt daarop hervormd.
- 3318 • Beleidsambtenaren krijgen de ruimte om vrijwilligerswerk te doen onder werktijd,
3319 binnen hun eigen domein. Zo komen zij dichterbij de leefwereld van de burger.
3320 Ervaringswerkers worden standaard ingezet binnen de Rijksoverheid.
- 3321 • Overheidsinformatie is in principe openbaar en digitaal toegankelijk. De overheid is
3322 uiterst terughoudend met het opleggen van vertrouwelijkheid of geheimhouding.
3323 De Woo wordt strikt nageleefd, informatie komt sneller beschikbaar en wordt
3324 minder vaak weggelakt. Onderzoeksjournalisten en kritische burgers worden niet
3325 tegengewerkt, maar actief gefaciliteerd.
- 3326 • Op alle niveaus van bestuur en volksvertegenwoordiging komt een openbaar
3327 lobbyregister. Bestuursstukken zoals wetsvoorstellen en beleidsmaatregelen
3328 vermelden welke invloed lobbyisten op de voorstellen hebben gehad. Een
3329 onafhankelijke autoriteit houdt toezicht op de integriteit van lobbyisten en politici.
- 3330 • We implementeren een gecoördineerde strategie voor de integriteit van
3331 bewindspersonen en ambtenaren in hoge functies. Belangenverstrengeling en
3332 draaideurconstructies gaan we tegen met duidelijke regels. Zo wordt een
3333 afkoelperiode van ten minste twee jaar ingesteld voordat (voormalige)
3334 bewindspersonen, Kamerleden of topambtenaren een lobbyfunctie mogen
3335 bekleden.

- 3336 • Klokkenluiders zijn een belangrijke bron voor het opsporen van misstanden in
3337 bedrijven en (overheids)organisaties en worden daarom goed beschermd.
3338 Buitenlandse klokkenluiders, die de misstanden van een staat blootleggen, worden
3339 niet uitgeleverd.
- 3340 • De Wet gemeenschappelijke regelingen wordt aangepast om het amendements- en
3341 budgetrecht van volksvertegenwoordigers beter te waarborgen. Ook de Wet op de
3342 veiligheidsregio's wordt herzien, zodat gemeenteraden hun controlerende taak
3343 beter kunnen uitvoeren. Hiermee versterken we de democratische controle op
3344 belangrijke overheidstaken.
- 3345 • De overheid is transparant over de totstandkoming van beleid. Burgers krijgen
3346 duidelijke en betrouwbare informatie van overheidsdiensten en bedrijven die
3347 publiek geld uitgeven. Het informatierecht van volksvertegenwoordigers wordt strikt
3348 nageleefd.
- 3349 • De overheid communiceert snel en in eenvoudige en duidelijke taal.

3350

3351 **Democratische vernieuwing**

3352 Democratische vernieuwing betekent dat politici beslissingen nemen op basis van een
3353 scherp en eerlijk beeld van wat er leeft in de samenleving. Burgerparticipatie is een manier
3354 om systematisch kennis te nemen van de zorgen, waarden en ideeën van inwoners en deze
3355 een structurele plaats te geven in besluitvorming. We streven naar een democratie waarin
3356 volksvertegenwoordigers geïnformeerde keuzes maken in verbinding met burgers. Daarbij
3357 zien we participatie niet alleen als een instrument om invloed te geven, maar ook als een
3358 middel om draagvlak en vertrouwen te versterken. Met deze veranderingen luisteren we
3359 naar wat er leeft in de samenleving, niet naar de belangen van de vervuilende
3360 multinationals, de agro-industrie en de financiële sector.

3361

- 3362 • Kinderen hebben recht op een stem in beleid dat hen raakt. We borgen structurele
3363 en betekenisvolle jeugdparticipatie op lokaal, regionaal en landelijk niveau. Beleid
3364 wordt standaard getoetst op de impact voor kinderen en toekomstige generaties.
- 3365 • Jongeren krijgen de kans om de democratische rechtsstaat van binnenuit te
3366 ervaren. We investeren in initiatieven die jongeren laten zien hoe politiek en recht
3367 werken, waarom die ertoe doen en hoe zij zelf invloed kunnen uitoefenen – juist op
3368 de plekken waar besluiten worden genomen.
- 3369 • Het starten van een burgerinitiatief wordt eenvoudiger: de handtekeningdrempel
3370 gaat omlaag, doorlooptijden worden korter en regels duidelijker.
- 3371 • Het raadgevend referendum wordt heringevoerd en krijgt een plaats bij belangrijke
3372 besluiten. Omdat beraadslaging en overleg essentieel zijn voor een gezonde
3373 democratie, wordt per geval bekeken welke vorm van burgerparticipatie het meest
3374 geschikt is, zoals een burgerberaad, internetconsultatie of een meerkeuze-
3375 referendum (preferendum). Het terugbrengen van complexe vraagstukken tot een
3376 simpele voor/tegen-keuze maakt referenda namelijk kwetsbaar voor ophitspolitiek.

- 3377 Daarmee heeft een referendum de voorkeur. Als er toch een klassiek raadgevend
3378 referendum wordt gehouden, gebeurt dat pas na een goed gefaciliteerd
3379 burgeroverleg.
- 3380 • We voeren een correctief bindend referendum in bij verstrekkende besluiten die
3381 bijvoorbeeld onze democratie kunnen aantasten, zoals handelsverdragen.
 - 3382 • Er worden meer burgerberaden ingevoerd, waarin door loting geselecteerde
3383 dwarsdoorsneden van de Nederlandse bevolking serieus gaan meepraten en
3384 meebeslissen over belangrijke nationale kwesties, als aanvulling op en verrijking van
3385 de huidige parlementaire democratie. We koppelen verdiepende burgerberaden
3386 met bredere vormen van inspraak zoals inwonersraadplegingen of referenda.
3387 Hiermee vergroten we draagvlak en versterken we de overtuiging dat
3388 samenwerking iets is van de hele samenleving.
 - 3389 • Bij raadplegingen van burgers en belanghebbenden is er borging dat ook de stem
3390 van toekomstige generaties, dieren en natuur wordt gehoord.
 - 3391 • Mensen moeten meer zeggenschap krijgen over hun directe leefomgeving.
3392 Buurtverenigingen krijgen naar Brits voorbeeld meer rechten om mee te bepalen
3393 over de functie van publieke gebouwen.
 - 3394 • Vroegtijdige openbare inspraak voor burgers en anderen wordt gestimuleerd en
3395 gefaciliteerd.
 - 3396 • Er komt een platform dat burgerparticipatie op laagdrempelige manier toegankelijk
3397 maakt, met uitleg over hoe je politiek actief kan worden, met een agenda van
3398 politieke bijeenkomsten, een vacaturebank voor politieke nieuwelingen en
3399 oproepen voor bijvoorbeeld burgerfora.
 - 3400 • De politiek maakt keuzes die een grote impact hebben op de toekomst van
3401 jongeren. De kiesgerechtigde leeftijd wordt daarom verlaagd naar 16 jaar en
3402 daarvoor worden de Grondwet en de Kieswet aangepast.
 - 3403 • Er wordt geïnvesteerd in organisaties die zich inspannen om jongerenparticipatie,
3404 ervaringsdeskundigheid en de ondersteuning van jongvolwassenen in kwetsbare
3405 omstandigheden mogelijk te maken, en om ze een vaste en gelijkwaardige plek aan
3406 de tafel te geven om mee te praten en mee te beslissen.
 - 3407 • De geborgde zetels in de waterschapsbesturen, die nu nog gereserveerd zijn voor
3408 boeren en beheerorganisaties, worden afgeschaft, zodat waterschappen een
3409 daadwerkelijk democratische zetelverdeling krijgen.
 - 3410 • Het werk van lokale politici wordt steeds zwaarder, onder andere als gevolg van
3411 decentralisering. Tegelijkertijd krijgen ze vaker te maken met (online) haat. We
3412 investeren in minder verloop onder lokale politici en in diverse, kwalitatieve
3413 besturen. Zo wordt de beloning van politiek ambtsdragers periodiek herzien en
3414 worden verlofregelingen gemoderniseerd. Waterschapsbestuurders worden hierin
3415 actief meegenomen door de twee betrokken ministeries zodat zij niet langer tussen
3416 wal en schip vallen.
 - 3417 • De Tweede Kamer wordt versterkt door de ondersteuning van Kamerleden uit te
3418 breiden, met name bij kleine fracties. Zij krijgen meer capaciteit om eigen onderzoek

3419 te doen en wetsvoorstellen kritisch te beoordelen. Zo worden zij minder afhankelijk
3420 van lobbyisten. Ook verhogen we het aantal zetels, met behoud van de huidige
3421 kiesdrempel. Samen zorgt dit ervoor dat de Kamer beter tegenwicht kan bieden aan
3422 de regering en haar controlerende en wetgevende taken goed kan uitvoeren.

- 3423 • De Partij voor de Dieren is voorstander van modernisering van het koningschap,
3424 waarbij de koning alleen een ceremoniële rol heeft. De koning en zijn familie gaan
3425 net als iedereen belasting betalen en we nemen andere financiële
3426 tegemoetkomingen en vergoedingen kritisch onder de loep. Persoonlijke inkomsten
3427 van de leden van het koningshuis gaan vallen onder de Wet normering
3428 topinkomens. De kosten voor het koningshuis worden transparant. De koning blijft
3429 niet langer voorzitter van de Raad van State.

3430

3431 **Vrij en veilig in de digitale wereld**

3432 Digitalisering maakt het makkelijker om contact te houden, kennis te delen en samen te
3433 werken, maar brengt ook grote risico's mee. Nepnieuws verspreidt zich razendsnel, digitale
3434 technologie slurpt energie en water, en bedrijven verzamelen steeds meer gegevens en
3435 macht. Big Tech dringt diep door in onze samenleving, zonder controle of democratische
3436 legitimiteit, terwijl overheden afhankelijk worden van hun platformen en software. Zo
3437 verdwijnt zeggenschap ongemerkt uit beeld. De Partij voor de Dieren kiest voor digitale
3438 soevereiniteit en publieke regie. Technologie moet transparant, controleerbaar en
3439 dienstbaar zijn aan mens, dier, natuur en democratie, nooit aan winst of macht. We
3440 investeren in open en veilige digitale infrastructuur, verminderen onze afhankelijkheid van
3441 Big Tech en zorgen altijd voor een analoge terugvaloptie bij vitale systemen.
3442 Gegevensbescherming krijgt prioriteit, digitaal pesten wordt aangepakt en kunstmatige
3443 intelligentie wordt alleen onder democratische regie ontwikkeld. Zo versterken we
3444 burgerrechten en beschermen we onze vrijheid in de digitale wereld.

3445

- 3446 • We doorbreken de dominantie van Big Tech. Techreuzen ondermijnen de
3447 democratische rechtsstaat, publieke controle en nationale soevereiniteit. We stellen
3448 grenzen aan de macht van deze bedrijven, versterken publieke alternatieven en
3449 voorkomen dat Europese wetgeving via lobby of juridische trucs wordt uitgehold.
- 3450 • Iedereen krijgt het wettelijke recht op zijn of haar eigen gezicht en stem. Deepfakes
3451 die zonder toestemming iemands identiteit gebruiken, worden verboden. Ook geldt
3452 dat wat van jou is, van jou blijft. Bedrijven mogen via kleine lettertjes in
3453 gebruiksvoorwaarden nooit eigenaar worden van persoonsgegevens, beelden of
3454 bestanden. Zo beschermen we burgers tegen misbruik, manipulatie en
3455 identiteitsfraude in de digitale wereld.
- 3456 • Beelden en audio die gemaakt zijn door AI moeten altijd direct te herkennen zijn
3457 door bijvoorbeeld een watermerk of logo. Teksten die zich (deels) baseren op
3458 informatie die door AI gegenereerd is, vermelden dit expliciet.

- 3459 • Door kunstmatige intelligentie kunnen computers met één druk op de knop nieuwe
3460 kunst maken in de stijl van bestaande kunstenaars. Daarom moderniseren we het
3461 auteursrecht, zodat dit beter aansluit bij de huidige tijd. Hierbij is het belangrijk dat
3462 makers een passende vergoeding krijgen.
- 3463 • Bedrijven worden streng gehouden aan de principes 'Privacy by Design' en 'Privacy
3464 by Default'. Dat betekent dat er zo min mogelijk data verzameld worden en de
3465 standaardinstellingen altijd privacyvriendelijk zijn.
- 3466 • Gegevens verzamelen mag alleen als daar nadrukkelijk toestemming voor is
3467 gegeven, waarbij op een korte, makkelijk leesbare manier aan de gebruiker wordt
3468 uitgelegd waar deze voor worden gebruikt. Weigeren is altijd een optie en heeft
3469 geen consequenties voor de werkbaarheid van de geleverde dienst.
- 3470 • Burgers hebben recht op een vrij internet zonder filters, blokkades of doorgifte van
3471 gegevens door providers.
- 3472 • Open-sourceprojecten bieden veel kansen om kennis en informatie te delen. Door
3473 bijvoorbeeld technologische oplossingen te delen, kunnen andere landen,
3474 ondernemers en individuen bestaande kennis gebruiken om verder te ontwikkelen.
3475 De overheid gaat open standaarden, open-sourcesoftware en open hardware
3476 stimuleren en waar mogelijk gebruiken. Dit gebeurt sowieso in publieke sectoren:
3477 overheden, scholen en zorginstellingen stappen af van Big Tech-diensten. De
3478 overheid ontwikkelt een exitstrategie en investeert in open source, non-profit en
3479 Europese alternatieven.
- 3480 • Burgers die niet uit de voeten kunnen met de digitale middelen van de overheid,
3481 kunnen altijd bij een fysieke balie in hun eigen gemeente terecht. Communicatie per
3482 post blijft altijd mogelijk. Op alle overheidslagen worden de principes van digitale
3483 inclusie en toegankelijkheid in acht genomen en toegepast.
- 3484 • Voor veilige verdere digitalisering is een domeinoverstijgende regie op
3485 samenwerking nodig, waarbij cybersecurity, digitale autonomie, bestrijding van
3486 cybercrime en kennisontwikkeling als integrale onderdelen en noodzakelijke
3487 randvoorwaarden worden gezien. Er wordt geïnvesteerd in voldoende
3488 cyberbewustzijn en dus digitale geletterdheid van burgers. Daarnaast zetten we ons
3489 actief in om burgers te helpen digitale criminaliteit, zoals identiteitsfraude en -
3490 diefstal, en buitenlandse beïnvloeding te herkennen en zich ertegen te weren.
- 3491 • We beschermen kinderen online net zo goed als offline. We pakken verslavende
3492 algoritmen, uitbuiting, nepnieuws, en privacyschendingen aan, zodat ook de digitale
3493 wereld een veilige omgeving wordt voor kinderen.
- 3494 • De minimumleeftijd voor het bezitten van een smartphone wordt 14 jaar. De
3495 minimumleeftijd voor het gebruiken van sociale media wordt 16 jaar.
3496 Socialmediabedrijven worden verantwoordelijk voor de handhaving. Als een kind
3497 toch een account weet te maken, krijgt het socialmediabedrijf een boete, niet het
3498 kind.
- 3499 • Systemen die de privacy niet kunnen waarborgen worden afgeschaft of aangepast,
3500 zoals de landelijke elektronische patiëntendossiers. Medische dossiers worden niet

3501 opengesteld zonder expliciete toestemming. Apps die de privacy niet kunnen
3502 waarborgen worden verboden.

- 3503 • De privacy en data van gebruikers zijn bij veel Internet of Things-apparaten
3504 (verbonden met wifi en/of bluetooth) niet veilig. De overheid zet zich in voor het
3505 realiseren van cybereisen aan apparatuur.
- 3506 • De voorgestelde EU 'chatcontrol', waarmee alle digitale communicatie gescand
3507 wordt, komt er niet. We houden end-to-end-encryptie in stand.
- 3508 • Bedrijven worden gedwongen meer transparantie te geven over hun opslag en
3509 gebruik van data en de werking van algoritmes. We begrenzen de mogelijkheden
3510 waarvoor onze data gebruikt mogen worden en verbieden de verkoop van data
3511 zonder expliciete toestemming. Nederlandse data worden zo veel mogelijk
3512 opgeslagen in datacenters van Nederlandse of Europese bedrijven, zodat deze niet
3513 vallen onder Amerikaanse of Chinese wetgeving. We zorgen ervoor dat gebruikers,
3514 van bijvoorbeeld horloges die gezondheidsgegevens registreren, de zeggenschap
3515 krijgen over de gegevens en niet de bedrijven.
- 3516 • Studenten mogen weigeren meekijksoftware te installeren op hun computer voor
3517 het maken van tentamens. Meekijksoftware voor thuiswerkende werknemers wordt
3518 verboden.
- 3519 • Bank- en betaalgegevens van burgers zijn vertrouwelijk. Daarom moeten we niet
3520 toestaan dat derden zonder expliciete toestemming in bankrekeningen kunnen
3521 kijken. Het onderdeel 'toegang van derden tot de betaalrekeningen' van de richtlijn
3522 betaaldiensten (PSD2) wordt afgeschaft.
- 3523 • Nederland gaat persoonsgegevens op het hoogste niveau beschermen. De overheid
3524 gaat structureel investeren in softwareprojecten om de digitale infrastructuur beter
3525 te beveiligen.
- 3526 • De Autoriteit Persoonsgegevens wordt uitgebreid om de naleving van de AVG
3527 (Algemene verordening gegevensbescherming) goed te kunnen controleren.
- 3528 • Groepsbelediging, digitaal pesten, discriminatie en oproepen tot racistisch geweld
3529 op sociale media worden hard bestreden.

3530

3531 **AI in dienst van mens, dier en planeet**

3532 Kunstmatige intelligentie (AI) ontwikkelt zich razendsnel en dringt steeds dieper door in ons
3533 dagelijks leven. Deze technologie wordt nu grotendeels gestuurd door de belangen van
3534 grote techbedrijven, waarbij risico's voor samenleving, mens en natuur worden genegeerd
3535 ten gunste van winstmaximalisatie. De Partij voor de Dieren wil dat AI snel onder publieke
3536 en democratische controle komt, met nadrukkelijke aandacht voor ecologische grenzen,
3537 mensenrechten, dierenwelzijn en sociale rechtvaardigheid.

3538 AI-systemen kunnen verschillende antwoorden geven, afhankelijk van wie de vraag stelt en
3539 hoe deze geformuleerd wordt. Dit brengt het risico van desinformatie en echokamers met
3540 zich mee. Daarom moet het voor gebruikers altijd duidelijk zijn dat AI-antwoorden onjuist
3541 kunnen zijn. Transparantie over onzekerheid is essentieel om misleiding en

3542 maatschappelijke schade te voorkomen. De overheid, nationaal én Europees, moet
 3543 zeggenschap krijgen over zowel de AI-infrastructuur (zoals datacenters) als over het
 3544 ontwerp en de regulering van de technologie zelf. Tegelijk willen we de kansen benutten
 3545 die AI biedt voor het algemeen belang, zoals bij natuurherstel, dierenbescherming,
 3546 duurzame zorg en wetenschappelijk onderzoek.

- 3547 • De overheid zet AI alleen in als de toepassing aantoonbaar bijdraagt aan publieke
 3548 doelen, zoals dierenwelzijn, natuurherstel, energiebesparing, betere zorg of
 3549 armoedebestrijding. Elke voorgenomen toepassing wordt vooraf getoetst op
 3550 ecologische impact. Transparantie over energie- en waterverbruik van AI-systemen
 3551 is verplicht.
- 3552 • AI mag uitsluitend commercieel worden ingezet wanneer de toepassing verenigbaar
 3553 is met duurzame en sociaal rechtvaardige principes. Toepassingen die bijdragen aan
 3554 ongelijkheid, overconsumptie en gedragsmanipulatie vallen daar niet onder en
 3555 krijgen in Nederland geen ruimte.
- 3556 • AI mag geen vervanging zijn voor essentiële menselijke interactie in sectoren waar
 3557 dit een belangrijk onderdeel van uitmaakt, zoals binnen de zorg, onderwijs en
 3558 cultuur. Technologie moet daar ondersteunend zijn – niet het menselijke contact
 3559 verdringen.
- 3560 • Alle AI-systemen die invloed hebben op mensenlevens, inclusief systemen die
 3561 worden ingezet ten behoeve van de veiligheid, worden aan de voorkant ontworpen
 3562 en later getoetst op beheersbaarheid, ethiek, lichamelijke integriteit en privacy.
 3563 Deze systemen moeten aantoonbaar anti-discriminatoir zijn. Er wordt structureel
 3564 geld uitgetrokken voor toezicht en handhaving hierop, waarbij er ook verboden
 3565 kunnen worden ingesteld.
- 3566 • De regie over essentiële AI-infrastructuur komt in publieke handen. De overheid
 3567 zorgt ervoor dat in Europees verband geïnvesteerd wordt in goede publieke AI-
 3568 technologie, zodat er geen afhankelijkheid ontstaat van problematische regimes of
 3569 buitenlandse commerciële partijen.
- 3570 • Er komt structurele financiering voor onafhankelijk onderzoek naar de ecologische
 3571 en maatschappelijke impact van AI. Bij die laatste categorie is expliciet aandacht
 3572 voor effecten op autonomie, taal, denken en (sociaal) gedrag, en de risico's voor
 3573 rechtstaat en democratie. Onderzoeksresultaten worden publiek beschikbaar
 3574 gemaakt en gebruikt voor educatie om de weerbaarheid van burgers te vergroten.
 3575 Ze vormen daarnaast een basis voor beleid.
- 3576 • AI wordt steeds geavanceerder en overtuigender. Het voert steeds meer taken
 3577 sneller en vollediger uit dan mensen. Dit brengt grote risico's met zich mee voor de
 3578 mensheid. Nederland erkent publiekelijk de systemische en existentiële risico's van
 3579 AI en investeert structureel in AI-veiligheidsonderzoek. Daarnaast worden we
 3580 aanjager van een daadkrachtige uitvoering van de Europese AI act, en pleiten we
 3581 voor een internationaal AI-veiligheidsverdrag en AI-toezichtsautoriteit.

3582

3583 **Een overheid die privacy beschermt**

3584 Privacy is van onschatbare waarde in een vrije samenleving en daarom grondwettelijk
3585 beschermd. Alleen met privacy kunnen we een vrij leven leiden zonder interventies van
3586 anderen en van de staat. De overheid maakt gretig gebruik van de mogelijkheden die er
3587 zijn om burgers te controleren onder het mom van veiligheidsmaatregelen en efficiëntie.
3588 We moeten hier juist zeer terughoudend mee omgaan. Veiligheid bereik je niet met het
3589 schenden van grondrechten. China en de Verenigde Staten beheersen de digitale wereld.
3590 We blijven zeer kritisch over de buitenlandse invloed op technologie en het internet. We
3591 voorkomen dat onze gegevens in verkeerde handen vallen en tegen ons worden gebruikt.

- 3592 • Alleen wanneer er sprake is van een concrete verdenking die door de rechter wordt
3593 getoetst, mogen politie, justitie en inlichtingendiensten gegevens over burgers
3594 opvragen bij bedrijven. Burgers hebben het recht 'om vergeten te worden' en
3595 krijgen meer zicht op de gegevens die over hen zijn opgeslagen en betere
3596 mogelijkheden zich uit datasystemen te laten verwijderen (het recht om vergeten te
3597 worden).
- 3598 • Opsporing- en veiligheidsdiensten mogen geen digitale apparaten binnendringen
3599 zonder dat daar een zwaarwichtige, door de rechter getoetste reden voor is. Een
3600 sterkere controle op deze diensten is belangrijk. Er komen strengere normen voor
3601 het aftappen van telefoons. Het communicatiegeheim wordt beschermd en
3602 gerespecteerd.
- 3603 • Er komt een sterkere en openbare controle op het functioneren van de
3604 veiligheidsdiensten. Daarnaast moet duidelijk worden hoe de privacy van mensen
3605 gewaarborgd is in de algoritmes die de diensten gebruiken. Ook moet worden
3606 aangetoond dat de inzet van deze algoritmes niet leidt tot etnisch profileren.
- 3607 • De voorgenomen verdere verruiming van de Sleepwet gaat niet door. In plaats
3608 daarvan wordt de Sleepwet ingetrokken en er komt een nieuwe privacyvriendelijke
3609 Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten (Wiv).
- 3610 • De voorgestelde 'Super SyRi'-wet (WGS), waarbij de overheid en bedrijven massaal
3611 gegevens verzamelen, koppelen en analyseren, voeren we niet in.
- 3612 • We gaan uiterst terughoudend om met data-experimenten in de private en publieke
3613 ruimte. Initiatieven zoals korting op de huur als bewoners al hun data afstaan zijn
3614 onwenselijk.
- 3615 • Inzet van cameratoezicht mag alleen tijdelijk, in een door de rechter aangewezen
3616 risicogebied. Camera's met gezichtsherkenning staan we niet toe in de openbare
3617 ruimte, winkels en horeca. Daarnaast komt er een verbod op particuliere camera's
3618 met gezichtsherkenning, zoals slimme deurbellen, in de openbare ruimte. De politie
3619 stopt dus ook met het 'Camera in Beeld'-surveillancenetwerk en met het inzetten
3620 van gezichtsherkenningsoftware bij beelden van demonstraties.

- 3621 • We zorgen voor een robuuste taskforce die spionage opspoort en tegengaat. De
3622 AIVD is zeer terughoudend met het delen van gegevens van burgers met
3623 buitenlandse veiligheidsdiensten.
- 3624 • We onderzoeken hoe we internetgiganten meer verantwoordelijkheid kunnen laten
3625 nemen om nepnieuws tegen te gaan zonder dat zij te veel macht krijgen over de
3626 inhoud die op de platformen gedeeld wordt. We gaan ervoor zorgen dat
3627 internetbedrijven als Meta en Google meer transparantie bieden over wat zij
3628 gebruikers laten zien en waarom, en leggen microtargeting (waarbij heel gericht
3629 wordt geadverteerd) aan banden. Zolang dit niet op orde is ontmoedigen we het
3630 gebruik van deze platformen en wijzen we op privacyvriendelijke alternatieven
3631 waarbij gebruikers zeggenschap houden over hun eigen data.

3632

3633 **Meer weten?**

- 3634 • <https://www.amnesty.nl/wat-we-doen/demonstratierecht-in-nederland>
- 3635 • [https://www.amnesty.nl/content/uploads/2022/11/AMN_22_33_demonstratierecht-](https://www.amnesty.nl/content/uploads/2022/11/AMN_22_33_demonstratierecht-onder-druk.pdf?x43052)
3636 [onder-druk.pdf?x43052](https://www.amnesty.nl/content/uploads/2022/11/AMN_22_33_demonstratierecht-onder-druk.pdf?x43052)
- 3637 • [https://www.trouw.nl/duurzaamheid-economie/tweede-kamer-wil-het-milieclubs-](https://www.trouw.nl/duurzaamheid-economie/tweede-kamer-wil-het-milieclubs-moeilijker-maken-maar-dat-gaat-zomaar-niet-ba50971d/)
3638 [moeilijker-maken-maar-dat-gaat-zomaar-niet-ba50971d/](https://www.trouw.nl/duurzaamheid-economie/tweede-kamer-wil-het-milieclubs-moeilijker-maken-maar-dat-gaat-zomaar-niet-ba50971d/)
- 3639 • [https://www.regioplan.nl/wp-content/uploads/2025/03/23089-Eindrapport-](https://www.regioplan.nl/wp-content/uploads/2025/03/23089-Eindrapport-Nationaal-onderzoek-moslimdiscriminatie-Regioplan-Ercomer-31jan25.pdf)
3640 [Nationaal-onderzoek-moslimdiscriminatie-Regioplan-Ercomer-31jan25.pdf](https://www.regioplan.nl/wp-content/uploads/2025/03/23089-Eindrapport-Nationaal-onderzoek-moslimdiscriminatie-Regioplan-Ercomer-31jan25.pdf)
- 3641 • [https://www.trouw.nl/binnenland/behoefte-aan-holocaust-educatie-groeit-maar-](https://www.trouw.nl/binnenland/behoefte-aan-holocaust-educatie-groeit-maar-herinneringscentra-piepen-en-kraken-b586610c/)
3642 [herinneringscentra-piepen-en-kraken-b586610c/](https://www.trouw.nl/binnenland/behoefte-aan-holocaust-educatie-groeit-maar-herinneringscentra-piepen-en-kraken-b586610c/)
- 3643 • [https://www.staatscommissietegendiscriminatieenracisme.nl/site/binaries/site-](https://www.staatscommissietegendiscriminatieenracisme.nl/site/binaries/site-content/collections/documents/2025/1/20/briefadvies-voorkomen-van-discriminatie-in-publieke-dienstverlening/Briefadvies-Voorkomen+van+discriminatie+in+publieke+dienstverlening.pdf)
3644 [content/collections/documents/2025/1/20/briefadvies-voorkomen-van-](https://www.staatscommissietegendiscriminatieenracisme.nl/site/binaries/site-content/collections/documents/2025/1/20/briefadvies-voorkomen-van-discriminatie-in-publieke-dienstverlening/Briefadvies-Voorkomen+van+discriminatie+in+publieke+dienstverlening.pdf)
3645 [discriminatie-in-publieke-dienstverlening/Briefadvies-](https://www.staatscommissietegendiscriminatieenracisme.nl/site/binaries/site-content/collections/documents/2025/1/20/briefadvies-voorkomen-van-discriminatie-in-publieke-dienstverlening/Briefadvies-Voorkomen+van+discriminatie+in+publieke+dienstverlening.pdf)
3646 [Voorkomen+van+discriminatie+in+publieke+dienstverlening.pdf](https://www.staatscommissietegendiscriminatieenracisme.nl/site/binaries/site-content/collections/documents/2025/1/20/briefadvies-voorkomen-van-discriminatie-in-publieke-dienstverlening/Briefadvies-Voorkomen+van+discriminatie+in+publieke+dienstverlening.pdf)
- 3647 • [https://www.staatscommissierechtsstaat.nl/documenten/brieven/2023/07/13/brief-](https://www.staatscommissierechtsstaat.nl/documenten/brieven/2023/07/13/brief-raad-voor-de-rechtspraak-rvdr-aan-de-staatscommissie-rechtsstaat)
3648 [raad-voor-de-rechtspraak-rvdr-aan-de-staatscommissie-rechtsstaat](https://www.staatscommissierechtsstaat.nl/documenten/brieven/2023/07/13/brief-raad-voor-de-rechtspraak-rvdr-aan-de-staatscommissie-rechtsstaat)
- 3649 • [https://www.eerstekamer.nl/bijlage/20250521/position_paper_reijer_passchier_t/do-](https://www.eerstekamer.nl/bijlage/20250521/position_paper_reijer_passchier_t/document3/f=/vmnkltxm6o9h.pdf)
3650 [cument3/f=/vmnkltxm6o9h.pdf](https://www.eerstekamer.nl/bijlage/20250521/position_paper_reijer_passchier_t/document3/f=/vmnkltxm6o9h.pdf)

3651

6. Een gezond leven voor iedereen

Naar zorgzame gemeenschappen

De gezondheidsverschillen in Nederland worden steeds groter. Mensen met een lage opleiding en een laag inkomen, leven gemiddeld zeven jaar korter en vijftien jaar in minder goede gezondheid dan mensen met een hogere opleiding en een hoog inkomen. Tegelijkertijd groeit het aantal mensen met een chronische aandoening, van 7,8 miljoen in 2012 naar 10,4 miljoen in 2022. Ondanks dat er meer gemeenschapsgeld dan ooit naar de zorg gaat, zijn de problemen alleen maar groter geworden. Op de huidige voet kan de zorg niet verder gaan, niet qua kosten en niet qua tekorten aan zorgpersoneel. Het is tijd voor een eerlijk zorgsysteem, waar goede en betaalbare zorg dichtbij is, waar gezondheid niet afhankelijk is van je inkomen en waar de sterkste schouders de zwaarste lasten dragen. Het is tijd voor een groene en gezonde leefomgeving, met schoon water, schone bodem en schone lucht, waar mensen niet ziek worden maar gezond zijn en blijven.

De Partij voor de Dieren staat voor goede en betaalbare zorg voor iedereen, waar je ook woont. We schaffen het eigen risico af. Ook zetten we vol in op samenwerking en preventie. We weren marktwerking in de zorg en willen ervoor zorgen dat zorgprofessionals fatsoenlijk betaald worden.

Er gaat veel mis als het gaat om gezondheid in Nederland. Onze leefomgeving, het economische systeem en sociale omstandigheden hebben een directe impact op hoe gezond mensen zijn – en ook wie ziek wordt.

De coronacrisis heeft pijnlijk duidelijk gemaakt hoe kwetsbaar we zijn als mens in een ongezond systeem. Een goede omgang met dieren en de natuur is letterlijk van levensbelang gebleken, en de dreiging van een nieuwe pandemie is nog altijd aanwezig. Tegelijkertijd overschrijden we de grenzen van de planeet, wat directe gevolgen heeft voor onze gezondheid. Door klimaatverandering komt hittestress vaker voor en groeit het aantal mensen met hart- en vaatziekten. Juist mensen met de laagste inkomens worden daarbij het eerst en het zwaarst getroffen. Het is ook niet rechtvaardig dat iemands gezondheid afhangt van de wijk of omstandigheden waarin iemand opgroeit, zeker als diegene daar zelf nauwelijks invloed op heeft. Chronische stress leidt vaker tot diabetes, longaandoeningen en hart- en vaatziekten. Armoede is letterlijk ziekmakend, zeker bij kinderen. Kinderen die opgroeien in een kwetsbare sociaaleconomische positie lopen vanaf jonge leeftijd meer risico op gezondheidsproblemen, ontwikkelingsachterstanden en een kortere levensverwachting. Als we dit willen veranderen, moeten we ongelijk durven investeren. We zetten vol in op de meest kwetsbare groepen, zoals kinderen, en investeren in onderwijs, in huisvesting, in inkomen en in een groene, veilige en gezonde leefomgeving.

Op de huidige voet kan de zorg niet verder, niet qua kosten en niet qua tekorten aan personeel. De Partij voor de Dieren wil naar zorgzame gemeenschappen op buurt- of

3690 dorpsniveau, met een beschikbare basisvoorziening voor iedereen. Er wordt sterk ingezet
3691 op preventie en laagdrempelige voorzieningen, met buurtcoaches en wijkcentra waar
3692 mensen met vragen voor hulp terecht kunnen. Daarbij staat de samenwerking tussen
3693 gemeentes, welzijnsorganisaties, zorgaanbieder, vrijwilligers en naasten centraal. Een
3694 netwerk met lokale zorgaanbieders en sterke lokale netwerken zorgt ervoor dat
3695 zorgmedewerkers elkaar kennen en de mensen in buurt of wijk de zorgmedewerkers.
3696 Inwoners worden daardoor sneller geholpen, hoeven minder vaak hun verhaal te doen en
3697 krijgen sneller ondersteuning in de eigen omgeving. We zetten vol in op preventie, gezond
3698 leven en gezond eten. Zorg, begeleiding en ondersteuning zijn passend en maatwerk en
3699 niet duren niet langer dan noodzakelijk.

3700 De zorg is geen markt, maar een basisvoorziening. Marktwerving hoort niet thuis in de
3701 zorg. Het jaagt kosten op, legt druk op zorgverleners en leidt af van waar het echt om zou
3702 moeten draaien: goede zorg voor iedereen. We halen marktwerving daarom zo veel als kan
3703 uit de zorg en verdelen de kosten eerlijk. De sterkste schouders dragen de zwaarste lasten.
3704 Mensen met meerdere chronische ziektes en een laag inkomen betalen op dit moment te
3705 veel zorgkosten. Dat vergroot niet alleen de ongelijkheid in gezondheid, maar ook in
3706 inkomen. Zorggeld moet terechtkomen waar het thuishoort: bij de zorgprofessionals die
3707 elke dag het verschil maken. Private investeerders en malafide zorgaanbieders hebben
3708 niets te zoeken in de zorg. We zorgen ervoor dat mensen die in de zorg werken een eerlijk
3709 loon krijgen, een vast contract of stabiel inkomen, en meer inspraak over hun
3710 werkzaamheden.

3711

3712 **Een gezonde omgeving gaat vóór vuile winst**

3713 Op dit moment gaan de winsten van de vervuilende industrie vaak vóór de gezondheid van
3714 omwonenden. De Partij voor de Dieren draait het om: de gezondheid van mens, dier en
3715 natuur gaat altijd vóór winst. Er bestaat geen recht op vervuiling, maar wel een recht op
3716 een gezonde leefomgeving; op schone lucht, schone grond en schoon water. Want onze
3717 gezondheid wordt in grote mate bepaald door de omgeving waarin we leven. Het
3718 uitgangspunt van ons beleid wordt een gezonde leefomgeving, voor mens en dier. Dat
3719 betekent bijvoorbeeld dat ruimtelijke ontwikkelingen alleen in gang kunnen worden gezet
3720 als de gezondheid van mensen daarmee significant verbetert en niet verslechtert.

- 3721 • Iedereen heeft recht op schone lucht. Daarom stellen we strenge WHO-
3722 luchtkwaliteitsnormen vanaf 2030 verplicht en pakken we milieusjoemelaars hard
3723 aan. Om de gezondheid van bewoners te beschermen, worden stadscentra beperkt
3724 toegankelijk: alleen bestemmingsverkeer is toegestaan.
- 3725 • Verschillende soorten landbouwgif worden in verband gebracht met de ziekte van
3726 Parkinson en kanker. We maken de land- en tuinbouw gifvrij en beschermen
3727 daarmee de gezondheid van boeren, omwonenden en consumenten.
- 3728 • Om de gezondheid van omwonenden te beschermen, komen er wettelijke normen
3729 voor de minimale afstand tussen veestallen en woonkernen, scholen en

3730 kinderdagverblijven. Al bijna 15 jaar blijkt uit onderzoek dat omwonenden van
 3731 geitenbedrijven vaker dan gemiddeld longontstekingen krijgen. De geitenhouderij
 3732 wordt binnen één jaar beëindigd. Er komt hiertoe een onmiddellijk fokverbod.

- 3733 • Stankoverlast schaadt de gezondheid en kan leiden tot longproblemen,
 3734 benauwdheid en slaapverstoring. Er komt strenge wetgeving voor heel Nederland
 3735 om stankoverlast te voorkomen. Dit betekent onder andere duidelijke, op
 3736 gezondheid gebaseerde en landelijk geldende geurnormen, een landelijk meldpunt
 3737 voor klachten, verplichte geurbeperkende maatregelen voor bedrijven en
 3738 stankonderzoek als verplicht onderdeel van nieuwe vergunningen via de
 3739 Milieueffectrapportage en gezondheidseffectrapportages.
- 3740 • Naast een milieueffectrapportage, wordt bij plannen voor (potentieel) vervuilende
 3741 activiteiten ook een gezondheidseffectrapportage verplicht, zodat duidelijk wordt
 3742 wat het effect van het plan is op de gezondheid.
- 3743 • Er wordt direct opgetreden tegen de ziekmakende vervuiling van Tata Steel. De
 3744 onderhandelingen over maatwerkafspraken van Tata Steel worden per direct
 3745 gestopt.
- 3746 • Er komt een totaalverbod op de toepassing en het gebruik van PFAS. Bedrijven
 3747 mogen geen PFAS uitstoten naar de lucht of lozen in het water. Dat betekent ook
 3748 een verbod op PFAS in bestrijdingsmiddelen. Bedrijven als Chemours moeten zo
 3749 snel mogelijk stoppen met lozingen van giftige PFAS, we dwingen Chemours tot zo
 3750 snel mogelijk nul uit de pijp. Ook de vervuiling in Helmond, die indirect door
 3751 Chemours is veroorzaakt, wordt aangepakt.
- 3752 • Bij het stoken van hout komen verschillende schadelijke, vaak kankerverwekkende,
 3753 stoffen vrij die slecht zijn voor het milieu, de volksgezondheid en het klimaat. We
 3754 leggen houtstook volledig aan banden. Dit wordt per gemeente uitgerold.
- 3755 • Geluidsoverlast schaadt de gezondheid en het welzijn van mens en dier. Daarom
 3756 verlagen we de wettelijke geluidsnormen voor verkeer, industrie en luchtvaart. Stilte
 3757 en rust worden erkend als basisvoorwaarden voor een gezonde leefomgeving.
- 3758 • Gezondheidsdoelen worden wettelijk verankerd, zodat het behalen ervan niet meer
 3759 vrijblijvend is. Belangrijk is dat deze doelen over allerlei beleidsterreinen kunnen
 3760 gaan, niet alleen de gezondheidszorg. Daarom stellen we een regeringscommissaris
 3761 voor volksgezondheid aan, die de opdracht heeft om volksgezondheid in brede zin
 3762 te verbeteren. Aan de hand van deze doelen kan bekeken worden of extra
 3763 (preventie)beleid nodig is én of ander beleid een verslechtering van de gezondheid
 3764 veroorzaakt.
- 3765 • Gezondheid van omwonenden en mensen die op of rondom luchthavens als
 3766 Schiphol werken, moet centraal staan. Dat betekent dat er onderzoek komt daar de
 3767 effecten van de uitstoot van de luchtvaart op de gezondheid van werknemers en
 3768 omwonenden, en dat er maatregelen worden getroffen om de luchtvaartsector te
 3769 dwingen die mensen versneld maximaal te beschermen tegen de schadelijke
 3770 stoffen.

3771

3772 **Niet nóg een pandemie**

3773 De dreiging van een nieuwe pandemie, zoals COVID-19, is niet verdwenen.

3774 Wetenschappers waarschuwen al langer: 75% van de nieuwe infectieziektes die de
3775 gezondheid van de mens bedreigen, betreft zoönosen (die van dieren naar mensen
3776 overspringen). Het vogelgriepvirus, dat zich razendsnel verspreidt, wordt mogelijk de
3777 volgende pandemie. Toch zijn de oorzaken van zoönosen, zoals grootschalige veehouderij,
3778 verlies aan biodiversiteit en klimaatverandering, nog altijd niet aangepakt. Daardoor blijft
3779 het risico op nieuwe uitbraken bestaan. Als meest veedichte land ter wereld, blijft
3780 Nederland dus een tikkende tijdbom voor een zoönose-uitbraak. De Partij voor de Dieren
3781 waarschuwt hier al voor sinds 2006. We moeten leren van het verleden en zorgen dat
3782 gezondheid, het voorzorgsprincipe en een gezonde omgang met dieren en natuur leidend
3783 zijn in beleid. Bij uitbraken van dierziektes betalen veehouders hiervoor zelf de kosten en
3784 niet de samenleving.

- 3785 • We verminderen het risico op multiresistente bacteriën en salmonella. Dat doen we
3786 door een vermindering van het aantal dieren, verminderen van het
3787 antibioticagebruik, het vooropstellen van dierenwelzijn en diergezondheid in de
3788 veehouderij, en striktere controles in slachthuizen.
- 3789 • Ook dieren uit het wild kunnen onbekende ziektes bij zich dragen. De handel in
3790 wilde dieren wordt per direct verboden. De aanpak van malafide handel op
3791 bijvoorbeeld Schiphol en in de Rotterdamse haven krijgt prioriteit.
- 3792 • Er komt voldoende capaciteit en expertise bij de ministeries van Volksgezondheid
3793 en Landbouw op het dossier zoönosen. Het ministerie van Volksgezondheid krijgt
3794 altijd de regie over de preventie en bestrijding van dierziektes die over kunnen
3795 springen op mensen en krijgt de mogelijkheid om hier uit voorzorg op in te grijpen.
- 3796 • Gezondheidseffectrapportages worden verplicht bij alle projecten met risico op
3797 zoönosen om de mogelijke gevolgen voor de gezondheid van omwonenden in kaart
3798 te brengen en om nieuwe uitbraken van dierlijke infectieziekten te voorkomen.
- 3799 • We versterken de pandemievoorbereiding: er komt een strategische voorraad
3800 beschermingsmiddelen, testcapaciteit, vaccins en medicijnen. Transparantie,
3801 informatievoorziening en publieke betrokkenheid zijn hierin cruciaal.

3802

3803 **Gezond eten voor iedereen**

3804 Ongezonder eten en drinken is, na roken, de belangrijkste doodsoorzaak en reden van
3805 verlies van gezonde levensjaren. Toch is er nog steeds een overdaad aan fastfood en
3806 ultrabewerkt voedsel. Voor gezond, biologisch en onbewerkt voedsel moet vaak meer
3807 betaald worden. Bovendien is het moeilijker te vinden. De frisdrank- en fastfoodindustrie
3808 verdienen grof geld aan het ziek maken van kinderen, bijvoorbeeld op en rond scholen.
3809 Daar maken we een einde aan. Als de overheid gericht beleid inzet op gezonde voeding,
3810 dan komt dit voor iedereen binnen handbereik, los van iemands inkomen. Het mag niet zo

3811 zijn dat mensen met een lager inkomen geen toegang hebben tot betaalbaar en gezond
3812 voedsel.

- 3813 • Bijna 80% van ons voedsel is ultrabewerkt. Dit pakken we aan door vooral de
3814 verkoop van gezond voedsel aantrekkelijker te maken, zoals ook de Raad voor
3815 Volksgezondheid & Samenleving adviseert. Ook krijgt gezond voedsel een
3816 prominente plek in het supermarktschap. We schaffen btw op alle groenten, fruit,
3817 granen, noten, peulvruchten en granen af.
- 3818 • Zeker kinderen moeten gezond leren eten en daarom wordt op en rond scholen
3819 alleen gezond voedsel aangeboden. Ook stimuleren we de inzet van
3820 schoolmoestuinen, die gekoppeld worden aan een lesprogramma. Hiermee maken
3821 gezond eten, natuur en duurzaamheid structureel deel uit van de onderwijspraktijk.
- 3822 • Er wordt ruimte gemaakt voor buurtmoestuinen. Zo brengen we mensen weer
3823 rechtstreeks in contact met voedsel, de natuur en zorgen we voor sociale cohesie.
- 3824 • De huidige lunchcultuur biedt ruimte voor meer groente- en fruitconsumptie. We
3825 gaan bedrijfskantines aanmoedigen gezonde maaltijden aan te bieden door
3826 bijvoorbeeld een fiscale vrijstelling op gezond voedsel.
- 3827 • Ziekenhuizen en andere zorginstellingen serveren gezonde, plantaardige en
3828 biologische voeding. Er wordt minimaal één volwaardige plantaardige optie op het
3829 menu aangeboden. Patiënten en bewoners kunnen altijd vers fruit krijgen.
- 3830 • In kwetsbare wijken zorgen we actief voor goede toegang tot gezond en betaalbaar
3831 voedsel. We steunen buurtinitiatieven zoals sociale supermarkten,
3832 voedselcoöperaties, groenteabonnementen, buurtmoestuinen, eetbaar groen in de
3833 wijk en voedselbossen.
- 3834 • We willen alleen nog reclame voor gezonde, biologische en diervriendelijke
3835 producten. Tot die tijd is in ieder geval kindermarketing voor ultrabewerkt voedsel
3836 verboden: geen reclame voor (en óp) snoep en fastfood die gericht is op kinderen.
3837 Dit geldt ook voor marketing via influencers.
- 3838 • We beperken het aantal nieuwe vestigingen van fastfoodketens en snackbars en
3839 stimuleren de verkoop van gezond voedsel, voor iedereen met elk inkomen.
3840 Daarom kunnen gemeenten, op basis van de City Deal Gezonde en Duurzame
3841 Voedselomgeving, in de ruimtelijke ordening regels maken voor het vestigingsbeleid
3842 van aanbieders van ongezond voedsel.
- 3843 • Ongezond eten wordt hoger belast bij de fabrikant, bijvoorbeeld door een
3844 gestaffelde suikertaks. In andere landen zorgde dit er al voor dat fabrikanten
3845 minder suiker aan hun frisdranken toevoegen.

3847 **Geestelijk gezond en minder stress**

3848 Gezondheid gaat niet alleen over lichamelijke, maar ook over mentale gezondheid. Door
3849 onze omgeving zo in te richten dat we echt tot rust komen en in contact komen met elkaar
3850 maken we onze psychische gezondheid sterker. In plaats van steeds meer werkdruk en het
3851 gevoel van 'aan' staan maken we plaats voor rust, ruimte en zorg voor elkaar. Door de

3852 leefomgeving ook op een andere manier in te richten, met genoeg groen, inloophuizen en
3853 ontmoetingsplekken, leggen we de basis voor zorgzame gemeenschappen. Ook pakken we
3854 armoedebestrijding actief op, want mensen en met name kinderen, in armoede zijn vaker
3855 chronisch ziek en hebben vaker last van chronische stress. Zorgverzekeraars worden
3856 wettelijk verplicht om mee te betalen aan preventie van zorg.

- 3857 • We investeren in bewezen preventieve (online) programma's binnen de geestelijke
3858 gezondheidszorg. De financiering wordt structureel geregeld, in samenwerking met
3859 verzekeraars, gemeenten, scholen en huisartsen.
- 3860 • Mentale gezondheidsnetwerken spelen een sleutelrol in de ondersteuning van
3861 mensen met complexe psychische problemen. We investeren in deze netwerken,
3862 zodat samenwerking tussen GGZ, het sociaal domein, ervaringsdeskundigen en
3863 gemeenten structureel wordt versterkt. Ook zorgen we voor een meer zorgvuldige
3864 overgang en begeleiding van jeugd-GGZ naar volwassen-GGZ.
- 3865 • Door marktwerking in de zorg is het financieel onaantrekkelijk geworden om
3866 langdurige en complexe zorg te bieden aan mensen met ernstige psychische
3867 aandoeningen (EPA). We maken hier een einde aan: deze zorg wordt weer
3868 structureel en toereikend gefinancierd, zodat niemand buiten de boot valt. We
3869 bevorderen integrale zorg waarbij huisartsen, GGZ en somatische zorg
3870 samenwerken om toereikende zorg voor hun psychische en lichamelijke klachten,
3871 die vaak te laat worden herkend, te bieden.
- 3872 • Crisiszorg is onmisbaar, maar brengt een zware mentale belasting met zich mee
3873 voor de zorgprofessionals die deze intensieve zorg verlenen. We zorgen voor
3874 voldoende ondersteuning, opvangplekken, structurele financiering én
3875 arbeidsvoorwaarden, zodat crisiszorg duurzaam en menswaardig blijft – voor zowel
3876 patiënten als medewerkers.
- 3877 • Groen doet goed. Een leefomgeving met meer natuur zorgt voor minder stress,
3878 vermindert gevoelens van pijn en negatieve emoties. Natuur geeft energie en nodigt
3879 uit tot bewegen. Daarom gaan we woonwijken, steden flink vergroenen en komen
3880 er natuurspeelplaatsen op bereikbare afstanden.
- 3881 • Er komt een breed plan van aanpak voor mentale volksgezondheid waarbij naast
3882 zorgprofessionals ook het onderwijs, werkgevers- en werknemersorganisaties
3883 betrokken worden.
- 3884 • Een goede mentale gezondheid begint op school. Er komt ruimte in het
3885 lesprogramma om de gevolgen van (social) media gebruik te bespreken. Er is
3886 aandacht voor de ontwikkeling van sociale vaardigheden en empathische omgang.
3887 Er wordt actief opgetreden tegen pesten op bijvoorbeeld scholen en op sportclubs.
3888 Ook wordt er expliciet aandacht besteed aan mentale problemen, zoals
3889 klimaatangst, als gevolg van klimaatverandering.
- 3890 • Investeren in schuldhulpverlening is ook investeren in volksgezondheid.
3891 Schuldhulpverlening moet geen verdienmodel zijn voor bedrijven, het rekenen van
3892 exorbitante rentes wordt verboden, het wordt mogelijk voor gemeentes om

3893 schulden over te nemen. We zorgen ervoor dat er bij schuldhelpverleningstrajecten
3894 ook voldoende aandacht is voor de fysieke en mentale gezondheid.
3895 • Een aanpak voor suicidepreventie, in onderwijs, zorg en op sociaaleconomisch
3896 terrein, is nodig om het aantal zelfdodingen terug te dringen. Suicidepreventie
3897 wordt daarnaast wettelijk geborgd, met extra aandacht voor neurodivergente en
3898 LHBTIQA+-personen.

3899

3900 **Goede en beschikbare zorg dichtbij huis**

3901 Wanneer mensen met psychische of fysieke klachten snel bij een sociaal werker of huisarts
3902 in hun eigen wijk terecht kunnen, voorkomt dat erger. Wanneer mensen al vroeg hulp
3903 kunnen krijgen, zorgt dat ervoor dat er later geen zware medicijnen of operaties nodig zijn.
3904 De eerstelijnszorg, zoals huisartsen en praktijkondersteuners, is cruciaal om ziektes vroeg
3905 op te sporen. Het beste doen huisartsen dit samen met bijvoorbeeld sociaal werkers en
3906 wordt die zorg bekostigd voor de hele populatie van een wijk, niet op basis van het aantal
3907 ingeschreven patiënten, zoals nu het geval is.

- 3908 • Daarom investeren we op buurtniveau in jeugdwerk, schuldhelpverlening en
3909 eerstelijnszorg. We zorgen ervoor dat op buurtniveau wordt ingezet op gezondheid
3910 van mensen. In gezondheidscentra werken niet alleen huisartsen maar ook sociaal
3911 werkers. Sociaal werk wordt meer geïntegreerd in het overige zorgaanbod. Wanneer
3912 psychosociale klachten op tijd worden herkend, kunnen ergere problemen
3913 voorkomen worden. Hier wordt meer structurele financiering voor vrijgemaakt, te
3914 beginnen bij 2% van het budget van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en
3915 Sport (VWS).
- 3916 • Huisartsen krijgen nu betaald naar het aantal ingeschreven patiënten, maar door de
3917 financiering nóg meer af te stemmen op wat een buurt of wijk nodig heeft aan zorg,
3918 kunnen huisartsenzorg, preventie en sociaal werk beter samenwerken. Er komen
3919 meer huisartsen, vooral in gebieden waar tekorten zijn. Huisartsen krijgen meer tijd
3920 voor patiënten. Het aantal patiënten per praktijk wordt niet zozeer leidend en
3921 durfinvesteerders worden geweerd.
- 3922 • Sporten bevordert onze fysieke en geestelijke gezondheid. Sportverenigingen
3923 hebben ook een sociale en maatschappelijke functie. In elke wijk wordt daarom
3924 ruimte gemaakt voor buurtsportcoaches en sportvoorzieningen voor jongeren,
3925 zoals openbare voetbal- en basketbalveldjes en skateparken. Er wordt hierbij
3926 afgestemd op de behoeften van jongeren. Op jongerencentra wordt niet langer
3927 bezuinigd. Sportkantines worden gestimuleerd om voornamelijk gezond eten en
3928 drinken aan te bieden.
- 3929 • We geven leefstijlinterventies een stevigere plek in de zorg en in zorgopleidingen.
3930 Dankzij deze interventies worden patiënten soms weer medicijnvrij of worden
3931 chronische ziektes voorkomen. Bij deze interventies staan gezonde (plantaardige)
3932 voeding en voldoende beweging centraal. De interventies worden getoetst op

3933 effectiviteit en krijgen meer aandacht in de opleiding van artsen en andere
 3934 zorgverleners.

- 3935 • Mondzorg wordt weer toegankelijk voor iedereen en komt terug in het basispakket.
- 3936 Nu blijven mensen uit angst voor hoge rekeningen weg bij de tandarts, wat leidt tot
- 3937 ernstigere klachten, hogere kosten en ziekteverzuim. Ook huisartsenpraktijken
- 3938 blijven goed beschikbaar: we grijpen in wanneer praktijken dreigen te verdwijnen of
- 3939 worden opgekocht door commerciële partijen. Waar vestiging van een praktijk een
- 3940 probleem is vanwege te hoge huur springen de gemeente en zorgverzekeraar bij.
- 3941 • Vergoeding voor anticonceptiemiddelen komt voor alle leeftijden terug in het
- 3942 basispakket, evenals sterilisatie.
- 3943 • Vruchtbaarheidszorg wordt voor iedereen met een medische of sociale indicatie
- 3944 opgenomen in het basispakket. Bevallen is geen medische handeling maar een
- 3945 levensgebeurtenis. We beschermen het recht op een natuurlijke bevalling zonder
- 3946 onnodige interventies, wel met genoeg aandacht en regie rondom bevallen. Daarom
- 3947 investeren we in kleinschalige geboortecentra, doulabegeleiding en perinatale
- 3948 nazorg.
- 3949 • Het hiv-preventiemiddel PrEP wordt opgenomen in het basispakket.
- 3950 • Bij het geven van borstvoeding is goede begeleiding en hulp van lactatiekundigen
- 3951 belangrijk. Dit hoort in het basispakket. Gebruik van volwaardige, plantaardige
- 3952 kunstvoeding wordt gestimuleerd.
- 3953 • Er komt uitgebreide overheidscommunicatie over vaccinatie. In plaatsen waar
- 3954 bijvoorbeeld kinkhoest en mazelen weer voorkomen wordt de GGD extra
- 3955 ondersteund om actief voorlichting te geven voor de meest kwetsbare groepen. Er
- 3956 komt geen vaccinatieplicht, ook geen indirecte.
- 3957 • We lichten jongeren al op jonge leeftijd meer en beter voor over de schadelijke
- 3958 effecten van alcohol en blijven streng handhaven op de leeftijdsgrens van 18 jaar.
- 3959 Reclames voor alcohol worden verboden.
- 3960 • We werken toe naar een rook-, vape en blowrijke generatie. De minimumleeftijd om
- 3961 tabaksproducten en vapes te mogen kopen wordt jaarlijks met één jaar verhoogd,
- 3962 zodat kinderen die na 2008 zijn geboren nooit gaan roken. De verkoop van
- 3963 (e-)sigaretten en andere tabaksproducten wordt vergunningplichtig en kan alleen
- 3964 nog in tabakszaken. De prijzen worden substantieel verhoogd.
- 3965 • De overheid zorgt voor goede voorlichting over het gebruik van (synthetische)
- 3966 drugs, met aandacht voor de impact van (synthetische) drugs op de gezondheid, het
- 3967 milieu en criminaliteit.
- 3968 • We investeren in wijkgerichte signalering én in bemoeizorg voor mensen die zelf
- 3969 geen hulp zoeken, maar dat wel hard nodig hebben. Hulpverleners krijgen de
- 3970 ruimte om tijdig in te grijpen en door te verwijzen.
- 3971 • We gaan zorgarmoede tegen in krimpregio's, dorpen en achtergestelde wijken.
- 3972 Iedereen heeft recht op toegankelijke zorg, waar je ook woont. Daarom behouden
- 3973 we streekziekenhuizen en basiszorgvoorzieningen zoals huisartsenposten,
- 3974 tandartsen en apotheken in alle regio's.

3975 • Zorg moet begrijpelijk en toegankelijk zijn voor iedereen, ook voor mensen met een
3976 verstandelijke beperking, lage gezondheidsvaardigheden of fysieke beperkingen.
3977 We investeren in duidelijke communicatie, laagdrempelige locaties en zorg op maat.
3978

3979 **Meer zorg, minder markt**

3980 Zorgmedewerkers die met passie en voldoende tijd zorg kunnen geven aan mensen. Dat is
3981 ons ideaal. Daar zijn niet alleen patiënten bij gebaat, het houdt ook zorgprofessionals
3982 enthousiast voor hun vak. Zorgverleners besteden nog steeds te veel tijd aan digitale
3983 registratiesystemen, controles en vinklijstjes. Die tijd moet terug naar de patiënt en hun
3984 naasten. We geven zorgverleners het vertrouwen en de invloed op hun werk terug.
3985 Zorg wordt het liefst op wijk- of dorpsniveau georganiseerd en wanneer nodig
3986 opgeschaald naar regionaal of landelijk niveau. Het aantal zorgaanbieders in wijk of dorp
3987 wordt beperkt en zorghulpverleners worden voor inwoners vaste en bekende gezichten.
3988 Zorgaanbieders worden zoveel mogelijk aangemoedigd om te werken met vaste
3989 contracten voor hun medewerkers.

3990 Het huidige bekostigingssysteem beloont volume en complexiteit: meer of duurdere
3991 behandelingen leveren meer op voor de zorgaanbieder. Daardoor verschuift de aandacht
3992 van passende zorg naar productie, wat de zorg duurder maakt en leidt tot bezuinigingen.
3993 En deze bezuinigingen raken vooral mensen met een laag inkomen of zorgen voor een
3994 langere wachttijd. Essentiële zorg – zoals ouderenzorg of huisartsenzorg – hoort niet
3995 afhankelijk te zijn van marktprikkels. We organiseren deze zorg daarom als publieke
3996 basisvoorziening, lokaal en toegankelijk voor iedereen.

3997 Mensen die geestelijke gezondheidszorg nodig hebben, staan soms maanden of jaren op
3998 wachtlijsten en krijgen daardoor niet op tijd goede hulp. We dringen de wachttijden in de
3999 GGZ terug door te investeren in voldoende omscholings- en opleidingsmogelijkheden, het
4000 verminderen van administratieve lasten en het stimuleren van loondienst voor
4001 zorgprofessionals. Tot het zover is zorgen we voor voldoende overbruggingszorg,
4002 waaronder digitale behandelopties zoals beeldbellen, e-health modules en online
4003 groepsbegeleiding.

4004 • De GGZ wordt onderdeel van de zorg in elke buurt – zowel fysiek als digitaal
4005 toegankelijk. Het wegwerken van de wachttijden in de GGZ krijgt prioriteit.
4006 • We investeren flink in zorgverleners door ruimte voor (bij)scholing, goede
4007 arbeidsvoorwaarden en een salaris waar goed van rond te komen is. De loonkloof
4008 van helpenden en verzorgenden ten opzichte van werk in andere sectoren wordt
4009 gedicht. Daarnaast krijgen zorgmedewerkers meer te zeggen over de inhoud van
4010 hun werk en werkroosters. Zo wordt het ook voor jongeren aantrekkelijker om een
4011 baan in de zorg te kiezen én er daadwerkelijk te blijven. Medisch specialisten komen
4012 in loondienst.
4013 • Zorgverleners moeten de ruimte krijgen om hun werk goed te doen. We verlagen de
4014 administratieve lasten, zodat meer tijd over blijft voor de patiënt.

- 4015 • Absurde beloningen, winstuitkeringen en bonussen aan de top van de zorg schaffen
4016 we per direct af. Publiek zorggeld hoort ten goede te komen aan patiënten en
4017 zorgverleners, niet aan financiële prikkels aan de top. Vrijgekomen middelen
4018 worden geïnvesteerd in mensen die direct zorg verlenen. We behouden het
4019 Stagefonds Zorg zodat voldoende mensen worden opgeleid voor de zorg van de
4020 toekomst.
- 4021 • Er komt een taskforce om verspilling in de zorg op alle fronten tegen te gaan – van
4022 onnodige medicatie en overbehandeling tot bureaucratie en inefficiënte organisatie.
4023 Ook pakken we de administratieve druk aan: registratielast en
4024 verantwoordingsverplichtingen slokken nu te veel tijd op die beter besteed kan
4025 worden aan zorg. De taskforce richt zich op het afschaffen van perverse financiële
4026 prikkels en op het versterken van de menselijke maat in de zorg.
- 4027 • Het Zorginstituut Nederland toetst alle zorg dat uit het basispakket vergoed wordt.
4028 Voor sommige aandoeningen is er meer tijd nodig om kennis en bewijs over de
4029 behandelingen te vergaren. Patiënten in zulke situaties hebben vaak geen
4030 alternatief dan een behandeling die nog niet volledig getoetst is. Ook deze
4031 behandelingen moeten vanuit het basispakket vergoed worden, zodat iedereen
4032 toegang tot een behandeling heeft.
- 4033 • Er komt meer capaciteit in de zorg. Meer IC-bedden, apparatuur, en vooral meer
4034 personeel zorgen voor een algeheel betere zorg en kunnen een eventuele ziekte-
4035 uitbraak beter opvangen. We leggen een voorraad cruciale medicijnen en
4036 hulpmiddelen aan. Essentiële (hulp)middelen worden voortaan in Europa
4037 geproduceerd.
- 4038 • Ondersteuning vanuit de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) en zorg voor
4039 mensen met een levenslange beperking vanuit de Wet langdurige zorg (Wlz) wordt
4040 bij voorkeur kleinschalig aangeboden in de vorm van buurtteams, zorgcoöperaties
4041 en andere mensgerichte initiatieven. Deze zorg moet in elke gemeente gelijkwaardig
4042 beschikbaar zijn: welke zorg je kunt ontvangen, mag niet afhangen van waar je
4043 woont. We zorgen voor regionale afstemming en stevige publieke regie, zodat
4044 samenwerking wordt bevorderd en zorgcowboys geen ruimte krijgen om publieke
4045 middelen weg te sluizen.
- 4046 • Zorg die kwetsbare ouderen thuis nodig hebben wordt voortaan niet vanuit drie
4047 wetten en financieringsstromen georganiseerd, maar alleen nog vanuit de
4048 Zorgverzekeringswet en de Wmo.
- 4049 • Regionale ziekenhuizen blijven open en verdwijnen niet door fusies. Zo is goede
4050 zorg bereikbaar voor iedereen. Elk streekziekenhuis beschikt over een verloskamer.
4051 Acute zorg, zoals verloskunde en spoedeisende hulp, gaan we financieren op basis
4052 van beschikbaarheid, niet op basis van verrichte handelingen. Alleen complexe zorg
4053 wordt ondergebracht bij gespecialiseerde ziekenhuizen.
- 4054 • De specialisering binnen ziekenhuizen is vaak te ver doorgeslagen. De patiënt als
4055 geheel zien, in plaats van per orgaan, komt veel meer centraal te staan in medische

4056 opleidingen. We ondersteunen het doel om de opleidingen veel generalistischer in
 4057 te steken.

- 4058 • We stimuleren de rol van ervaringsdeskundigheid, met name in de GGZ, en
 4059 stimuleren overal de samenwerking tussen zorgprofessionals en informele
 4060 zorgverleners zoals vrijwilligers en naasten. We breiden de inzet van
 4061 ervaringsdeskundigen structureel uit, zorgen voor passende scholing en verankeren
 4062 hun positie binnen zorgteams – niet als aanvulling, maar als volwaardige partner.
- 4063 • We willen hoge medicijnprijzen voorkomen: exorbitante winsten voor farmaceuten
 4064 van publiek geld zijn wat ons betreft verleden tijd. Om te hoge medicijnprijzen te
 4065 voorkomen en leveringszekerheid te behouden, wordt de opbouw van
 4066 medicijnprijzen openbaar en waar mogelijk worden goedkopere, merkloze
 4067 medicijnen gebruikt. Een monopolie op een medicijn mag geen belemmering
 4068 vormen voor de toegankelijkheid ervan.
- 4069 • Mensen die langdurig moeten leven met de gevolgen van een zoönose, zoals met
 4070 post-covid (long-covid) of het Q-koortsvermoeidheidssyndroom, verdienen volledige
 4071 erkenning en ondersteuning. Zorgmedewerkers en leraren met post-covid (die dit
 4072 op hun werk hebben opgelopen) ontvangen voldoende financiële compensatie van
 4073 de overheid. Er wordt meer geld uitgetrokken voor onderzoek naar en behandeling
 4074 van post-covid, ME/CVS en andere PAIS-aandoeningen.
- 4075 • We investeren in het verkorten van de lange wachtlijsten voor de transgenderzorg,
 4076 door onder andere huisartsen proactief te informeren over het begeleiden van
 4077 bijvoorbeeld hormoonbehandelingen. We ontkoppelen transgender zijn van de
 4078 huidige stigmatiserende psychiatrische diagnoses, en gebruiken in plaats daarvan
 4079 nieuwere internationale richtlijnen zoals de ICD-11. Het recht tot zelfbeschikking van
 4080 transgender personen zetten we centraal. Dat betekent dus ook uitgebreide
 4081 informatie van betrokken artsen en meer keuzevrijheid in het traject van hormonen
 4082 en operaties.
- 4083 • De afspraken in de Green Deal Duurzame Zorg worden ambitieuzer en juridisch
 4084 afdwingbaar. Om verspilling van medicijnen en hulpmiddelen te voorkomen wordt
 4085 heruitgifte mogelijk gemaakt.
- 4086 • Er zijn steeds meer signalen dat zorggeld niet goed en rechtmatig wordt besteed en
 4087 bij malafide zorgaanbieders beland. Er komt daarom een grootschalig landelijk
 4088 onderzoek naar fraude in de zorg.

4090 **Betaalbare zorg voor iedereen**

4091 Zorg moet toegankelijk zijn voor iedereen én van goede kwaliteit zijn. De laatste jaren is er
 4092 te veel aandacht geweest op de kosten van de zorg, die door de wijze waarop de zorg nu is
 4093 ingericht juist steeds verder toenemen. Door vooral naar de kosten te kijken, zijn de
 4094 kwaliteit en toegankelijkheid van zorg uit beeld geraakt. Zorgverzekeraars hebben te veel
 4095 macht gekregen en doen onvoldoende aan preventie. De Partij voor de Dieren staat voor
 4096 een sterke focus op kwaliteit en toegankelijkheid van de zorg.

- 4097 • Het eigen risico wordt afgeschaft. De inkomensafhankelijke bijdrage gaat omhoog.
4098 De zorgtoeslag wordt op deze manier overbodig en het mijden van zorg door de
4099 angst voor te hoge kosten wordt tegengegaan. Ook de eigen bijdrage, bijvoorbeeld
4100 in de WMO, wordt voor chronisch zieken afgeschaft.
- 4101 • We komen met een zorgfonds met een uitgebreide dekking, ook voor mondzorg,
4102 fysiotherapie en (definitieve) anticonceptie. Het zorgstelsel en de bijbehorende
4103 vergoedingen van verzekeraars zijn te veel gericht op behandelingen en medicatie.
4104 Uitgaven voor of kosten van preventie – zoals de diëtist, verslavingszorg en hulp bij
4105 stoppen met roken – komen in het basispakket en worden volledig vergoed.
4106 Doordat we de zorg gaan bekostigen vanuit zorgfondsen, de Wmo en de Wlz richten
4107 we het zorgsysteem beter in op hulp en begeleiding om de eigen gezondheid te
4108 versterken.
- 4109 • Tot er een hernieuwd zorgfonds is, verplichten we zorgverzekeraars mee te betalen
4110 aan preventie en positieve gezondheid. Zorgverzekeraars verliezen hun sturende
4111 rol. Tot het zorgfonds volledig is ingevoerd, beperken we hun invloed op
4112 zorginkoop, selectie en controle.

4113

4114 **Aandacht voor alle behoeften en voor de meest kwetsbaren**

4115 Iedereen in Nederland heeft recht op zorg, ongeacht gender, etnische afkomst of
4116 verblijfstatus. Een beschaafde samenleving zorgt voor al haar inwoners.

4117 De zorg blijft regionaal toegankelijk, lokale ziekenhuizen blijven overeind. Door grote
4118 personeelsschaarste is het nodig dat de zorg voor ouderen anders wordt ingericht zodat
4119 zij zo lang mogelijk thuis de zorg kunnen blijven ontvangen. Zorg voor mensen zonder
4120 documenten of asielzoekers blijft gewaarborgd.

4121 De jeugdzorg is na de decentralisatie naar gemeentes achteruitgegaan. De kosten voor
4122 jeugdzorg zijn sterk gestegen omdat er meer en meer complexe zorg wordt ingezet en
4123 het aantal jeugdigen in de zorg toeneemt. Gemeenten krijgen daarom voldoende geld om
4124 goede jeugdzorg aan te bieden. Tegelijk is het nodig om meer in te zetten op preventie en
4125 ondersteuning van het gezin en op school. Voor kinderen in de pleegzorg is een stabiele
4126 en liefdevolle omgeving van essentieel belang om goed op te groeien, liefst bij
4127 pleegouders en anders in een gezinshuis. Helaas staat de pleegzorg onder grote druk: de
4128 werkdruk voor medewerkers is heel hoog en daardoor is het verloop groot.

- 4129 • Kinderen, gezinnen en scholen krijgen op een eerder moment ondersteuning om
4130 erger te voorkomen. Hiervoor komt extra geld beschikbaar. Verschillen tussen
4131 gemeenten in aanbod en kwaliteit van jeugdhulp zijn onaanvaardbaar. We zorgen
4132 dat elke gemeente voldoende middelen heeft voor een goed en gelijkwaardig
4133 georganiseerde lokale en bovenregionale jeugdzorg. De leeftijdsgrens gaat naar 21
4134 jaar en de jeugdhulp wordt vanaf 18 jaar geleidelijk afgebouwd. Zorg wordt lokaal
4135 aangeboden waar dat kan en (boven)regionaal waar dat moet. Jongeren krijgen

4136 meer inspraak en zeggenschap over de organisatie van de jeugdzorg. We pakken
 4137 fraude met financiën en ook onterecht verkregen vakbekwaamheidseisen aan.

- 4138 • Mantelzorgers worden (financieel) ondersteund en er komt extra aandacht voor het
 4139 tegengaan van overbelasting van mantelzorgers. We breiden het (kortdurend)
 4140 zorgverlof uit.
- 4141 • Voor dak- en thuislozen, asielzoekers en arbeidsmigranten is de juiste zorg
 4142 beschikbaar. De bezuinigingen op de CAK-regeling en de subsidieregeling voor zorg
 4143 aan onverzekerden (sov) worden teruggedraaid. Mensen die gedetineerd waren en
 4144 vrijkomen maar nog geen werk hebben, hebben eveneens recht op zorg. Daarom
 4145 stellen we dat straatzorg verankerd wordt en als eerstelijnszorgfunctie wordt
 4146 geregeld, ook voor mensen die net uit detentie zijn.
- 4147 • We verbeteren de toegang tot medische en psychische zorg voor vluchtelingen, en
 4148 zorgen voor kortere wachttijden. De mentale gezondheid van mensen in langdurige
 4149 opvangsituaties krijgt extra aandacht.
- 4150 • Bijna 95% van de ouderen woont thuis en wil dat ook. Ouderen kunnen, als ze zorg
 4151 nodig hebben, kiezen: kwalitatief goede en voldoende zorg thuis, of een plek in een
 4152 verpleeghuis. Er zijn voldoende wijkteams die vroeg problemen kunnen opsporen
 4153 en er is voldoende wijkverpleging beschikbaar. De wijkteams hebben een
 4154 signaleringsfunctie en zorgen voor aansluiting tussen de formele zorg en zorg die
 4155 door mantelzorgers en vrijwilligers wordt gegeven.
- 4156 • We dringen de lange wachtlijsten voor verpleeghuisplekken terug door meer
 4157 verpleeghuisplekken in de wijk te (ver)bouwen, en bieden voldoende faciliteiten
 4158 voor dagbesteding voor hulpbehoevende ouderen. Dit organiseren we in de wijk om
 4159 de verbinding met vrijwilligers, kinderen en ook andere voorzieningen te stimuleren.
 4160 Goede voorbeelden zijn Cederhof in Kapelle en Knarrenhof.
- 4161 • Voor veel kinderen is geen pleeggezin, waardoor ze vaak (tijdelijk) in een gezinshuis
 4162 opgroeien. De gemeentes krijgen voor pleegzorg significant meer financiële steun,
 4163 en er komen landelijke campagnes om meer pleegouders te vinden. Ook krijgen
 4164 gemeentes extra financiële steun voor bijvoorbeeld Veilig Thuis.
- 4165 • Er komt meer aandacht voor diversiteit binnen zorgopleidingen, zorgbehandelingen
 4166 en bij medicijnontwikkeling. Hierbij valt te denken aan gezondheidsgerelateerde
 4167 verschillen tussen sociaaleconomische status, sekse, gender, cultuur en etniciteit.
 4168 Een toegankelijke, inclusieve gezondheidszorg op maat wordt het uitgangspunt. Ook
 4169 wordt discriminatie in zorg actief tegengegaan.
- 4170 • Identiteitsgebonden aanbod van zorg wordt ondersteund. Bijvoorbeeld
 4171 zorginstellingen die rekening houden met LHBTIQA+-personen en mensen met
 4172 verschillende culturele achtergronden. Ook adoptiesensitieve zorg wordt
 4173 ondersteund.
- 4174 • Er komt een Nationale Strategie Vrouwengezondheid met concrete maatregelen die
 4175 de gezondheid van vrouwen verbeteren, en een passend budget.

- 4176 • We zorgen voor een initiatiefrecht dat inwoners meer zeggenschap geeft over de
4177 wijze waarop zij zorg en hulp in hun wijk geregeld willen hebben. Bijvoorbeeld door
4178 de zorg via zorgcoöperaties te verlenen, zoals Austerlitz Zorgt.
- 4179 • De keuze over hoe en waar te bevallen ligt bij de persoon die bevalt. Thuisbevallen
4180 blijft mogelijk, maar is nooit noodgedwongen door een gebrek aan beschikbare
4181 verloskamers. De eigen bijdrage voor poliklinische bevallingen schaffen we af.
- 4182 • Het moet voor slachtoffers van huiselijk geweld veel makkelijker worden om
4183 melding te maken en te vluchten naar een crisisopvang. Daarvoor moeten er meer
4184 noodopvangplekken gerealiseerd worden. Ook huisdieren zijn daar welkom.
- 4185 • We investeren in gebruiksvriendelijke digitale systemen en zorgen voor
4186 ondersteuning bij digitale vaardigheden. Zorg mag nooit afhangen van het hebben
4187 van een smartphone, laptop of DigiD.

4188

4189 **Recht op eigen keuzes**

4190 De Partij voor de Dieren onderschrijft het principe dat mensen beschikken over hun eigen
4191 leven, zeker als het gaat om een stervenswens. De samenleving heeft echter ook de
4192 verantwoordelijkheid om te voorkomen dat mensen zichzelf als last voor anderen gaan
4193 beschouwen of zich niet meer welkom voelen in de samenleving. Het vastleggen van een
4194 wettelijke leeftijdsgrens voor stervenshulp is arbitrair en zou grote maatschappelijke
4195 gevolgen hebben. We gaan meer aandacht geven aan herwaardering van ouderdom en het
4196 voorkomen van eenzaamheid onder ouderen. Vrouwen hebben het recht zelf te beslissen
4197 over hun lichaam en dus ook over abortus.

- 4198 • We verstevigen het recht op zeggenschap binnen medische behandelingen. Mensen
4199 worden altijd volledig geïnformeerd, hebben recht op een second opinion en maken
4200 in overleg met hun behandelaar eigen keuzes. We zorgen dat abortuszorg, hulp bij
4201 levenseinde en informatie over donorconceptie goed beschikbaar zijn.
- 4202 • We waarborgen dat ook mensen met een verstandelijke beperking of psychische
4203 kwetsbaarheid inspraak houden over beslissingen rond hun lichaam en zorg,
4204 ondersteund indien nodig.
- 4205 • De Partij voor de Dieren hecht aan zelfbeschikking en vindt dat mensen zelf mogen
4206 bepalen wanneer ze sterven, op een waardige manier. Hier moet een zorgvuldig
4207 traject aan voorafgaan.
- 4208 • Abortus blijft voor iedereen vergoed binnen de basisdekking van de
4209 zorgverzekering.
- 4210 • Abortus is geen misdaad, deze medische ingreep wordt uit het Wetboek van
4211 Strafrecht gehaald.
- 4212 • Er komt een wettelijke regulering die medisch niet-noodzakelijke behandelingen van
4213 kinderen, zoals intersekse kinderen, zonder hun uitdrukkelijke en goed
4214 geïnformeerde toestemming aan banden legt. Zo kunnen (intersekse) kinderen zelf
4215 kiezen wat er met hun lichaam gebeurt.

- 4216 • Er komt een wettelijk verbod op 'conversiehandelingen' waarmee wordt geprobeerd
4217 om de seksuele oriëntatie, genderidentiteit of -expressie van mensen te
4218 veranderen.
- 4219 • We verbeteren de bescherming van kinderen, ouders en donoren bij
4220 donorconceptie. We werken toe naar internationale afspraken over registratie en
4221 beperking van het aantal donorkinderen.
- 4222 • Seksuele gezondheid is een recht voor iedereen. We investeren in seksuele
4223 voorlichting op maat voor mensen met een verstandelijke of lichamelijke beperking.
4224 Zorgverleners worden hierin geschoold en er komt aandacht voor veilige,
4225 toegankelijke hulp en ondersteuning op het gebied van relaties, intimiteit en
4226 seksualiteit.

4227

4228 **Meer weten?**

- 4229 • [https://www.pharos.nl/factsheets/sociaaleconomische-gezondheidsverschillen-](https://www.pharos.nl/factsheets/sociaaleconomische-gezondheidsverschillen-segv/)
4230 [segv/](https://www.pharos.nl/factsheets/sociaaleconomische-gezondheidsverschillen-segv/)
- 4231 • <https://adviezen.raadrvs.nl/gezondheidsverschillen-voorbij/>
- 4232 • <https://www.parkinson.nl/wat-we-doen/lobby/glyfosaat/>
- 4233 • <https://www.raadrvs.nl/adviezen/t/te-heet-onder-onze-voeten>
- 4234 • [https://www.radboudumc.nl/nieuws/2024/kinkhoest-en-mazelen-terug-van-](https://www.radboudumc.nl/nieuws/2024/kinkhoest-en-mazelen-terug-van-weggeweest-kanaries-in-de-kolenmijn)
4235 [weggeweest-kanaries-in-de-kolenmijn](https://www.radboudumc.nl/nieuws/2024/kinkhoest-en-mazelen-terug-van-weggeweest-kanaries-in-de-kolenmijn)
- 4236 • <https://www.raadrvs.nl/adviezen/l/leven-en-zorgen-binnen-planetaire-grenzen>
- 4237 • <https://www.raadrvs.nl/documenten/2024/12/16/advies-gezond-in-de-bonus>

4238

7. Groen en betaalbaar wonen

Genoeg ruimte voor ons allemaal

Ieder mens heeft recht op een dak boven het hoofd. Het is niet voor niets een grondrecht. Maar voor veel mensen in Nederland is dat moeilijk of zelfs onmogelijk. Door rampzalige politieke keuzes zijn er te weinig huizen, zijn woningcorporaties uitgekleeft en hebben private investeerders ruim baan. Dat is nergens voor nodig. Er is ruimte genoeg, alleen wordt de helft van Nederland bezet door de veehouderij. Door de schadelijke stikstofverbindingen die deze sector uitstoot, kan er amper nog gebouwd worden. Als we veehouders helpen overstappen naar plantaardige landbouw, winnen we op alle fronten. Minder dierenleed, meer gezonde natuur en meer ruimte voor nieuwe, duurzame woningen.

Wonen is een recht, geen verdienmodel. Daarom koppelt de Partij voor de Dieren wonen los van de markt. Zonder winstoogmerk ontstaat ruimte voor een veel passender woningaanbod. De wooncrisis is niet zomaar uit de lucht komen vallen, maar een direct gevolg van eerdere politieke keuzes. Met andere keuzes lost de Partij voor de Dieren een probleem op dat nooit had hoeven ontstaan.

Wij vinden: liever een dak boven je hoofd dan een biefstuk op je bord. Er is in Nederland voldoende ruimte om te zorgen voor comfortabele en betaalbare woningen in een prettige, groene leefomgeving. Door een krimp van het aantal dieren in de veehouderij komt er landbouwgrond vrij voor natuur en woningbouw.

Daarnaast gaan we bestaande bebouwing beter benutten om de natuur en de open ruimte te beschermen. Ook wordt er binnenstedelijk natuurinclusief gebouwd, zodat bewoners voldoende groen in de buurt krijgen. Daarnaast zorgen we ervoor dat bebouwing aan de rand van bestaande woonkernen plaatsvindt. Zo scheppen we ruimte voor de natuur en verbeteren we tegelijkertijd het leefklimaat, de woonomgeving en de biodiversiteit.

Met een eerlijke verdeling van ruimte zijn we er nog niet. Wonen is geen verdienmodel. Maar dat is het wel geworden door bestuurspartijen. Met de verhuurdersheffing en de liberalisering van de huurmarkt werden woningzoekenden een nieuw verdienmodel en kregen huisjesmelkers en speculanten vrij baan. Dit heeft de woningcrisis veroorzaakt. Dat jongeren steeds meer moeite hebben om hun eerste huis te kopen is geen natuurwet, maar een politieke keuze.

De Partij voor de Dieren wil het woningtekort op een duurzame manier oplossen. Investeerders bouwen nu vooral graag grote dure woningen, omdat daar het meeste geld aan te verdienen valt. De overheid moet ingrijpen en ervoor zorgen dat er gebouwd wordt

4277 waar echt behoefte aan is. We willen dat studenten betaalbaar op kamers kunnen en dat
4278 jonge gezinnen een huur- of koopwoning vinden die bij hun gezinssituatie past.

4279

4280 De wooncrisis kan alleen worden opgelost als gevestigde financiële belangen
4281 plaatsmaken voor de belangen van mensen die een woning nodig hebben, van
4282 woningmarkt naar volkshuisvesting. De agro-industrie en particuliere investeerders
4283 zullen pas op de plaats moeten maken, zodat de overheid de grondwettelijke taak om te
4284 zorgen voor woongelegenheid ook echt kan gaan waarmaken.

4285

4286 Om de klimaatdoelen te halen én om de gevolgen van de klimaat- en natuurcrisis op te
4287 vangen gaan we onze woningen verduurzamen, vergroenen en renoveren. Energieneutrale
4288 woningen worden de norm. Bij nieuwbouw houden we rekening met toekomstige
4289 klimaatrisico's.

4290

4291 **Er is genoeg ruimte voor meer woningen**

4292 De vraag naar woningen is groter dan het aanbod. Vooral het aantal
4293 éénpersoonshuishoudens zal sterk toenemen. Veel mensen kunnen geen betaalbare
4294 woning meer vinden. De afgelopen jaren zijn er pleisters geplakt op de wonden die het
4295 woonbeleid van de afgelopen decennia heeft achtergelaten. Jongeren kunnen amper aan
4296 een betaalbaar dak boven hun hoofd komen en de (ver)bouw zit klem in de stikstofcrisis.
4297 Daarom is het noodzakelijk dat het visieloze grondbeleid plaatsmaakt voor
4298 volkshuisvesting.

4299

4300 Slechts 7% van het Nederlandse grondoppervlak wordt ingenomen door woningen, bijna
4301 de helft door de veehouderij. Dat is onhoudbaar. Door boeren te helpen overschakelen
4302 naar plantaardige landbouw komt er veel grond vrij die we veel beter kunnen verdelen.
4303 Verreweg het grootste deel daarvan zetten we om naar natuur zodat de biodiversiteit kan
4304 herstellen. Zo ontstaat ruimte voor woningen aan de rand van bestaande woonkernen,
4305 zonder dat dit ten koste gaat van leefbaarheid, landschaps- en cultuurhistorie en de
4306 natuur. Op die manier kunnen meer mensen wonen in een groene omgeving en lossen
4307 we het woningtekort op. De bebouwde omgeving moet daarnaast slimmer, duurzamer en
4308 eerlijker worden benut.

4309

- 4310 • We maken ruimte voor woningen. Door te kiezen voor een krimp met 75% van het
4311 aantal dieren dat wordt gefokt en gedood in de veehouderij wordt de stikstofcrisis
4312 opgelost, komt er veel landbouwgrond en agrarische bebouwing vrij. Naast herstel
4313 van de natuur ontstaat zo ruimte voor woningen.
- 4314 • De minister voor Volkshuisvesting maakt een Deltaplan wonen: zowel nieuwe
4315 woonruimte creëren, als bestaande woningen energiezuinig of energieneutraal
4316 maken. Om het creëren van woonruimte in goede banen te leiden, wordt een
4317 woonladder gebruikt. Allereerst wordt bestaande bebouwing slimmer benut. Denk
4318 aan het transformeren van kantoorpanden, het aanpakken van leegstand, het

4319 optoppen en splitsen van bestaande woningen en het stimuleren van doorstroming.
 4320 Hiermee kunnen vooral veel éénpersoonswoningen gecreëerd worden. Vervolgens
 4321 wordt er waar dat kan - zonder de leefbaarheid aan te tasten - binnenstedelijk
 4322 gebouwd. Tot slot zal bebouwing aan de rand van bestaande woonkernen
 4323 plaatsvinden.

- 4324 • 'Meergeneratiewonen' wordt aangemoedigd. Een substantieel deel van de
 4325 nieuwbouw wordt hiervoor bestemd, net als voor andere typen woningen waarbij
 4326 wonen en zorg worden gecombineerd.
- 4327 • Bij het creëren van woonruimte wordt rekening gehouden van de realiteit van de
 4328 huidige samenleving. Woningen worden niet standaard gebouwd naar de behoefte
 4329 van het kerngezin, maar er wordt ook woonruimte gecreëerd voor mensen die alleen
 4330 (willen) wonen.
- 4331 • Het tekort aan studentenwoningen wordt opgelost door snel duurzame woningen te
 4332 realiseren, bij voorkeur in leegstaande (kantoor)gebouwen. Waar een nijpend tekort
 4333 is, kunnen flexwoningen worden ingezet, mits ze duurzaam en volledig herbruikbaar
 4334 zijn.
- 4335 • Lege bedrijfspanden worden herontwikkeld en krijgen een andere functie, zoals
 4336 wonen. Nieuwbouw van kantoren en bedrijventerreinen wordt ontmoedigd. Op
 4337 voormalige boerderijen kan worden geëxperimenteerd met woonvormen en -
 4338 gemeenschappen, waarbij jong en oud samenleven en elkaar kunnen
 4339 ondersteunen. Het moet makkelijker worden een hypotheek af te sluiten met meer
 4340 dan twee mensen, en dit moet bij alle hypotheekverstrekkers kunnen. Op die
 4341 manier wordt 'cohousing' mogelijk gemaakt en kunnen verschillende
 4342 gezinsconstructies gefaciliteerd worden.
- 4343 • We gaan de verdozing van ons landschap tegen. Er komt een stop op de bouw van
 4344 distributiecentra, megadatacentra en grote kantoorpanden. Er komen ook geen
 4345 nieuwe bedrijfshallen zolang er nog leegstaande bedrijfshallen in de regio zijn.
- 4346 • Woningen bouwen we alleen op klimaatbestendige locaties. Laaggelegen polders
 4347 onder zeeniveau zijn dat niet, zoals Rijnenburg nabij Utrecht.

4348

4349 **Groen en betaalbaar wonen**

4350 De geschiedenis laat zien dat tijdelijke maatregelen – zoals versnelde bouw zonder
 4351 kwaliteitsborging of integrale visie – woningtekorten niet structureel verhelpen. Een
 4352 gedegen en goed functionerende volkshuisvesting is essentieel bij het streven naar brede
 4353 welvaart voor Nederland. De woningnood vraagt niet alleen een kwantitatieve, maar vooral
 4354 een kwalitatieve benadering. Terecht pleit het College van Rijksbouwmeester en
 4355 Rijksadviseurs voor 'duurzamer, mooier en gezonder', in plaats van 'sneller, meer,
 4356 goedkoper.' De gebouwde omgeving is nu verantwoordelijk voor 15% van de landelijke
 4357 CO₂-uitstoot. Het verduurzamen van de woningvoorraad verloopt nu onrechtvaardig en
 4358 leidt tot energierearmoede. Mensen in sociale huurwoningen worden opgezaaid met hoge
 4359 energierekeningen doordat woningcorporaties te weinig vaart maken met isoleren.

Bovendien kan niet elke huiseigenaar investeren in zonnepanelen en zijn huurders voor een duurzaam en comfortabel huis afhankelijk van de wil en mogelijkheden van hun huisbazen. Het is dus vooral een kwestie van politieke wil om deze ontwikkeling te versnellen.

- Er komt een nationale doelstelling om energiearmoede uit te bannen en een renovatiefonds voor grootschalige verduurzaming van woningen met oog voor kwetsbare huishoudens. Dit draagt bij aan onze klimaatdoelen, vermindert energieverspilling en zorgt ervoor dat niemand hoeft te kiezen tussen warmte en voedsel.
- Energie die we niet gebruiken, hoeft ook niet opgewekt te worden. Daarom zetten we vol in op energiebesparing. Dit doen we door huizen op grote schaal te isoleren, betere voorlichting over bewuster energieverbruik te geven en strengere eisen te stellen aan het energieverbruik van huishoudelijke apparaten en lampen.
- Er komt een duidelijk plan voor verduurzaming van de woningvoorraad met afrekenbare doelen. De woningvoorraad is in 2030 energieneutraal. Zonnepanelen op daken worden de norm. Alle nieuwbouwwoningen worden voorzien van zonnepanelen en/of een groen dak en bij nieuwbouw wordt een eigen regenwateropslag verplicht, zoals in België al het geval is.
- Alle nieuwbouw wordt circulair gebouwd, gasvrij, natuurinclusief, minstens energieneutraal, en zo mogelijk energiepositief. Zo compenseren we oude woningen die niet (voor 2030) energieneutraal gemaakt kunnen worden. Om te borgen dat bouwprojecten ook waterbestendig zijn, wordt de deskundigheid van waterschappen ingezet en is hun advies niet langer vrijblijvend.
- Natuurinclusieve isolatie en verduurzaming wordt financieel aantrekkelijker door het verhogen van subsidies en verduurzamingsleningen die ervoor zorgen dat de maandelijkse lasten gelijk blijven. Daarnaast blijven duurzame energierenovaties onder het lage btw-tarief. Ook blijft de rente op verduurzamingsleningen 0% voor verzamelinkomens van 60.000 euro of minder.
- Er komen (fiscaal) goede regelingen voor het opwekken van energie op wijkniveau, en het opslaan van energie in buurtbatterijen of een buurtwarmtepomp. Hierdoor kunnen hele wijken samen energie opwekken en delen.
- Fixbrigades komen overal beschikbaar voor iedereen die wil verduurzamen, mensen met een laag inkomen komen als eerste aan de beurt Deze brigades kunnen adviseren over isolatie, ze kunnen snelle, energiebesparende maatregelen meteen gratis uitvoeren en ze ontzorgen bij het vinden van een goede aannemer en passende subsidie.
- Overheidsgebouwen hebben energielabel A of worden zodanig aangepast dat zij hieraan gaan voldoen. De overheid investeert in het verduurzamen van scholen, sportaccommodaties, zorginstellingen en culturele instanties.

- 4400 • Verenigingen van Eigenaren (VvEs) krijgen hun energietransitie vaak niet van de
4401 grond, door complexe besluitvorming, regelgeving en subsidiestromen. De overheid
4402 laat VvEs niet langer aan hun lot over, maar helpt hen waar nodig.
4403 • De overdrachtsbelasting wordt (deels) teruggestort als kopers binnen een jaar hun
4404 huis energieneutraal hebben gemaakt.

4405

4406 **Huizen zijn geen handelswaar**

4407 Huizen zijn om in te wonen, niet om een slaatje uit te slaan. Steeds meer mensen komen in
4408 de knel door hun hoge huur, of kunnen geen aanspraak maken op een huurwoning.

4409 Huisjesmelken en speculeren maken we onaantrekkelijk door maatregelen in te voeren
4410 waarmee (lokaal) gestuurd kan worden op de verdeling van woningen.

4411

- 4412 • Een heffing op leegstand en braakliggende grond bij (woning)bouwprojecten maakt
4413 het onaantrekkelijk om panden leeg te laten staan en te speculeren met
4414 bouwgrond.
- 4415 • We beperken het aantal panden dat een particuliere verhuurder mag verhuren.
4416 Toegelaten instellingen zoals woningcorporaties krijgen meer
4417 investeringsmogelijkheden voor realisering van huurwoningen in het
4418 middensegment.
- 4419 • Er blijven mogelijkheden om de huurprijzen te maximeren. We maken het
4420 woningwaardenstelsel (WWS) dwingend, zodat we excessieve huurprijzen
4421 tegengaan en voorkomen dat huisbazen het puntensysteem voor kamers omzeilen.
4422 Huurwoningen in de vrije sector gaan ook onder het WWS vallen. Het WWS wordt
4423 voor alle woningen verplicht. De WOZ-waarde van een woning wordt niet langer
4424 meegenomen in het woningwaarderingstelsel: Zo voorkomen we dat woningen in
4425 populaire gebieden veel punten krijgen met hele hoge huren tot gevolg. Huren gaan
4426 zo omlaag.
- 4427 • Het WWS wordt zo aangepast dat betere isolatie niet leidt tot hogere huren.
- 4428 • Door de maximale inkomensgrens te verhogen worden sociale huurwoningen
4429 toegankelijk voor meer mensen.
- 4430 • De huren worden voor de komende vijf jaar bevroren. Ook in de vrije sector worden
4431 de maximale huurprijzen beperkt. We schrappen de winstbelasting voor
4432 woningcorporaties en geven hen extra financiële steun. Hierdoor kunnen
4433 woningcorporaties huren bevroren om wonen betaalbaar te houden en nieuwe
4434 sociale huurwoningen te bouwen.
- 4435 • Kraken is niet langer strafbaar. De Wet kraken en leegstand van 2010 schaffen we
4436 af. Huizen zijn voor mensen, niet voor de winst.
- 4437 • De overdrachtsbelasting blijft gedifferentieerd: beleggers betalen meer, bewoners
4438 betalen minder.
- 4439 • We onderzoeken een herziening van het belastingstelsel om extreme
4440 vermogensongelijkheid door woningbezit tegen te gaan. Het wordt daarmee minder

4441 aantrekkelijk om huizen te gebruiken als belegging en daarmee worden huizen
4442 goedkoper.
4443 • Hypotheekrenteaftrek blijft mogelijk tot het Nationale Hypotheek Garantie (NHG)-
4444 bedrag. De hypotheekrenteaftrek voor bedragen daarboven wordt in een hoger
4445 tempo afgeschaft dan nu (0,5% per jaar). Tegelijkertijd wordt ingezet op wonen weer
4446 betaalbaar maken.

4447

4448 **Woonruimte voor iedereen**

4449 Dat mensen nu soms vijftien jaar moeten wachten op een sociale huurwoning is
4450 onacceptabel. Door meer woonruimte te creëren en doorstroming te bevorderen,
4451 verkorten we de wachtlijsten. Jongeren kunnen in hun geboorteplaats blijven wonen en
4452 ouderen kunnen wonen dicht bij hun naasten.

4453

- 4454 • We stimuleren nieuwe woonvormen voor senioren, zodat zij makkelijk kunnen
4455 doorstromen naar woonvormen die bij hun levensfase passen en er voor jongeren
4456 meer woningen beschikbaar komen.
- 4457 • Er komen meer betaalbare woningen: minimaal 40% van de huurwoningen is
4458 sociale huur.
- 4459 • Er worden geen sociale huurwoningen meer verkocht, tenzij deze minstens een-op-
4460 een vervangen worden in dezelfde gemeente. Hierbij wordt gelet op een goede
4461 spreiding van het aandeel sociale huurwoningen per buurt.
- 4462 • Gentrificatie wordt tegengegaan door het karakter van wijken en de rechten van
4463 degenen die daar al wonen te beschermen. Ook wordt aangestuurd op gemengde
4464 wijken, waar bewoners van verschillende inkomensgroepen, achtergronden en
4465 leefstijlen elkaar ontmoeten.
- 4466 • De architectuur van onze gebouwde omgeving doet ertoe. Het maakt het verschil in
4467 hoe mensen hun woonplaats beleven, of deze veilig lijkt en is, en voor het welzijn en
4468 de participatie van inwoners. Keuzes in architectuur worden daarom niet langer
4469 vooral op basis van economische kortetermijnbelangen gemaakt, maar op basis van
4470 de brede welvaart.
- 4471 • Huisuitzetting en uithuisplaatsing om financiële redenen worden verboden.
- 4472 • Niemand hoeft op straat te slapen. Dakloosheid is de meest extreme vorm van
4473 sociale uitsluiting die zorgt voor extreme bestaansonzekerheid. Onnodige
4474 bureaucratie die de hulp aan dakloze mensen belemmert, zoals het
4475 zelfredzaamheidscriterium, wordt afgeschaft. Dakloze mensen krijgen standaard
4476 een urgentieverklaring bij wonen.
- 4477 • In elke gemeente komen voldoende gratis slaappleatsen, met aparte kamers. Bij
4478 slecht weer en kou mag een huisdier nooit een weigeringsgrond vormen voor
4479 opvang van de dakloze: ook voor huisdieren wordt een passende plaats gezocht,
4480 bijvoorbeeld in het asiel als het niet in de daklozenopvang kan.

- 4481 • We bestrijden discriminatie op de woningmarkt door het mogelijk te maken dat
4482 huurders anoniem kunnen reageren op woningplatforms.
- 4483 • Alle nieuw te bouwen huizen en de publieke ruimtes daar omheen zijn toegankelijk
4484 voor mensen in een rolstoel of met een beperking.
- 4485 • Gemeenten krijgen duidelijke landelijke kaders en steun om bodemverontreiniging
4486 aan te pakken, met speciale aandacht voor lood en PFAS. We volgen het advies van
4487 de GGD en het RIVM om blootstelling hiervan aan jonge kinderen te beperken, ook
4488 bij loodgehalten onder de oude norm. Speelplaatsen, volkstuinen en andere
4489 gevoelige locaties worden in kaart gebracht en waar nodig gesaneerd. Kinderen
4490 hebben recht op een gezonde leefomgeving – boven én onder de grond.
- 4491 • Bij bouwprojecten wordt het bodemleven standaard in kaart gebracht, beschermd
4492 en waar mogelijk versterkt. Nieuwe inzichten over het belang van een gezonde
4493 bodem worden opgenomen in het puntensysteem voor natuurinclusief bouwen en
4494 verwerkt in relevante wet- en regelgeving. Een levende bodem is de basis voor
4495 natuur, klimaat en gezondheid.

4496

4497 **Duurzaam bouwen**

4498 In de bouwwereld is de afgelopen jaren hard gewerkt aan recycling, innovaties en
4499 technieken die minder energie gebruiken en aan materialen die makkelijk te hergebruiken
4500 zijn. We zetten vol in op bio-based bouwen met zo veel mogelijk natuurlijke en
4501 hernieuwbare grondstoffen, zoals hout, vlas en bamboe. Hierdoor kunnen gebouwen zelfs
4502 CO₂ opslaan. Bovendien zetten we in op gebouwen die weinig extra energie nodig hebben.
4503 Dat doen we door te bouwen volgens natuurlijke bouwprincipes, met zo min mogelijk
4504 apparaten. De overheid heeft veel invloed op de bouw, want zij is vaak opdrachtgever en
4505 bepaalt de regels. Toch kiezen overheden voor goedkoop, wat uiteindelijk duurkoop is.
4506 Klassieke bouwmaterialen zoals beton en staal hebben een grote CO₂-voetafdruk. Een
4507 nieuwe bouwcrisis dreigt als op de huidige manier doorgebouwd wordt. Met de gevestigde
4508 partijen rennen we naar de volgende bouwcrisis, maar het kan anders:

4509

- 4510 • We bouwen, lowtech, circulair en natuurinclusief. Er wordt zo veel mogelijk
4511 gebruikgemaakt van natuurlijke, hernieuwbare en gerecyclede materialen en van
4512 natuurlijke bouwprincipes. Natuurlijke materialen moeten op een verantwoorde
4513 manier worden geteeld en geoogst en mogen niet leiden tot natuurverlies of
4514 ecologische schade. We gebruiken geen dierlijke bouwmaterialen.
- 4515 • Alle gebouwen worden voorzien van een materialenpaspoort, zodat deze materialen
4516 bij sloop opnieuw kunnen worden ingezet, ook bij verbouwing en isolatie van
4517 bestaande gebouwen.
- 4518 • Het Besluit bouwwerken en leefomgeving wordt aangescherpt.
- 4519 • Bouwmaterialen worden zo milieu- en klimaatvriendelijk mogelijk geproduceerd en
4520 bij aanbestedingen kiezen we de minst belastende materialen.

- 4521 • Zelfvoorzienende leefwijzen, gemeenschappen en 'offgrid' woontypen zoals tiny
4522 houses worden gefaciliteerd. Wet- en regelgeving die dergelijke duurzame
4523 initiatieven belemmert, wordt indien nodig aangepast.
- 4524 • Er komt een 'lowtech bouwen'-stimuleringsprogramma, naast schoon en
4525 emissieloos bouwen. Hiermee wordt het gebruik van apparaten zoals airco's
4526 teruggedrongen.

4527

4528 **Groene steden en dorpen**

4529 Met groen om ons heen zijn we gezonder en gelukkiger. Maar er is niet genoeg groen in en
4530 om onze steden. En het groen dat er is, is vaak ongelijk verdeeld. Daarom gaan we meer
4531 toegankelijke natuur om steden heen aanleggen en dorpen en steden zelf radicaal
4532 vergroenen. Groene gevels, groene daken, groene stoepen, groenslingers,
4533 natuurspeelplaatsen, buurtmoestuinen: allemaal maken ze het leven in bebouwd gebied
4534 aangenamer en socialer. Nu hittegolven steeds vaker voorkomen en langer duren, is groen
4535 in de stad extra belangrijk om voor verkoeling te zorgen. Tijdens regenbuien helpt datzelfde
4536 groen om wateroverlast te voorkomen. Stadsnatuur trekt bovendien dieren aan en het
4537 vergroenen van onze woonomgeving geeft een broodnodige impuls aan de Nederlandse
4538 biodiversiteit.

4539

- 4540 • De opgave voor voldoende en voor iedereen toegankelijk groen is nog verre van
4541 gerealiseerd. We zorgen voor genoeg geld om natuur te behouden en meer natuur
4542 te realiseren. Want dat is dringend nodig, in grote aaneengesloten gebieden én in
4543 en om de stad.
- 4544 • Een grote boom haalt CO₂ uit de lucht, bevordert biodiversiteit, heeft een dempend
4545 effect bij wateroverlast en droogte en werkt bij hitte net zo verkoelend als tien
4546 airco's: niet kappen, maar planten dus. Daarom scherpen we criteria voor
4547 kapvergunningen flink aan en kiezen voor massale aanplant van bomen: ten minste
4548 één nieuwe boom per inwoner per jaar. Waarbij we naast het aanleggen van
4549 natuurgebieden ook juist bomen in de bebouwde kom aanplanten.
- 4550 • We planten een boom voor elke inwoner, daarmee zetten we 1% van Nederland in
4551 de schaduw.
- 4552 • Voor elke vierkante meter die wordt bebouwd worden 4 vierkante meters nieuw
4553 groen in de buurt aangelegd.
- 4554 • Er komen meer groene speelplaatsen en groene wandel-linten daar naartoe, zodat
4555 kinderen die speelplaatsen zelf kunnen bereiken.
- 4556 • Groene daken en gevels zorgen in de zomer voor verkoeling, wat het gebruik van
4557 airconditioning in onze huizen en kantoren vermindert. In de winter werkt het groen
4558 isolerend, wat kan leiden tot een besparing van wel 20% aan warmteverlies. Groene
4559 daken komen op de lijst van verplichte energiebesparende maatregelen voor
4560 eigenaren van grote gebouwen.

- 4561 • Nieuwbouw wordt natuurinclusief met groen, nestgelegenheid voor dieren, bomen
4562 en struiken in de straat en speelnatuur om de hoek. Bij isolatie en renovatie van
4563 bestaande gebouwen wordt verplicht rekening gehouden met de natuur; wanneer
4564 bijvoorbeeld nestgelegenheid voor vogels verdwijnt door dakisolatie, moet dichtbij
4565 een alternatief worden geboden.
- 4566 • Elke gemeente moet voldoen aan de norm van minstens 75m² kwalitatief groen per
4567 inwoner, waarbij gelet wordt op een gelijke verdeling van het groen over de
4568 verschillende buurten.
- 4569 • Het vergroenen van de meest versteende gebieden is hard nodig om de gevolgen
4570 van de klimaatcrisis te beperken. Daarom worden gemeenten financieel
4571 ondersteund bij het vergroenen van versteende wijken.
- 4572 • Braakliggende terreinen worden, als de kwaliteit van de bodem dat toelaat, actief
4573 ter beschikking gesteld aan stadslandbouw, natuurontwikkeling, *tiny forests*,
4574 voedselbossen en collectief beheerde parken en natuurspeelplaatsen. Terreinen die
4575 nog niet worden benut, worden ingericht als bijen- en vlinderveldjes.
- 4576 • Burgers gaan we stimuleren en voorlichten om hun tuin te vergroenen. Gemeenten
4577 geven het goede voorbeeld en halen op veel te versteende plekken tegels weg die
4578 plaatsmaken voor groen. Het aanleggen van groene gevels en groene daken, en het
4579 afkoppelen van regenwaterafvoer van het riool (denk aan wadi's) wordt via subsidies
4580 gestimuleerd.
- 4581 • Overheden onderhouden de openbare ruimte gifvrij en nemen maatregelen tegen
4582 zwerfafval en illegale dump van grofvuil op straat en in gemeentelijke
4583 groengebieden.
- 4584 • De overheid verplicht elke gemeente om een natuurverordening op te stellen. In de
4585 natuurverordening staan alle ecologische hotspots vermeld die worden beschermd
4586 tegen ruimtelijke ontwikkelingen.

4587

4588 **Meer weten?**

- 4589 • [https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/nederland-regionaal/geografische-data/bestand-](https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/nederland-regionaal/geografische-data/bestand-bodemgebruik)
4590 [bodemgebruik](https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/nederland-regionaal/geografische-data/bestand-bodemgebruik)
- 4591 • [https://www.rli.nl/publicaties/2025/advies/bouwen-met-](https://www.rli.nl/publicaties/2025/advies/bouwen-met-toekomst?adview=samenvatting)
4592 [toekomst?adview=samenvatting](https://www.rli.nl/publicaties/2025/advies/bouwen-met-toekomst?adview=samenvatting)
- 4593 • [https://www.bouwwereld.nl/bouwdelen/gevels/lowtech-bouwen-minder-installaties-](https://www.bouwwereld.nl/bouwdelen/gevels/lowtech-bouwen-minder-installaties-meer-comfort/)
4594 [meer-comfort/](https://www.bouwwereld.nl/bouwdelen/gevels/lowtech-bouwen-minder-installaties-meer-comfort/)
- 4595 • <https://www.energieplein.nl/passiefhuis-bouwen-alles-op-een-rijtje/>
- 4596 • [https://www.collegevanrijksadviseurs.nl/actueel/nieuws/2025/07/04/van-wooncrisis-](https://www.collegevanrijksadviseurs.nl/actueel/nieuws/2025/07/04/van-wooncrisis-naar-een-toekomstbestendige-volkshuisvesting)
4597 [naar-een-toekomstbestendige-volkshuisvesting](https://www.collegevanrijksadviseurs.nl/actueel/nieuws/2025/07/04/van-wooncrisis-naar-een-toekomstbestendige-volkshuisvesting)
- 4598 • [https://www.volkshuisvestingnederland.nl/onderwerpen/dossier-](https://www.volkshuisvestingnederland.nl/onderwerpen/dossier-prestatieafspraken/nationale-prestatieafspraken)
4599 [prestatieafspraken/nationale-prestatieafspraken](https://www.volkshuisvestingnederland.nl/onderwerpen/dossier-prestatieafspraken/nationale-prestatieafspraken)

4600

H. 8 Schoon, betaalbaar en toegankelijk vervoer

Reizen met respect voor de planeet

Veilig en toegankelijk vervoer is een basisvoorwaarde voor welzijn. Daarom zorgen we ervoor dat mobiliteit voor iedereen betaalbaar en beschikbaar is. De Partij voor de Dieren kiest voor een radicale, duurzame omslag van de manier waarop we ons verplaatsen. Dat betekent: minder autoverkeer, minder vliegen. En meer ruimte voor de voetganger en (elektrische) fietser en snel, betaalbaar en comfortabel openbaar vervoer.

We kiezen voor slimme oplossingen en vervangen niet simpelweg alle fossiele auto's een-op-een door elektrische. Auto's staan 95% van de tijd stil en gebruiken zo onnodig veel grondstoffen en openbare ruimte. Niet eigendom, maar gebruik staat voorop. Vervuilende auto's als SUV's pakken we harder aan dan zuinigere auto's. Grote vervuilers en energieverpillers zoals privévliegtuigen verbieden we helemaal. Door slimmer vervoer en transport reizen we net zo prettig, maar sparen we het klimaat en wordt de lucht weer gezond. Er komt meer ruimte voor groen op straat en het wordt voor kinderen veiliger om buiten te spelen. In 2030 is de mobiliteit volledig duurzaam. Dat gebeurt vooral op basis van elektriciteit en voor een klein deel op groene waterstof in de sectoren die nauwelijks kunnen verduurzamen via elektrificatie (internationaal vaar- en vliegverkeer).

Ruim baan voor voetganger en fietser

Fietsers en voetgangers krijgen voorrang op gemotoriseerd verkeer. Dat moet het uitgangspunt zijn bij het ontwerp en gebruik van de openbare ruimte in onze dorpen en steden. De lucht wordt schoner en de wegen worden veiliger. Meer ruimte voor de fietser en de voetganger betekent ook een andere rol voor de auto. Zo ontstaat ruimte voor groen en ontmoetingsplekken in de stad. De combinatie van fietsen of wandelen en het openbaar vervoer (ov) is voor veel mensen in potentie een makkelijke, gezonde, schone en fijne manier om van A naar B te reizen.

- We investeren in veilige en snelle fietspaden, fietsstraten en snelfietsroutes, in een aantrekkelijke groene omgeving, zoals bloemrijke bermen en struiken. Verkeerslichten worden zo afgesteld dat fietsers en voetgangers eerder groen licht krijgen.
- Fiscale stimulering van fietsen blijft behouden.
- Er komt meer ruimte voor het meenemen van de fiets in het ov.
- Om het groeiend gebruik van de ov-fiets te faciliteren en verder aan te moedigen wordt geïnvesteerd in meer ov-fietsen en ov-fietslocaties.

4637 • Er komen meer woonerven waar de voetganger altijd voorrang heeft en de
4638 automobilist stapvoets rijdt. Zo wordt de straat weer een veilige speel- en
4639 ontmoetingsplek.

4640

4641 **Meer en beter openbaar vervoer**

4642 Het openbaar vervoer is, zeker in combinatie met de fiets, in potentie de schoonste en
4643 goedkoopste manier om je te verplaatsen. Helaas verdwijnen er steeds meer buslijnen,
4644 rijden er steeds kortere treinen en worden de prijzen ook nog eens flink verhoogd. Dat is
4645 geen wetmatigheid, dat zijn politieke keuzes. Wij kiezen ervoor om juist flink te investeren
4646 in betaalbaar, comfortabel en toegankelijk openbaar vervoer. Dat draagt bij aan de
4647 verduurzaming en het leefbaar houden van onze steden. Ook buiten de steden zorgen we
4648 ervoor dat het ov altijd een goed beschikbare vervoersoptie is.

4649

- 4650 • Het openbaar vervoer wordt minimaal 50% goedkoper, zodat het ov financieel
4651 aantrekkelijker wordt dan de auto. Voor mensen met een inkomen tot 150% van het
4652 sociaal minimum wordt het openbaar vervoer gratis.
- 4653 • In de treinen wordt het klassensysteem afgeschaft, voor iedereen moet er een
4654 goede zitplaats zijn tegen een redelijke prijs.
- 4655 • De treinreistijd tussen de Randstad en Noord- en Oost-Nederland wordt verkort. De
4656 Lelylijn en Nedersaksenlijn komen er zo snel mogelijk. Ook zorgen we voor een
4657 nieuwe, snelle treinverbinding tussen Utrecht en Breda.
- 4658 • Reizen met de trein moet comfortabel zijn en aansluiten op de behoeften van de
4659 reiziger. Het aantal treinen wordt uitgebreid en de treinen worden langer. Op alle
4660 knooppuntstations komen vergader- en werkfaciliteiten. In elk treinstel zijn schone
4661 wc's, stopcontacten en internet. Treinstations worden goed toegankelijk gemaakt
4662 voor ouderen, mensen met een beperking en fietsers. Er komen voldoende gratis
4663 bewaakte fietsenstallingen. Er komen overstapmogelijkheden op deelauto's.
- 4664 • Door de uitbreiding van lightrailverbindingen, zoals de Randstadrail, maken we
4665 kleinere woonkernen beter bereikbaar en verminderen we woon-werkverkeer met
4666 de auto.
- 4667 • Er worden meer (elektrische) bussen ingezet om het openbaarvervoersnetwerk uit
4668 te breiden tot een fijnmazig netwerk. Op meerbaanswegen worden rijstroken
4669 veranderd in busbanen, zodat het openbaar vervoer, zeker in de spits, sneller en
4670 betrouwbaarder wordt dan de auto.
- 4671 • Vanuit elke woonkern zijn de onderwijs- en zorginstellingen en de overheidsdiensten
4672 met het openbaar vervoer goed bereikbaar, ook voor mensen met een lichamelijke
4673 beperking.

4674

4675 **Minder auto's, meer delen**

4676 De auto krijgt een nieuwe plek in het duurzame vervoerssysteem. We streven er niet naar
4677 alle fossiele auto's te vervangen door elektrische. Met beter openbaar vervoer en meer

4678 deelmobiliteit hebben we ook minder personenauto's nodig. Zo komt er meer ruimte op
4679 straat en zijn automobilisten goedkoper uit. Je betaalt tenslotte alleen als je een deelauto
4680 ook echt gebruikt.

4681

- 4682 • De maximumsnelheid op autosnelwegen wordt overdag en 's nachts 100 km per uur
4683 en op ringwegen 70 km per uur. Het verschil tussen 130 en 100 km per uur rijden
4684 levert 15 tot 25% minder uitstoot op.
- 4685 • Woonkernen worden zo veel mogelijk autovrij. Parkeren kan buiten de stad met
4686 goede P+R- voorzieningen. Tegelijkertijd stimuleren we gemeentes om het parkeren
4687 binnen de stad zwaarder te belasten, naar het voorbeeld van Parijs. Binnen de
4688 bebouwde kom is de maximumsnelheid 30 km per uur.
- 4689 • Het een-op-een vervangen van alle personenauto's in Nederland door elektrische
4690 voertuigen legt een te groot beslag op de wereldvoorraad van benodigde
4691 grondstoffen. Daarom zetten we in op het verminderen van het autobezit door te
4692 investeren in openbaar vervoer en het fiscaal aantrekkelijk maken van
4693 deelmobiliteit.
- 4694 • In dunbevolkte gebieden investeren we fors in beter openbaar vervoer en
4695 deelmobiliteit, zodat mensen minder afhankelijk worden van de eigen auto.
- 4696 • We voeren een intelligente kilometerheffing in op alle wegen en voor alle
4697 voertuigen, gedifferentieerd naar type voertuig en brandstofgebruik. Mensen die
4698 veel rijden gaan daarmee meer belasting betalen dan mensen die weinig
4699 autokilometers maken. Deze nieuwe beprijzing gaat gepaard met strikte
4700 privacywaarborgen.
- 4701 • De verkoop van auto's die relatief vervuilend en gevaarlijk zijn, zoals pick-up trucks
4702 en SUV's, wordt verboden met het oog op veiligheid en leefbaarheid van steden en
4703 dorpen. Zuinige auto's worden weer de norm.
- 4704 • Woon-werkverkeer met de auto wordt teruggedrongen, flex- en thuiswerken wordt
4705 gestimuleerd.
- 4706 • Meer asfalt lost files niet op, maar zorgt voor een toename van autogebruik en
4707 daarmee voor een verdere stijging van de uitstoot van broeikasgassen en fijnstof.
4708 Daarom komen er geen nieuwe wegen en geen verbreding van bestaande wegen.
4709 Dat betekent dat onder andere de verbreding van de A27 bij Amelisweerd niet
4710 doorgaat.
- 4711 • We werken actief samen met gemeenten en provincies om strenge milieuzones,
4712 zoals zero-emissie zones, in te stellen en uit te breiden.
- 4713 • In de buurt van natuurgebieden gelden nachtelijke snelheidsbeperkingen in het
4714 belang van de veiligheid van alle levende wezens.
- 4715 • Om de verkeersveiligheid te verbeteren krijgen auto's een snelheidslimiet. Er is geen
4716 reden waarom een auto 180 km per uur moet kunnen rijden.
- 4717 • Op wegen met trajectcontrole gebeuren 30% minder ongelukken. Daarom komen er
4718 meer trajectcontroles.
- 4719 • In 2030 zijn vrijwel alle nieuwe bestel- en vrachtauto's in Nederland elektrisch.

- 4720 • Naast flitspalen komen er ook zogenaamde lawaaiflitspalen langs de wegen om
4721 herrievoertuigen te beboeten.

4722

4723 **Minder vliegen, meer treinen**

4724 We maken van de trein de snelste, goedkoopste en prettigste manier om internationaal te
4725 reizen. Zo kan de trein echt een alternatief worden voor het vliegtuig. De luchtvaart is niet
4726 alleen één van de grote veroorzakers van klimaatverandering, maar zorgt ook voor veel
4727 luchtvervuiling en geluidsoverlast. De luchtvaart geniet veel belastingvoordelen en is niet
4728 meegenomen in de Nederlandse klimaatdoelen. Bovendien veroorzaken vluchten over
4729 dichtbevolkte gebieden veiligheidsrisico's voor bewoners. De komende decennia bestaat
4730 de duurzame luchtvaart nog niet. Krimp is dus nodig om de luchtvaart binnen de grenzen
4731 van klimaat, leefomgeving en veiligheid voor mens en dier te krijgen.

4732

- 4733 • We investeren in een betaalbaar en toegankelijk Europees treinnetwerk.
4734 Internationale tickets worden zodanig goedkoper dat de optie voor ov financieel
4735 aantrekkelijker wordt dan auto of vliegtuig. De EU zorgt ervoor dat treinreizigers
4736 overal in Europa online snel en gemakkelijk alle reisopties kunnen opzoeken en
4737 treintickets kunnen boeken.
- 4738 • Om goed op het Europese treinnetwerk aangesloten te zijn investeert Nederland in
4739 frequente internationale verbindingen naar Hamburg/Kopenhagen (noordoost),
4740 Berlijn/Praag (oost), München (zuidoost), Parijs (zuid) en Londen (west).
- 4741 • Er komen meer en betere internationale nachttreinen.
- 4742 • Ook in de grensregio's verbeteren of herstellen we de (korte) internationale
4743 treinverbindingen met de buurlanden.
- 4744 • De luchtvaart krijgt een omvang die past binnen de grenzen van klimaat,
4745 leefomgeving en veiligheid. Nederland kiest voor de noodzakelijke krimp van de
4746 luchtvaart.
- 4747 • De luchtvaartsector wordt volledig meegenomen in de Nederlandse klimaatdoelen.
4748 Te starten met de snelle invoer van een wettelijk CO₂-plafond voor de luchtvaart.
- 4749 • Er komt een progressieve vliegtaks. De belasting wordt hoger naarmate je vaker en
4750 verder vliegt.
- 4751 • In nieuwe luchtvaartverdragen die Nederland sluit, staan gezondheid, klimaat en
4752 veiligheid centraal, niet de groeiwensen van de luchtvaartsector.
- 4753 • Schiphol halveert. Lelystad Airport en vliegveld Twente gaan niet open voor
4754 commerciële vluchten. Eindhoven Airport, Maastricht Aachen Airport, Groningen
4755 Airport Eelde en Rotterdam The Hague Airport sluiten. Hier ontstaat ruimte voor
4756 woningen en natuur.
- 4757 • We verbieden *frequent flyer*-programma's, zoals Flying Blue van KLM. Meer vliegen
4758 kan midden in een klimaatcrisis echt niet meer gestimuleerd worden.
- 4759 • Overstappers op Schiphol worden net zo belast als reizigers die vanuit Nederland
4760 vertrekken.

- 4761 • Er komt een verbod op korte vluchten tot 750 kilometer waar de trein een goed
4762 alternatief is.
- 4763 • Privévliegthuigen worden verboden.
- 4764 • De luchtvaartsector gaat betalen voor de uitstoot. Belastingvoordelen voor het
4765 vliegverkeer, zoals vrijstellingen van btw en accijnzen, worden afgeschaft. De
4766 opbrengsten investeren we in duurzaam openbaar vervoer.
- 4767 • Naast de CO₂-uitstoot zorgt de luchtvaart ook met andersoortige uitstoot voor extra
4768 opwarming van de Aarde. Naast CO₂ komen er uit de verbrandingsmotor van een
4769 vliegtuig ook waterdamp, stikstofoxiden, zwaveloxiden, roetdeeltjes en
4770 koolwaterstoffen vrij. Deze effecten zijn zelfs groter dan de CO₂-effecten, maar
4771 worden niet meegerekend in de totale uitstoot van de luchtvaart. We gaan de niet-
4772 CO₂-gerelateerde bijdrage van de luchtvaart aan de klimaatcrisis meerekenen en
4773 aanpakken.
- 4774 • Het vele vliegverkeer boven Nederland veroorzaakt overlast voor bewoners en in
4775 natuurgebieden. De vierde aanvliegroute komt er niet.
- 4776 • We investeren in de omscholing van personeel dat werkzaam is in de
4777 luchtvaartsector en helpen hen aan werk met meer toekomstperspectief,
4778 bijvoorbeeld in het openbaar vervoer.

4779

4780 **Vergroenen van de scheepvaart**

4781 Goederenvervoer wordt stiller, schoner en klimaatneutraal. Of het nu gaat om vervoer per
4782 trein, over de weg, over water of per leiding. We kiezen voor een economie waarin
4783 producten langer meegaan en er meer lokaal geproduceerd wordt. Zo beperken we het
4784 over de wereld slepen van goederen, zeker ook door de zeer vervuilende scheepvaart.

4785

- 4786 • De scheepvaart investeert in manieren om zuiniger te varen. Bijvoorbeeld met zeilen
4787 die bijdragen aan de voortstuwing en robots die de romp schoon en glad houden.
- 4788 • Voor de scheepvaart komt er een einde aan de belastingvoordelen op fossiele
4789 brandstof, er komt net als op benzine accijns op scheepsbrandstof. We maken ons
4790 ook hard om dit ook internationaal in te voeren. De opbrengsten worden gebruikt
4791 voor de verduurzaming van de vaart. Duurzaam personen- en goederenvervoer
4792 over water, inclusief veerverbindingen, wordt hiermee gestimuleerd. Het gebruik
4793 van walstroom wordt verplicht voor aangemeerde schepen.
- 4794 • Het lozen van giftige stoffen door schepen wordt verboden. Dit betekent dat er zo
4795 snel mogelijk een einde komt aan het varende ontgassen, zeezwaaien (het lozen van
4796 waswater met wax, paraffines of andere restjes chemische lading) en het gebruik
4797 van open-loop scrubbers (uitlaatgassen reinigen van zwaveloxiden).
- 4798 • Er komt een verbod op de schadelijke 'wegmengpraktijken'. Bedrijven wordt het niet
4799 langer toegestaan om chemisch afval weg te mengen in stookolie voor de
4800 scheepvaart of autobrandstof.

4801

Meer weten?

- https://trendrapportduurzamemobiliteit.h5mag.com/trendrapport_duurzame_mobiliteit_2025/trendrapport
- https://www.kimnet.nl/site/binaries/site-content/collections/documents/2023/07/17/effect-op-energiegebruik-van-maximumsnelheid-90-en-80-km-u-op-snelwegen/Notitie_KiM_snelheid-energie_Def2.pdf
- <https://openresearch.amsterdam/nl/page/98678/30-km-h-in-de-bebouwde-kom>
- https://ce.nl/wp-content/uploads/2021/03/4955_defrapportMOMV.pdf
- <https://www.longfonds.nl/nieuws/het-belang-van-zero-emissiezones-in-de-stad>
- <https://drive.google.com/file/d/1FE4ka2ct6QAaNPoWUISAOvsVhCxIOu7c/view>
- <https://ce.nl/publicaties/effecten-van-een-co%E2%82%82-plafond-voor-de-nederlandse-luchtvaart/>
- <https://www.kimnet.nl/actueel/nieuws/2024/08/27/1-op-de-10-heeft-moeite-om-vervoer-te-betalen>
- <https://decorrespondent.nl/16023/wil-je-dat-kinderen-van-hun-schermafkomen-zorg-dat-ze-iets-beters-te-doen-hebben/965e314e-bb39-0b03-0e33-dc969b3ac34a>
- <https://schoneluchtakkoord.nl/thema/kennisagenda/inhoud/who-advies-schone-lucht-akkoord/>
- <https://www.eur.nl/en/esl/media/2022-05-groene-parkeerbelastingen-binnen-en-buitenland>
- <https://www.schuttevaaer.nl/nieuws/actueel/2021/09/06/de-alphenaar-vaart-eerste-elektrische-schip-met-verwisselbare-accus/?gdpr=deny>

9. Kennis en cultuur

Vandaag leren voor de toekomst van morgen

Goed, inclusief en toegankelijk onderwijs, onafhankelijke wetenschap en media, en een bloeiende cultuursector. Dat zijn de fundamenteën van een vrije, democratische samenleving. Door verkeerde politieke keuzes door vorige kabinetten staat dit fundament sterk onder druk. Scholen kampen met een groot tekort aan leraren en de kansenongelijkheid onder leerlingen groeit. De Partij voor de Dieren staat voor een onderwijssector met voldoende en tevreden leerkrachten, gelijke kansen voor alle leerlingen en gezonde en duurzame huisvesting voor scholen. We moeten onze verantwoordelijkheid pakken en structureel investeren in de toekomst. Iedereen die dat wil of dat nodig heeft, zou zich een leven lang moeten kunnen ontwikkelen.

Er wordt geknibbeld aan de democratie, dat laten wij niet gebeuren. Een sterke kunst-, cultuur- en mediasector krijgt alle ruimte om vernieuwend en kritisch te zijn. Makers worden daarvoor eerlijk beloond. Journalisten worden beter beschermd en worden geen strobreed in de weg gelegd om de macht te controleren.

Dagelijks zetten duizenden onderwijsprofessionals zich met hart en ziel in voor kinderen en jongeren. Deze kinderen en jongeren verdienen eerlijke en gelijke kansen om zich te kunnen ontplooien. Goed onderwijs speelt daarin een grote rol. Toch is dit nog steeds geen vanzelfsprekendheid. Door keuzes van vorige kabinetten is er een groot tekort aan leraren. De leraren die er nog wel zijn raken overbelast door de hoge werkdruk, de administratieve lasten én de emotionele belasting door het werk zelf. Hierdoor verlaten veel leraren het onderwijs. Commerciële bijlesbureaus springen in het gat en bieden leerlingen voor veel geld huiswerkbegeleiding en bijlessen aan. Dit is kansenongelijkheid ten top. Goed onderwijs moet voor iedereen toegankelijk zijn, rijke ouders of niet.

De Partij voor de Dieren wil structureel in het onderwijs investeren en leraren beter belonen. We ontzorgen ze en geven leerkrachten de ruimte te doen wat ze het liefste doen: goede lessen geven en leerlingen zo goed mogelijk begeleiden.

De huidige manier van financieren van het onderwijs, met telkens incidentele subsidies, zorgt ervoor dat scholen geen langetermijnbeleid kunnen maken en houdt structurele verbeteringen tegen. Het werkt kansenongelijkheid in de hand en veroorzaakt kinderen en leerkrachten tot lessen in verouderde gebouwen. De Partij voor de Dieren kiest voor de toekomst en investeert in kwalitatief onderwijs voor de lange termijn en in duurzame onderwijshuisvesting.

Het middelbaar beroepsonderwijs speelt een grote rol bij het aanpakken van uitdagingen in de maatschappij. Goed opgeleide vakmensen dragen bij aan een leefbare, groene en

duurzame toekomst. Daarom investeert de Partij voor de Dieren in een breed aanbod van praktijkgerichte opleidingen en innovatief, praktijkgericht onderzoek.

Veel hogescholen en universiteiten zijn leerfabrieken geworden, waar studenten massaal colleges volgen en weinig contact hebben met hun docenten. Het aantrekken van maximale hoeveelheden studenten levert deze instellingen veel collegegeld op. De grootschaligheid zorgt in de drukke steden voor extra problemen, bijvoorbeeld met huisvesting. De Partij voor de Dieren stelt de kwaliteit van het onderwijs op hogescholen en universiteiten centraal. Universiteiten zijn daarnaast kennisinstellingen waar veel onderzoek wordt gedaan. We beperken de invloed van bedrijven en multinationals hierop, want goed onderzoek dient allereerst de belangen van de maatschappij en de onafhankelijke wetenschap, niet die van het kapitaal. Door vrij en onafhankelijk onderzoek te stimuleren, vergroten we het vertrouwen in de wetenschap.

Het afschaffen van de basisbeurs heeft veel schade aangericht: veel (oud-)studenten hebben een studieschuld van vele (tien)duizenden euro's. Dit heeft de ongelijkheid tussen de pechgeneratie en de huidige studenten sterk vergroot. De huidige compensatieregeling is een druppel op een gloeiende plaat. De Partij voor de Dieren wil een eerlijke compensatieregeling, om te voorkomen dat de gevolgen van het leenstelsel voor verschillen blijven zorgen.

De kunst- en cultuursector is van onschatbare waarde voor onze samenleving. In tijden van geopolitieke en maatschappelijke spanningen zijn kunstenaars hard nodig, om perspectief te blijven bieden. Wij willen investeren in de makers in de culturele sector en stimuleren duurzaamheid. Daarnaast komt er meer aandacht voor het dekoloniseren van cultuur, de rol van gestolen erfgoed en de betekenis en gevolgen hiervan voor onze huidige samenleving.

Vrije en onafhankelijke journalistiek is een van de basisvoorwaarden voor een gezonde democratie. Toch staat ook in Nederland de journalistiek onder druk. Bedreiging, intimidatie en zelfs geweld tegen journalisten en cartoonisten komt de laatste jaren steeds vaker voor. Dit mogen wij nooit accepteren. Daarom is het cruciaal dat de overheid journalisten in staat stelt om hun belangrijke werk onafhankelijk te kunnen uitvoeren

Structureel investeren in leerkrachten en scholen

Er moet worden geïnvesteerd in leerkrachten en scholen. De Partij voor de Dieren vindt dat er structureel extra geld moet worden vrijgemaakt voor het verlagen van de werkdruk, meer regie voor leraren over hun werk, het creëren van extra ontwikkelingsmogelijkheden, hogere salarissen en kleinere klassen.

Leerkrachten in ieder onderwijstype ervaren een te hoge werkdruk en moeten daarom weer voldoende tijd te krijgen om lessen voor te bereiden en na te kijken, leerlingen te begeleiden en zichzelf en hun vak te ontwikkelen. De uitstroom van nieuwe leerkrachten

is nu te hoog, en dat is een slechte zaak. De uitval kan verminderd worden wanneer er meer tijd en geld is voor werkdrukverlichting, begeleiding en coaching, waardoor onze gepassioneerde leraren enthousiast blijven over hun vak.

- We willen af van 'plofklassen' en werken toe naar kleinere klassen van maximaal 21 leerlingen. De school gaat over de klassengrootte en de medezeggenschapsraad krijgt instemmingsrecht.
- Er komen extra klassenassistenten en ondersteunend personeel. Hiermee verlagen we de werkdruk van leraren.
- We maken meer tijd voor het vak van leraren, zodat er ruimte is voor het voorbereiden van lessen, coaching van leerlingen, inhoudelijke verdieping en persoonlijke ontwikkeling van leraren. Het aantal lesuren dat een leraar voor de klas moet staan gaat op termijn omlaag.
- Er komen meer voorzieningen voor coaching en begeleiding van nieuwe leraren. Ervaren leerkrachten krijgen de tijd en ruimte om nieuwe leerkrachten te begeleiden.
- We investeren in het binden en boeien van leerkrachten en schoolleiders. Daarnaast zetten we in op het werven en opleiden van zij-instromers voor het onderwijs.
- Fusies tot grote schoolfabrieken zijn niet meer aan de orde. Het wordt eenvoudiger voor scholen om zelfstandig te opereren, buiten het grotere verband van een scholengemeenschap.
- We willen af van flexcontracten en tijdelijke aanstellingen op scholen. Onderwijspersoneel dient zicht te hebben op een vaste aanstelling.
- Investerings in het onderwijs worden structureel, in plaats van tijdelijke en steeds wisselende subsidies. Hierdoor kunnen scholen zelf langetermijnbeleid ontwikkelen dat kwalitatief en inclusief onderwijs ten goede komt.
- Basisvoorzieningen (zoals scholen, culturele instellingen en zorgvoorzieningen) in dunbevolkte gebieden worden zoveel mogelijk behouden zodat iedereen fatsoenlijke toegang houdt tot deze essentiële voorzieningen.

Het gaat om ontwikkeling, niet om cijfers

De Partij voor de Dieren wil dat het onderwijs gericht is op het ontwikkelen van cognitieve vaardigheden, maar ook op het ontplooiën van andere talenten. Dit zijn bijvoorbeeld sociale, emotionele, motorische en creatieve vaardigheden, die niet in cijfers zijn uit te drukken. Scholen horen niet primair gericht te zijn op rendementen, controle, concurrentie en commerciële modellen, maar op de ontwikkeling van de individuele leerling. Dat vergt op korte termijn investeringen en komt op langere termijn iedereen ten goede. Doorstromen naar een vervolgopleiding wordt makkelijker gemaakt in plaats van moeilijker.

- 4949 • De Onderwijsinspectie gaat minder waarde hechten aan cijfers die leerlingen halen.
- 4950 Zo krijgen scholen de ruimte om afscheid te nemen van de toetscultuur. We
- 4951 moedigen het aan om breder te kijken naar de prestaties van scholen en de
- 4952 voortgang van leerlingen niet enkel in cijfers te vatten. De inspectie kijkt naar de
- 4953 ontwikkeling van leerlingen en gaat uit van vertrouwen in de onderwijsprofessional.
- 4954 • Basisscholen krijgen de vrijheid af te zien van de doorstroomtoets als zij op een
- 4955 andere manier kunnen aantonen dat aan de wettelijke eisen is voldaan.
- 4956 • We stimuleren middelbare scholen om brede brugklassen aan te bieden en pas na
- 4957 twee tot drie jaar klassen in te delen in specifieke onderwijsrichtingen. Leerlingen
- 4958 krijgen in deze brede scholengemeenschappen volop de ruimte om te ontdekken
- 4959 welke leerroute het beste bij hen past.
- 4960 • Scholen worden gedemocratiseerd, waardoor leraren, leerlingen en ouders meer
- 4961 invloed krijgen op het schoolbeleid.
- 4962 • Leerlingen krijgen meer vrijheid in hun individuele lesprogramma, bijvoorbeeld in
- 4963 de vorm van keuzevakken. Ook krijgen leraren binnen het curriculum de tijd en
- 4964 ruimte om aandacht te besteden aan onderwerpen waar zij in geïnteresseerd of
- 4965 gespecialiseerd zijn.
- 4966 • We investeren in reken- en taalvaardigheid en burgerschapsonderwijs. Daarnaast
- 4967 pleit de Partij voor de Dieren voor meer leestijd in schoolverband passend bij de
- 4968 interesses van de leerling. Dit bevordert het leesplezier en verbetert de
- 4969 leesvaardigheid. Leesvaardigheid is een voorwaarde voor succes in bijna alle
- 4970 schoolvakken.
- 4971 • Bibliotheken spelen een grote rol in het bevorderen van leesplezier en vervullen een
- 4972 belangrijke sociaal-maatschappelijke functie. We investeren in voldoende
- 4973 bibliotheken en hun activiteiten, inclusief kleinere buurtbibliotheken.
- 4974 • Kritisch denken, digitale vaardigheden (inclusief de ethische aspecten van AI en
- 4975 digitale weerbaarheid) en mediawijsheid krijgen een grotere rol in het curriculum.
- 4976 Zo leren leerlingen onder andere nepnieuws herkennen en kritisch omgaan met
- 4977 informatie.
- 4978 • Gebruikmaken van AI kan de eigen vaardigheden en creativiteit aantasten. Denk aan
- 4979 brainstormen of het schrijven van teksten. Het onderwijs richt zich daarom op zowel
- 4980 het ontwikkelen van deze vaardigheden los van AI, als op het verantwoord werken
- 4981 mét AI.
- 4982 • We weren de mobiele telefoon niet alleen uit de klas, maar uit de hele school.
- 4983 • Praktische en culturele vaardigheden worden volop aangeboden aan kinderen.
- 4984 Activiteiten als handarbeid, schoolzwemmen, bewegingsonderwijs, cultuurlessen
- 4985 (theater-, dans-, muziek- schilderles, etc.) en schooltuinen worden gefaciliteerd en
- 4986 daar komt extra geld voor beschikbaar.
- 4987

4988 **Passend, toegankelijk en inclusief**

4989 Leren is een recht en in de school is dan ook plek voor iedere leerling. Voor de Partij voor
4990 de Dieren is passend, toegankelijk en inclusief onderwijs daarom een kernwaarde.
4991 Bezuiniging na bezuiniging op het onderwijs door de vorige kabinetten heeft ertoe geleid
4992 dat klassen en scholen steeds groter werden en er minder ruimte beschikbaar is voor
4993 specifieke begeleiding. Dit leidt tot een gebrek aan aandacht voor individuele leerlingen en
4994 leerlingen die ondersteund moeten worden. Iedere leerling heeft recht op onderwijs dat
4995 past bij de persoonlijke mogelijkheden en talenten, in een veilige en prettige omgeving. De
4996 Partij voor de Dieren wil dat ieder kind een gelijke start krijgt. Er komt één gratis publieke
4997 voorschoolse voorziening voor alle kinderen, ook voor kinderen van niet-werkende ouders.
4998 We investeren structureel in brede brugklassen, stellen de keuze voor een onderwijsniveau
4999 uit en dringen onderwijsachterstanden terug. We hebben hierbij speciale aandacht voor
5000 inclusie en houden het onderwijs vrij van commerciële invloeden.

5001

- 5002 • Leren is een recht. Kinderen krijgen leerrecht om zich op een school te ontwikkelen,
5003 inclusief het recht op maatwerk. Dat wil ook zeggen dat er (meer)
5004 scholingsmogelijkheden komen voor bijvoorbeeld zeer hoogbegaafde kinderen of
5005 kinderen met een lichamelijke, zintuiglijke of psychische beperking. Deze kinderen
5006 vallen nu vaak uit omdat scholen hen niet kunnen bieden wat ze nodig hebben.
5007 Waar een geschikte onderwijsvorm ontbreekt, biedt de overheid alternatieve
5008 oplossingen en ondersteuning.
- 5009 • We investeren in meer handen in de klas, kleinere klassen, meer expertise op
5010 scholen en meer aandacht voor de leerling als individu.
- 5011 • We stimuleren de omslag van de onderwijssystemen waarin alle leerlingen
5012 hetzelfde tempo volgen, naar kindgericht onderwijs waarin persoonlijke
5013 ontwikkeling en eigen tempo vooropstaan.
- 5014 • De wildgroei aan bijlesbureaus roepen we een halt toe. Onderwijsondersteuning
5015 wordt voortaan via scholen georganiseerd en is toegankelijk en gratis voor alle
5016 middelbareschoolleerlingen.
- 5017 • We stimuleren de aandacht voor sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen en
5018 interventies gericht op het welzijn van leerlingen.
- 5019 • De bestaande subsidieregeling gericht op het versoepelen van de overstap van
5020 vmbo naar mbo of havo wordt ook opengesteld voor leerlingen uit het voortgezet
5021 speciaal onderwijs.
- 5022 • De pilot pro/vmbo, waarin gemengde onderbouwklassen worden aangeboden voor
5023 het praktijkonderwijs en het vmbo, wordt opengesteld voor alle scholen die daaraan
5024 willen deelnemen.
- 5025 • Scholen in het praktijkonderwijs en voortgezet speciaal onderwijs krijgen, net zoals
5026 in het mbo nu al mogelijk is, extra middelen om persoonlijke nazorg voor hun oud-
5027 leerlingen mogelijk te maken.
- 5028 • Zorgteams op scholen zijn groot genoeg en beschikken over de juiste expertise,
5029 middelen en netwerken van experts om de (veelheid aan) onderwerpen aan te

5030 kunnen die komen kijken bij onderwijs op maat. Denk aan zorg, basiskennis en
 5031 tijdige signalering op het gebied van leerontwikkelingen, beperkingen en
 5032 uitzonderlijke intelligentie. Maar denk ook aan zorg rondom het sociaal-emotionele
 5033 functioneren.

- 5034 • De verbinding tussen onderwijs, gemeenten en jeugdzorg wordt versterkt en
 5035 gefaciliteerd, zodat leerlingen tijdig passende ondersteuning kunnen krijgen.
- 5036 • Er komen meer mogelijkheden om te voorzien in persoonlijke zorg- en
 5037 onderwijsbehoeften door te experimenteren met maatwerk, en met een
 5038 samenwerking tussen jeugdzorg en gespecialiseerd onderwijs. Dit gebeurt in
 5039 overleg met leerlingen en ouders.
- 5040 • Het Rijk investeert extra in toegankelijkheid van alle scholen voor mensen met een
 5041 beperking.
- 5042 • Er komen landelijke richtlijnen voor leerlingenvervoer, zodat kwetsbare leerlingen in
 5043 alle regio's kunnen rekenen op veilig en passend vervoer.
- 5044 • Seksuele voorlichting op scholen wordt verbeterd, en uitgebreid met onderwijs over
 5045 liefde en relaties. Hierbij worden taboes doorbroken (bijvoorbeeld rond
 5046 menstruatie), en er is aandacht voor seksualiteit in het digitale tijdperk, diverse
 5047 relatievormen en het aangeven van wensen en grenzen.
- 5048 • Scholen geven voorlichting over sekse-, gender- en seksuele diversiteit.
 5049 Vaardigheden om LHBTIQA+- acceptatie te bevorderen worden onderdeel van
 5050 docentenopleidingen. Initiatieven die het onderwijs LHBTIQA+-vriendelijker maken
 5051 worden gesteund. Als scholen hierin tekortschieten, treedt de Onderwijsinspectie
 5052 op.
- 5053 • De vrijheid van onderwijs mag niet misbruikt worden om te discrimineren.
 5054 Intentieverklaringen die homoseksualiteit en genderdiversiteit afwijzen zijn
 5055 onacceptabel. Artikel 23 van de Grondwet wordt daarom aangepast.
- 5056 • Onderwijssegregatie, waarbij leerlingen ongelijk worden behandeld op basis van
 5057 bijvoorbeeld hun huidskleur of het inkomen van hun ouders, en stagediscriminatie
 5058 worden tegengegaan en actief bestreden.
- 5059 • Een impactvolle vorm van discriminatie in het onderwijs is het ontvangen van een
 5060 lager schooladvies. Vaak als gevolg van onbewuste vooroordelen over bijvoorbeeld
 5061 migratieachtergrond, huidskleur, sociaaleconomische achtergrond,
 5062 gender(identiteit), neurodivergentie of een combinatie daarvan. Hier wordt
 5063 aandacht aan besteed in lerarenopleidingen en scholen krijgen handvatten om tot
 5064 een meer objectief schooladvies te komen.
- 5065 • Samenstellers van leermethoden zorgen bij ieder vak voor een representatieve
 5066 weerspiegeling van de samenleving in hun lesmateriaal. Er worden hierover
 5067 afspraken gemaakt met uitgeverijen. Diversiteit, inclusie en emancipatie zijn hierbij
 5068 een aandachtspunt.
- 5069 • De koloniale geschiedenis en de geschiedenis van arbeidsmigratie naar Nederland
 5070 gaan een vast onderdeel uitmaken van het onderwijs en lesmateriaal. Een globaal

5071 en niet-eurocentrisch perspectief op de wereld en de geschiedenis wordt
5072 gestimuleerd en krijgt ruime aandacht.

5073

5074 **Groene en gezonde scholen**

5075 Lekker ravotten in het gras of tekenles in de natuur. Groene schoolpleinen, buitenlessen
5076 en duurzame gebouwen met goede luchtkwaliteit dragen bij aan het welzijn van
5077 leerlingen. Ook het belang van gezond eten mag niet worden onderschat. Leerlingen
5078 kunnen zich beter concentreren en zijn gelukkiger als ze op school goed kunnen eten.
5079 We verminderen kansenongelijkheid door alle leerlingen toegang te geven tot gezonde
5080 voeding. Lespakketten breiden we uit met informatie over een groenere wereld en we
5081 stoppen de huidige onwenselijke beïnvloeding van kinderen door dieronvriendelijke,
5082 vervuilende en ontwrichtende sectoren.

5083

- 5084 • Net als in veel andere landen bieden scholen gezonde maaltijden aan, met 100%
5085 biologische en plantaardige inkoop. Op scholen komt aandacht voor gezonde,
5086 diervriendelijke en duurzame voeding. Schoolmelkregelingen worden stopgezet.
- 5087 • Kinderen en jongeren die thuis geen ontbijt of lunch krijgen, kunnen op school, de
5088 voorschoolse opvang of het kinderdagverblijf gezond ontbijten en lunchen. Er
5089 worden uitsluitend gezonde tussendoortjes aangeboden, zoals groente en fruit, en
5090 geen suikerrijke dranken geschonken.
- 5091 • Biologisch en lokaal geteeld schoolfruit neemt de plek in van frisdrankmachines en
5092 snoepautomaten.
- 5093 • We investeren in groene schoolpleinen. Buitenlessen worden gestimuleerd.
- 5094 • We investeren in duurzame onderwijshuisvesting, met een laag energieverbruik en
5095 gezond binnenklimaat.
- 5096 • Kennis- en lespakketten over duurzaamheid, klimaat, voedsel, natuur- en milieu-
5097 educatie en dierenwelzijn komen ter beschikking van het onderwijs en maken deel
5098 uit van het burgerschapsonderwijs op elke school. Dat geldt ook voor de opleiding
5099 van leraren.
- 5100 • We stimuleren de ontwikkeling van lesmateriaal dat bijdraagt aan de transitie naar
5101 een circulaire economie.
- 5102 • Lesmateriaal afkomstig van de fossiele industrie, van jagers, hengelaars of andere
5103 vervuilende, dieronvriendelijke of ontwrichtende sectoren wordt geweerd uit het
5104 onderwijs.
- 5105 • In het agrarisch onderwijs stimuleren we het verder versterken van de positie van
5106 biologische landbouw en natuurinclusief ondernemerschap.

5107

5108 **Studeren met perspectief**

5109 De Partij voor de Dieren wil dat de studietijd de ruimte biedt voor ontwikkeling en
 5110 ontplooiing. Tegenwoordig staan studenten steeds meer onder te grote druk. Ze moeten
 5111 sneller studeren, meer lenen en tijdens de studie al nuttige (werk)ervaring opdoen om hun
 5112 cv op te bouwen. Daarom is preventie van psychische klachten belangrijk. Er moet hard
 5113 gewerkt worden aan een cultuur waarin psychische klachten tijdens de studie
 5114 bespreekbaar zijn. Ook is het zaak om de financiële druk op studenten permanent te
 5115 verlagen.

5116 Middelbare beroepsopleidingen zijn van vitaal belang voor de samenleving. Denk alleen al
 5117 aan de grote behoefte aan duurzame installatiebedrijven. Maar die opleidingen krijgen niet
 5118 altijd de waardering die ze verdienen, terwijl ze aan de basis staan van een duurzame
 5119 samenleving. Het opleiden (en omscholen) van vakmensen in onder andere duurzame
 5120 energie, duurzaam bouwen en duurzaam voedsel, is van cruciaal belang. Door leer-werk-
 5121 onderwijs te stimuleren, zijn nieuwe vakmensen meteen klaar om aan de slag te gaan.

5122

- 5123 • De basisbeurs is veel te laag om zonder druk te kunnen studeren. Daarom verhogen
- 5124 we de basisbeurs naar minimaal 500 euro per maand voor uitwonende studenten
- 5125 en 130 euro per maand voor thuiswonende studenten.
- 5126 • Het collegegeld wordt fors verlaagd en voor alle studenten en opleidingen hetzelfde
- 5127 bedrag. Dit geldt ongeacht leeftijd, het aantal eerder gevolgde studies of behaalde
- 5128 diploma's.
- 5129 • De compensatieregeling voor voor de 'pechgeneratie', de leenstelsel-studenten, wordt
- 5130 fors verruimd. De financiële positie van deze studenten wordt gelijk aan de studenten
- 5131 uit het huidige stelsel. De rente op studieschulden gaat structureel naar 0%.
- 5132 • De ov-kaart voor studenten (mbo, hbo en universiteit) wordt omgezet in een gift en
- 5133 blijft geldig zolang de student studeert. Verlenging na deze periode vereist een
- 5134 actieve handeling, om vermijdbare kosten te voorkomen. Leerlingen die stagelopen
- 5135 in de bovenbouw van het praktijkonderwijs krijgen ook recht op een gratis ov-kaart.
- 5136 • Het bindend studieadvies wordt afgeschaft. In plaats daarvan krijgen studenten
- 5137 voortaan een persoonlijke en onderbouwde terugkoppeling.
- 5138 • Iedere student krijgt een studentbegeleider toegewezen met wie op regelmatige
- 5139 basis studieresultaten worden besproken. Daarnaast krijgt iedere student directe en
- 5140 laagdrempelige toegang tot een studieadviseur, studentendecaan en
- 5141 vertrouwenspersoon. Studenten met bijzondere omstandigheden die studeren
- 5142 tijdelijk onmogelijk maken, zoals ernstige ziekte of psychische klachten, worden niet
- 5143 aangemoedigd om de opleiding te verlaten, maar krijgen ruimte voor hun herstel.
- 5144 • Er wordt geld en expertise vrijgemaakt om onderwijsfaciliteiten écht toegankelijk en
- 5145 inclusief te maken. Als een student bijvoorbeeld door lichamelijke klachten niet
- 5146 twee uur lang in de standaard collegebanken kan zitten, wordt er een aangepaste
- 5147 stoel geregeld en zorgt de onderwijsinstelling ervoor dat de student daar
- 5148 laagdrempelig gebruik van kan maken.
- 5149 • Het onderwijs moet beter aansluiten op toekomstige behoeften, waardoor mensen
- 5150 worden opgeleid voor een toekomstbestendige en duurzame arbeidsmarkt.

5151 Hierdoor gaan circulaire ambachten die juist heel hard nodig zijn, zoals reparatie of
 5152 houtbewerking niet verloren door vergrijzing. We investeren in praktijkgericht
 5153 middelbaar beroepsonderwijs waardoor er ook in de toekomst voldoende praktisch
 5154 opgeleide professionals zijn.

- 5155 • Er komt een jaarlijkse meting naar het studentenwelzijn in het kader van preventie,
 5156 vroegsignalering en taboedoorbreking.
- 5157 • Het aanbod van studentenpsychologen wordt verruimd, zodat studenten op een
 5158 redelijke termijn hulp kunnen inroepen.
- 5159 • Door nauwere samenwerking tussen het middelbaar onderwijs, mbo, hbo en wo
 5160 verbeteren we de mogelijkheden voor studenten om van richting te wisselen en
 5161 elders in te stromen.
- 5162 • Flexstuderen maakt het voor studenten gemakkelijker hun studie een jaar te
 5163 combineren met een bestuursfunctie of medezeggenschapsraad, mantelzorg of
 5164 ander maatschappelijk werk, zonder dat jaar het volledige bedrag aan collegegeld
 5165 kwijt te zijn. Bij de inrichting van flexstuderen staat het belang van studenten
 5166 voorop.
- 5167 • Mbo-instellingen, hogescholen en universiteiten worden gedemocratiseerd:
 5168 studenten en docenten krijgen meer invloed in de medezeggenschapsraden.
 5169 Bestuurders worden gekozen, in plaats van benoemd door de minister.
- 5170 • Het aantal buitenlandse studenten dat wordt aangetrokken moet worden
 5171 afgestemd op beschikbare huisvesting voor studenten en het borgen van de
 5172 onderwijskwaliteit. Tegelijkertijd staat het belangrijke maatschappelijke
 5173 ontwikkelingen in de weg als Nederlandse universiteiten hun positie binnen de
 5174 internationale wetenschap verliezen en internationaal georiënteerde opleidingen
 5175 hun deuren moeten sluiten. De overheid maakt in samenwerking met universiteiten
 5176 en hogescholen verantwoord beleid omtrent buitenlandse studenten en Engelstalig
 5177 onderwijs.
- 5178 • Er wordt hard opgetreden tegen studentenverenigingen die herhaaldelijk de fout
 5179 ingaan met vrouwonterende praktijken als banglijsten, grensoverschrijdende
 5180 ontgroeningsrituelen en ernstige verstoring van de openbare orde. Hierbij worden
 5181 zowel tijdelijke als definitieve verboden niet geschuwd. Het hebben van welvarende
 5182 ouders of ouders die oud-leden zijn, mag niet langer een reden zijn om overal mee
 5183 weg te komen.
- 5184 • Werkgevers worden verplicht een stagevergoeding te betalen aan hun stagiairs van
 5185 minimaal 500 euro per maand bij een stage in voltijd en naar rato bij deeltijd. Dit
 5186 geldt voor zowel mbo-, hbo-, als wo-studenten.
- 5187 • Er komen mogelijkheden voor het verzamelen van studiepunten met
 5188 vrijwilligerswerk.
- 5189 • Er wordt onderzocht op welke manier er een ontwikkelbudget voor iedere
 5190 Nederlander beschikbaar kan worden gesteld.

5191

5192 **Onderwijs dierproefvrij**

5193 Het gebruik van dieren in het middelbaar en hoger onderwijs, in snijpractica, bij
5194 demonstraties en bij proeven moet worden beëindigd. Zolang dit nog niet gerealiseerd is,
5195 waarborgt de overheid het recht van studenten en leerlingen om het gebruik van dieren
5196 voor onderwijsdoeleinden te weigeren, ook in het middelbaar onderwijs. Voor hen dienen
5197 alternatieven beschikbaar te worden gesteld.

5198

- 5199 • Er komt een wettelijk verbod op het gebruik van dieren in het middelbaar en hoger
5200 onderwijs.
- 5201 • Tot het wettelijk verbod is ingegaan is er een doorlopende campagne om leerlingen
5202 en onderwijsinstellingen op de hoogte te brengen van de rechten van
5203 dierproefweigeraars en de beschikbare alternatieven.
- 5204 • Studenten in (bio)medische opleidingen worden standaard onderwezen in én met
5205 gebruik van alternatieven voor dierproeven.

5206

5207 **Onafhankelijke en vrije wetenschap**

5208 De onafhankelijkheid en de kwaliteit van de wetenschap wordt beschermd en vergroot.
5209 Wetenschap mag niet onderworpen worden aan de markt of commerciële belangen. Om
5210 kwaliteit en onafhankelijkheid van wetenschappelijk onderzoek te vergroten wordt een
5211 groter deel hiervan gefinancierd via vaste (meerjarige) financiering. Het overheidsbudget
5212 voor het eerste en tweede geldstroomonderzoek wordt daarom structureel verhoogd.
5213 Daarmee krijgen niet alleen docenten, maar ook onderzoekers en promovendi voldoende
5214 tijd en ruimte om hun werk te doen.

5215

- 5216 • De overheid investeert extra geld in onderzoek dat bijdraagt aan een groene,
5217 gezonde, sociale en rechtvaardige maatschappij. Zulk fundamenteel onderzoek
5218 wordt minder afhankelijk van tweede en derde geldstromen.
- 5219 • Er komen strengere onafhankelijkheidseisen bij het instellen van bijzondere
5220 leerstoelen die gefinancierd worden door het bedrijfsleven of maatschappelijke
5221 organisaties en stichtingen.
- 5222 • Wetenschappelijk onderzoek wordt publiek gefinancierd en moet dus toegankelijker
5223 worden. Daarom wordt de Open Access- en Open Science-beweging gesteund en
5224 gefinancierd. Ook wetenschappelijke artikelen en rapporten die (deels) met publiek
5225 geld zijn gefinancierd, zijn gratis en zonder belemmeringen in te zien.
- 5226 • Onderzoek is niet alleen waardevol als er sensationele bevindingen worden gedaan
5227 of als voorspellingen worden bevestigd. Het gaat om de verwerving van kennis en
5228 daarbij is het ontkrachten of niet aantonen van verwachte uitkomsten eveneens
5229 belangrijk. De overheid stimuleert daarom maatregelen tegen perverse prikkels in
5230 beoordelingssystemen voor wetenschappelijke onderzoeken en publicaties.

- 5231 • Er komt een openbaar register van nevenactiviteiten van alle onderzoekers,
5232 professoren en docenten op universiteiten en hogescholen. Er wordt gehandhaafd
5233 op het goed bijhouden hiervan.
- 5234 • Er wordt door de ethische commissies van de onderwijsinstellingen toezicht
5235 gehouden op eventuele belangenverstrengeling van onderwijzend personeel en
5236 onderzoekers, met name bij commerciële nevenfuncties.
- 5237 • Projecten die in universitaire opleidingen de brede welvaart stimuleren, worden
5238 ondersteund.
- 5239 • Vrouwen en mensen uit andere gemarginaliseerde groepen staan op grote
5240 achterstand in de wetenschap. Aan de ene kant is het voor hen lastiger om een
5241 carrière op te bouwen in de wetenschap, en aan de andere kant bestuderen
5242 onderzoekers vrouwen en mensen uit gemarginaliseerde groepen minder vaak dan
5243 mannen. Dit leidt er bijvoorbeeld toe dat de medische wereld uitgaat van de witte
5244 man als patiënt. Het wordt een belangrijk doel voor onderwijsinstellingen om deze
5245 ongelijkheid weg te nemen.
- 5246 • De rol van het mbo en hbo in praktijkgericht onderzoek wordt erkend en het mbo en
5247 hbo krijgen een gelijkwaardige positie bij onderzoek agenda's. Mbo en hbo krijgen
5248 de mogelijkheid om te bouwen aan een onderzoeksinfrastructuur.

5249

5250 **Kunst, cultuur en erfgoed voor iedereen**

5251 Een samenleving functioneert het best als er volop ruimte is voor tegenmacht, kritische
5252 geluiden en reflectie. Kunst en cultuur vervullen hierin een belangrijke rol. Ze zetten aan tot
5253 reflectie, maken emoties los, ontroeren of ontregelen. Kunst stimuleert mensen buiten
5254 gebaande paden te denken en kan verschillen overbruggen. In deze tijd van
5255 maatschappelijke transitie spelen kunst en cultuur ook een cruciale rol bij de verbeelding
5256 en vormgeving van de rechtvaardige samenleving die we voor ogen hebben, eentje die niet
5257 egocentraal, maar ecocentraal is. Kunst en cultuur hebben ook positieve effecten op de
5258 gezondheid. De Partij voor de Dieren wil de kunst-, cultuur- en erfgoedsector nadrukkelijk
5259 betrekken bij maatschappelijke vraagstukken, zoals de aanpak van de klimaat- en
5260 natuurgedrag, de woningnood en het dekolonialiseren van de samenleving. We kiezen
5261 daarom voor herstel van het hart van een vrije samenleving: een bloeiende, inclusieve
5262 kunst-, cultuur- en erfgoedsector.

5263

5264 Er moeten geen miljarden naar fossiele bedrijven, er moet meer geld naar de kunst- en
5265 cultuursector. De harde bezuinigingen van de afgelopen decennia brengen de
5266 bestaanszekerheid en de toegankelijkheid van kunst, cultuur en erfgoed in gevaar. We
5267 moeten alles op alles zetten om bestaanszekerheid te garanderen voor uitvoerende en
5268 docerende kunst- en cultuurbeoefenaars, en ervoor zorgen dat iedereen kunst en cultuur
5269 kan ervaren.

5270

- 5271 • Het budget voor kunst, cultuur en erfgoed wordt verhoogd om de toegankelijkheid
5272 ervan voor alle inwoners van Nederland te vergroten. De overheid faciliteert kunst-
5273 en cultuuraanbod in heel Nederland, niet alleen in de Randstad.
- 5274 • De Nederlandse Publieke Omroep (NPO) is opgericht om een breed en divers
5275 publiek te voorzien van informatie, cultuur en educatie. Het is belangrijk dat de NPO
5276 deze rol kan blijven vervullen. Daarom wordt de bezuiniging op de NPO
5277 teruggedraaid.
- 5278 • De NPO houdt standaard radiozendtijd vrij voor het programmeren van jazz- en
5279 wereldmuziek om zo een goede afspiegeling van de Nederlandse cultuur te vormen.
5280 Ook nieuwe muziek van Nederlandse muzikanten krijgt een ruim podium.
- 5281 • Cultuureducatie en cultuurparticipatie worden in de wet verankerd. Tot die tijd
5282 stimuleert de Rijksoverheid gemeenten en provincies om van cultuurparticipatie een
5283 vast onderdeel te maken van hun welzijnsbeleid. Op lokaal niveau komen er goed
5284 gespreide, toegankelijke, betaalbare en gevarieerde voorzieningen.
- 5285 • Een bloeiende samenleving vraagt om investeringen in een gelijkwaardige en
5286 toegankelijke cultuursector voor makers, producenten, personeel, partners en
5287 publiek. Daarvoor wordt de naleving van de Code Diversiteit en Inclusie
5288 gestimuleerd.
- 5289 • Makers in de culturele sector krijgen een eerlijke vergoeding, in lijn met de Fair
5290 Practice Code, de gedragscode voor ondernemen in deze sector. Fair Pay wordt
5291 overal verplicht, en daarvoor worden structureel middelen vrijgemaakt. We
5292 investeren ook in regelingen voor kwetsbare zzp'ers, het moderniseren van
5293 subsidievoorwaarden en het stimuleren van opleidings- en
5294 ontwikkelingsmogelijkheden binnen de sector.
- 5295 • Er komt beleid op klimaat en milieu in de cultuursector, zodat de sector de eigen
5296 ecologische voetafdruk kan verkleinen. Daarnaast kan dit ook bijdragen aan meer
5297 bewustwording over klimaat, natuur en milieu.
- 5298 • We investeren in behoud en heropening van gratis openbare bibliotheken.
5299 Digitalisering van archieven van culturele en historische organisaties wordt
5300 gestimuleerd, maar mag niet ten koste gaan van de fysieke collectie.
- 5301 • Museumbezoek wordt financieel toegankelijk voor alle burgers. Zo worden musea
5302 gratis voor mensen met een laag inkomen en voor studenten.
- 5303 • Naast popmuziek verdienen ook andere muziekstijlen steun. Tussen de
5304 verschillende muziekstijlen hoort een evenredige verdeling te zijn. Dat betekent
5305 onder meer een goed podiumbeleid, ruimte voor alle muziekstijlen binnen de Raad
5306 van Cultuur en het Fonds Podiumkunsten en aandacht voor de inkomenspositie van
5307 muzikanten.
- 5308 • Het auteursrecht en het auteurscontractenrecht worden gemoderniseerd om de
5309 positie van de makers te versterken. Platforms die geld verdienen aan het aanbod
5310 van films en muziek gaan een redelijk deel van hun winst uitkeren aan de
5311 rechthebbende makers. Makers worden beschermd tegen het gebruik van hun
5312 creaties voor de training van AI-systemen.

- 5313 • Cultuur-, kunst- en muziekeducatie krijgen een vaste plek in het lesprogramma van
- 5314 het basis-, voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs. Scholen worden een plek
- 5315 waar verbinding ontstaat tussen wijk, ouders, culturele instellingen, bibliotheken,
- 5316 kunstencentra, musea, verenigingen en podia.
- 5317 • We behouden het verlaagde btw-tarief van 9% voor de kunst- en cultuursector.
- 5318 • Er wordt proactief gezocht naar samenwerkingen met diverse maatschappelijke
- 5319 netwerken, raden en instanties uit het culturele domein om mee te denken over
- 5320 uitdagingen in onze maatschappij.
- 5321 • De creatieve sector en de erfgoedwereld worden vaker betrokken bij het aanpakken
- 5322 van maatschappelijke opgaven, zoals de klimaatcrisis.
- 5323 • Culturele instellingen die zich laten sponsoren door bedrijven uit de fossiele
- 5324 industrie krijgen geen subsidie meer van de overheid.
- 5325 • Kruisbestuiving tussen artistiek en academisch onderzoek wordt gefaciliteerd. Het
- 5326 landelijk fonds voor experimenteel onderzoek en projecten op het gebied van kunst
- 5327 en wetenschap wordt versterkt.
- 5328 • De Rijksoverheid bevordert herbestemming van monumenten en stimuleert
- 5329 gemeenten om cultuurhistorische waardenkaarten op te stellen. Historisch
- 5330 waardevolle panden worden niet gesloopt, maar natuurinclusief gerenoveerd.
- 5331 • Archeologische vindplaatsen en cultuurhistorische elementen in het landschap
- 5332 verdienen bescherming en de betekenis ervan wordt breed uitgedragen naar het
- 5333 publiek.
- 5334 • We ondersteunen de verduurzaming van monumenten.
- 5335 • De overheid bevordert het herstel van cultuurlandschappen, onder meer door
- 5336 renovatie of aanleg van akkerranden, heggen en houtwallen, met een ruimhartig
- 5337 steunprogramma.

5338

5339 **Bescherm de journalistiek**

5340 Onafhankelijke, pluriforme journalistiek en media, zowel landelijk als lokaal, zijn

5341 essentieel voor het goed functioneren van een democratische samenleving. Hier in

5342 Nederland, maar ook in het buitenland. Helaas staat de vrije journalistiek onder druk,

5343 worden veel journalisten bedreigd en is betrouwbare informatie steeds moeilijker te

5344 onderscheiden van desinformatie. De Partij voor de Dieren vindt daarom dat de media en

5345 journalisten adequaat gesteund en beschermd dienen te worden. Het

5346 toeslagenschandaal heeft laten zien hoe belangrijk onderzoeksjournalistiek is om de

5347 macht te kunnen controleren.

5348

- 5349 • We spannen ons in om de onafhankelijke journalistiek te blijven waarborgen. We
- 5350 versterken daarom de toegankelijkheid en omvang van fondsen voor onafhankelijke
- 5351 journalistiek en steunen investeringen in onderzoeksjournalistiek. Daarbij is er
- 5352 aandacht voor inclusie en diversiteit.

- 5353 • Oude én nieuwe media kunnen aanspraak maken op stimuleringsfondsen voor de
5354 media. Besluitmakers binnen mediafondsen vormen een betere afspiegeling van de
5355 samenleving.
- 5356 • We investeren voldoende in de publieke omroep en de regionale omroepen, om
5357 onafhankelijke nieuwsvoorziening, verslaggeving en onderzoek te kunnen
5358 waarborgen. De publieke omroep is onafhankelijk, ook van commerciële invloeden,
5359 en blijft reclameluw.
- 5360 • We komen op voor de rechten van journalistieke organisaties en makers om eerlijk
5361 betaald te krijgen door techgiganten (zoals Google en Meta) voor het gebruik van
5362 hun journalistieke inhoud.
- 5363 • Er wordt geïnvesteerd in professionalisering van de regionale en lokale media, die
5364 een belangrijke controletaak vervullen ten aanzien van de regionale politiek. Er komt
5365 een verplichting voor kunstmatige intelligentie (AI)-aanbieders om transparant te
5366 zijn over de manier waarop ze gebruikmaken van nieuwsartikelen en andere
5367 bronnen.
- 5368 • We zetten ons actief in tegen bedreigingen aan het adres van journalisten. Ook
5369 kunstenaars en (politieke) tekenaars worden beter beschermd. Online platforms
5370 worden aangesproken om maatregelen te nemen tegen bedreigingen.
- 5371 • We beschermen journalisten tegen rechtszaken die bedoeld zijn om hen te
5372 intimideren en censureren. Het is van groot belang dat journalisten juist de
5373 machtige bedrijven die zulke juridische procedures starten kunnen blijven
5374 onderzoeken.
- 5375 • Het verlaagde btw-tarief voor nieuwsmedia blijft gehandhaafd.
- 5376 • Nederland geeft noodvisa af aan buitenlandse journalisten in levensbedreigende
5377 situaties.

5378

5379 Meer weten?

- 5380 • <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2025/04/16/rapport-de->
5381 [staat-van-het-onderwijs-2025](https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2025/04/16/rapport-de-)
- 5382 • <https://www.aob.nl/actueel/artikelen/weg-met-de-focus-op-cijfers/>
- 5383 • <https://www.aob.nl/assets/Nieuws/Downloads/Seo-Onderzoek-Investeren-in->
5384 [onderwijs-loont.pdf](https://www.aob.nl/assets/Nieuws/Downloads/Seo-Onderzoek-Investeren-in-)
- 5385 • <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2025/03/11/bijlage-3->
5386 [eindrapport-onderzoek-onderwijssegregatie-2025](https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2025/03/11/bijlage-3-)
- 5387 • <https://www.poraad.nl/system/files/2025->
5388 [07/Gezamenlijke%20verkiezingsinzet%20funderend%20onderwijs.pdf](https://www.poraad.nl/system/files/2025-)
- 5389 • <https://www.rvo.nl/onderwerpen/verduurzaming-utiliteitsbouw/maatschappelijk->
5390 [vastgoed/onderwijsgebouwen-po-en-vo#frisse-scholen](https://www.rvo.nl/onderwerpen/verduurzaming-utiliteitsbouw/maatschappelijk-)
- 5391 • <https://www.nederlandcirculairin2050.nl/actueel/nieuws/2023/12/01/circulaire->
5392 [economie-in-het-onderwijs](https://www.nederlandcirculairin2050.nl/actueel/nieuws/2023/12/01/circulaire-)

- 5393 • <https://www.oneworld.nl/mensenrechten/waar-blijft-die-echte-confrontatie-met-ons->
- 5394 [koloniale-verleden/](https://www.oneworld.nl/mensenrechten/waar-blijft-die-echte-confrontatie-met-ons-)
- 5395 • <https://www.lkca.nl/publicatie/kennissynthese-2025-cultuurbeoefening/>
- 5396 • <https://fairpracticecode.nl/>
- 5397 • <https://www.decreatievecoalitie.nl/nieuws/input-verkiezingen-wat-kan-de-politiek->
- 5398 [doen-voor-werkenden](https://www.decreatievecoalitie.nl/nieuws/input-verkiezingen-wat-kan-de-politiek-)
- 5399 • <https://journalistiek2035.nl/over-journalistiek-2035/>
- 5400 • <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-brede-welvaart-en-de-sustainable->
- 5401 [development-goals](https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-brede-welvaart-en-de-sustainable-)
- 5402

5403 **10. Europa en internationale solidariteit**

5404 **Naar een groene, rechtvaardige en diervriendelijke wereld**

5405

5406 De Partij voor de Dieren streeft naar een mooier, gezonder en vooral eerlijker Nederland.
5407 Een land waarin we dieren en de natuur met respect behandelen. Dat betekent ook dat
5408 ieder mens recht heeft op een gezonde en veilige leefomgeving. En dat we elkaar met
5409 respect moeten behandelen. De politieke keuzes die we vanuit onze overtuiging maken in
5410 Nederland, kunnen we niet los zien van de situatie van mensen in andere landen. We
5411 moeten onze eigen rol in verschillende conflicten onder ogen zien, en handelen vanuit
5412 solidariteit en internationaal recht.

5413 We willen dat Nederland als een van de rijkste landen ter wereld zijn verantwoordelijkheid
5414 neemt en samen met welwillende burgers wereldwijd werkt aan de bescherming van
5415 ieders recht op een veilige en gezonde toekomst.

5416 Wanneer een regering, waar ook ter wereld, zich schuldig maakt aan oorlogsmisdaden, laat
5417 staan aan genocide, dan moet Nederland zich daar onomwonden tegen uitspreken en daar
5418 consequenties aan verbinden.

5419 Dit betekent dat wij ons, zoals we van het begin af aan gedaan hebben, uitspreken tegen
5420 de misdaden die Israël in Gaza begaat. De Nederlandse regering weigert echter
5421 maatregelen te treffen. Door Netanyahu en zijn kabinet geen strobreed in de weg te leggen
5422 bij zijn totale vernietiging de verwoestingen van in Gaza en het verdrijven van burgers op
5423 de bezette Westelijke Jordaanoever, is Nederland medeplichtig aan genocide en etnische
5424 zuivering. Hiermee ondermijnen we mensenrechten en de internationale rechtsorde en
5425 verliezen we onze geloofwaardigheid als gastland van het Internationaal Strafhof en het
5426 Internationaal Gerechtshof. Landen zullen terecht op onze hypocrisie kunnen wijzen als wij
5427 hen aanspreken op het schenden van internationale afspraken die uiteindelijk ook voor
5428 onze veiligheid van belang zijn.

5429 De Partij voor de Dieren kiest resoluut voor rechtvaardigheid, vrede en het internationaal
5430 recht. Wij spreken ons uit tegen genocide, tegen apartheid, tegen bezetting – en vóór
5431 menselijkheid. Onze solidariteit ligt bij álle slachtoffers van geweld, en zij die systematisch
5432 worden onderdrukt verdienen onze bijzondere bescherming.

5433

5434 **Stop de genocide en etnische zuivering in Palestina**

5435 Het kwaad dat de Palestijnen in Gaza wordt aangedaan tart ons voorstellingsvermogen.
5436 Het Israëlische leger schiet op onschuldige burgers die wanhopig op zoek zijn naar eten en
5437 water. Baby's sterven van de honger omdat Israël weigert voedsel toe te laten. Mensen
5438 worden zonder verdoving geopereerd omdat Israël weigert medische hulpmiddelen toe te
5439 laten. Uitgeputte en doodsbangen mensen worden van het ene gebied naar het andere
5440 gejaagd.

5441 Het dodental loopt dagelijks op en ligt waarschijnlijk veel hoger dan bekend, omdat er ook
5442 talloze mensen onder het puin liggen. Sancties van de internationale gemeenschap blijven
5443 uit, ook nadat hulpverleners en journalisten doelbewust zijn vermoord en er openlijk wordt
5444 gesproken over het opsluiten van 600.000 mensen in concentratiekampen. De
5445 internationale gemeenschap, en de EU voorop, moet alles op alles zetten om dit te
5446 stoppen.

5447 Een einde aan dit genocidale geweld is ook in het belang van de Israëlsche gijzelaars die
5448 nog door Hamas worden vastgehouden. Zij moeten meteen vrijgelaten worden en naar
5449 huis kunnen. De Partij voor de Dieren veroordeelt de oorlogsmisdaden die door de Hamas
5450 op 7 oktober gepleegd zijn. Hamas is een terroristische organisatie, die misdaden tegen de
5451 menselijkheid heeft gepleegd in Israël en in Palestina.

5452 Bezetting, etnische zuivering en onderdrukking hebben zich verder ontwikkeld tot genocide
5453 en apartheid, die de oorzaak zijn van het probleem. Palestijnen hebben recht op
5454 zelfbeschikking en het recht om zich te verzetten tegen hun bezetter. Nederland moet de
5455 uitspraken van het Internationaal Gerechtshof in de genocidezaak van Zuid-Afrika tegen
5456 Israël en de adviesopinie over de illegaliteit serieus nemen en de verplichtingen die daaruit
5457 voor derde staten voortvloeien uitvoeren. Als gastland van het Internationaal Gerechtshof
5458 en het Internationaal Strafhof heeft Nederland een voortrekkersrol te vervullen.

5459

- 5460 • Nederland verbreekt de samenwerking met Israël. Er komt een volledige militaire,
5461 economische, politieke en academische boycot van Israël, totdat de genocide en
5462 bezetting worden gestopt. De Nederlandse wapenhandel met Israël en de
5463 uitwisseling van inlichtingen stopt.
- 5464 • Het EU-Israël Associatieverdrag wordt onmiddellijk opgeschort. Indien dit in EU-
5465 verband niet mogelijk blijkt, neemt Nederland, met een *coalition of the willing*, het
5466 voortouw.
- 5467 • Militair personeel van het Israëlsche leger wordt toegang tot Nederland geweigerd.
- 5468 • Nederlandse bedrijven die activiteiten hebben in bezette gebieden worden
5469 aangesproken en krijgen desnoods sancties opgelegd.
- 5470 • Nederland sluit zich aan bij de zaak van Zuid-Afrika tegen Israël bij het
5471 Internationaal Gerechtshof.
- 5472 • De Nederlandse vertegenwoordiging van de Palestijnse gebieden in Ramallah wordt
5473 omgezet naar een ambassade.
- 5474 • Nederland biedt ondersteuning aan Palestijnse maatschappelijke instellingen,
5475 mensen-en dierenrechtenorganisaties en gemeenschappen in de bezette
5476 Palestijnse gebieden om het levensonderhoud te bevorderen, publieke
5477 infrastructuur en rechtsstaat op te bouwen, het onderwijs te verbeteren en andere
5478 initiatieven voor duurzame ontwikkeling van Palestijnen voor hun eigen
5479 gemeenschappen te stimuleren.
- 5480 • Nederland erkent de Palestijnse staat.

- 5481 • Uitgangspunten voor vrede in de regio zijn veiligheid en gelijke rechten voor
5482 iedereen. Voor Palestijnen, Israël's, moslims, joden en christenen en alle inwoners.
5483 Het is aan de mensen in de regio om daar samen vorm aan te geven. De precieze
5484 staatsvorm is daaraan ondergeschikt.
- 5485 • Nederland verhoogt zijn steun aan UNRWA en maakt middelen vrij voor de
5486 wederopbouw van Gaza, waar miljoenen mensen afhankelijk zijn van humanitaire
5487 hulp. Nederland nodigt gewonde Palestijnen uit Gaza uit voor medische
5488 behandeling in Nederland. Wanneer de vijandelijkheden beëindigd zijn draagt
5489 Nederland, als compensatie voor onze politieke en materiële steun aan Israël
5490 tijdens het plegen van genocide, royaal bij aan de wederopbouw van Gaza,
5491 waaronder psychosociale hulp voor de getraumatiseerde bevolking van Gaza.
- 5492 • Nederland geeft financiële en diplomatieke steun aan Palestijnse en Israëlische
5493 mensenrechtenorganisaties die geweldloos verzet en juridische documentatie
5494 ondersteunen.
- 5495 • Academische vrijheid en meningsuiting over Palestina moeten worden beschermd.
5496 Criminalisering van solidariteit wordt actief bestreden.
- 5497 • Het internationaal recht is leidend, zonder dubbele standaarden: schendingen van
5498 het internationaal recht worden door Nederland consequent veroordeeld, ongeacht
5499 wie ze pleegt.
- 5500 • Nederland steunt het Internationaal Strafhof en de VN-database: Nederland
5501 verhoogt zijn materiële en politieke steun aan het Internationaal Strafhof (ICC), en
5502 erkent de legitimiteit van het onderzoek naar oorlogsmisdaden in door Israël bezet
5503 Palestijns gebied. Nederland ondersteunt actief de VN-database van bedrijven die
5504 bijdragen aan de bezetting en roept bedrijven op hiermee te stoppen.
- 5505 • Samenwerkingen met Israëlische universiteiten of bedrijven die bijdragen aan de
5506 bezetting, militaire technologie of apartheid, moeten worden beëindigd, ook in het
5507 kader van EU-programma's zoals Horizon.
- 5508 • Er vindt geen export plaats van dieren naar conflictgebieden: er komt een verbod op
5509 de uitvoer van vechthonden en andere dieren naar conflictgebieden zoals Israël.
5510 Dieren mogen niet bijdragen aan menselijk geweld of lijden.

5511

5512 **Steun aan Oekraïne**

5513 De Partij voor de Dieren veroordeelt de ongekende Russische agressie tegen Oekraïne. In
5514 het licht van de actuele oorlogsdreiging aan de directe grenzen van de Europese Unie, is
5515 het belangrijk om samen te werken en onderlinge solidariteit te tonen. Sinds de illegale
5516 Russische invasie verzet Oekraïne zich tegen het brute geweld. Dat verzet is, evenals legale
5517 wapenleveranties, noodzakelijk om burgers zo goed mogelijk te beschermen. Cruciaal is
5518 dat de agressie van de Russische staat, die gepaard gaat met oorlogsmisdaden, een halt
5519 wordt toegeroepen. Drukmiddelen zoals sancties worden hier terecht voor ingezet.
5520 Belangrijk is dat gezocht wordt naar manieren om het oorlogsgeweld te beëindigen.

5521 Daarbij moet altijd vooropstaan dat het aan Oekraïne is om te bepalen of en wanneer het
5522 bereid is te onderhandelen, en waarover.

5523

- 5524 • De agressie van Poetin tegen Oekraïne moet een halt worden
5525 toegeroepen. Drukmiddelen zoals sancties worden hier terecht voor ingezet.
5526 Belangrijk is dat er wordt gezocht naar manieren om tot een rechtvaardige vrede te
5527 komen. Daarbij moet altijd vooropstaan dat het aan Oekraïne is om te bepalen of en
5528 wanneer het bereid is te onderhandelen.
- 5529 • Humanitaire hulp aan Oekraïne en de financiële noodpakketten kunnen
5530 vanzelfsprekend rekenen op onze steun. De EU helpt Oekraïne bij de wederopbouw
5531 van getroffen gebieden.
- 5532 • We steunen de levering van wapens zodat Oekraïne zichzelf kan verdedigen.
5533 Wapens die door internationale verdragen verboden zijn zoals clusterbommen en
5534 anti-personeelsmijnen, worden niet geleverd.
- 5535 • In Europees en internationaal verband maakt Nederland zich sterk voor grotere
5536 druk op Moskou met sancties om sneller een einde te maken aan de agressieoorlog.
- 5537 • Nederland en Europa worden volledig onafhankelijk van de import van Russische
5538 olie en gas.
- 5539 • Nederland steunt de oprichting van het Oekraïne-Hof in Den Haag.
- 5540 • Nederland is een veilige vluchthaven voor Oekraïense en Russische
5541 mensenrechtenactivisten.

5542

5543 **Verantwoordelijkheid voor Srebrenica**

5544 Tijdens de oorlog in Bosnië en Herzegovina begin jaren '90 pleegde het Bosnisch-Servische
5545 leger in juli 1995 in en rond de stad Srebrenica een genocide. In slechts één week tijd
5546 werden 8.372 Bosnische mensen systematisch vermoord: het ernstigste misdrijf op
5547 Europees grondgebied sinds de Tweede Wereldoorlog. Dit gebeurde in een zone die door
5548 Nederlandse blauwhelmen beschermd had moeten worden. De hoogste Nederlandse
5549 rechter oordeelde meermaals dat de Nederlandse staat (deels of volledig) verantwoordelijk
5550 is voor honderden slachtoffers.

5551 De Nederlandse staat heeft niet alleen een juridische maar ook een morele plicht om dit
5552 onrecht te erkennen en te herstellen. De genocide van Srebrenica is, mede door de
5553 aanwezigheid van 60.000 Bosnische Nederlanders, onderdeel geworden van onze
5554 geschiedenis. Het is van groot belang dat we leren van deze geschiedenis en van de
5555 verhalen van overlevenden en nabestaanden. Zij laten zien waartoe ultranationalisme,
5556 haatspraak en dehumanisering kunnen leiden. Want de geschiedenis herhaalt zich helaas
5557 nog steeds.

- 5558 • Er komt binnen afzienbare tijd een nationaal monument, met een belangrijke rol
5559 voor de stichting Nationaal Monument Srebrenica Genocide.

- 5560 • Het voormalige gebouw van het Joegoslavië-tribunaal wordt een museum en
5561 educatief centrum, met ruimte voor dialoog, lessen en workshops voor scholen. Er
5562 wordt geïnvesteerd in aanvullend onderzoek en een kennisinstituut Srebrenica-
5563 genocide, zodat onderwijs en bewustwording structureel worden versterkt.
- 5564 • De genocide van Srebrenica krijgt structureel aandacht in het
5565 geschiedenisonderwijs, waarbij ook het perspectief van slachtoffers en
5566 nabestaanden centraal staat.
- 5567 • Door onze lotsverbondenheid laten Nederland de regio niet aan haar lot over;
5568 wanneer politici en separatisten de vrede ondermijnen of de genocide ontkennen,
5569 spreekt Nederland zich uit en laat de bevolking niet in de steek.

5570

5571 **Opstaan voor mensenrechten**

5572 De Partij voor de Dieren staat pal voor mensenrechten en het zelfbeschikkingsrecht van
5573 onderdrukte volken. Het Nederlandse buitenlandbeleid is nu vaak gericht op handel en
5574 niet op het opkomen voor mensenrechten. Mensenrechtenschendingen zijn heel
5575 uiteenlopend: van vrouwenbesnijdenissen tot het inperken van de vrijheid van
5576 meningsuiting. In veel landen worden de rechten van met name kinderen en vrouwen
5577 beperkt. Nederland moet hiertegen op staan door zich uit te spreken voor mensenrechten
5578 en hier ook durven sancties aan te verbinden.

- 5579 • Nederland spreekt zich uit voor mensenrechten en het recht op zelfbeschikking van
5580 onderdrukte volken, zoals de Oeigoeren en Tibetanen, en is niet bang om daar ook
5581 consequenties aan te verbinden, zoals handelsbeperkingen.
- 5582 • We pleiten voor hardere sancties tegen de mensen die in Iran verantwoordelijk zijn
5583 voor het gruwelijk mishandelen en doden van vrouwen, demonstranten en andere
5584 onschuldige burgers. We trekken visa in en bevriezen tegoeden. De Islamitische
5585 Revolutionaire Garde komt op de Europese terreurlijst.
- 5586 • De Nederlandse regering erkent dat zij historische fouten heeft gemaakt ten
5587 aanzien van mensenrechten en het zelfbeschikkingsrecht van de inwoners van
5588 West-Papoea.
- 5589 • Nederland zet zich actief in voor de rechten van de Papoea's en de soevereiniteit
5590 van West-Papoea. De Nederlandse kolonisatie van West-Papoea is een van de
5591 oorzaken waardoor dit nu in handen is van Indonesië.
- 5592 • Ook agendeert Nederland de lokale misstanden en mensenrechtenschendingen van
5593 de Indonesische regering in de VN-Mensenrechtenraad. In een hechte
5594 samenwerking met de African, Caribbean and Pacific (ACP) Group of States roepen
5595 we Indonesië op een VN-mensenrechtenmissie toe te laten in West-Papoea.
- 5596 • Wij pleiten voor meer humanitaire hulp aan Sudan, waar al twee jaar een
5597 gewelddadige oorlog heerst. Miljoenen mensen lijden onder hongersnood en ruim
5598 twaalf miljoen mensen zijn op de vlucht. Tweederde van de bevolking is afhankelijk
5599 van humanitaire hulp die door strijdende partijen opzettelijk wordt geblokkeerd. Er

5600 moeten consequenties worden verbonden aan de schendingen van het
5601 wapenembargo.

- 5602 • We zetten in op een stop op de handelsakkoorden met buurlanden van de
5603 Democratische Republiek van Congo (DRC), dat al decennia wordt geteisterd door
5604 gewapende conflicten. Ook kunnen we deze landen sancties opleggen om
5605 aanleidingen tot meer geweld te voorkomen. Het oosten van DRC is rijk aan
5606 mineralen, zoals kobalt, die economisch van groot belang zijn. De exploitatie en
5607 handel in deze grondstoffen zijn vaak ongereguleerd en verlopen via informele
5608 kanalen, wat leidt tot illegale handel en smokkel. Handelsakkoorden met
5609 buurlanden, zoals Rwanda, dragen bij aan het voortduren van het geweld in DRC.
- 5610 • Daders van mensrechtenschendingen in DRC moeten voor het Internationaal
5611 Strafhof verschijnen. Er is namelijk sprake van wijdverspreide
5612 mensenrechtenschendingen, waaronder seksueel geweld en rekrutering van
5613 kinderen door gewapende groepen.

5614

5615 **Vrede en veiligheid in een veranderende wereld**

5616 De Partij voor de Dieren komt op voor de Aarde en ál haar bewoners. Onze partij streeft
5617 naar vrede en veiligheid voor mens, dier en natuur. Een stabiel klimaat, schoon drinkwater
5618 en schone lucht, en goede sociale voorzieningen zijn de basisvoorwaarden daarvoor. In
5619 Nederland en ver daarbuiten. Onze planeetbrede visie, die niet bepaald wordt door de
5620 waan van de dag, is uniek en wordt door ons gekoesterd.

5621

5622 We maken ons sterk voor kwetsbare waarden en beschermen die tegen aanvallen van
5623 buitenaf en ondermijning van binnenuit. Daarom staan we pal voor het recht van de
5624 Palestijnen en Oekraïners om in vrijheid te leven in een autonome staat, en voor de
5625 rechten van mensen elders in de wereld die lijden onder geweld en repressie, zoals in
5626 Soedan en Jemen. Oorlog is een ramp voor alles wat leeft. Vrede is altijd het doel.

5627

5628 Door de bril van onze waarden en idealen kijken we naar de complexe afwegingen die we
5629 nu moeten maken op het gebied van veiligheid. Autocraten zoals Poetin, Netanyahu,
5630 Trump en Xi Jinping ondermijnen de internationale rechtsorde, democratie en
5631 mensenrechten. De Partij voor de Dieren wijst het imperialisme van Israël, de VS, Rusland
5632 en China resoluut af. Er is geen enkele rechtvaardiging voor het binnenvallen en
5633 (gedeeltelijk) annexeren van Oekraïne, Taiwan, Groenland, Canada, Palestina of andere
5634 landen of gebieden waarop deze leiders hun zinnen hebben gezet.

5635

5636 De Partij voor de Dieren staat pal voor solidariteit. We nemen krachtig stelling tegen het
5637 geweld van Poetin en zijn solidair met de mensen die door zijn regime worden onderdrukt.
5638 Niet alleen in Oekraïne, maar ook in landen als Estland, Letland en Litouwen en natuurlijk
5639 in Rusland zelf. De positie van Poetin is onder andere door de VS, onder leiding van Trump,
5640 versterkt. Het is een van de vele voorbeelden waarmee de VS zich onbetrouwbaar als

5641 bondgenoot heeft getoond. Dit heeft grote gevolgen voor de Europese defensie. Voor
5642 cruciale onderdelen als inlichtingen, militaire technologie en logistiek leunt Europa namelijk
5643 nog steeds op de VS. Dat maakt Europese landen kwetsbaar. Dat gaat verder dan fysieke
5644 militaire dreiging: ook hybride oorlogsvoering, zoals cyberaanvallen, bedreigt onze
5645 veiligheid.

5646

5647 Nu is het moment om zo snel mogelijk onafhankelijk te worden van de VS. Extra investeren
5648 in de Europese defensie is helaas noodzakelijk om die onafhankelijkheid te realiseren.
5649 Alleen zo kunnen we voorkomen dat we vuile en illegale oorlogen worden ingeluisd en
5650 kunnen we Oekraïne blijven steunen in zijn verdediging tegen de aanhoudende Russische
5651 agressie. Solidariteit staat voor ons voorop.

5652

5653 Hoewel hiervoor investeringen nodig zijn, zegt de Partij voor de Dieren 'nee' tegen een
5654 blanco cheque voor defensie. We kijken bij elke maatregel kritisch welke uitgaven nodig zijn
5655 om de verdediging van Europa op orde te krijgen en efficiënt te organiseren. Niet alle
5656 versterking van defensie hoeft fysiek in Nederland plaats te vinden. Ons land heeft weinig
5657 ruimte, er is een wooncrisis, en nergens anders staat de natuur zo erg onder druk.

5658

5659 Samenwerking op het gebied van (bestaande) oefenlocaties in Europa en het aankopen van
5660 defensiematerieel met andere Europese landen is daarom cruciaal. Bovendien hebben
5661 Europese landen een gezamenlijk belang om de kosten voor defensie laag te houden.

5662

5663 Veiligheid is veel breder dan defensie. Deze tijd vraagt om een veiligheidsstrategie waarin
5664 rechtvaardige vrede, samenwerking, vredesopbouw en conflictbeheersing zijn opgenomen.
5665 Investerings in internationale (ontwikkelings)samenwerking zijn cruciaal voor wereldwijde
5666 stabiliteit. We zijn bovendien volledig afhankelijk van gezonde ecosystemen. De
5667 klimaatcrisis en natuurcrisis zijn gigantische bedreigingen voor de veiligheid en vrijheid van
5668 mens en dier. Natuur is essentieel voor een veilige wereld en wordt daarom niet
5669 opgeofferd voor defensie. Voor het garanderen van brede veiligheid moeten investeringen
5670 in Europese defensie gepaard gaan met extra maatregelen voor de bescherming van
5671 klimaat, dieren en natuur.

5672

5673 De NAVO-norm wordt gedicteerd door Trump: daar lopen wij niet blind achteraan. We
5674 wegen zorgvuldig af wat nodig is op basis van goed onderbouwde plannen. Géén blanco
5675 cheque voor defensie dus. En dus ook geen NAVO-norm. Bovendien is de Partij voor de
5676 Dieren heel kritisch op de NAVO. De NAVO is een militaire alliantie die voornamelijk
5677 machtsbelangen van de VS dient. Daar willen we vanaf. De Partij voor de Dieren zet in op
5678 een alternatief voor de NAVO: een nieuwe vorm van samenwerking met betrouwbare
5679 bondgenoten, zonder de VS. Een samenwerking op basis van internationaal recht,
5680 gelijkwaardigheid en solidariteit, gericht op verdediging.

5681

5682 Investerings in defensie mogen niet ten koste gaan van klimaat, natuur, sociale zekerheid,
5683 zorg en onderwijs. Gezamenlijk lenen stelt Europese landen in staat te investeren in de
5684 eigen (digitale) verdediging, zonder te bezuinigen op deze belangrijke maatschappelijke
5685 posten. De Nederlandse staatsschuld is nog nooit zo laag geweest als nu. We kiezen er
5686 liever voor om die iets te laten oplopen dan om te bezuinigen op deze posten. De sterkste
5687 schouders moeten de zwaarste lasten dragen. Daarom worden de grote vervuilers en de
5688 rijksten ook extra belast om investeringen in defensie te bekostigen. De wapenindustrie is
5689 er niet om winst te maken. Winsten moeten maximaal worden belast en ten goede komen
5690 aan de samenleving.

5691

- 5692 • Nederland en Europa investeren extra in de eigen Europese defensie. Daarbij kijken
5693 we steeds kritisch welke investeringen echt nodig zijn om onszelf te kunnen
5694 verdedigen en zo snel mogelijk onafhankelijk te worden van de VS.
- 5695 • Nederland steunt geen specifieke NAVO-norm en geen wettelijke verankering van
5696 een defensienorm. Elke uitgave voor defensie wordt bepaald op basis van goede
5697 onderbouwing. Uitgaven gaan niet ten koste van klimaat, natuur, sociale zekerheid,
5698 zorg en onderwijs.
- 5699 • Nederland zet zich in voor een alternatief voor de NAVO in de vorm van een
5700 samenwerkingsverband tussen betrouwbare Europese en niet-Europese landen
5701 zonder de VS. Dit samenwerkingsverband werkt op basis van het internationaal
5702 recht, gelijkwaardigheid en solidariteit en is gericht op verdediging. Zolang het
5703 alternatief er niet is, blijft Nederland lid van de NAVO.
- 5704 • We investeren in verbinding en kennisuitwisseling tussen burgers en
5705 maatschappelijke organisaties uit verschillende democratische landen. In gesprek
5706 blijven met elkaar en het nader tot elkaar komen zijn sleutels tot vreedzame
5707 oplossingen. Daarom moet het kabinet niet minder, maar veel meer investeren in
5708 het maatschappelijke middenveld, de versterking van de positie van mensen in
5709 gemarginaliseerde posities en in de versterking van de democratie en vrije pers
5710 wereldwijd.
- 5711 • Niet alles hoeft in Nederland, want de ruimte is schaars. Europese landen gaan
5712 efficiënter samenwerken bij het aankopen van defensiematerieel.
- 5713 • De wapenindustrie wordt maximaal belast. Er komt een windfall tax
5714 of solidariteitsbijdrage waarbij de winsten van de wapenindustrie ten goede komen
5715 aan de samenleving.
- 5716 • Nederland koopt geen wapens meer van landen die zich schuldig maken aan
5717 mensenrechtenschendingen, zoals Israël en Saoedi-Arabië. De afhankelijkheid van
5718 de VS bouwen we zo snel mogelijk af door te investeren in een eigen Europese
5719 defensie.
- 5720 • Nederland komt met maatregelen die de samenleving beschermen tegen hybride
5721 oorlogsvoering, zoals cyberaanvallen en het vernielen van internetkabels en
5722 sabotage van waterzuiveringsinstallaties.

- 5723 • Er komt meer inzet vanuit defensie op hulpverlening bij milieu-, natuur- en
5724 humanitaire rampen, waarbij ook aandacht is voor het redden van dieren.
- 5725 • Sancties zijn een belangrijk drukmiddel om landen te houden aan het internationaal
5726 recht. Nederland pleit voor het aanscherpen van economische sancties richting
5727 Rusland en pleit voor vergelijkbare sancties tegen Israël.
- 5728 • Nederland respecteert internationale verdragen, waaronder het Non-
5729 proliferatieverdrag en het Wapenhandelsverdrag. Nederland zet zich in voor
5730 naleving van verdragen tegen landmijnen en clustermunitie en voor wereldwijde
5731 regulering van de wapenhandel. De wapenhandel moet transparant zijn.
- 5732 • Nederland neemt het voortouw in de ontwikkeling van een internationaal juridisch
5733 kader voor het gebruik van bewapende drones en andere geavanceerde autonome
5734 wapensystemen.
- 5735 • Nieuwe locaties voor defensie worden niet in de natuur gezocht, maar bij de
5736 enorme ruimte die de intensieve veehouderij nu gebruikt, en in het buitenland waar
5737 aangesloten kan worden bij bestaande initiatieven. We laten het aantal dieren in de
5738 veehouderij afnemen met minimaal 75%. Dan komt er ruimte vrij voor natuur,
5739 woningen en mogelijk ook voor defensie, maar wel in die volgorde.
- 5740 • Defensie houdt zich, net als elke burger, elke overheid en elk bedrijf, aan de
5741 wettelijke vergunningsplicht (bijvoorbeeld natuurvergunningen) en andere regels
5742 rondom bescherming van dieren, natuur, gezondheid en milieu. Er komen geen
5743 uitzonderingen voor Defensie.
- 5744 • Nederland zet zich in voor een bredere Europese veiligheidsstrategie waarin
5745 rechtvaardige vrede, diplomatie, dialoog, vredesopbouw en conflictbeheersing
5746 voorop staan.
- 5747 • We kiezen voor Europese samenwerking, maar het Nederlandse parlement dient
5748 volledige zeggenschap te behouden over de inzet van Nederlandse militairen. Er
5749 komt geen Europees leger.
- 5750 • De opkomstplicht wordt niet opnieuw ingevoerd. Iedereen moet zelf kunnen
5751 beslissen of die wel of niet in het leger wil dienen.
- 5752 • De leeftijd waarop onze militairen uitgezonden mogen worden voor missies wordt
5753 verhoogd van 18 naar 21 jaar.
- 5754 • Defensie onthoudt zich op iedere wijze van het actief rekruteren van minderjarigen,
5755 ook in het kader van voorbereidende militaire opleidingen.

5756

5757 Een diepgroen Europa zonder dubbele agenda

5758 Vrijheid, gelijkheid, democratie en de rechtsstaat zijn kernwaarden van de Europese Unie.
5759 Wereldwijd staan deze kernwaarden steeds meer onder druk, óók in Europa. Basisrechten
5760 lijken niet meer in gelijke mate te gelden voor elke bevolkingsgroep en elk mens. Burgers
5761 en organisaties die het opnemen voor dieren, natuur, klimaat en milieu worden
5762 gecriminaliseerd en in een kwaad daglicht gezet met het doel om hen het zwijgen op te
5763 leggen.

5764

5765 De lichtgroene koers die Europa inzette met de Green Deal kleurt steeds
5766 grijzer. Multinationals en politieke kopstukken als Ursula von der Leyen vegen de ene na de
5767 andere milieumaatregel van tafel: nog voordat er daadwerkelijk vooruitgang is geboekt.
5768 Dat mogen we niet laten gebeuren! Het beschermen van mensen, dieren en onze planeet
5769 is geen luxe, maar pure noodzaak om onze Aarde leefbaar te maken én te houden voor
5770 mens en dier.

- 5771 • Nederland gaat zich inzetten voor betere Europese en internationale bescherming
5772 van dieren, natuur, milieu en klimaat. Uitgangspunt is niet langer economische
5773 groei, maar een economie binnen de draagkracht van de Aarde. Mensenrechten,
5774 dierenrechten en rechten voor de natuur staan daarin voorop.
- 5775 • De circa 300 miljard euro aan Europese miljardensubsidies voor de vee-industrie en
5776 voor andere schadelijke landbouwpraktijken worden afgeschaft. De vrijgekomen
5777 middelen worden ingezet voor een transitie naar een agro-ecologisch en
5778 plantaardig voedselsysteem.
- 5779 • Nederland moet inzetten op een onafhankelijk Europa. Afhankelijkheid van landen
5780 zoals Rusland en de VS wordt afgebouwd. Sectoren zoals de energiesector en de
5781 economische sector moeten binnen Europa zoveel mogelijk zelfvoorzienend
5782 worden.
- 5783 • Europese fossiele subsidies voor luchtvaart, scheepvaart en industrie worden
5784 afgeschaft via een hervorming van de Energiebelastingrichtlijn.
- 5785 • Wij scherpen de klimaatdoelstellingen aan. De periode tot 2030 is cruciaal om
5786 klimaatverandering te beperken tot maximaal 1,5 °C. Daarom gaat de Europese
5787 Unie de uitstoot van broeikasgassen versneld verminderen met 75% in 2030 (ten
5788 opzichte van 1990). Uiterlijk in 2040 is de Europese Unie écht klimaatneutraal. We
5789 werken aan het vereffenen van onze historische schuld door klimaatpositief te
5790 worden, waarbij we meer broeikasgassen op een natuurlijke manier opnemen dan
5791 we uitstoten.
- 5792 • Energiebesparingsdoelen worden ambitieuzer.
- 5793 • Nederland spreekt zich in Brussel uit tegen kernenergie, aardgas en dierlijke en
5794 houtige biomassa, zodat Europa deze energiebronnen niet langer als 'duurzaam'
5795 bestempelt.
- 5796 • De trein wordt de aantrekkelijkste manier van internationaal reizen onder de 2000
5797 kilometer. We investeren in een betaalbaar en toegankelijk Europees treinnetwerk.
5798 De EU faciliteert dat treinreizigers overal in Europa online snel en gemakkelijk alle
5799 reisopties kunnen opzoeken en treintickets kunnen boeken.
- 5800 • Nederland pleit er in de EU voor dat de Richtlijn industriële emissies de strengst
5801 mogelijke eisen stelt aan industriële installaties en intensieve veehouderijen, om
5802 dierenwelzijn, de gezondheid van mens en dier en de leefomgeving te beschermen.

- 5803 • Er komt ook een Europees verbod op consumentenvuurwerk en de EU-richtlijn over
5804 de productie en het gebruik van vuurwerk wordt aangescherpt zodat het
5805 beschermen van dieren, natuur en milieu leidend is.
- 5806 • Nederland houdt zich voortaan aan Europese natuurbeschermingswetten, zoals de
5807 Habitatrichtlijn, de Vogelrichtlijn, de Kaderrichtlijn Water en de Natuurherstelwet.
5808 Waar nodig nemen we extra maatregelen om de natuur te beschermen.
- 5809 • Nederland start per direct met het beter in kaart brengen van bodemvervuiling, in
5810 lijn met de nieuwe Europese Bodemgezondheidswet. Waar nodig wordt actie
5811 ondernomen om vervuilde bodems te reinigen en de bodemgezondheid te
5812 verbeteren.
- 5813 • Het telen van genetisch gemanipuleerde gewassen, met inbegrip van nieuwe
5814 gengewassen, blijft verboden. De etiketteringsverplichting voor gentechvoedsel blijft
5815 in stand, zodat burgers bewust kunnen kiezen voor gentechvrij.
- 5816 • De fossiele industrie en de vee-industrie krijgen geen steun vanuit Europese
5817 noodfondsen. Daarnaast stopt de EU met het subsidiëren van vlees-en
5818 zuivelreclames.
- 5819 • Er wordt niet bezuinigd op budgetten die bestemd zijn voor natuur en klimaat.

5820

5821 **Een sociaal en rechtvaardig Europa**

5822 Voor een sociaal en rechtvaardig Europa is het belangrijk dat de democratie zo dicht
5823 mogelijk bij de burger staat. Daarom regelen we dicht bij huis wat kan, en in de EU wat
5824 nodig is. Het oplossen van grensoverschrijdende problemen zoals de klimaat- en
5825 biodiversiteitscrisis vraagt om Europese inzet. Daarnaast is het essentieel dat de EU
5826 opkomt voor grondrechten als democratie, onafhankelijke rechtspraak en vrije
5827 journalistiek. Op andere vlakken is maatwerk op nationaal niveau, dicht bij de burger,
5828 noodzakelijk. De inrichting van ons sociale zekerheidssysteem, inning en besteding van
5829 belastinggeld, ons pensioenstelsel, de gezondheidszorg en andere publieke diensten,
5830 vinden we in beginsel nationale bevoegdheden. De democratische controle hierop is aan
5831 de Tweede Kamer. De Partij voor de Dieren beoordeelt Europese voorstellen op deze
5832 beleidsterreinen daarom kritisch, maar we zijn constructief wanneer plannen
5833 daadwerkelijk zorgen voor sociale of ecologische vooruitgang.

5834

- 5835 • De EU zet zich in voor de versterking van de rechtsstaat en democratie, vrije media
5836 en mensenrechten. Zulke grondrechten dienen in alle EU-landen gewaarborgd te
5837 zijn. Landen die hieraan tornen kunnen niet langer rekenen op EU-subsidies.
- 5838 • We steunen bestraffing van corruptie en mensenrechtenschendingen met Europese
5839 sancties. Er komt een bindend mechanisme om toezicht te houden en jaarlijks
5840 verslag uit te brengen over de staat van democratie en eerbiediging van de
5841 rechtsstaat in de EU-lidstaten.
- 5842 • Vervuilers gaan betalen, in plaats van bepalen. We willen dat vervuilende productie
5843 in heel Europa wordt belast. En burgers worden geholpen om de transitie naar een

5844 natuurvriendelijke en klimaat neutrale samenleving te maken, waarbij lidstaten zelf
5845 verantwoordelijk blijven voor de inning en besteding van de opbrengsten.
5846 • De EU stopt met regels die marktwerking opdringen aan de publieke sector.
5847 Publieke diensten blijven wat ons betreft zoveel mogelijk in overheidshanden om
5848 het algemeen belang te dienen.
5849 • Europa gaat meer steun geven aan de LHBTIQA+-beweging in landen waar
5850 LHBTIQA+-mensen onder druk staan, zoals in Centraal- en Oost-Europa.
5851 • De huidige Europese aanbestedingsregels bevorderen dat opdrachten naar de
5852 inschrijver met de laagste prijs gaan. We gaan de aanbestedingsregels van de EU
5853 hervormen om overheden de ruimte te geven het publieke belang te beschermen
5854 en te kiezen voor duurzame en sociale ondernemers.
5855 • Belasting moet worden betaald waar daadwerkelijk winst wordt gemaakt. Daarvoor
5856 komen strengere Europese afspraken over het tegengaan van belastingontduiking
5857 en belastingontwijking door bedrijven.
5858 • Nederland zet zich ervoor in om de maandelijkse verhuizing van het Europees
5859 Parlement van Brussel naar Straatsburg te stoppen. Eén plek voor het Europees
5860 Parlement is genoeg, bespaart de burger jaarlijks 200 miljoen euro en voorkomt
5861 20.000 ton aan CO₂-uitstoot.

5862

5863 **Groeiend verzet tegen destructieve vrijhandelsverdragen**

5864 Het wereldwijde verzet tegen destructieve vrijhandelsverdragen heeft een einde gemaakt
5865 aan de vanzelfsprekendheid dat er steeds meer handelsstromen komen en dat
5866 multinationals worden bevoorrecht. En dat is goed nieuws. Vrijhandelsverdragen worden
5867 nu vooral gebruikt om het makkelijker en goedkoper te maken voor bedrijven om te
5868 handelen, te investeren en over de grens diensten te verlenen. De winnaars zijn de
5869 grootste bedrijven die het goedkoopst kunnen werken. Maar goedkoper betekent vaak dat
5870 er kosten worden afgewenteld op werknemers, dieren, milieu en omwonenden. Ook voor
5871 Nederlandse en Europese boeren zijn vrijhandelsdeals vaak ongunstig. Zij krijgen te maken
5872 met oneerlijke concurrentie van bijvoorbeeld Braziliaanse en Canadese boeren die
5873 goedkoper produceren, omdat in hun land lagere milieu- en dierenwelzijnseisen gelden.
5874 Daarnaast ondermijnen veel vrijhandelsverdragen de democratie. Ze vormen een obstakel
5875 voor landen om betere wetgeving in te voeren voor mens, dier, natuur en milieu. Ze geven
5876 multinationals de macht om miljardenclaims in te dienen tegen democratische besluiten
5877 als zij hun megawinsten in gevaar zien komen.
5878 In weinig landen was het politieke verzet zo groot en divers als in Nederland. Onder leiding
5879 van de Partij voor de Dieren ontstond een meerderheid van de Tweede Kamer om het EU-
5880 Mercosur-verdrag met onder andere Brazilië te blokkeren. Ook kregen wij de Kamer en de
5881 minister mee om uit het Energy Charter Treaty te stappen, het verdrag waarmee
5882 energiebedrijven Nederland konden aanklagen voor miljarden euro's compensatie
5883 vanwege het stoppen met kolen.

- 5884 • We zetten in op internationale afspraken om mensen, dieren, milieu, natuur en het
5885 klimaat te beschermen en de economie groener en eerlijker te maken. Niet op nog
5886 meer destructieve vrijhandelsverdragen.
- 5887 • Nederland trekt zijn steun in voor nieuwe vrijhandelsverdragen die slecht uitpakken
5888 voor mensen, dieren, natuur en milieu.
- 5889 • De Nederlandse regering moet zich in lijn met het aangenomen voorstel van de
5890 Partij voor de Dieren uitspreken tegen het schadelijke Mercosur-verdrag. We zijn
5891 tegen het Amazone-verwoestende EU-Mercosur-verdrag met onder andere Brazilië.
5892 Daarvoor worden niet alleen de kostbare natuur vernietigd en dieren opgejaagd,
5893 maar ook de rechten van de inheemse bevolking geschonden.
- 5894 • Als de EU-handelsakkoorden gaat sluiten, moeten die gericht zijn op een groene
5895 economie en verbetering van de positie van kwetsbare mensen. Daarbij horen
5896 bindende en afdwingbare afspraken over duurzaamheid, biodiversiteit, klimaat,
5897 mensenrechten en dierenwelzijn.
- 5898 • Producten die in Nederland of de EU worden ingevoerd voldoen minimaal aan
5899 dezelfde milieu- en dierenwelzijnseisen als producten die hier geproduceerd
5900 worden. Of er komen heffingen aan de grens om boeren te beschermen tegen
5901 oneerlijke concurrentie. Als dit in strijd is met de regels van de
5902 Wereldhandelsorganisatie (WTO), dan schrikt Nederland er niet voor terug om het
5903 tot een (proef)proces te laten komen.
- 5904 • Bij onderhandelingen met laag- of middeninkomenslanden eisen we dat
5905 maatschappelijke organisaties, inheemse volken en vakbonden uit die landen een
5906 duidelijke stem krijgen. Geen besluiten over hen, zonder hen.
- 5907 • Vrijhandelsverdragen beperken vaak de zeggenschap van nationale en lokale
5908 volksvertegenwoordigers. Wij willen dat het onderhandelingsmandaat voor de
5909 Europese Commissie aan nationale parlementen wordt voorgelegd. Ook het laatste
5910 woord ligt wat ons betreft bij de parlementen: verdragen mogen pas in werking
5911 treden na goedkeuring van alle nationale parlementen van de EU.
- 5912 • Nederland stapt uit alle verdragen die multinationals de mogelijkheid geven om
5913 miljardenclaims in te dienen buiten de normale rechter om via zogenaamde
5914 investeringsbescherming (zoals ICS of ISDS). Aan groene en rechtvaardige verdragen
5915 doen we wel mee.
- 5916 • Bescherming van welzijn en onze leefomgeving gaat voor vrijhandel. De EU stopt
5917 met het uitbreiden van handhavingsmechanismen van de interne markt en gaat
5918 actie ondernemen om misbruik ervan door bedrijven onmogelijk te maken.

5919

5920 **Stop export van een falend landbouwsysteem**

5921 De Partij voor de Dieren wil dat Nederland stopt met het exporteren van de vee-industrie.

5922 Op handelsmissies die elk jaar georganiseerd worden, reizen vertegenwoordigers van de

5923 vee-industrie in het kielzog van de koning en koningin mee om andere landen te verleiden

5924 ons volledig gefaalde landbouwmodel over te nemen. Nederlandse producenten van stal-

5925 en slachtsystemen verkopen daar hun morbide handel, terwijl ze weten dat de vee-

5926 industrie in eigen land tot gigantische problemen voor dieren en de natuur heeft gezorgd.

5927 Ook bloemen en bollen, geteeld met zeer schadelijk landbouwgif voor mens, dier en

5928 natuur, worden met hulp van de Nederlandse overheid in het buitenland gepromoot.

5929 Speciaal op de landbouw gerichte diplomatennetwerken, die met Nederlands belastinggeld

5930 worden betaald, lobbyen in andere landen voor vooral de private belangen van de

5931 Nederlandse agro-industrie.

5932

5933 • Nederland stopt met het opbouwen en faciliteren van vee-industrie elders, zoals in
5934 Oekraïne, China en Rusland is gebeurd. De export van fokdieren of stalsystemen om
5935 in landen elders de vee-industrie op te bouwen wordt niet meer toegestaan. Alle
5936 bestaande budgetten voor exportpromotie worden geschrapt. Het
5937 landbouwattachénetwerk gericht op de belangen van de agro-industrie wordt
5938 opgeheven.

5939 • De export van veehouderijsystemen die in Nederland zelf niet zijn toegestaan wordt
5940 in ieder geval per direct verboden. Ook landbouwgif en andere chemicaliën die hier
5941 verboden zijn, mogen niet meer worden geëxporteerd.

5942 • Ook bedrijven uit sectoren die elders op de wereld onherstelbare schade aanrichten
5943 aan ecosystemen en de leefomgeving van alle levende wezens, zoals de olie- en
5944 gasindustrie, worden uitgesloten van handelsmissies.

5945

5946 **We houden bedrijven aan ecologische grenzen**

5947 De Partij voor de Dieren wil dat Nederland en de rest van Europa strenge eisen stellen aan

5948 de import van grondstoffen waarvan de winning of productieschade kan toebrengen aan

5949 mensen, dieren, milieu of de natuur.

5950

5951 Het tijdperk van vrijblijvendheid van internationaal maatschappelijk verantwoord

5952 ondernemen (IMVO) loopt ten einde. Het heeft niet gewerkt. Het is tijd voor echte

5953 maatregelen. Grondstoffen zoals soja, palmolie, koper en kolen komen op de lijst van

5954 conflictmaterialen. Hiervoor komen strenge criteria in het internationale handelsverkeer.

5955 Ook zoet water komt op deze lijst.

5956

5957 • Er komt bindende Nederlandse IMVO-wetgeving, in lijn met internationale
5958 richtlijnen voor bedrijven en mensenrechten van de OESO en de Verenigde Naties.

5959 De wetgeving verplicht bedrijven om schending van mensenrechten (inclusief

5960 kinderrechten), milieuvervuiling, aantasting van dierenwelzijn en
 5961 biodiversiteitsverlies in hun productieketens te identificeren, te voorkomen en aan
 5962 te pakken. Er komen geen uitzonderingen voor bepaalde sectoren, zoals de
 5963 financiële sector. Ook moeten bedrijven bijdragen aan herstel van schade. In de
 5964 wetgeving komen extra verplichtingen voor bedrijven die actief zijn of zakenrelaties
 5965 hebben in conflict- en hoogrisicogebieden. De IMVO-wetgeving zal ervoor zorgen
 5966 dat Nederlandse bedrijven in het buitenland niet bijdragen aan landroof en andere
 5967 vormen van landongelijkheid.

- 5968 • Nederland maakt zich hard voor ambitieuze IMVO-wetgeving. Belangrijke EU-regels,
 5969 zoals de anti-wegkijkwet en anti-ontbossingswet, worden niet verzwakt maar juist
 5970 aangescherpt. Parallel aan de invoering van nationale en Europese IMVO-wetgeving
 5971 zet Nederland in op internationaal bindende afspraken voor multinationale
 5972 ondernemingen in het kader van de onderhandelingen voor een VN-verdrag
 5973 ‘mensenrechten en bedrijfsleven’. De Universele Verklaring van de Rechten van de
 5974 Mens wordt gerespecteerd, producenten in ontwikkelingslanden krijgen hulp om
 5975 hieraan te voldoen.
- 5976 • Er komt een klimaatplicht voor grote vervuilers en financiële instellingen. Bedrijven
 5977 moeten met een klimaatplan laten zien hoe ze hun uitstoot in de hele keten
 5978 terugdringen.
- 5979 • De delving van grondstoffen ontwricht lokale gemeenschappen, wat met name ten
 5980 koste gaat van dieren en kwetsbare groepen zoals vrouwen en kinderen. Lokale
 5981 gemeenschappen krijgen een centrale rol in de besluitvorming en profiteren mee in
 5982 de baten van de projecten.
- 5983 • Grote bedrijven geven verplicht inzicht in de herkomst van de materialen die zij
 5984 gebruiken en de omstandigheden in de productieketen. Ze publiceren jaarlijks een
 5985 winst- en verliesrekening voor mensen, dieren, natuur, milieu en klimaat die inzicht
 5986 geeft in de impact van het bedrijf op de welvaart en welzijn in brede zin.
- 5987 • Verantwoord inkopen wordt de norm. Overheden besteden publiek geld groen en
 5988 rechtvaardig, en stimuleren daarmee (kleine en middelgrote) bedrijven die
 5989 duurzaam en eerlijk ondernemen. Het Maatschappelijk Verantwoord Inkoopbeleid
 5990 (MVI) wordt in lijn gebracht met de OESO-richtlijnen en gaat meer rekening houden
 5991 met dierenwelzijn. Dit wordt opgenomen de Aanbestedingswet. Ook de EU koopt
 5992 uiterlijk in 2030 volledig duurzaam in en volgt de OESO-richtlijnen.
- 5993 • Nederland neemt een kritische houding aan tegenover publiek-private
 5994 partnerschappen (PPP) in internationale verdragen. Onder het mom van
 5995 zelfregulering krijgen bedrijven daarin te veel invloed op beleid, vaak ten koste van
 5996 mens, dier en planeet. Publieke belangen, dierenwelzijn en ecologische grenzen
 5997 staan altijd voorop.
- 5998 • De Nederlandse overheid staakt betrokkenheid bij en financiering van
 5999 overlegorganen waarin multinationals grote inspraak krijgen over het te voeren
 6000 beleid rondom de import van grondstoffen zoals soja en palmolie. Deze

6001 greenwashing wordt afgeschaft. Bindende afspraken waarin de gezondheid van de
6002 planeet het speerpunt vormt, komen hiervoor in de plaats.

6003

6004 **Versterken van ontwikkelingssamenwerking**

6005 Het bedrag dat door welvarende landen aan ontwikkelingssamenwerking besteed wordt,
6006 zal nooit kunnen compenseren wat door rijke landen elders aan schade wordt toegebracht.
6007 Tot op de dag van vandaag leiden de (economische) keuzes die hier gemaakt worden tot
6008 grote problemen in andere landen, met name op het zuidelijk halfrond. De rijkste 1% van
6009 de wereld stoot meer CO₂ uit dan de armste 50% van de wereld, terwijl juist het armste
6010 deel van de wereldbevolking als eerste door klimaatverandering getroffen wordt.

6011

6012 Al decennialang worden landen elders gebruikt als producent van grondstoffen
6013 (delfstoffen, soja voor veevoer, palmolie) waarbij de Europese en Amerikaanse bedrijven
6014 de winsten in hun zakken steken, ten koste van het milieu en de bevolking elders. Ons
6015 koloniale verleden en de slavernij hebben diepe sporen achtergelaten, waarvan de
6016 gevolgen tot de dag van vandaag merkbaar zijn. Ontwikkelingssamenwerking begint dus
6017 bij het stoppen van het aanrichten van schade aan mensen, dieren en ecosystemen
6018 elders. Daarnaast investeren we in perspectief voor mensen in kwetsbare situaties en
6019 herstel van aangetaste gebieden op basis van medemenselijkheid en gelijkwaardigheid.
6020 Het uiteindelijke doel is dat ontwikkelingssamenwerking tot doel zichzelf overbodig
6021 maakt.

6022

- 6023 • De bezuinigingen op ontwikkelingssamenwerking worden per direct teruggedraaid.
6024 Minimaal 1% van ons bruto nationaal inkomen (bni) wordt besteed aan
6025 ontwikkelingssamenwerking. Het deel dat wordt toegewezen aan Least Developed
6026 Countries, zoals gedefinieerd door OESO, wordt verhoogd.
- 6027 • Uitgangspunt van zowel het handels- als het ontwikkelingsbeleid wordt een sterke
6028 regionalisering van productie en diensten. Het geld voor
6029 ontwikkelingssamenwerking komt de lokale bevolking, ecologie en dierenwelzijn ten
6030 goede en wordt ingezet op een duurzame manier: het voorkomen van reproductie
6031 van ongelijkheid en nieuwe vormen van afhankelijkheid.
- 6032 • De Partij voor de Dieren wil af van de mislukte 'hulp-door-handel-doctrine' die de
6033 laatste jaren het Nederlandse ontwikkelingsbeleid heeft gekenmerkt. We stappen af
6034 van het uitgangspunt dat 'het Nederlands belang centraal moet staan'. Er komt een
6035 minister van Ontwikkelingssamenwerking.
- 6036 • Al het Nederlandse beleid wordt getoetst op de effecten op ontwikkelingslanden om
6037 negatieve impact zo veel mogelijk te verkleinen. Denk aan onze ecologische
6038 voetafdruk, of het faciliteren van belastingontwijking, waardoor
6039 ontwikkelingslanden miljarden aan belastinginkomsten mislopen.
- 6040 • Ontwikkelingssamenwerking is gericht op de belangen van mensen en niet op de
6041 belangen van het Nederlandse bedrijfsleven. Nederland stopt daarom met het

6042 subsidiëren van het Nederlandse bedrijfsleven uit het ontwikkelingsbudget wanneer
 6043 de belangen van mens, dier en milieu in het desbetreffende land niet onbetwistbaar
 6044 leidend zijn. Gebonden hulp, waarbij ontvangende landen verplicht worden om een
 6045 deel van het geld te besteden aan goederen of diensten afkomstig uit Nederland,
 6046 wordt afgeschaft.

- 6047 • Er komt extra aandacht voor de positie van mensen in kwetsbare situaties zoals
 6048 vrouwen en meisjes in patriarchale samenlevingen. Zij krijgen meer grip op hun
 6049 eigen leven als ze meer perspectieven en keuzevrijheid hebben. Dat wordt
 6050 gerealiseerd door beter en toegankelijker onderwijs, krachtige lokale
 6051 gemeenschappen en versterking van hun rechten.
- 6052 • In het ontwikkelingssamenwerkingsbeleid komen ook duidelijke doelen voor het
 6053 bereiken van jongeren in kwetsbare situaties zoals LHBTIQA+-jongeren, jongeren
 6054 met een beperking en etnische of religieuze minderheden. Zolang het voor hen nog
 6055 niet veilig is, wordt er ook geïnvesteerd in sociale programma's die zich richten op
 6056 fysieke veiligheid en mentaal welzijn van kinderen en jongeren.
- 6057 • Ook in landen in het Globale Zuiden lijden mensen aan psychische aandoeningen,
 6058 zoals depressie en angststoornissen. Er gaat maar een fractie van het
 6059 ontwikkelingsbudget naar geestelijke gezondheid. Nederland investeert in
 6060 geestelijke gezondheidszorg en neemt daarbij culturele factoren in acht.
- 6061 • Onderwijs is een van de grootste uitgavenposten in elke overheidsbegroting, maar
 6062 toch is er al tientallen jaren een chronische onderfinanciering van onderwijs in
 6063 landen in het Globale Zuiden. We maken inclusief en kwalitatief basisonderwijs tot
 6064 een van de primaire sectoren waarin Nederland investeert op het gebied van
 6065 ontwikkelingssamenwerking.
- 6066 • Nederland betaalt in het kader van klimaatrechtvaardigheid een eerlijk deel aan
 6067 klimaatfinanciering, boven op het ontwikkelingsbudget. We voeren daarnaast een
 6068 schade- en herstelheffing in voor fossiele bedrijven.
- 6069 • We betrekken burgers bij onderhandelingen, besluitvorming en uitvoering op het
 6070 gebied van (internationaal) klimaatbeleid. Met name vrouwen, jongeren, inheemse
 6071 gemeenschappen en lokale maatschappelijke organisaties in ontwikkelingslanden
 6072 spelen een cruciale rol in de strijd tegen klimaatverandering, maar hebben nog
 6073 steeds geen gelijkwaardige of betekenisvolle plek aan tafel. Voor effectieve en
 6074 duurzame besteding van internationale klimaatgelden is het cruciaal dat deze
 6075 groepen direct worden betrokken bij beleidsvorming en besteding van middelen.
- 6076 • Geld voor ontwikkelingssamenwerking wordt niet aangewend voor migratie- en
 6077 asielbeleid in Nederland.
- 6078 • Landen in het Globale Zuiden krijgen meer invloed op het beleid van het
 6079 Internationaal Monetair Fonds en de Wereldbank.
- 6080 • Nederland zet zich actief in voor de kwijtschelding van schulden van landen in het
 6081 Globale Zuiden om een verdere escalatie van de wereldwijde schulden crisis,
 6082 verergerd door de klimaatcrisis, te voorkomen.

- 6083 • Als ontwikkelingslanden hun markten (tijdelijk) afschermen voor importen vanuit
6084 Europese landen om zo hun eigen economie te versterken, volgen geen
6085 represaillemaatregelen. Nederland helpt landen in het Globale Zuiden om hun
6086 producten zelf te bewerken, zodat ze zelf toegevoegde waarde kunnen creëren in
6087 plaats van grondstoffen te exporteren.
- 6088 • Belastingwetgeving en belastingverdragen worden zo herzien dat landen in het
6089 Globale Zuiden niet meer miljarden aan inkomsten mislopen via belastingontwijking
6090 door multinationals. Ook Belastingparadijs Nederland sluit zijn deuren. We maken
6091 een einde aan belastingontwijking door multinationals via ons land.
- 6092 • We faciliteren laagdrempelige toegang tot financiering voor (grassroots)
6093 maatschappelijke organisaties in landen in het Globale Zuiden, trainingen en
6094 capaciteitsopbouw en ondersteunen democratiseringsprocessen.
- 6095 • Bij het opstellen, uitvoeren en evalueren van buitenlandbeleid worden
6096 maatschappelijke organisaties continu geraadpleegd, zowel in landen in het Globale
6097 Zuiden als in Nederland.

6098

6099 **Grondoorzaken van migratie aanpakken en eerlijk migratiebeleid**

6100 Niemand wil zijn of haar thuis achterlaten. Maar mensen slaan op de vlucht wanneer ze
6101 door conflicten bedreigd worden, wanneer land onvruchtbaar wordt of [bij watertekorten](#).
6102 De Partij voor de Dieren wil de grondoorzaken aanpakken zodat mensen zich niet langer
6103 genoodzaakt voelen om hun thuis te verlaten.

6104

6105 Het overgrote deel van de mensen die vluchten, komen niet in Nederland of in Europa
6106 terecht. In 2024 bestond slechts 12 procent van de migratie naar Nederland voort uit
6107 asielmigratie. Rond 70% van de vluchtelingen wordt 'in de regio' opgevangen, vaak onder
6108 erbarmelijke leefomstandigheden. De meeste landen die vluchtelingen opvangen zijn
6109 lage- en middeninkomenslanden. Meer geld voor regionale opvang alleen maakt het
6110 beleid niet rechtvaardig. Een eerlijke verdeling van vluchtelingen naar draagkracht zou het
6111 uitgangspunt moeten zijn. Humanitaire hulp moet gebaseerd zijn op twee pijlers: het
6112 verbeteren van de directe leefomstandigheden en het creëren van toekomstperspectief.

6113

6114 Wij willen een wereld waarin iedereen gelijk wordt behandeld, ongeacht
6115 geboorteplaats. Er zijn tienduizenden mensen gestorven op de Middellandse Zee, onder
6116 andere doordat welvarende landen geen veilige vluchtwegen willen bieden. Onderweg
6117 naar Europa komen mensen terecht in mensonterende kampen en detentiecentra.
6118 Mensenrechtenorganisaties en journalisten beschrijven gewelddadige en illegale
6119 'pushbacks' waarbij asielzoekers en migranten na aankomst in de EU terug de grens over
6120 worden gezet. Europese landen dwingen mensen terug naar levensgevaarlijke situaties,
6121 bijvoorbeeld naar Afghanistan. Nederland is hieraan medeplichtig. Aan de grenzen van
6122 Tunesië sterven kinderen door dorst en uitputting, omdat ze door de Tunesische
6123 overheid worden achtergelaten in een woestijn.

6124

- 6125 • Migratiebeleid richt zich op het wegnemen van de oorzaken waardoor mensen hun
6126 land moeten ontvluchten. Internationale verdragen zoals het Vluchtelingenverdrag
6127 en het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens vormen hierbij het
6128 uitgangspunt. Nederland gaat niet meer akkoord met afspraken, zoals de Tunesië-
6129 deal, die hiermee strijdig zijn.
- 6130 • Het Europese migratiepact gaat van tafel. Dit akkoord zal onder meer leiden tot
6131 langdurig verblijf van mensen, waaronder kinderen, in (deels) gesloten kampen
6132 langs de Europese buitengrenzen.
- 6133 • Nederland werkt mee aan het verbeteren van de leefomstandigheden en het
6134 creëren van een toekomstperspectief voor mensen in vluchtelingenkampen.
6135 Nederland stelt daar geld en kennis voor beschikbaar.
- 6136 • We zetten ons in voor het faciliteren van meer veilige en legale vluchtwegen en het
6137 gebruik van humanitaire doorgangen.
- 6138 • Nederland en de EU vangen hun eerlijke deel op van mensen die wereldwijd op de
6139 vlucht zijn. Er komt ook een eerlijke verdeling van vluchtelingen in Europa naar
6140 draagkracht. Het quotum van de VN-Vluchtelingenorganisatie (UNHCR) wordt
6141 verhoogd.
- 6142 • Mensen in vluchtelingenkampen hebben recht op een menswaardig bestaan. Dat
6143 betekent in ieder geval recht op veiligheid, voldoende eten en drinken, juridische
6144 bijstand, medische en psychische zorg en menswaardige huisvesting.
- 6145 • Overheden dienen alles in het werk te stellen om vluchtelingen op zee te redden.
6146 Zolang zij dat niet doen, mogen ngo's en andere humanitaire organisaties
6147 reddingsacties op zee organiseren zonder daarin tegengehouden of beboet te
6148 worden. Na een reddingsactie op zee worden mensen naar locaties gebracht waar
6149 ze asiel kunnen aanvragen.
- 6150 • Nederland betaalt niet mee aan het grensgeweld aan de Europese grenzen of
6151 elders. Landen die grensbewaking misbruiken om migratie tegen te gaan worden
6152 daarop aangesproken. De EU stopt met het trainen en financieren van de Libische
6153 kustwacht, die beschuldigd wordt van ernstige mensenrechtenschendingen.
- 6154 • Migratiedeals met derde landen zoals Turkije, Tunesië, Libië en Niger worden
6155 teruggedraaid. Nederland betaalt niet langer mee aan deze deals en zet zich in de
6156 EU actief in voor onmiddellijke opzegging van de deals. Er komen ook geen nieuwe
6157 migratiedeals.
- 6158 • Frontex moet worden vervangen door humanitaire missies die mensen in nood
6159 daadwerkelijk helpen. De huidige grensbewaking kijkt weg bij schendingen van
6160 mensenrechten, faalt in hulpverlening en opereert zonder voldoende onafhankelijk
6161 toezicht. Europa moet kiezen voor bescherming van mensen, niet voor afschrikking.
- 6162 • We beschermen de rechten van iedereen die asiel zoekt door in Europees verband
6163 in te zetten op toezicht en het sanctioneren van lidstaten die deze rechten
6164 schenden, bijvoorbeeld als ze mensen onnodig en/of onder onmenselijke
6165 omstandigheden vasthouden.

- 6166 • In internationaal verband zetten we ons in voor de officiële erkenning van mensen
6167 die op de vlucht zijn voor de gevolgen van klimaatverandering als
6168 klimaatvluchtelingen.
- 6169 • De Richtlijn Tijdelijke Bescherming (RTB), die nu voor Oekraïners geldt, wordt op
6170 Europees niveau uitgebreid met nationaliteiten waarvan het inwilligingspercentage
6171 hoog ligt (denk aan mensen uit Syrië, Eritrea, Jemen). De RTB wordt een vorm van
6172 categorale bescherming.

6173

6174 **Humane opvang in Nederland**

6175 Voor veel politici blijft (asiel)migratie een aantrekkelijke bliksemafleider van de échte
6176 problemen in ons land: de stikstofcrisis, de opwarming van de Aarde, het tekort aan
6177 woningen en de snelle vershraling van onze natuur. Waar mogelijk krijgen migranten zelfs
6178 de schuld van de gevolgen van jarenlang falend beleid.

6179 Een heel klein deel van de mensen die elders in de wereld hun huis en haard moeten
6180 achterlaten, komt naar Nederland. Zij hebben niet zelden de meest afschuwelijke dingen
6181 meegemaakt en hebben ze moeten vrezen voor hun leven. Toch worden deze mensen
6182 door politici weggezet als profiteurs of erger. Gewelddadige protesten en het intimideren
6183 van lokale bestuurders om de vestiging van opvanglocaties tegen te houden, kunnen niet
6184 los worden gezien van deze ophitspolitiek.

6185 Er is in Nederland al lange tijd een groot tekort aan opvanglocaties voor asielzoekers. Dit is
6186 het gevolg van politieke keuzes. De omstandigheden op de locaties zijn op z'n minst
6187 zorgelijk en niet zelden mensonwaardig. In 2024 sprak de Inspectie Justitie en Veiligheid
6188 zelfs van een 'zeer ernstige veiligheidssituatie' in Ter Apel, voor zowel medewerkers als
6189 asielzoekers.

6190 Het strafbaar stellen van mensen die niet over de juiste documenten beschikken, net als
6191 het strafbaar stellen van hulp aan deze mensen, is een nieuw dieptepunt in de
6192 dehumanisering van mensen in kwetsbare situaties. Het is een frontale aanval op
6193 mensenrechten, op onze beschaving en op medemenselijkheid.

6194 De Partij voor de Dieren wil investeren in de opvang en integratie van vluchtelingen in
6195 Nederland én investeren in de acceptatie van nieuwkomers onder de Nederlandse
6196 bevolking. Opvang moet zorgvuldig plaatsvinden. Wanneer mensen elkaar eenmaal
6197 kennen, zijn we vaak begripvol en behulpzaam ten opzichte van opgevangen vluchtelingen.
6198 De Partij voor de Dieren wil daarom humane opvang met goede begeleiding en snel
6199 duidelijkheid over de status van een asielaanvraag. Zodra mensen een verblijfsvergunning
6200 krijgen, moeten ze snel en volledig mee kunnen doen in de maatschappij.

- 6201 • Nederland tornt niet aan het VN-Vluchtelingenverdrag en stuurt dus geen mensen
6202 terug naar hun land van herkomst als zij daar worden vervolgd vanwege hun
6203 geaardheid, religie, politieke overtuiging of etnische afkomst. Ook dienstplichtigen
6204 die vluchten wegens gewetensbezwaren worden human opgevangen.

- 6205 • Mensen zonder papieren ("ongedocumenteerden") , worden niet gecriminaliseerd.
- 6206 Hetzelfde geldt voor het helpen van mensen zonder documenten.
- 6207 • Mensen die in Nederland een verblijfsvergunning aanvragen, krijgen snel een
- 6208 zorgvuldig besluit over hun verblijfsrecht. De wachttijd bij de IND wordt aanzienlijk
- 6209 verkort.
- 6210 • Nederland zorgt ervoor dat de rechten van migranten worden gewaarborgd, pakt
- 6211 discriminatie op het gebied van werk, huisvesting en gezondheidszorg aan en gaat
- 6212 xenofobie jegens migranten tegen.
- 6213 • Kinderrechten, zoals vastgelegd in het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van
- 6214 het Kind (IVRK), worden in de Vreemdelingenwet vastgelegd. Gewortelde kinderen
- 6215 worden niet uitgezet en krijgen een verblijfsvergunning.
- 6216 • We maken een einde aan uitzichtloosheid in asielzoekerscentra. Mensen die
- 6217 verblijven in een asielzoekerscentrum kunnen zich voortaan ontplooiën en hebben
- 6218 recht op goede begeleiding, taalcursussen, zorg en onderwijs. Daarnaast komt er
- 6219 meer aandacht voor psychische hulp, want mensen die asiel zoeken, hebben vaak
- 6220 een heftige reis achter de rug en/of trauma's opgelopen in het gebied waaruit ze
- 6221 gevlucht zijn.
- 6222 • De huisvesting van statushouders en vluchtelingen vindt zorgvuldig plaats: we zorgen
- 6223 voor evenredige en rechtvaardige verdeling over gemeenten, waar het kan op
- 6224 wijkniveau. Dat betekent dat ook rijkere gemeenten hun eerlijke aandeel leveren.
- 6225 Daarnaast zetten we in op kleinschalige mengvormen waarbij bijvoorbeeld
- 6226 studenten en nieuwkomers een wooncomplex delen, en projecten waarbij
- 6227 vluchtelingen met een bepaalde beroepsachtergrond worden gekoppeld aan
- 6228 potentiële lokale werkgevers. Hier zorgen we voor voldoende begeleiding, zodat dit
- 6229 leidt tot betere integratie en wederzijds begrip in de wijk. Gemeenten moeten
- 6230 (financieel) in staat gesteld worden hier zo veel mogelijk het voortouw in te nemen.
- 6231 • De opvang en begeleiding van mensen zonder documenten moet goed geregeld
- 6232 worden. Mensen zonder verblijfsvergunning krijgen toegang tot dag- en
- 6233 nachtopvang en worden juridisch en maatschappelijk begeleid. Gemeenten krijgen
- 6234 daarvoor hulp van het Rijk. Om de schrijnende situaties van staatloosheid te
- 6235 beëindigen, is het recht op een verblijfsvergunning voor erkende staatlozen van
- 6236 groot belang. De (gezondheids)zorg voor mensen zonder documenten is geregeld,
- 6237 de bezuiniging op die regeling draaien we terug.
- 6238 • De Partij voor de Dieren zet zich niet alleen in voor goede opvang van mensen, maar
- 6239 ook van dieren die hun leefomgeving hebben moeten ontvluchten. Het is wreed als
- 6240 mensen die vluchten ook nog hun dieren moeten achterlaten. Het wordt daarom
- 6241 makkelijker voor vluchtelingen om hun dieren mee te nemen.
- 6242 • Jongeren die hier zijn opgegroeid en onderwijs hebben genoten verdienen gelijke
- 6243 toegang tot mbo, hbo en wo, ook na hun achttiende verjaardag.
- 6244 • Stereotypen worden niet meer gebruikt als criterium waarmee asielaanvragen van
- 6245 LHBTIQA+- personen worden afgewezen. Het zwaartepunt om te bepalen of een

- 6246 asielzoeker LHBTIQA+ is, komt te liggen bij zelfidentificatie. Dit wordt expliciet
6247 vastgelegd in het asielbeleid.
- 6248 • De overheid zorgt voor veilige opvang voor LHBTIQA+-asielzoekers. Er komt in het
6249 asielbeleid meer specifieke aandacht voor transgender, intersekse, asexuele en
6250 bi+-personen.
 - 6251 • LHBTIQA+-personen krijgen asiel als ze in hun eigen land worden vervolgd. Dat
6252 betekent bijvoorbeeld dat mensen uit Iran ook asiel krijgen.
 - 6253 • Ieder mens heeft voedsel nodig. Toegang tot voedselbanken en daklozenopvang
6254 wordt losgekoppeld van nationaliteit en verblijfsstatus.
 - 6255 • Ook niet-traditionele familieverbanden, zoals queer families en banden buiten het
6256 'kerngezin', komen in aanmerking voor gezinshereniging.
- 6257

6258 **Meer weten?**

- 6259 • [https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/principles-and-](https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/principles-and-values_en)
6260 [values_en](https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/principles-and-values_en)
- 6261 • [https://theconversation.com/over-80-of-the-eus-farming-subsidies-support-](https://theconversation.com/over-80-of-the-eus-farming-subsidies-support-emissions-intensive-animal-products-new-study-226853)
6262 [emissions-intensive-animal-products-new-study-226853](https://theconversation.com/over-80-of-the-eus-farming-subsidies-support-emissions-intensive-animal-products-new-study-226853)
- 6263 • [https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/financing-cap/cap-](https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/financing-cap/cap-funds_en)
6264 [funds_en](https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/financing-cap/cap-funds_en)
- 6265 • [https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/PL1407_LETTER/PL1407_LETTER_N](https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/PL1407_LETTER/PL1407_LETTER_NL.pdf)
6266 [L.pdf](https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/PL1407_LETTER/PL1407_LETTER_NL.pdf)
- 6267 • <https://www.transportenvironment.org/articles/cost-two-seat-eu-co2-emissions>